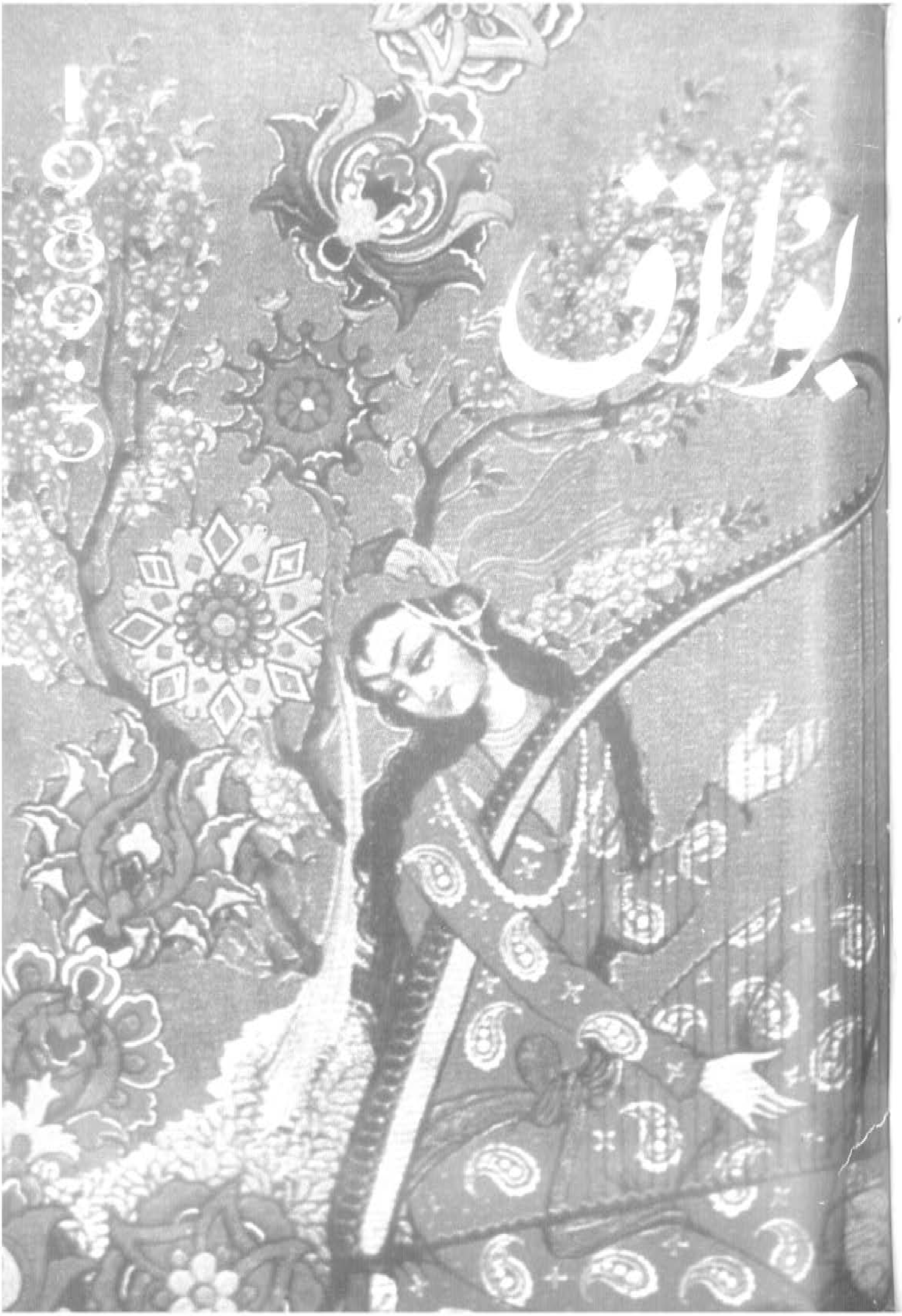

www.uyghurkitap.com

زاكىرجان خالمۇھەممەت ئوغلى فۇرقەت

بۇلاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە
خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى پەسىللىك ژۇرنىلى

10-يىل نەشرى

ئومۇمىي 28-سان

1989

باش مۇھەررىرى: ئابدۇۋەلى خەلپەتوپ.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.
مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن، ياقۇپ ئىسمائىل.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى: (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇرىشىت ئىسلام، ئابدۇسالام ئابباس، ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابدۇۋەلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، تېيىپجان ئېلىيۇپ، رەھمىتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۆمەر، قەييۇم تۇردى، قۇربان بارات، مەمتىمىن يۈسۈپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

بۇلاق

1989 - يىل 3 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

پەرھاد ۋە شىرىن.......................... موللا سىدىق يەركەندى (5)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەت تۇرسۇن باھاۋىدىن

ئىسمائىل ھاجى شېئىرلىرىدىن............................... (34)
نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مەتقاسىم ئەكرەم، تۇرسۇننىياز كېرەم

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

ئۇرفەت شېئىرلىرىدىن .... (80)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: قادىر ئەكبەر

مەشھۇر كلاسسىكلار

پەرىدىدىن ئەتتار ....شىرىن قۇربان، مەدەلىخان (93)

ئەدەبىي مۇھاكىمە

ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى يېڭى كىرگەن دەۋردىكى ئىسلام مەدرىسىلىرى...... (97)
....ئىبراھىم مۇتىئى

دەللە ۋە مۇختار (داستان) .... (113)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: جۇنەيد بەگرى
ئابلا موللام (داستان) .... (142)
رەتلىگۈچى: ئابلىمەت ئىمىن
گۈلچېھرە (چۆچەك) .... (151)
رەتلىگۈچى: مۇھيىدىن سايىت
ئاتا - بوۋىلار نەسىھەتلىرىدىن .... (168)
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھاكىم مۇسا

*　　　*

چاغاتايچە لۇغەت «ج» .... (180)
تۈزگۈچى: ئابلىمەت ئەھەت

رەسسام: مەھەممەت ئايسۇپ.
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقى.
تىتۇل ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىدىكى فوتو سۈرەتلەرنى ھىساممىدىن ھاجى قايتا تارتقان.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ليۇ پېيچېڭ.

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدىكى: رەسىم — 1976 - يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «نۆۋەر ھەييام رۇبائىيلىرى» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىندى.

2 - بېتىدە: مەشھۇر شائىر زاكىرجان خالمۇھەممەت ئوغلى فۇرقەتنىڭ يەركەندىن تېپىلغان ئەينى ۋاقىتتىكى فوتو سۈرىتى.

3 - بېتىدە: ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان موللا سىدىق يەركەندىنىڭ «پەرھاد ۋە شىرىن» ناملىق ئەسىرىنىڭ قول يازمىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەر ۋە ئىسمائىل ھاجى شېئىرلىرىنىڭ ئايىدىم بەتلىرىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەر.

4 - بېتىدە: ئاتاقلىق شائىر فىردەۋسى. 1979 - يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «فىردەۋسى شاھنامەسىدىن» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىندى.

پەرھاد ۋە شېرىن

موللا سىدىق يەركەندى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

مۇھەررىردىن: «نەسرى مىرزا مۇھەممەد ھۈسەيىن بەگ» ئۇيغۇر كلاسسىك فىروزىچىلىقىدىكى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي مىراسلاردىن بىرى. بۇ ئەسەر ئەلىشىر نەۋائىينىڭ «خەمسە»سى ئاساسىدا تالانتلىق ئەدىب ۋە يازغۇچى موللا سىدىق يەركەندى تەرىپىدىن ھىجرىيە 1228 - (مىلادى 1813 -) يىلى نەسرىلەشتۈرۈلۈپ ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن. ئاپتورنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە بۇ ئىشقا ئۇ ئەينى ۋاقىتتىكى يەكەننىڭ ھاكىم بېگى مىرزا مۇھەممەت ھۈسەيىن بەگنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن كىرىشكەن. ئاپتور يەنە بۇ ئەسەرگە ئىككى خىل ئىسىم قويغانلىقىنى، يەنى بۇ ئەسەر ئەلىشىر نەۋائىينىڭ «خەمسە» سىنى نەسرىلەشتۈرۈش ئارقىلىق مەيدانغا كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى «نەسرى خەمسە» دەپ ئاتىغانلىقىنى؛ ئەسەرنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى ئۈچۈن ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلغان مىرزا مۇھەممەد ھۈسەيىن بەگكە بولغان ھۆرمەت يۈزىسىدىن، بۇ ئەسەرنى «نەسرى مىرزا مۇھەممەد ھۈسەيىن بەگ» دەپ ئاتىغانلىقىنى ۋە ئۇ ئىسىمدىن ئەبجەد ھېسابى بويىچە ئەسەرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئەسكەرتكەن.

«نەسرى مىرزا مۇھەممەد ھۈسەيىن بەگ» كە نەۋائىي «خەمسە» سى ئىچىدىكى «بەھرام - دىلئارام»، «پەرھاد - شېرىن»، «لەيلى - مەجنۇن» ۋە «سەددى ئىسكەندەر» قاتارلىق تۆت داستان نەسرىلەشتۈرۈلۈپ كىرگۈزۈلگەن. «ھەيرەتۇل - ئەبرار» داستانىنىڭ ئورنىغا، نەۋائىينىڭ يەنە بىر مۇھىم ئەسىرى بولغان «مەنتىقۇت - تەير» (قۇشلار تىلى) داستانى كىرگۈزۈلگەن.

موللا سىدىق يەركەندى «خەمسە» نى نەسرىلەشتۈرۈشتە ئەلىشىر نەۋائىينىڭ يۈكسەك ئىستىداتى ۋە زور ئىجادىي مېھنىتىگە چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن قاراپ، ئەسەرنىڭ ئەسلى ئىستىلىنى ئىلاجىنىڭ بارىچە ساقلاپ قالغان. شۇ ئاساستا يەنە «خەمسە» نىڭ تىلى، قۇرۇلمىسى ۋە تەپسىلات تەسۋىرلىرىنى نەسرى ئەسەرلەرنىڭ قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ، ئىجادىي يوسۇندا يېزىپ چىققان.

«پەرھاد - شېرىن» قىسسىسى «نەسرى مىرزا مۇھەممەد ھۈسەيىن بەگ» ئىچىدە

بىرقەدەر زور سالماقنى ئىگىلىگەن ۋە سەنئەت جەھەتتىمۇ ئالاھىدە جۇلالىنىپ تۇرىدىغان مۇھىم ئەسەر. بۇ قىسسىدە خوتەن شاھزادىسى پەرھاد بىلەن ئەرمەن مەلىكىسى شىرىن ئوتتۇرىسىدىكى پاك ۋە گۈزەل مۇھەببەت رىۋايىتى ئاساسى لىنىيە قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ سۆيگۈ-مۇھەببەت يولىدا باشتىن كەچۈرگەن ئاجايىپ-غارايىپ سەرگۈزەشتىلىرى نەسرى تىل بىلەن ئىنتايىن تەسىرلىك بايان قىلىپ بېرىلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە ئەينى ۋاقىتتا چىن ۋە خىتاي نامى بىلەن ئاتالغان جۇڭگونىڭ غەربىي دىيارى (يەنى شىنجاڭ) زور ئىشتىياق بىلەن كۈيلەنگەن. بۇ قىسسە ئۆزىنىڭ تەسىرچان ۋە قىزىقارلىق ۋەقەلىكى، گۈزەل تىلى ۋە رەڭگارەڭ بەدىئىي ۋاسىتىلىرى بىلەن كىتابخانلارنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىدۇ. شۇنداقلا ئۇ كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىمىزدىكى ناھايىتى مۇھىم تېمىلاردىن بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ئەسەرنىڭ يەشمىسى «نەسرى مىرزا مۇھەممەد ھۈسەيىن بەگ» نىڭ ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان قول يازما نۇسخىسىغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلىنىپ، ژۇرنىلىمىز سەھىپىسىدە تونۇشتۇرۇلدى.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن خەۋەر بەرگۈچىلەر، يوشۇرۇن ئىزلاردىن نەقىل كەلتۈرگۈچىلەردىن بىرى، ئىشق-مۇھەببەت سەھىپىلىرىنىڭ، مېھرى-شەپقەت يېزىقلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمدارى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ كۆڭۈللەرنى شادلاندۇرغۇچى يېقىملىق قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئالەمنىڭ ياراتقۇچىسى، ئىنسان ۋە ھاياتلىقنى پەرۋىش قىلغۇچى [پەرۋەردىگار] ئۆزىنىڭ ئەزەلدىكى خاھىشى، ئەبەدى ئىرادىسىدىن ھاياتلىقنىڭ نەپىس شايىسى ئۈستىگە سەنئەتكار سۈپىتى بىلەن قەلەم تارتىپ، چىن دۆلىتىنىڭ گۈزەل جامالىنى تەسۋىرى قۇدرىتى بىلەن شۇنداق بېزىدىكى، چىننىڭ گۈزەل مەشۇقلىرى ئۇنىڭدىن رەشك قىلىپ، گويىكى چىننىڭ تام سۈرەتلىرىدەك قېتىپ قالدى.

چىن مۈلكى جەننەت كۆزىنىڭ قارىسىغا ئوخشايتتى. يەتتە ئىقلىمدا ئۇنىڭدەك گۈزەل مەنزىرىلىك شەھەر يوق ئىدى. بۇ شەھەرنىڭ بۈيۈك، شان-شەۋكەتلىك بىر خاقانى بار ئىدى. ئۇنىڭ مەملىكىتىنىڭ كۆلىمىگە ئىككى ئالەم تەڭلىشەلمەيتتى. ھاكىمىيەت مەرتىۋىسى يەتتە ئاسماندىن يۇقىرى ئىدى. لەشكەرلىرىنىڭ مىقدارى يەر يۈزىدىكى قۇم كۆكتىكى يۇلتۇزلاردىن كۆپ ئىدى. بايلىقى قارۇننىڭ خەزىنىسىدىن ئارتۇق ئىدى. كۆككە تاقىشىپ تۇرغان ھەشەمەتلىك قەسىرىنىڭ قاراۋۇللىرى چەت ئەل خانلىرىنىڭ دەرىجىسى بىلەن تەڭلىشەتتى. خاقانى چىن ئالدىدا باشقا مەملىكەتلەرنىڭ شاھلىرى مۇغال قۇللاردەك قول باغلاپ تۇراتتى. مەرھەمەت دەرياسى ئۇممان دەرياسىدىن چوڭقۇر، مۇرۇۋۋەت جاۋاھىرى

كانلاردىن كۆپ، بەلكى تەسەۋۋۇردىن ئارتۇق ئىدى. ئۇ خاقانلار بەزمىسىنىڭ يېگانىسى ئىدى. دەۋر ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنى شۇنداق يۇقىرى قىلغانىدى.

خاقانى چىنىنىڭ تەختى - تاجى گۆھەر - ياقۇتلار بىلەن بېزەلگەن بولسىمۇ، ئۇ، باشقا بىر گۆھەرگە ئېھتىياجلىق ئىدى. مۇراد يېتىدىكى مىڭلىغان گۈللەردىن بەھرىمەن بولسىمۇ لېكىن، ئۆزگە بىر گۈلگە ئارزۇمەن ئىدى. ئۇنىڭ ھۆسنى - جامالىدىن گۈزەللىك يېغىپ تۇراتتى. چېھرىسىنىڭ نۇرلۇقىدىن ئىككى دۇنيا روشەنلىشىپ كېتەتتى، ئەمما ئۇنىڭ كۆزىدىن قارىچۇقى ئۇچۇپ كەتكەنىدى. ئۇ داۋاملىق: «باقاسىز جاھاندىكى ئارزۇ - تەلەپ قەسرىنىڭ ئاساسى ۋە قۇرۇلمىسى ئاجىز بولۇپ، ئەبەدىيلىك بىناسى بىلەن قارىمۇ قارشىدۇر، چۈنكى بۇ، ئۆزگىرىپ تۇرغۇچى جاھان تۈرلۈك ھادىسىلەردىن خالى ئەمەس. گەرچە كىشى مىڭ يىل پادىشاھ بولۇپ، جاھان مۈلكىگە ھۆكۈمرانلىق قىلسىمۇ، ئاخىرى ئۆلۈم قەدەھىنىڭ شارابىنى ئىچەر ۋاقتىدا ئۆمرى بىر نەپەسچىلىك تۇيۇلمايدۇ. ئايلىنىپ تۇرغۇچى پەلەك جاھانىنىڭ باقاسىز تۈپرىقىنى تەۋرەتكەن چاغدا، تەختى - مەرتىۋىسى كۆككە يەتكەن پادىشاھ بىلەن، بىر تۈپ يۇلغۇننىڭ ئاستىدا پاناھلىنىپ ئۆمرىنى ئۆتكۈزگەن گادايىنى تەڭلەشتۈرۈپ قويىدۇ. مەرتىۋىسى كۆككە يەتكەن تاجدار شاھ بولغان تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ پەرزەنتتىن ئىبارەت گۆھەر بىلەن كۆزى روشەنلەشمىسە، ئۇنىڭ ھېچقانچە ئەھمىيىتى بولمايدۇ. نەزمە:

ئاتا بولسا سەدەپ، پەرزەنتى گۆھەر،
ئۈزۈك بولسا ئانا، پەرزەنتى جەۋھەر.

ئەگەر دەريادا سەدەپلا بولۇپ، ئۈنچە - مەرۋايىت بولمىسا، ئۇنىڭ سۈيى ئاچچىق بىلىنىدۇ. بۇ خىل دەريا ئۆزىنىڭ دەھشەتلىك دولقۇنلىرى بىلەن مەرۋايىت ئورنىغا كۆپۈك چاچرىتىپ، قىرغاقتا قۇرۇق سىزىقلارنىلا قالدۇرىدۇ. بوستانلاردا گۈزەل سەرۋى دەرىخى بولۇپ، ئۇنىڭ مېۋىسى بولمىسا، كىشىلەرگە ھېچقانچە پايدىسى يەتمەيدۇ. بۇ خىل مېۋىسىز دەرەخ ئوتۇن ھېسابلىنىدۇ. كۆكتىكى بۇلۇت يەرگە يېغىن تۆكمىسە، ئۇ قېلىن تۈتۈندىنلا ئىبارەت بولۇپ قالىدۇ. چاقماقنىڭ نۇرى ھەرقانچە كۈچلۈك بولسىمۇ، بىر پەستىن كېيىن ئۇنىڭ نۇرىدىن قىلچە ئەسەر قالمايدۇ، ئەمما، ئۆچكەن ئوتنىڭ چوغى قالسا، ئۇنى ياندۇرۇش ئاساندۇر.

مەن گوياكى ئاشۇ گۆھەرسىز دەرياغا ياكى تاشنى - تاشقا ئۇرغاندا كۆرۈنگەن چوغسىز ئوتقا ئوخشاپ قالدىم. بۇ ئوتتىن باغرىمدا ئېغىر دەردلەر پەيدا بولدى. چۈنكى، چىن مۈلكىگە خاقان بولۇپ، ئۇزۇن يىللار ھەسرەت چېكىپ - قان يۇتۇپ، بۇ ئۆزگىرىشچان پانى دۇنيادىن كەتكەندە، ياتلار كېلىپ، تەختىمدە ئولتۇرغۇسى؛ زېمىنىمگە ئاياغ قويۇپ، لەشكىرىمگە قول سۇنغۇسى؛ قەسىر - بارگاھىمدا ئارام ئېلىپ، پارلاق زامانەمنى قاراڭغۇلاشتۇرغۇسى؛ كۆپ رەنجۇ - مېھنەتلەر بىلەن يىغقان خەزىنەمگە ئىگە بولغۇسى. ۋاي دەردىغا! ئەپسۇس دەيمۇ! نومۇس؟ دەيمۇ؟!

ئەي قادىر ئىگەم! مېنى سەن ئوغۇلسىزلىق دەرد - ئەلىمىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتقۇزغۇچىسەن. بۇ مۈشكۈلۈمنى

ئاسان قىلىپ، بىر ئوغۇل پەرزەنت بىلەن كۆزۈمنى يورۇتقايسەن!» - دەپ مۇناجات قىلاتتى. ئۇنىڭ دائىم سۆزلەيدىغىنى شۇ ئىدى، بۇ ئارقىلىق ئۇ تەڭرىدىن بىر ئوغۇل پەرزەنت بېرىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. ئۇ كۆز ياشلىرىدىن ھەر تەرەپكە گۆھەر-لەرنى چاچاتتى، ئەمما ئۆز كۆزىگە باشقا بىر گۆھەرنى ئىزدەيتتى. بۇ مەقسىتى ئۈچۈن ئالتۇن كۈمۈشلەرنى چېچىپ، ئا-چىزلارغا خەيرى - ساخاۋەت قىلاتتى؛ ئو-غۇلسىزلارغا يار - يۆلەك بولۇپ، ئاتىسىز-لارغا ئاتىدارچىلىق قىلاتتى. ئۇ مۇشۇنداق خەيرى - ئېھسانلار ئارقىلىق تەڭرىدىن بىر ئوغۇلغا ئاتا بولۇشىنى تىلەيتتى. ئەمما ئۇ، تەقدىر بىرەر ئىشنى ئىرادە قىلسا ئۇنى ئۆزگەرتىشنىڭ مۇمكىن ئە-مەسلىكىنى سەزمەيتتى. بۇ ئالەمدە ھەر-قانداق كىشى بىرەر مۇددىئادىن مەنپەئەت كۆرەي دېسە، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭدىن ياخشىلىق كۆرەلمەيدۇ. ئادەتتە گۆھەر قىزىلگۈل رەڭگىدە، ياقۇتتەك تاۋلىنىپ كۆرۈنىدۇ، لېكىن ئۇنى قولغا ئالغاندا، قولنى ئوت بولۇپ كۆيدۈرىدۇ. بۇ زامان ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن سېرىق رەڭلەر، كۆز-گە ئالتۇن ياپراقلاردەك كۆرۈنىدۇ، لې-كىن ئۇ قول بىلەن تۇتقۇچىغا ئوتنىڭ شولىسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ھەر-كىم ئۆز ئارزۇسىدىن بەھرىمەن بولغان-لىقىنى بىلەلمىسە، بۇ ئۇنىڭ تەقدىرنىڭ قىسمىتىگە قايىل بولغانلىقىدۇر.

ئەنقىسسە، خاقاننىڭ دۇئاسى ئىجا-بەت دەرگاھىغا يېتىپ، مەقبۇل بولدى. ئۇنىڭ ئىرىكچىلىك كېچىسىدە بىر ئاي تۇغۇلدى. ئاي ئەمەس، بەلكى ئالەمگە زىننەت بەرگۈچى نۇرلۇق قۇياش كۆز ئاچتى، ئۇنىڭ مۇراد بېغىدا ئۈمىدتەك بىر گۈل ئېچىلىپ، ئۇنىڭ خۇرسەنلىك دىمىغىغا ئەتىر پۇراقلىرىنى چاچتى. ئە-مەلىيەتتە ئۇ گۈل ئەمەس، خاقاننىڭ جې-نىغا چۈشكەن دەرد - ئەلەم شولىسى ئى-دى. نەزمە:

بېغىدا چوغ كەبى بىر گۈل ئېچىلدى،
ئەمەس گۈل، بەلكى دەردتىن ئوت چېچىلدى.

دەۋران ئۇ بۈيۈك خاقاننىڭ قولىغا پەرزەنت ئۈزۈكىنى سالدى، لېكىن ئۇنىڭ-غا ياقۇتتىن ئەمەس، ئوتتىن كۆز ئور-ناتتى. بۇ ئۈزۈكنىڭ ئىچى دەرد - ئەلە-مدىن قىزىلغان، ئۇنىڭ سىرتقى يۈزلىرى-گە بولسا سۆيگۈ - مۇھەببەت سىرلىرى يېزىلغانىدى. ئۇنى ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈك دېگەندىن كۆرە، كېچىنى يورۇتقۇچى مەر-ۋايىت، بەلكى جاھاننى ئۆرتىگۈچى گۆھەر دېگەن تۈزۈك ئىدى. ئۇنىڭ يېپلىرى ۋاپا تە-سىرى بىلەن ئېچىلغان، ئۇنىڭ كۆكسى بولسا تەسىرى قازا نەققاشلىرى تەرىپىدىن ئېچىل-گەنىدى. بۇ ئوغۇلنىڭ كۆزلىرىدە ياش ئىميا-نىنىڭ ئالامەتلىرى بولۇپلا قالماي، ھەربىر چىقارغان نەپەسلىرىدىن ئاھ - نالە ئوتتۇ-لىرىدىن خەۋەر بېرىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا مۇھەببەت نۇرى نامايان، چىرا-يىدا ۋاپا نىشانى ئوچۇق ۋە ئايانىدى. پەلەك ئۇنى «دەرد ئەھلىنىڭ پادىشاھى» دەپ ئاتىسا، پەرىشتىلەر «دەرد ئوتىنى تونۇپ يەتكۈچى» دەپ تەرىپلىگەنىدى. ئۇنىڭ تۇغۇلۇشى بىلەن گويا سىياۋۇش ئوت ئىچىدە تۇغۇلغاندا ۋاپا ئەھلى ئارى-سىدا خۇشاللىقتىن ئىقاس - چۇقان كۆتۈ-رۈلۈپ، بىر - بىرىنى تەبرىكلەشكىنىگە ئوخشاش، ئىشىق ئەھلىگە تەرەپ - تەرەپ-تىن ئوت تۇتاشتى. ئاتىسى بۇ يېڭى تۇ-

ئۇلغان گۈھەرگە نەزەر تاشلىغىنىدا، ئۇ سەدەپتەك ئاغزىنى كۈلكە ئۈچۈن ئېچىپ، ئالەمگە شۇ قەدەر جاۋاھىراتلارنى چاچتىكى، بۇ ئىشتىن بارلىق جاۋاھىرلارنى ساقلىغۇچى دەريا ۋە كانلار غەمگە چۈشتى. پادىشاھ بۇ تۇغۇلۇشنىڭ تۇغۇلۇشى بىلەن تامامى خالايىققا بازارلارنى زىننەتلەپ ياساپ، چىن دۆلىتى ئۈچۈن تۆھپە ئىزھار قىلىش جاكارىنى چىقاردى. پۈتكۈل بازار ۋە دۇكانلارنى بېزەپ، ئۇلارنى گۈزەل ۋە قىممەت باھا تاۋارلار بىلەن تولدۇردى. شۇ تەرىقە زىبۇ زىننەتلەر بىلەن كۆڭۈل قويۇپ ياساش ئارقىلىق پۈتكۈل چىن مەملىكىتى گويا چىن سۈرەتخانىسىدەك ھالەتكە كەلتۈرۈلدى. خالايىقلار نېمە قىلسا، تەرگەشمەيدىغان، دىيامان قىلدىلىقە دېيىشمەيدىغان بولدى. ئۇزاق دەۋرانلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن بۇ كونا ئالەم يېڭى مەركە تۈزۈپ، شۇنداق بىر بايرام ياسىدىكى، ئۇنىڭ ئەتراپىنى بۇ يېشىل رەڭلىك ئاسمان گۈمبىزى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇراتتى. بۇنداق بەزمىنى كەيانى پادىشاھلىرىمۇ كۆرمىگەن، بەلكى بۇ يۈزلىگەن شادلىق ۋە ياخشىلىقلارنىڭ بىردىنىمۇ نىشان تاپمىغانىدى. بۇ شاھنىڭ پەلەكتەك كەڭ داستىخانلىرى چەك - چېگرىسىز، ئۇنىڭ ئۈستىدە قۇياش گىردىسىدەك نانلىرى ھەددۇ ھېسابسىز ئىدى. مەملىكەت خەلقىنىڭ ھاجىتى راۋا قىلىنىپ، ئۈچ يىللىق باج - خىراجەت ئەل زىممىسىدىن كۆتۈرۈلدى. خەلقلەر شاد - خۇراملىقتىن بىردەممۇ ئارام ئالماي، خوشاللىق زەربىسىدىن بەدەنلىرىنى ئاسىرىغان ھالدا بايرام قىلىشماقتا ئىدى. شاھ ئەلنىڭ شادلىق سۈرەتلىرىنى ياشىرىتىشىنى كۆزلەپ، ئۆز ئېلىدىن جاپا - مۇشەققەتلەرنى يوقاتقانىدى. خالايىقنىڭ شاد - خۇراملىقى ۋە ئەيشى - ئىشرىتى ئۈچۈن ھېسابسىز خەزىنە دەپىنىلەرنى ئايىماستىن سەرپ قىلىپ، شادلىق مەنزىللىرىنى تۈزۈپ بەرمەكتە ئىدى. خالايىق مەي - شارابلارنى ئىچىشىپ، ئاشۇ ھارارەتلىك قىزىل سۇ ئارقىلىق غەم - قايغۇلىرىنى كۆڭۈللىرىدىن يۇيۇپ تازىلىماقتا ئىدى. نەزمە:

قەدەھ سۇن ساقى، ياشىراتىمىز ئۈچۈن ئۇن،
ماڭا تۇتقىن تولا بىر جامى گۈلگۈن.
مېنى چىن ئەھلى توخشاش مەيپەرەست قىل،
تولا چىنچە قەدەھلەر بىرلە مەست قىل.

* *

مەنىلەر سىرلىرىدىن ئۈچۈر يەتكۈزگۈچى رىۋايەتچىلەر ۋە يوشۇرۇن ھېكمەتلەردىن بىشارەت بەرگۈچى ھېكايەتچىلەردىن بىرى، ئاشۇ مېھرى - مۇھەببەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى ۋە سۆيگۈ - ساداقەت مەكتۇپلىرىنىڭ ئاپتورى، مەنىۋى دۇنيانىڭ سۇلتانى، ھېكمەت ئالىمىنىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى مىرزا ئەلىشىر (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلدۇ:

ھەقىقى ياراتقۇچى بولغان تەڭرى خاقانغا بىر پەرزەنت ئاتا قىلغاندىن كېيىن، خاقان بۇ ھەدىيىدىن شاد - خۇرام بولۇپ، بۇ پەرزەنتنىڭ ھۆسنى جامالىدىن كۆڭلى سۆيۈنۈپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى قويۇشقا تەييارلاندى. شۇ چاغدا بۇ پەرزەنتنىڭ چىرايىدىن شۇنداق بىر شاھانە ئالامەت كۆرۈندىكى، ئۇنىڭدىن ئايمۇ ھارارەت ئېلىپ، نۇرلىناتتى. يۈزمىڭلارچە ھىممەت ۋە ئىقبال دۆلىتى ئۇنىڭغا يۈزلىنىپ

تۇراتتى. خاقانغا ئۇنىڭ فەرسايەسىدىن① زېبۇ زىننەت يۈزلەنمەكتە ئىدى. ئىشق ئۇستازى بۇ بىشارەتلەرنى ئەڭ بۇرۇن سېزىۋالدى - دە، «فەرسايە» سۆزىدىن «ف، ر» نى، «ھىممەت» تىن «ھ» نى، «ئىقبال» (اقبال) دىن «ا» نى، «دۆلەت» تىن «د» ھەرپلىرىنى ئايرىۋېلىپ، بۇ جاۋاھىرلارنى بىر - بىرىگە بىرىكتۈرۈپ، «فەرھاد» (فرهاد) دېگەن ئىسمىنى تېپىپ چىقتى. نەتىجىدە بۇ شاھزادىگە پەرھاد دەپ ئات قويدى. ئاندىن دەرھال ئۇنى نېپىز ۋە ئەۋرىشىم شايىلارغا ئوراپ، قىممەتلىك جاۋاھىراتلار بىلەن زىننەتلەنگەن بۆشۈككە تۇپتۇز قىلىپ تاڭدى. ھېچ ئاتا ئۆز پەرزەنتىگە بۇ خىلدا ئىسىم قويۇپ باقمىغانىدى. ئۇنىڭ پاك خۇسۇسىيەتلىرىنى كۆرۈپ يەتكەن ئىشق ئۇستازى ئۇنى دانىشمەن پەرھاد (فرهاد) دەپ ئاتىدى. بۇ ئىسىمنى يەنە تۆۋەندىكى بەش تۈرلۈك ئالامەتتىن ئالدى: «ف» ھەرپى «فىراق» سۆزىنىڭ، «ر» ھەرپى «رەشك» (كۈندەشلىك، ئازاب) سۆزىنىڭ، «ھ» ھەرپى «ھىجران» سۆزىنىڭ، «ا» ھەرپى «ئاھ» (اه) دېگەن سۆزنىڭ، «د» ھەرپى «دەرد» سۆزىنىڭ باش ھەرپلىرىدىن يالغۇز ھالدا ئايرىۋېلىندى. ئىشق ئۇستازى بۇ جەۋھەرلەرنى بىر - بىرىگە قوشقانىدى «فەرھاد» (فرهاد) ئىسمى كېلىپ چىقتى. ئىشق ئۇستازى پەرھادنى زار - زار يىغلاتقان ھالدا، جاپا - مۇشەققەت بۆشۈكىگە باغلاپ بەند قىلدى. ئۇنىڭ ئورنىنىڭ بۆشۈك ئىچىدە بولغانلىقى گويا بەخت - دۆلەت قۇشى بولغان ھۇما قۇشىنىڭ ئارامگاھى قەپەس ئىچىدە بولغىنىدەك بىر ئىش ئىدى. پەلەك كېلىنچىكى گويا بۇ شاھزادىگە ئىنىك ئانا بولغاندەك كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بۆشۈكى ئەتراپىدا چىن ۋە خىتاينىڭ كاتتا دۆلەت ئەربابلىرى ۋە رەئىسلىرى شېرىن - شېكەر تىللىرىنى ئىشقا سېلىپ، سۆيگۈ - مۇھەببەت ئەپسانىلىرىدىن ھېكايە ئېيتىشاتتى. ھەممىسى ئۆز كۆزلىرىدىن ئۇيقۇنى قاچۇرۇشقان ھالدا، ئۇنىڭغا ئۇيقۇ كەلتۈرۈش ئۈچۈن ناۋا مۇقامىنى ئېيتىپ ناۋا قىلىشاتتى. ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى باشقا باللارغا ئوخشىمايتتى، كۆزلىرىگىمۇ ئاسان ئۇيقۇ كەلمەيتتى. ئىنىك ئانا ئۇنىڭ جىسمىغا قۇۋۋەت بولسۇن دەپ، ئىغىزىغا سۈتىنى ساغاتتى. لېكىن ئاغرىق كىشىگە بادام شىرىسىنى ھەرقانچە ئىچۈرسىمۇ شىپا ۋە ساغدۇر ھاسىل قىلالمىغىنىغا ئوخشاش، ئىنىك ئانىنىڭ سۈتى شاھزادىگە ھېچبىر قۇۋۋەت ۋە مەنپەئەت بېرەلمىدى. ئەگەر ئىشق ئانىسى ئۇنىڭغا بىر تامچە سۈت ئىچۈرسە، ئۇنىڭ ھەربىر تامچىسى سۆيگۈ - مۇھەببەت دەسمايىسى ئۈچۈن بىردىن گۆھەر بولاتتى. ئۇ بەرگەن ھەربىر تامچە سۈت شاھزادە ئۈچۈن بىردىن مەنە ۋە ھېكمەت دۇردانىسى ئىدى. سۆيگۈ ئانىسىنىڭ ھەربىر تامچە سۈت بېرىشىنى سەزگەندە، ئۇ ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئىنتىلىپ گويا چۇمۇلىدەك غىزالىناتتى. شاھزادە بۇ غىزادىن ئۆزىگە يولۋاس بالىسىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىدەك قۇۋۋەت تاپاتتى. ھەركىمگە سۆيگۈدىن قۇۋۋەت يەتسە، ئۇ كىشى سۈت ئىچسە گۆھەر، قان يۇتسا ياقۇت بولىدۇ.

① فەرسايە — پارلاقلىق، سۆلەت، ھەيۋەت، ھەشەمەت.

كۆنلەر شۇ يوسۇندا ئۆتۈپ پەرھاد بىر ياشقا كىردى. ئۇنىڭ بېشى گۆھەردىن زىننەتلەنگەن شاراپەتلىك تاجغا يەتتى. ئۇ بۆشۈكنى تاشلاپ، بەخت سائادەتلىك قەدەملىرى بىلەن ئۆمىلەپ مېڭىشقا باشلىدى. ئۇ پاك گۆھەرنىڭ يېشى ئۈچكە يەتكەندە، ئىشق ئەپسانىلىرىدىن سۆزلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ تۇرىدىغان ئورنىمۇ ئىشق ھۇجرىسىدىن ئىبارەت بولدى. شۇنىسى ئاجايىپ ئىدىكى، ئۇ ئۈچ ياشقا كىرگىنىدە ئون ياشقا كىرگەن بالىدەك كۆرۈنەتتى. ئەل بۇ ئىشتىن ھەيران، پەلەك بىلەن قۇياش بۇ ئەھۋالدىن سەرگەردان بولماقتا ئىدى. ئاتىسىمۇ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ھەيران بولسىمۇ، ئەمما بۇنداق بولۇشىنى مۇۋاپىق ھېس قىلاتتى، خاقان ئۇنىڭ بەستلىك قامىتىنى كۆرگىنىدە «جەڭ ئىشلىرىغا لايىق ئادەم بولىدىغان بولدى» دەپ قارايتتى.

خاقان بۇ ئوغۇلنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن شۇ قەدەر دانىشمەن بىر ئالىمنى تاپتىكى، بۇ ئالەمدە ئۇنىڭ بىلىمگە تولغان ئىچكى دۇنياسى جاھاندەك كەڭ ئىدى. ئاسترونومىيە جەھەتتە ئاسمان مۇشكۈللىرى ئۇنىڭغا ئاسان ئىدى. بەلكى ئۇنىڭ ئۆتكۈر زېھنى ئالدىدا پەلەك مۇشكۈلگە قالاتتى. ئۇنىڭ يولى قۇياش كەبى روشەن، قەلبى بولسا ئۇنىڭدىنمۇ پارلاقراق ئىدى. ھەرقانداق چىگىش ۋە مۇشكۈل ئىلىملەرمۇ ئۇنىڭ بىلىمى ئالدىدا ئايان ۋە ئاسان بولاتتى. ئۇ تەپەككۇر تۇلپارىنى پەلەكىيات مەيدانىغا چاپتۇرغىنىدا، ئاسمان بۆلەكلىرىنىڭ ۋاراقلىرىنى بىر-بىرلەپ ئاختۇرۇپ چىقاتتى. ئىلمىي ھېكمەتتە ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ھەربىرىنى نەچچە قىسمىغا بۆلۈپ كۆزىتەتتى. ئۇنىڭ دىققەت نەزەرى ئالدىدا ئەڭ ئىنچىكە بىر چېكىتمۇ كاتتا بىر جىسىمدەك ئېنىق نامايان بولاتتى. ئىلمىي تەبىئىي، ئىلمىي رىيازى ۋە ئىلاھىيەت ئىلىملىرىنىڭ قائىدە-قانۇنلىرى ئۇنىڭ ئالدىدا ئېلىپبەدەك روشەن ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە يۇنان ھېكمىتى ھېچنەرسە ئەمەس ئىدى. ئارىستوتېل ئۇنىڭ بىر شاگىرتىنىڭ باراۋىرىدە ئىدى. ئالەم دانىشمەنى بولغان بۇ زات شاھزادىنى ئۆز مەجلىسىنى يورۇتقۇچى چىراق دەپ بىلىپ، ئۇنى شاگىرت قىلىۋېلىشنى تەلەپ قىلدى ۋە ئۇنى تەربىيىلەشنى قاتتىق تەكىتلىدى. شۇنداق قىلىپ گويا قۇياش پەلەك ئالدىدا مەنزىل ئۆتقاندەك شاھزادە بۇ بۈيۈك ئالىمنىڭ مەجلىسىدىن ئورۇن ئالدى.

ئەلقىسسە، ئۇستاز ئېلىپبەدىن تەلىم بېرىش ۋاقتىدا، باشلانمىسىنى شۇنداق مەنە بىلەن باشلىدىكى، شاھزادە ئېلىپتىن ئەلەم (الم) نى، بەدىن بالا-قازانى چۈشەندى. ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋى ئەبجەد ئۆگىنىشكە كىرىشكەن كۈندىن باشلاپ تاكى ئۈچ ئاي توشقانغا قەدەر بولغان قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە تولۇق ساۋاتلىق بولدى. بۇ دولھوسۇللۇق بىر يىلدا ئۇ «قۇرئان» نى ئاساسەن يادقا ئېلىپ بولدى. شاھزادە ئۈچۈن ھەرقانداق ساۋاقنى بىر قېتىملا كۆرسە، ئۇ ۋاراقنى ئىككىنچى قېتىم ئېچىش ھاجەتسىز ئىدى؛ ھەرقانداق تەلىم-تەربىيىنى بىر قېتىم ئوقۇسىلا، ئۇنىڭ كۆڭۈل بەتلىرىگە يېزىلىپ، جان سەھىپىلىرىگە نەقىشلىنىپ مەڭگۈ ئۆچمەس بىر كىتابقا ئايلىنىپ كېتەتتى. ئۇ ھەرقانداق گۈزەل

ئەخلاق ۋە ئەسىل خىسلەتلەر ھەققىدىكى دەرسلەرنى ئوقۇغىنىدا بارلىق سەھىپىلەرنى قويىۋاي يادقا ئالاتتى؛ ئاشىقلىق ماقالىلىرىنى كۆرگىنىدە كۆڭلى پەرىشان بولۇپ، ھالى خارابلىشاتتى؛ ئىشقى مۇھەببەت بايانلىرىنى تەكرار قىلىپ ئوقۇغىنىدا نالە-زارى تېخىمۇ كۈچىيەتتى؛ ئاشىقلارنىڭ غەم-قايغۇلىرى ھەققىدە ئوقۇغىنىدا غەمگە چۆكەتتى، دەرد-ئەلەم سەۋەبىدىن ياقا يىرتىپ نالە قىلغانلار ھەققىدە دەرس ئوقۇغىنىدا شاھزادە ئۆز ياقىسىنى يىرتىپ يىغلايتتى. ئەگەر بىرەرسى ئۇنىڭغا مۇھەببەت ھەققىدە ئازراقلا رىۋايەت سۆزلەپ بەرسە، بۇخىل روھى كېسەل ئۇنىڭغا گويا يۇقۇملۇق كېسەلدەك تېز ۋە قاتتىق تەسىر قىلاتتى. ئۇ باشقىلارنىڭ كۆڭلى جاراھەتلەنگەنلىكىنى بىلسە، زار-زار يىغلايتتى، ئەگەر كىشىلەرنىڭ كۆزىدە ياش كۆرۈپ قالسا، شاھزادە ئاندىن بەكرەك نالە-زار قىلىپ ياش تۆكەتتى. ئۇستاز شاھزادىدىكى بۇخىل ئەھۋاللارنى كۆرۈپ، ھەيرانۇ-ھەس قالدى. بۇ دانىشمەن ئالىم ھەر سائەتتە يۈزمىڭ تەپەككۇرلار بىلەن چارە ئىزدەيتتى. پەرھادنىڭ ئاتىسى ئوغلىنىڭ بۇ ئىشلىرىدىن ھەيران ئىدى؛ بىچارە ئانىسىنىڭمۇ پىكىر-يادى مۇشۇ ئىشتا ئىدى. ئۇستاز بۇ ئىشنى چۈشەندۈرۈپ: «كىچىك بالا دېگەننىڭ ئەھۋالى مۇشۇنداق بولىدۇ» دەيتتى. ئەمما پەرھادنىڭ ئاتا-ئانىسى بۇنىڭغا قايىل بولماي: «ئەجەبا، باشقا بالىلارنىڭ ئەھۋالى مۇنداق ئەمەسقۇ؟!» دېيىشەتتى. بۇ ئىشقا شۇ يوسۇندا ھەر بىر ئادەم بىر قىسما تەبىر بېرىشىپ، تەڭرىنىڭ يەنە قانداق قىسمەتلىرىنىڭ يۈز بېرىشى ھەققىدە پاراڭلىشاتتى.

ئەلقىسسە، بۇ ئاجايىپ ۋە غارايىپ ۋەقەلەر خەلق ئارىسىدا پاش بولۇپ، تارقىلىپ كەتتى. پەرھاد ئون ياشقا كىردى. ئۇ جاھاندا تېخى ھېچكىم شۇغۇللىنىپ باقمىغان ئىلىملارنى تەتقىق قىلىپ ھەقىقەتكە يەتمەي قويمىدى. ئۇنىڭ ئالتۇن بويلىرى ئون باھارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ۋاقتىدا ئۆزىدە يىگىرمە ياشلىقلارنىڭ قەددى قامىتىنى يېتىلدۈردى. ئۇ پۈتكۈل ئىلىملەرنىڭ ھەممە كىتابلىرىنى ئوقۇپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ھەربىي ئىلىمگە كۆڭۈل باغلاپ، باتۇرلۇق-قەھرىمانلىق پەنلىرىنى ئۆگىنىشكە كىرىشتى، بۇ جەھەتتىنمۇ ئاز ۋاقىت ئىچىدە شۇنداق ماھىر بولۇپ يېتىشتىكى، ھەرقانداق قەھرىمانلىق ۋە پەھلىۋانلىق ھۈنەرلىرى ئۇنىڭدىن مانا مەن دەپ كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇ ئوقيانى قولىغا ئېلىپ شۇنداق تۈزەتتىكى، ئوقيانى شەرقتىن غەربكە قەدەر تارتىپ يايىنىڭ ئىككى بېشىنى بىر قىلاتتى؛ قارا تۈندە ئۇنىڭ كامان ئوقىغا پەلەك نىشان بولاتتى، ئۇ ئوق ئۆزگىنىدە پەلەك تۆركى (قەھرىمانى) بولغان مىرىخ (مارس) يۇلتۇزىمۇ ۋەھىمە تارىلىرىنى ئېچىپ، ئۆز ئەتراپىغا توسۇقلارنى ياساپ مۇداپىئەگە ئۆتەتتى. ئۇنىڭ قىلىچىنىڭ زەربىسى ئالدىدا ھورمۇز① قىرغىقمۇ سۇغا پېتىپ، غىلاپ شەكلىدىكى قولتۇققا ئايلىنىپ قالغانىدى. بەلكى تاغلارمۇ قاتتىق تاشلاردىنمىز دېمەستىن، چاك-چاك يېرىقلارنى ھاسىل قىلىپ، ئۇنىڭ قىلىچى ئۈچۈن غىلاپ بولۇشقا مەجبۇر ئىدى.

① ھورمۇز — ئىران تەۋەسىدىكى دېڭىز قولتۇقى رايونى.

ئۇ گۆرزىسى بىلەن ئىلبىرس ئېغىغا زەربە
بەرسە، ئۇنىڭ زەبىتىدىن تاغ تاشلىرى
بۇغداي ئۇنىدەك يۇمشاپ، چاڭ ـ توزانلىرى
كۆك يۈزىنى قاپلايتتى؛ نەيزىسىنى
پەلەك ھەرىكىتىدەك چاققان پىرقىرىتىشتا
كىرىشكىنىدە، توختىماي ئايلىنىپ تۇرغۇ-
چى پەلەك ئۆزىگە قالقان تۇتۇشقا مەج-
بۇر بولاتتى. ئۇنىڭ نەيزىسىنىڭ بىر
ئۇچى، يەر ئاستىدىكى بېلىققا(1) ساق-
چىلسا، يەنە بىر ئۇچى ئاسمان يۈزىگە
ئۇرۇلاتتى. بۇ سەرۋى بويلۇق شاھزادە
ئېتىنى چاپتۇرۇپ، مەيدان ئامان يۈرۈش
قىلىشىدا بۇ ئالەم مەملىكىتى تاكى قۇياشقا
قەدەر پاتىپاراق بولۇپ كېتەتتى. ئۇ ئۆزى
مىنگەن تۇلپارنىڭ سۈرئىتى بىلەن پە-
لەكنىڭ ئۇچىدىن ئېتىنى كېيىن قالدۇرۇپ
بەھرامدەك پالۋانلارنىڭ بوينىغا سالما
سالاتتى. ئۇنىڭ ئالتە قىرلىق گۆرزىسىدىن
يەتتە قات ئاسمانغا ئاپەت يېتەتتى؛ خەن-
جىرىنىڭ ۋەھىمىسىدىن ھۇتنىڭ(2) يۈرىكى
سۇ بولاتتى. ئۇنىڭ بارماقلىرىنىڭ ئۇچى
يولۋاسنىڭ بوينىنى ئۈزەتتى. بۇ يولۋاس-
تەك باتۇر يىگىتنىڭ ئالدىدا نەچچىلىگەن
يولۋاسلار ئاجىز بولۇپ قالاتتى. رويىن-
تەندەك مەشھۇر قەھرىمانلارمۇ ئۇنىڭ بى-
لەن قول سىقىشسا، ئۆز قولىنىڭ قاتتىق
ئاغرىپ كەتكىنىدىن ئىڭراپ تاشلايتتى.
پەرھاد بۇ قەدەر يۇقىرى ئىلىمي ئىقتى-
دارى، بۇ قەدەر تەڭداشسىز كۈچ ـ قۇدرى-
تى ۋە زەبەردەست قەددى ـ قامىتى بىلەن
يەنە ئۆزىنى ئېلىپبە ئوقۇيدىغان بالىلار-
دىن تۆۋەن تۇتاتتى. تامامى پادىشاھلار

ئۇنىڭ قەسرى ئالدىدىكى گاداي ئىدى.
لېكىن ئۇ ئۆزىنى گادايلارنىڭ ئايىغى ئاس-
تىدىكى تۇپراقتەك پەس ۋە ئاجىز بىلەتتى.
ئۇنىڭ نەزەرىدە پادىشاھلىق بىلەن گاداي-
لىق تەڭ، بەلكى گادايلىق ئارتۇقراق ئىدى
كىشىلەر شاھزادىنى تەرىپلەپ: «ئۇنىڭ
كۆڭلى ۋە كۆزلا پاك دېمەڭلار، ئۇنىڭ
سۆز ئىبارىلىرى، بەلكى پۈتكۈل ۋۇجۇدىنىڭ
ھەممىسى پاك ۋە غۇبارسىزدۇر. بۇنداق
پاك سۈپەتلەرگە ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم
لايىق ئەمەس» دېيىشەتتى. خالايىق ئۇ-
نىڭغا توختىماي دۇئا قىلىشاتتى. ئۇنىڭ
تەرىپىگە ئەگەر تۇساتتىنلا بىر سوغۇق
شامال كېلىپ قالسا، پۈتۈن چىن مەملىكى-
تىنىڭ خەلقى سوغۇق ئاھ ئۇرۇپ، پۈتكۈل
ئەسلى ـ ۋەسلىنى، بەلكى جېنىنى قۇربان
قىلىشقا تەييار ئىدى. پەرھادنىڭ ئاتىسى-
مۇ ئۇنىڭغا دەرت ـ ئەلەم يېتىپ قالمىسۇن
دەپ، ھەر كۈنى خەزىنىلەرنى بېشىدىن
ئۆرۈپ سەدىقە قىلاتتى. لېكىن پەرھاد
بىر زەررە دەردىنى كۆرۈپ قالغۇدەك بول-
سا، خەزىنىلەرنى خەجلەپ ئۇنىڭغا خىزمەت-
دار بولاتتى. ئۇنىڭ ئىچى ۋە تېشى،
كۆڭلى ۋە كۆرۈنۈشى دەرد ـ ئەلەمگە ئەسىر
بولغان ھالدا يېشى ئون تۆتكە يەتتى. نەزمە:

ئۆزات، ساقى، شارابى دەردۇ غەمنى،
كۆڭۈل چۈنكى تولا تارتتى ئەلەمنى.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن خەۋەر بەرگۈچى
رىۋايەتچىلەر ۋە يوشۇرۇن سىرلاردىن
نەقىل كەلتۈرگۈچى ھېكايەتچىلەردىن بىرى،
ئاشۇ مېھرى ـ شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ

---

(1) قەدىمكى رىۋايەتلەردە دېيەرلى ئاستىدىن بىر ھۆكۈز بىر مۈڭگۈزىدە كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، ھۆكۈزنى بولسا بىر دانە بېلىق كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، دېيىلىدۇ.

(2) ھۇت 1) چوڭ بېلىق، لەھەڭ؛ 2) قەدىمكى ئاسترونومىيەدە ئون ئىككى بۇرجنىڭ ئەڭ ئاخىرى: 3) شەمسىيە ھېسابىدىكى ئاي ئىسمى (فېۋرال ۋە مارت ئېيىغا توغرا كېلىدۇ)

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ۋە سۆيگۈ مۇھەببەت مەكتۇپلىرىنىڭ مۇئەللىپى ھېكمەت ئالىمىنىڭ سۇلتانى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ئەزەل بىناكارى ئىككى ئالەم قەسىرىنى بىنا قىلىش ۋاقتىدا لايىھىسىنى مۇنداق تۈزدى: خاقانغا پەرزەنت مۇرادى ھاسىل بولۇپ، شادلىق بەزمىسىدە ئارام ئالدى، ئۇنىڭ بەزمە گۈللىرى ئېچىلىپ گۈلشەن ھاسىل بولدى. خاقانىنىڭ ھاياتلىق كېچىسىدە پەرھادتىن ئىبارەت بىر شام پارلىدى، ئۇنىڭدىن تارالغان جانغا ئوت سالغۇچى ئۆتكۈر شولىلار دىللارغا ھۇزۇر بېرەتتى. ئۇ شامنىڭ ئوتى گاھ ئۆتلۈق ئەلەڭگە تىللىرىنى ئاسمانغا سوزسا، گاھى دانە - دانە ياشلىرىنى يۈزلىرىگە تۆكەتتى. ئۇنىڭ ھەر بىر تامچە كۆز يېشى بىر دانە مەرۋايىت ئىدى. ئىشقى مۇھەببەت پەرھادنىڭ يۈزىگە قاراپ مەخپىي ھالدا: «چىرايىڭنى زەپىرەڭدەك سارغايتىمەن» دېسە، غەم يۈكى ئۇنىڭ قەددى - قامىتىگە قاراپ: «ئېلىپتەك بويۇڭنى دالدەك ئېگىمەن» دەيتتى. سۆيگۈ ئەپسانىسى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ: «ساڭا بىردەممۇ ئۇيقۇ بەرمەيمەن» دېسە، دەرد - ئەلەم ئۇنىڭ كۆڭلىگە قاراپ: «بىر كۈنى ئەمەس، بىر كۈنى بۇ كۆڭۈل ئوتىدىن تۇغ تارتىپ ھاۋاغا چىقىمەن» دەپ تەھدىت سالاتتى. بۇ ئۆزگىرىشچان پەلەك بىرەر ھادىسىنى پەيدا قىلاي دېسە، ئۇنىڭ ئالامەتلىرىنى بۇرۇنراق كۆرسىتىپ قويىدۇ. ئۇ ئەگەر كىشىنىڭ بەدىنىگە ھارارەت پەيدا قىلماقچى بولسا، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ رەڭگىنى زەپىرەڭدەك سارغايتىدۇ. ئەگەر بىرەر تەقدىردىن بالا - قازا يۈزلەنسە، ئاۋۋال ئۇنىڭ ئەھۋالى ئۆزگىرىشكە باشلايدۇ. پەرھادقا كەلگۈسىدە ھېسابسىز دەرد - ئەلەملەر كېلىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ بايرام كۈنلىرىمۇ ئەلەملىك ئىدى. كىشىلەر ھەرقاچان ئەيش - ئىشرەت ئۈچۈن جاملارنى گۈلرەڭ شارابلار بىلەن تولدۇرۇپ، ماھىر سازەندە ۋە خۇشناۋا غەزەلخانلار كۆڭۈلگە شادلىق بېغىشلىغۇچى غەزەللەرنى توۋلاپ، تەرەپ - تەرەپتە بەزمە تۈزگىنىدە، ئەل بۇ شاۋقۇن - سۈرەندىن ھېسابسىز شاد - خۇراملىققا چۆمەتتى، ئەمما، پەرھادنىڭ بولسا شاد - خۇراملىقى دەرد - ئەلەمگە ئۆزگىرەتتى. ئاشۇ بەزمىلەردە ئەگەر مەجنۇننىڭ كەچمىشى ھەققىدە سۆز بولۇپ قالسا، پەرھاد قايغۇغا چۆكەتتى. ئەگەر بىرەرسى غەم ھەققىدە ئازراقلا رىۋايەت سۆزلەپ قالسا، بۇ غەمكىن شاھزادە تېخىمۇ غەمكىن بولۇپ كېتەتتى. ئۇ سۆيگۈ - مۇھەببەت ۋە ئاشىقلىق سۆزلىرىنى ئاڭلىغىنىدا، كۆزلىرىدىن ئاققان ئىككى دەريانى تىزگىنلىيەلمەي قالاتتى. خاقان پەرھادنىڭ بۇ ھالىتىدىن خەۋەر تاپقىنىدا چوڭقۇر خىياللارغا چۆكەتتى. «بۇ پەرزەنتىم دائىم غەمدىن ئازاد بولمىدى، بىر نەپەسمۇ شادلانمىدى. بۇ ئاھۇ - پىغانىنىڭ ۋەجى ۋە بۇ يىغا - زارىنىڭ سەۋەبى نېمە؟» دەپ، سوغۇق ئاھ تارتاتتى.

چىن مەملىكىتىدە دۇنيادىن تېپىش مۇمكىن بولمىغان خىلمۇخىل ئاجايىپ - غارايىپ نەرسىلەر، گۈزەل ۋە نازۇك مەشۇقلار، ئىنتايىن چاققان ۋە ئەپچىل ھۇ-

نەرۋەنلەر، بىۋاپا پەلەكتەك ماھىر ئويۇنچىلار، كۆك شاھمات تاختىسىدىن قۇياش ئورۇقى (پىگورىسى)نى ئوغرىلىۋالغۇچى ھەييارلار، تۈننى يورۇق، كۈننى قاراڭغۇ قىلالايدىغانلار، سۇدىن ئوت ياندۇرۇپ، ئوتتىن سۇ ئالغۇچىلار، ئىچىدە ئوت كۆيۈپ شولا چېچىپ تۇرغۇچى ئاتەشدانىنىڭ تېگىدە سۇزاپ ئورۇقنى بىخلاندۇرۇپ، كۆكەرتەلەيدىغانلار، ئۆمۈچۈك تورىغا تۆمۈرچىنىڭ سەندىلىنى ئاسالايدىغان كىشىلەر، بەلكى بۇلاردىنمۇ ئاجايىپ-غارايىپ نەيرەڭۋاز سېھىرگەرلەر ھەددى-ھېسابسىز ئىدى. خاقان بۇلارنى چاقىرتىپ كېلىپ، پەرھادنى ھەر كۈنى ئۇلارنىڭ مەشىقىگە قاتناشتۇردى. ئۇلارمۇ سېھىرگەرلىك ۋە نەيرەڭۋازلىق ھۈنىرىنى يۈز ھەسسە زىيادە كۆرسىتىشكە باشلىدى. شاھزادە پەرھاد ئۇلارنىڭ ھۈنىرىنى چوڭقۇر تەپەككۇر بىلەن كۆزىتىپ، ئەھۋالىنى ئىنچىكە تەتقىق قىلىپ، سىرىنى ئېچىۋېتەتتى. شاھزادە بۇ ئاجايىپ ھۈنەرلەرنىڭ سىرىنى سېزىۋېلىپ، بىردەم شادلىناتتى-دە، ئاندىن كېيىن بۇ ئىشلارنىڭ ھېچ بىر ئەجەبلەنگۈدەك يېرى قالمايتتى. ھەر قانداق مۇشكۈلنىڭ سىرى ئېچىلىپ كەتسە، مۇشكۈل بولالمايدۇ.

چىن مەملىكىتىنىڭ خانى بولغان بۇ جاھانگىر پادىشاھ بۇ تەدبىرلەر بىلەنمۇ كۈتكەن مەقسىتىگە يېتەلمىگەندىن كېيىن، چارە-ئامال تاپالماي ناھايىتى تىت-تىت بولدى. ئۇ ئويلاپ-ئويلاپ، يەنە بىر ئىش قىلىشنى خىيالىغا كەلتۈردى: «تۆت چوڭ قەسىر ياساتقۇزاي، ئۇنىڭدا تۆت پەسىلنىڭ ھاۋاسى ۋە رەڭگى نامايان بولسۇن. شاھزادە پەرھاد ھەر بىر پەسىلدە ئۆزىگە مۇناسىپ بولغان قەسىردىن ئورۇن ئېلىپ شادلانسۇن، ئۇ قەسىرلەردە ئەيش-ئىشرەت سورۇنلىرىنى تۈزۈپ، تىنىق ۋە تازا شارابلارنى ئىچىپ پاراغەت بىلەن ئۆتسۇن. بۇ قەسىرلەر شۇنداق ياسالسۇنكى، ھەر بىر قەسىرنىڭ ئەتراپىدا راھەتلىك باغ بىنا قىلىنسۇن، ئۇ باغنىڭ ھەربىر گۈلى گوياكى كېچىنى يورۇتقۇچى چىراغدەك جۇلالىنىپ تۇرسۇن. دانالار ھەربىر پەسىلنىڭ رەڭگى ۋە خۇسۇسىيەتلىرىنى ئىگىلەپ قەسىرنىڭ رەڭگى ۋە ئالاھىدىلىكلىرىنىمۇ شۇنىڭغا مۇۋاپىقلاشتۇرسۇن. باھار پەسلىدە ئولتۇرىدىغان قەسىرنىڭ ئاساسىنى قۇرۇپ، پۈتۈشى بىلەنلا، ئۇنىڭ ھەممە جايلىرى گۈل-چېچەكلەردىن بېزەلسۇن. ھەر بىر گۈل گويا بىر گۈل يۈزلۈك مەشۇقتەك ئۇ قەسىرنىڭ يۈزىنى گۈل رەڭگىدە قىلسۇن. يەنە بىر قەسىرنى ياز پەسلىگە ئوخشىتىپ تۈزسۇن. ئۇنىڭ ئىچىدە يازنىڭ بارلىق ناز-نېمەتلىرى ۋە باغۇ-بوستانلىرى ئورۇن ئالغان بولسۇن. بارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ رەڭگى ياز پەسلىدە يېشىل بولغىنىدەك، بۇ قەسىرمۇ يېشىل رەڭدە تەييارلانسۇن. يەنە بىرى قىشلىق قەسىر بولسۇن. ئۇ قەسىرنىڭ ھەممە يېرى خىتاينىڭ كافۇر رەڭگىدىكى ئاپئاق ئۆپپىلىرى بىلەن سىرلاپ قار-مۇز رەڭگىگە ماس قىلىنسۇن. يەنە بىر قەسىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى كۈز پەسلىنىڭ رەڭگىدە، زەپىرەڭدەك بولسۇن، ئۇنىڭ ھەممە جايلىرىنى زەرگەرلەر تىللا ۋە ئالتۇنلار ئارقىلىق زىننەتلىسۇن. بۇ پەلەك مىسال تۆت قەسىرنى بىنا قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭدىن تۆت پەسىل نامايان قىلىنسۇن، بۇ قەسىرلەر گوياكى چىن سۈرىتىدەك نەپىس

ۋە گۈزەل قىلىپ تەييارلانسۇن. ئۇنىڭدىن جەننەتنىڭ شاد-خۇراملىقى ئايان قىلىنسۇن. ئۇ قەسىر ئىمارەتلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى پىردەۋس جەننىتىنىڭ بىنالىرىدەك ئورۇنلاشتۇرۇلسۇن. ئۇ يەرنىڭ ھۆر-غىلمانلىرى خىتاي ۋە چىننىڭ نازىنىن مەشۇقلىرىدىن بولسۇن. بۇ نازىنىنلار گويا جەننەتۇل-پىردەۋستىكى ھۆر-پەرىلەردەك جىلۋىلىنىپ تۇرسۇن. شەكسىزكى، بۇلاردىن شاھزادە پەرھاد ھوزۇر ئېلىپ، ئەلۋەتتە شاد-خۇرام بولغۇسى.» خاقان يۇقىرىقىدەك ئوي-خىياللىرىنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، بۇ ھەقتە پەرمان چۈشۈردى. بۇ پەرمانغا بىنائەن بارلىق ھۈنەرۋەنلەر يىغىلدى. ئۇستازلار كېلىپ لايىھەنى تۈزۈپ بولغۇچە بولغان ئارىلىقتا ھەربىر ھۈنەرۋەن ئۆز ھۈنىرىنى كۆرسىتىپ، شادلىق ئىزھار قىلىشقا باشلىدى. تاشچىلار ئۇيۇل تاشلارنى يونۇپ، بىر پەستىلا گۈللەرنىڭ ياكى ھايۋاناتلارنىڭ ھەيكىلىنى تەييار قىلىشاتتى. نەققاشلار كۆڭۈللەرنى مەھلىيا قىلغۇدەك نازۇك نەقىشلەرنى چېكىپ، بىردەمدىلا بىر قەسىرنى گۈلشەنگە ئايلاندۇرۇۋېتەتتى؛ ئۇلار ئاز پۇرسەت ئىچىدىلا يۈز قەسىرنىڭ ئىشىنى پۈتكۈزەلەيدىغانلىقىدىن بىشارەت بېرەتتى. ھېسابسىز ئاجايىپ-غارايىباتلار يۈزەگە چىقىپ، كۆپلىگەن نەپىس سۈرەت شەكىللىرى مەيدانغا كەلمەكتە ئىدى. ھەر دەقىقىدە بىر شەكىل كۆزگە چېلىقىپ كۆز يۇمۇپ-ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا يەنە باشقا بىر شەكىل نامايان بولاتتى. ئۇ يۈز قىسىما شەكىللەر [illegible]، ئۇنى ياساۋاتقانلارمۇ يۈز خىل مەشغۇلاتلارنى كۆرسەتەتتى. ئۇلار بۇ شەكىللەرنى ياسىماقچى

بولغاندا بىر تۈرلۈك سەلتەنەتكارلىق ھەشەمەت مۇل بولسا، ياساپ پۈتكۈچە بولغان ئارىلىقتا يەنە باشقا خىل ئۇستىكارلىقى بىلەن پەيزى قىلىشاتتى. بۇ ئىشلارغا ھەربىر ھۈنەرۋەننىڭ تەبىئىتى كۆنۈپ كەتكەن بولۇپ، ئۇنى ئۆگۈنۈشلۇق پۈتكۈزۈشتە شەك يوق ئىدى. خاقان بۇنداق بۈيۈك ئىمارەتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش قۇدرىتىگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن كۆڭلى سۆيۈنۈپ چەكسىز شادلاندى.

خاقاننىڭ ھۇزۇرىدا پەرخۇندە دەستۇر دەپ ئاتىلىدىغان بىر ۋەزىر بار ئىدى، ئۇنىڭ بەرىكەتلىك شائىدە ئىلزاملىرىنىڭ شاراپىتىدىن مەملىكەت ئاۋات، ئەل ئىشلىرى تەرتىپلىك ئىدى. بۇ مەملىكەت شەھەرلىرى بۇ ۋەزىردىن ئۆزگىچە ھۆسن ۋە زىننەت تاپاتتى. شۇڭا خەلق ئىچىدە ئۇ «مۇلكئارا» (دۆلەتكە زىننەت بەرگۈچى) دېگەن نام بىلەن مەشھۇر ئىدى. شاھ ئۆزى خالىمىغان ئىشنى بۇ ۋەزىرگە بۇيرۇمايتتى ۋە ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئالماي ھېچ ئىش قىلمايتتى. ئۇ پەرھادقا كىچىك ئاتا بولۇپ كەلگەنىدى. پەرھادمۇ ئۇنى ئۆز ئاتىسىدەك كۆرەتتى. پەرھادنىڭ پاراكەندە ئەھۋالى ۋە تالايمىقان ھالەتلىرىدىن رەنجىگەن ئاتىسى كۆپ ئوي-خىياللارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، خىلۋەت ھۇجرىسىغا كىرىپ ئۆزىنى ئەلدىن پىنھان قىلدى. ئاندىن ۋەزىر مۇلكئارانى چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا ئۆزى ئويلىغان ئالىي قەسىرلەر، ھۆرى-غىلمانلار ۋە باغۇ-بوستانلار ھەققىدىكى تەسەۋۋۇرلىرىنى ۋە بارلىق ئوي-خىياللىرىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. خاقان مۇلكئاراغا دۇئا قىلىپ:

— ھەي پەرخۇندە دەستۇر، ئەمدى سېنىڭ مۇبارەك پەم-پاراسىتىڭگە ئايان بولمىغان ھېچ ئىش قالمىدى. ھازىردىن باشلاپ كېرەكلىك ئىشقا تېز تۇتۇش قىلماق كېرەك، — دەپ بۇيرۇدى.

مۇلكئارا پەرمانىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، خاقانغا خۇشال ھالدا تەزىم بەجا كەلتۈردى. شاھ ئالدىدىن قايتىپ چىقىپ ئۆز ھۇجرىسىدا خۇشال-خۇرام ئولتۇرۇپ، كېرەكلىك ئەسۋابلارنى توپلاشنىڭ پىلانىنى تۈزدى، نەزمە:

ماگا سۇن، ساقى، جامىڭ بىرلە، مەيزاپ
كى بۇ سائەتتە تەييار بولدى ئەسۋاب.
بۇ ئاسمان يەتتە قەسىردۇر ۋاپاسىز،
جاھانىنىڭ تۆت پەسلىدۇر باقاسىز.

* *

مەنىلەرسىرلىرىدىن خەۋەر بەرگۈچى رىۋايەتچىلەر ۋە يوشۇرۇن ئىزلاردىن بىشارەت بەرگۈچى ھېكايەتچىلەردىن بىرى، ئاشۇ مېھرى-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ ۋە سۆيگۈ-مۇھەببەت مەكتۇپلىرىنىڭ مۇئەللىپى، ھېكمەت ئالىمىنىڭ ھۆكۈمرانى، مەنىۋى دۇنيانىڭ خاقانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) نىڭ بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە غارايىپ تەسىرلىك قىسسىسىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ.

ئەلقىسسە، بۈيۈك خاقان مۇلكئاراغا پەرمان قىلىپ:

— تۆت قەسىر بىنالىرىنى گويا دۆلەت تۈزۈلمىسىگە ئوخشاش ئورۇنلاشتۇرغىن، — دېدى.

مۇلكئارا بۇ پەرماندىن سۆيۈنۈپ، ئاتلاندى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئىقبال ھەشەمىتى گويا دۆلەت ئەركانلىرىغا ئوخشاش قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇراتتى. ھېسابسىز ئالىملار ئۇنىڭ ئىززەتكۈسى ئەتراپىدا ھەمراھ بولۇپ، سانسىزلىغان دانا بىناكارلار ئۇنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىپ، شاد-خۇرام ھالدا ئىشنى باشلىدى. ئۇلار چىن شەھىرىنىڭ ئەتراپىنى بىر-بىرلەپ كېزىپ چىقىپ، تۆت ئورۇننى تاللىدى. بۇ جايلارنىڭ سۈيى، ھاۋاسى ۋە گۈزەل مەنزىرىلىرى جەننەت ھۇزۇرىدىن نەمۇنە كۆرسەتەتتى؛ شۇنداقلا، ھەر بىر پەسىلگە مۇۋاپىق كېلەتتى. بۇ ئورۇنلار شاھزادىنىڭ ئارامگاھى بولۇشقا ھەققەتەن لايىق ئىدى. مۇلكئارا تاملارنىڭ يۈزىنى كورسىتىپ، ھەر بىر تامغا تۆت بۈيۈك جەدۋەل سىزىقلىرىنى تارتىشقا بۇيرۇدى. شۇنىڭ بىلەن باغلارنىڭ پىلانلىرى ۋە قەسىرلەرنىڭ لايىھەلىرى تۈزۈلۈپ پۈتتى. پەرمان چۈشۈرۈش جەھەتتە نەۋۋەت دارادىن ① ئۆتۈپ، مۇلكئاراغا يەتكەنىدى.

چىن مەملىكىتىدە تەڭداشسىز ئىككى ئۇستاز بار ئىدى. بۇ ئىككىيلەن قوشكېزەك قېرىنداشلارغا ئوخشايتتى، بىرىنىڭ لەقىمى بانى، يەنە بىرسىنىڭ لەقىمى مانى ئىدى. كىشىلەر بۇلاردىن بىرىنى كۆرسە، يەنە بىرسىنى تەسەۋۋۇر قىلاتتى. چىن مەملىكىتىدە بانى بىنالارنى ياساپ پۈتكۈزسە، مانى كېلىپ، ئۇ بىنالارغا نەققاشلىق بىلەن زىننەت بېرەتتى. بانىنىڭ بىناكارلىق كەسپىدە شۇ قەدەر ماھارىتى بار ئىدىكى، ئۇنى تەرىپلەشكە تىل ئاجىزلىق قىلاتتى. ئۇ كۆككە تاقاشقان بۈيۈك قەسىرلەرنىڭ لايىھەسىنى تۈزگەندە، كۆرگۈچىلەر تاڭدەك قېتىپ قالاتتى. ئۇنىڭ ماھارىتى ئالدىدا سۇ ئۇستىگە گۈمبەز قۇرۇش، سۇدىن كۆپۈك چە-

① دارا — قەدىمكى ئىران شاھلىرىدىن بىرى.

قارغانىدەك ئاسان ئىدى. ئۇ ھەرقانداق
بىر قەسىرنى بىنا قىلسا، ئۇ بىنا يېقىلىپ
چۈشۈشتىن ئاسمان قەسىرىدەك ئازاد ۋە
مۇستەھكەم بولۇپ چىقاتتى. ئۇ بىنا يا-
سىسا، تۇپىسىنى تاشتەك چىڭ، ھاكلىرى-
نى پولاتتەك مۇستەھكەم قىلىپ پۈتكۈزەت-
تى.

مانى شۇنداق ماھىر نەققاش ۋە رەسسام
ئىدىكى، بۇ ئايلىنىپ تۇرغۇچى پەلەكنىڭ
نەقىشلىرى ئۇنىڭ ئالدىدا تام نەقىشلىرى-
دەك ئايان ئىدى. ئۇ بۇ ئالەم دائىرىسىنى سىز-
سا، ئۇنىڭ سىزىقلىرى جەدۋەل (سىزغۇچ)
تۇتقاندەك تۈز، چەمبىرى پەركار (سىر-
كول) دا سىزغاندەك توغرا چىقاتتى. ئە-
گەر ئۇ جانسىزلارغا سۈرەت زىننىتىنى
بېرىشكە باشلىسا، سىزغانلىرى كىشىگە
گويا سۈرەتكە ئېلىنغان تىرىك جاندەك
تۇيغۇ بېرەتتى. ئۇنىڭ قەلىمىنىڭ كۆلەڭ-
گىسىدىن ھاسىل بولغان گۈزەللىكنى
باشقا يۈزلىگەن قەلەملەرمۇ سىزىپ بېرەل-
مەيتتى. ئەگەر ئۇ بىرەر كىشىگە چۈشىدە
تەلىم بەرسە، ئۇ كىشى ئۇيقۇسىدىن تەڭ-
داشسىز ئۇستاز بولۇپ ئويغىناتتى.

يەنە بىر ئۇستاز بار ئىدى، ئۇنىڭ
ئەپچىل ۋە چەبدەسلىكى پەلەك ھەرىكىتى-
دەك چاققان، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ نازۇك-
راق ئىدى. ئۇ دائىم ئۇيۇل تاشلار لەش-
كەرى بىلەن جەڭ قىلىپ، قاتتىق تاشلار-
نى بويسۇندۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى
«تاش كېسەر قارەن» دەپ ئاتىشاتتى. ئۇ-
نىڭ مىتىنىنىڭ ئۇچى قاتتىق تاشلارنى
تېشىپ، گۈلشەندەك نازۇك پەنجىرىلەرنى
ئاچاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ مىتىنى بىلەن پۈ-
تۈن ئۆمۈر بويى مۇشۇ ھۈنەر سەھىپىسى-
دە قەلەم تەۋرىتىپ كېلىۋاتاتتى. يەنە

نۇرغۇنلىغان تەڭداشسىز ئۇستازلار بار ئى-
دىكى، ئۇلاردەك ھۈنەرۋەنلەرنى جاھان
ۋە زامان كۆرۈپ باقمىغانىدى.

دانىشمەن مۇلكئارا ئۇلارنىڭ ھەممە-
سىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ھەر قايسىسى-
نىڭ ئەھۋالى ۋە ھۈنەرلىرىنى سوراپ
بىلگەندىن كېيىن، ئۇلارغا شاھزادىنىڭ
كەيپىياتى سەۋەبىدىن خاقاننىڭ بۇيرۇ-
غان پەرمانلىرىنى بىر-بىرلەپ يەتكۈزدى.
ۋەزىر ئۇلارغا گۈزەل جەننەتتەك تۆت باغ
قۇرۇلسۇن، تۆت قەسىر جەننەت بېغىدەك
زىننەتلەنسۇن. شاھزادە پەرھاد تۆت پە-
سىلدە ئۇ يەردە ئارام ئالسۇن. ئۇنىڭ كۆ-
ڭۈل قۇشلىرى ھەر بىر باغ ئىچىدە رام
بولسۇن» دەپ، ھەممە باغ ۋە قەسىرلەر-
نىڭ سۈرەت، نەقىشلىرى ۋە رەڭلىرىنى
تولۇق سۈپەتلەپ چۈشەندۈردى. ئۇنىڭ
لايىھەسىنى بۇنداق تۈزمەك كېرەك، بۇ-
نىڭ قۇرۇلمىسىنى مۇنداق ئىشلىمەك كې-
رەك...» دەپ تەپسىلىي چېكىلىگەندىن
كېيىن سۆزىنى ئاخىرلاشتۇردى. ئاندىن
ئۇلارنىڭ ئالدىغا خەزىنىلەرنى توختى-
ماستىن تاش-تۇپراقتەك تۆكۈۋەتتى. بار-
لىق ئۇستازلار ئۆز ھۈنەرلىرىگە تەييار
بولۇپ، ئىش باشلاش ئۈچۈن ئورۇنلىرىدىن
تۇرۇشتى. مۇلكئارامۇ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى
سۆيۈندۈرۈپ، قۇرۇلۇشقا كېرەكلىك نەر-
سىلەرنى توپلاشقا كىرىشتى. ئالدى بىلەن
بۇ تۆت ئىشنىڭ تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈش
ئۈچۈن ھېسابسىز نۇرغۇن ماتېرىياللارنى
بۇيرۇدى. ھەر بىر ئىشنى باشلاش ئۈچۈن
كارۋانلاردىن يۈز كىشى ئورۇنلىرىدىن تۇ-
رۇشتى، ھەر يۈز كىشىنىڭ ئەتراپىدا
مىڭلاپ ھۈنەرۋەن تەييار بولۇپ تۇرۇ-
شاتتى. خىش ۋە تاشلارنى توشۇش ئۈچۈن

www.uyghurkitap.com

پىل ۋە ھارۋىلارنى راسلاپ، شۇنداق تۇتۇش قىلدىكى، ئۇلار چىن مەملىكىتىنىڭ ئىچى ۋە تېشىدىكى بارلىق كۆكۆل مەيدانلار ۋە خارابىلارنى قاپلىدى. ئۇلاردىن پۈتكۈل تاغۇ سەھرالارغا شاۋقۇن-سۈرەن چۈشتى. ئېغىر يۈكتىن پەلەككە ئېغىر كۆلپەتلەر يەتتى. بىر تاغنىڭ ئۈستىگە يۈزلىگەن تاش كەسكۈچىلەر چىقىپ، ھەر بىر ئىشنىڭ ئۈستىگە مىڭلاپ ھۈنەرۋەنلەر ئولتۇرۇپ ئىشقا تۇتۇش قىلدى. بۇ ئېغىر تاشلار يۈكى ئاستىدا ئاسمان چەمبىرىدەك ھارۋىلار ئايلىنىپ، يۈرۈشكە باشلىدى. ئۇلار شەپەق چۆككەندىمۇ، تاڭ يورۇغاندىمۇ ئىشتىن باش تارتماي، شەپەقتەك قىزىل ۋە سۈبھىدەك ئاق تاشلارنى ئىش ئورنىغا توشۇماقتا ئىدى. رەندىلەرنىڭ دولقۇنى ۋە ئاۋازىدىن دېڭىز ھاسىل بولغان بولۇپ، گويا ھەر بىر دېڭىز تۆت قىرلىق دولقۇنلارنى ياساپ شاۋقۇن سېلىۋاتقاندەك ئىدى. ياغاچچىلار ئۇد ۋە سەندەل ياغاچلىرىنىڭ ئارىسىدا گوياكى مال بىلەن تولغان دۇكاندا ئولتۇرغان سودىگەرلەردەك كۆرۈنمەي قالاتتى. ھەرىلەر تاش ۋە ياغاچچىلارنى خۇددى سەندەل ياغىچىنى كەسكەندەك كېسەتتى. ھەرە كېپەكلىرى گويا قىش كۈنىدىكى قاردەك توختىماستىن يېغىپ تۇراتتى. لاي ئەتكۈچىلەرنىڭ سۇ توشۇيدىغان سوغىلىرى پەلەك بىلەن باراۋەر ئىدى. لاي سۇنغۇچىلار ۋە كەتمەن تۇتقۇچىلار پالچىق ئىچىگە پېتىپ قېلىپ، ئاسمان گۈمبىزىدەك راۋاقلارنىڭ ئۈستىدە لاي سۇنۇشنى كۈتۈپ ئولتۇرغان ئۇستازلارغا قاراپ ۋارقىرايتتى. ئىش بۇيرۇغۇچىلار توختىماي «ھاي، ھۇي» دەپ، تېز بولۇشقا قىستار، ئىش قىلغۇچىلارمۇ ئارام تاپماستىن ئىشلەپ تۇرار ئىدى. بۇ ئىشتىن پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە سۈرەن-چۇقان چۈشۈپ، ئىنسانىيەت بولسا جىمى ئالەمگە شاۋقۇن-سۈرەن سالماقتا ئىدى. ئىش بۇيرۇغۇچىلار ئىش ئۈستىدە شۇنداق ئايلىنىپ يۈرەتتىكى، ئۇلارنىڭ ئىزتىراپلىرى سەۋەبىدىن يەتتە قات ئاسمانمۇ خۇددى سىركولدەك ئايلانماقتا ئىدى. ئۇستازلار ئىشلەپ ھارماس، بىر دەم ئارام ئالماس ئىدى.

بۇ ئىمارەتلەرنىڭ ئىشلىرى ئورۇنلىشىپ تۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، بۇ ئىشلارنى شاھزادىگە بىر-بىرلەپ بايان قىلدى: «شۇنداق بىر ئالىي قەسىر بىنا قىلىندۇكى، جەننەتۇل-مەئۋا ئۇنىڭ ئالدىدا خىجىل بولۇپ، ئەل كۆزىدىن غايىب بولىدۇ. ئۇنىڭ ھەر بىر گۈمبىزى ئالدىدا ئۇپۇق گۈمبىزى كۆرۈنمەي قالىدۇ. پۈتكۈل ئالەمدە بۇ قەسىرلەرنىڭ تەڭدىشى يوقتۇر». ئۇلار شۇ يوسۇندا ھېسابسىز تەرىپ، تەۋسىپلەرنى قىلغانلىقتىن شاھزادىنىڭ بۇ ئىمارەتلەرنى كۆرۈشكە ھەۋىسى ئاشتى. ئۇ ئاتلىنىپ، سەھرا تەرىپىگە شۇنداق راۋان بولدىكى، گويا پەلەك ئارغىمىقىغا مىنگەن ئايدەك يۈرۈش قىلدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا يۈز نەپەر ئاي يۈزلۈك خۇش خۇي يىگىت ئاتلارغا مىنىشىپ، خۇددى ئاي ئەتراپىدىكى يۇلتۇزلاردەك بىللە يۈردى. پەرھاد ئېتىنى توختىماستىن سۈرۈپ يېتىپ بارغىنىدا، شۇنداق بىر قىيامەتنى كۆردىكى، پۈتكۈل ئالەم خەلقىغە ئاجايىپ بىر ھاياجان چۈشۈپ، يېمەك-ئىچمەك، راھەت ۋە ئۇيقۇنى ئۇنۇتقان ھالدا ئىشلىمەكتە ئىدى. ئىمارەتلەرنىڭ ئۈستىگە قويىدىغان بىنا تاشلىرىنى شۇنداق ئېگىز كۆتۈرۈشمەكتە ئىدىكى، بۇ ئايلىنىپ تۇرغۇچى پەلەك ھەر

www.uyghurkitap.com

نەپەستە «ئېھتىيات قىلىڭلار!» دەيتتى. ئاسمان گۈمبىزىگە تاقاشقان ئېگىز جازىلارنى باغلاپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئۇستازلار زوھەل يۇلتۇزىدەك قونۇپ ئولتۇرۇپ ئىشلەۋاتاتتى. بىنالارنىڭ ئۈستىگە ئېگىز گۈمبەزلەر چىقىرىشقان بولۇپ، ئاسمان گۈمبىزى ئۇنىڭغا قېلىپ بولۇپ تۇراتتى. ئۇستازلار بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئۇنتۇغان، باشقا ھەممە ئىشلارنى ئېسىدىن چىقىرىشقانىدى. شاھزادە بۇ ئاجايىپ-غارايىپ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ، ھەيرانلىق ئىچىدە بارماقلىرىنى چىشلىگەن ھالدا قېتىپ قالدى. ئۇ ھەر بىر ھۈنەرنى كۆرگىنىدە چوڭقۇر ئويلىنىپ بۇ ئاجايىپ ئىشلارغا ئاپىرىن ئېيتاتتى. ھەر بىر ھۈنەرۋەننى كۆرگىنىدە ئۇلارنىڭ غارايىپ ئىشلىرىغا قىزىقىپ قالاتتى. ئۇستازلار ھەر تەرەپتە تاشلارنى كېسىپ پارە-پارە قىلىشماقتا، ئۇلارنىڭ كەكىسى ئالدىدا قارا تاغلار گويا پىچاق ئالدىدىكى سېرىق ياغدەك ئىدى. يەنە بىرىنىڭ ئالدىدا قارا تاشلار مومدەك بولۇپ، ئۇنى ھەرقانداق سۈرەتكە كەلتۈرۈۋېرەلەيتتى. يەنە بىرسى قاتتىق تاشلارنى خۇددى يۇمشاق ياغاچنى يونىغاندەك يونۇپ، تۈگرۈك قىلىش ئۈچۈن پىل پۇتى شەكلىدە ياساپ، نەقىشلەۋاتاتتى.

ئۇستازلارنىڭ ئارىسىدا نەقىش باغلىغۇچى بىر ئۇستاز بار ئىدى. ئۇنىڭ پۈتكۈل نەقىشلىرى گويا ھىيلىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇ نەققاشلىقتا تەڭداشسىز كىشى بولۇپ، تاشلارنى نەپىس سۈرەتلەرگە ئايلاندۇرۇۋېتەتتى. ئۇ تۆمۈر قەلىمىنى تاش ئۈستىدە ھەر تەرەپكە ھەرىكەتلەندۈرسە، بەئەينى تۇپراقنى سىزغاندەك سىزىقچى-لارنى پەيدا قىلاتتى. قەلىمىنى ئۇ... يۈز خىلدىكى نەقىش ۋە تەسۋىرلەرنى ياراتقىنىدا مانىمۇ كۆرۈپ ھەيران قالاتتى. شاھزادە ئۇ دانىشمەننىڭ ئىشلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن، بىر پەس ئۇنى تاماشاقىلغۇسى كەلدى. شاھزادىنىڭ ئاتتىن چۈشكەنلىكىنى كۆرگەن ئۇستاز دەرھال ئەسۋابلىرىنى ئىشقا سېلىپ، شاھزادە ئولتۇرغۇدەك بىر تاشنى تەخت قىلىپ ياساپ بەردى. شاھزادە ئۇنىڭ ئۈستىدە بەختلىك ھالدا ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، سۆز باشلىدى:

— ھەي دانىشمەن ئۇستاز، بۇ ئاجايىپ ھۈنىرىڭدىن بىر بابىنى بايان قىلغىن. بىزگە ھۈنىرىڭنىڭ بىر تارمىقىنىڭ سىرى ئايان بولۇپ قالسۇن. ھۈنەرلىرىڭنىڭ ئەھۋالى بىلەن ئىسمىڭنىمۇ بايان قىلغىن. قاتتىق تاشلارنى كەكە بىلەن مومنى يونۇغاندەك يونۇۋاتىسەن. پەقەت كۆرۈپ باقمىغان ئىشلارنى قىلىۋاتىسەنكى، ئەقىل ۋە ئىدرەك ئۇنىڭغا ئاجىزدۇر. ئەگەر قاتتىق ياغاچلارنى پىچاق بىلەن يونۇسا ئۇنىڭ بىسى ھەرىدەك بولۇپ قالىدۇ. ئەسۋابلىرىڭنى قانداق سۇ بىلەن سۇغارغانىدىڭ، ئۇنىڭدا ئويۇل تاشلارنى يونۇساڭمۇ، سايمانلىرىڭ بىر زەررە زەرەرگە ئۇچرىمايۋاتىدۇ، بۇ قانداق كارامەت؟ ئاۋۇ قەلىمىڭمۇ قارا تاشلارنى كېسىۋاتىدۇ. ئۇنىڭمۇ سىرىنى ئېيتىپ بەرگىن.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان دانىشمەن نەققاش يەر سۆيۈپ تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، سۆزىنى ياخشى دۇئالار بىلەن باشلىدى:

— ئەگەر ئالەمنىڭ ھاۋادىسلىرى كوھىقاپتەك بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ئاسايىشلىق تېپىپ، غېمىڭنىڭ بېشىنى بەخت-

ئىقبالىنىڭ تېشى بىلەن چېقىپ، دۈشمەنىڭگە قاتتىق تاشلارنىڭ زەخمىتىدىن نېمۋە بېرىپ، مۇشەققەت تېغىدا ئاۋارە قىلغايسەن. ئاۋۋال ئېتىمنى سوراپ ئاندىن ھۈنىرىمنى سورىدىڭ. ئىسمىمنى قارەن دېيىشىدۇ. ئىشىم ئوچۇق-ئاشكارا تۇرۇپتۇ، مانا قولۇمدا كەكە، ئالدىمدا ئۈيۈل تاشلار. ئۇنى مېنىڭ ۋە كەكە بىلەن ھەرقانچە يونۇسامۇ ئەسۋابلىرىم سىنمايدۇ. بۇ ئەسۋابلارنى سۇغىرىشتا ئاجايىپ بىر ھالەت باركى، ئۇنىڭدىن باشقىلارنى خەۋەردار قىلالمايمىز. ئۇستاز ئۇنى سۇغىرىپ يۈز يىلغىچە ئۈيۈل تاشلارنى ياكى پولاتنى يونۇسىمۇ، ئەسۋابلىرىنىڭ سىنىپ كېتىشىدىن ئەنسىرىمەيدۇ، بەلكى ئۇپراپمۇ قالمايدۇ. خىتاي ئۇستىلىرى بۇ ھۈنەرنى ئىجاد قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئالەم خەلقىدىن ھەر ئىشتا ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. لېكىن ئۇلارمۇ مەن بىلگەننى بىلمەيدۇ ۋە مەن قىلغاننى قىلالمايدۇ.

ئۇستاز بۇ ھېكمەتلەرنى بايان قىلىپ بەرگەندىن كېيىن، شاھزادە بۇ ھۈنەرنى ئۆگىنىشكە ئىشتىياق باغلىدى:

— مەن سېنىڭ بۇ ئىشىڭنى بەكمۇ ياقتۇرۇپ قالدىم، — دېدى ئۇ ئۇستازغا، — شۇڭا بۇ ئىشقا مېنىڭ كۆز ئالدىمدىلا مەشغۇل بولۇپ ھۈنەر قىلغىن. سەن تاشلارنى گاھ يونۇپ، گاھ نەقىشلەپ تۈگەتكەن، مەن ئولتۇرۇپ بىر-بىرلەپ كۆزىتەي.

ئۇ ھۈنەرۋەن ئۇستاز بېشى ئاسمانغا تاقاشقان تاشلارنى تەييار قىلدى. شاھزادىنىڭ كۆڭلىنىڭ بۇ مەشغۇلاتقا باغلىنىپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ، تاش يونۇش ۋە نەقىش ئويۇشقا كىرىشتى. ئۇ كەكىسىنى تاشلارغا سالغاندا شاھزادە ئاپىرىنلار ئېيتىپ، ھەيرانلىق ئىزھار قىلاتتى. شاھزادە شۇنداق قىلىپ تاكى كۈن تاشلار دۆۋىسى ئىچىدە ئۆزىنى يوشۇرغانغا قەدەر بۇ ئىشقا مەشغۇل بولدى. ئاندىن ئاتلىنىپ، شەھەر تەرەپكە گويا قۇياش تاغ ئارىسىغا يۈرگەندەك يۈرۈپ كەتتى. نەزمە:

ماڭا سۇن، ساقى، بىر رەڭگىن شارابنى،
كۆڭۈلگە غەم تېشى سالدى ئازابنى.
شۇ سەل غەم خارىنى ① دىلدىن سۈپۈرسۇن،
ئەمەس غەم خارى، بەلكى تاشنى سۈرسۇن.

* *

سىرلىق مەنبەلەردىن خەۋەر بەرگۈچى ۋە رىۋايەتلەردىن نەقىل كەلتۈرگۈچىلەردىن بىرى، سۆيگۈ داستانلىرىنىڭ مۇھەببەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر (ئاللا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ ئاجايىپ قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

شاھزادە تاش كېسىش مەيدانىدىن ناماز شام ۋاقتىدا ئوردىغا قايتىپ كەلدى. تاشچىلىق ھەۋىسى ئۇنىڭ قەلبىنى ئەسىر قىلغانىدى. توختالغان ئەقىل ھەر قانچە ھۈنەر ۋە پاراسەتكە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، ھەۋەس گۈدەكلىرىنىڭ ئىلكىدە ئاجىزدۇر.

تۈن قارا تاغدەك ئاغدۇرۇلدى. جاھاننى يورۇتقۇچى قۇياش تاغلارغا يالتۇن چېچىپ، ئاسماننى مەرمەر رەڭگىگە كىرگۈزۈپ، پەلەكنىڭ چوققىسىغا مىندى.

شاھزادە ئاتلىنىپ تاش كېسىش مەيدانىغا يېتىپ كەلدى. ھۈنەرۋەنلەر جىددىيلىشىشكە، ھودۇقۇشقا

① خار — تىكەن.

باشلىدى. ئۇ ھەر بىر ھۈنەرۋەننىڭ ماھارىتىگە چوڭقۇر نەزەر سالاتتى، سۆھبەتلەشكەندە ھەر بىر ھۈنەرۋەننىڭ ئۆز ئىرمىنى بويىچە سۆزلەپ ئۆتەتتى. ئۇلارمۇ شاھزادىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئۆز ئىشىنى تېخىمۇ تېز ئىشلەشكە كىرىشەتتى.

شاھزادە ھۈنەرۋەنلەردىن بەھرىلىنىپ، قارەن تەرەپكە ماڭدى. ئۇ قارەننىڭ ئالدىغا كېلىپ، قارەن تاشتىن ياساپ بەرگەن تەخت ئۈستىدىن ئورۇن ئالدى.

قارەنمۇ ھېلىقى يالتىراپ تۇرغان تاشنى يونۇشقا باشلىدى. ئۇ تۆمۈرچى ئۇستىنى كەكە، مىتىن ياساپ بېرىشكە بۇيرۇدى. تۆمۈرچى ئۇستا كېلىپ ئىشقا تۇتۇش قىلدى. ئۇنىڭ تاۋلىغان تۆمۈرى گوياكى بەدەخشاننىڭ ياقۇتىدەك، بەلكى شەپەقتەك يالتىرايتتى. ئۇستا ئۇنىڭدىن خىلمۇخىل ئېسىل ئەسۋابلارنى ياسىدى. لېكىن، قارەن بۇ ئەسۋابلارنى ئۆزى سۇغاردى، ئاندىن تاشلارنى يونۇپ، ياساشقا باشلىدى. شاھزادە قارەننىڭ ھەر بىر ئىشىغا يوشۇرۇنچە كۆز سېلىپ، ئاشكارا ۋە مەخپىي ھۈنەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆگىنىۋالدى. ئۇ قارەنگە ئوخشاش ماھارەت بىلەن تاش يونۇشقا كىرىشتى. بارا - بارا قارەندەك ئۇستىلاردىن يۈزلەپ كىشلەر پەرھادقا شاگىرت بولدى. شاھزادە كىشىلەرنىڭ گەپ - سۆزىدىن ئەندىشە قىلىپ بەزىدە يوشۇرۇنچە كەكىنى قولىغا ئالاتتى. بەزىدە ئاشكارا ھالدا شۇنداق كامالىغا يەتكۈزۈپ ئىشلەيتتىكى، ئۇنىڭ بىر كۈندە قىلغان ئىشىنى باشقا ئۇستىلار بىر ئا[illegible]ان تۈگىتەلەيتتى. شاھزادە ھەر كۈنلۈ[illegible] شۇ خىل مەشغۇلاتلار بىلەن شۇغۇللىنىپ ئاخىرى ھۈنەردە كامالەتكە يەتتى.

ئارىدىن تۆت يىل ئۆتۈپ، جەننەتتەك ئالىي تۆت قەسىر قەد كۆتەردى. قارەن بۇ ئىمارەتلەرنىڭ تاشقى قىسمىغا ئۆزىنىڭ سەنئەتسازلىق ماھارىتىنى ئىشلەتتى. ئىچكى قىسمىغا مانى نەققاشلىق قىلدى. ئۇ ھەر بىر خانىنى شۇنداق تەسۋىرى نەقىشلەر بىلەن بېزىدىكى، ئېيتقاندىن يۈز ھەسسە ئارتۇق ئىدى. نەققاشلار تەسۋىرگە قەلەم تارتقاندا، ئىش بۇيرۇغۇچىلارمۇ ئىختىيارسىز نەققاشلارغا ئايلىنىپ قالاتتى. مانى قايسى بىر سۈرەتنى سىزسا، پەرھاد ئۆزىنىڭ نەققاشلىق قەلىمى بىلەن شۇ سۈرەتنىڭ يۈزىنى ئېچىپ، تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرۈۋېتەتتى. پەرھاد بۇ ھۈنەرنى ناھايىتى ئاز ۋاقىت ئىچىدە ئۆگىنىپ ئالدىكى ئۇ سىزغان تەسۋىرى نەقىشلەرنى باشقا ھېچكىم ئۇنىڭچىلىك سىزالمايتتى.

ئەلقىسسە، بۇ قەسىرلەر پۈتكۈچە شاھزادە قەسىرنىڭ ئىچى - تېشىغا تاشچىلىق ھەم نەققاشچىلىق قىلدى. ئۇستازلار ۋە كامالەت ئىگىلىرىنىڭ ھۈنەر-سەنئىتى يۈزەگە چىقسا، پەرھاد ئۇنى ئۆگىنىشكە كىرىشىپ، شۇ ھۈنەرنىڭ ئۇستىسى بولۇپ چىقاتتى.

ئالىي قەسىرلەر پۈتكەندىن كېيىن،
جەننەت مىسال باغلارمۇ ياسالدى.

«ئەتىيازلىق قەسىر»، شۇنداق زىننەتلەندىكى، ئۇنىڭ ئىچى - تېشى قىزىل گۈل رەڭگىدە بولۇپ، سەنئەتلىرىمۇ

گۈلدەك چىراي ئاچقانىدى. ئىشرەت گۈلزارلىرىغا گۈل رەڭگىدىكى چىرايلىق گىلەملەر سېلىنىپ، گۈلرەڭلىك نەپىس شايىلاردىن كۆرپە-ياستۇقلار تەييارلانغانىدى. قەسىرنىڭ ئىشىك، دېرىزە، تۈڭلۈك، بوسۇغىلىرىمۇ قىزىلگۈل رەڭگىدە سىرلانغانىدى.

«يازلىق قەسىر» يېشىل رەڭدە زىننەتلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ رەڭگىگە يېشىل ئاسمانمۇ ھەيران قالاتتى. قەسىر ئەتراپىدىكى چىمەنلىكلەردە ياپيېشىل ئۆسۈملۈكلەر ۋە قارىغاي، سەرۋى دەرەخلىرى ئۆسكەن ئىدى. بۇلبۇل ۋە تۇتىلار بۇ يەرگە ماكانلىشىپ، ئۈستىگە يېشىل شايىدىن كىيىم كىيىپ، ناۋا قىلىشاتتى. يېشىل رەڭلىك يىپەك كۆڭلەكلەرنى كىيگەن مەشۇقلار بوستانلاردا يېشىل قەدەھلەرنى مەيگە تولدۇرۇپ، بىر-بىرىگە تۇتۇشاتتى. بۇ قەسىرنىڭ چوڭ تاشلىرى ئورنىغا زەبەرجەد قويۇلغانىدى. ئۇششاق تاشلىرى ئورنىغا زۇمرەت چېچىلغانىدى. بۇ پەلەككە ئوخشاش قەسىرنىڭ ئىچى-سىرتى يېشىل رەڭلىك ئىدى. قەسىر ئۈستىدىكى گۈمبەز تاۋلىنىپ تۇرغان يېشىل قۇرام تاشقا ئوخشايتتى، گۈمبەزنىڭ سىرتى يېشىل چىنىگە ئوخشاش كاھىشلار بىلەن زىننەتلەنگەنىدى، ئىچىگە يېشىل گىلەم، ئەتلەس، كىمخابلاردىن بىسات سېلىنغانىدى. قەسىردىكى سەرۋىلەر، گىياھلار ئىشرەت ئۈچۈن يول كۆرسەتكۈچى خىزىردەك رەھنىما ئىدى.

«كۆزلۈك قەسىر» نىڭ رەڭگى كۆز پەسىلدىكى يوپۇرماقلاردەك سېرىق ئىدى. ئۇنىڭ بەزمىلەرنى جانلاندۇرغۇچى پەلەككە تاقاشقان گۈمبىزىگە زەر ھەل بېرىلىپ، سەنئەت قەلىمى بىلەن زىننەتلەنگەنىدى. قەسىرنىڭ ئىچى-تېشىغا تىللا سۈيى يۈگۈرتۈلگەنىدى. ئىچىدىكى سۈرەتلەرنىڭ تەسۋىرى جانلىق، سىرتىنىڭ شەكلى قۇياشتەك نۇرلۇق ئىدى. قەسىردە ئالتۇن خىشلاردىن ياسالغان بىر كۆل بولۇپ، ئۇ سېرىق مەي بىلەن توشقۇزۇلغانىدى؛ كۆلدىكى مەي يالتىراپ، قۇياشنىڭ ئەكسىنى كۆرسىتەتتى. كۈز ياپراقلىرى كۆلگە سېرىق گۈلدەك چۈشۈپ تۇراتتى. قەسىردىكى ئايىيۈزلۈك كېنىزەكلەر ئاشىقلارنىڭ سارغايغان چىرايىدەك قەھرىۋا رەڭلىك كىيىملەرنى كىيگەن بولۇپ، ئۇلار قۇياشتەك جىلۋىلىنەتتى. ئۇلارنىڭ گۈزەللىكىدىن جاھانغا غەۋغا چۈشەتتى.

«قىشلىق قەسىر» شۇنداق نۇرانە ئىدىكى، گويا ئاققا-ئاق قوشۇلغاندەك ئىچى-سىرتى مەرمەردىن، بەلكى ئاق قاشتېشىدىن ياسالغانىدى. بۇ قەسىرنىڭ كۆلى كۈمۈشتەك پاكى سىمابتەك يالتىرايتتى. بۇ قەسىرنىڭ راۋىقىمۇ كۈمۈش بىلەن سىمابتىن ياسالغان گەج بىلەن سۇۋالغاچقا، گويا مەشۇقنىڭ كۆزىنىڭ ئېقىدەك كۆرۈنەتتى. قەسىردىكى كىيىم-كېچەك ۋە ئورۇن-كۆرپىلەرمۇ ئاق يىپەكرەختلەردىن تىكىلگەنىدى. بۇ خۇددى چىنىنىڭ ئاپئاق چىنىلىرىدەك نەقىشلىنىپ، قەسىرگە زىننەت بەرگەنىدى. ھەر بىر قەسىر كۈمۈش تەنلىك خىتاي مەشۇقلىرى بىلەن نۇرلانغانىدى،

ئۇلار ئاق شايىدىن كىيىملەرنى كىيگەن ھالدا كۈمۈش يوپۇرماقتەك جىلۋىلىنەتتى. قەسىردىكى كۆللەر سەدەپتەك كۆرۈنەتتى، ئېرىقلاردىن كۆلگە قۇيۇلۇۋاتقان سۇلار ئۈنچىلەرنى ھاسىل قىلاتتى.

شۇنداق قىلىپ چىن سۈرەتلىرىگە ئوخشاش تۆت قەسىر مەيدانغا كەلدى، بۇ قەسىرلەر جەننەتكە ئوخشايتتى. قەسىرنىڭ ئايۋانلىرى پەلەكتەك، رەسىملىرى پەلەكتىكى قۇياشتەك چاقناپ تۇراتتى. ئۇ رىۋايەتلەردىكى باغى ئېرەمدەك زىننەتلەنگەنىدى. ئۇنىڭ ئالىيلىقى بەيتۇلمەرەمدىن بەلگە بېرەتتى.

ئەلقىسسە، ۋەزىر مۇلكئارا ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن بۇ مۇشەققەتلىك ۋەزىپىنى تاماملاپ، خاقاننىڭ بارگاھىغا كەلدى. خاقانغا بۇ زور قۇرۇلۇشنىڭ جەريانىنى، ئىشلەنگەن ھۈنەر-سەنئەت ئەھۋالىنى بىرمۇبىر بايان قىلدى.

خاقان قەسىرلەرنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن ئوڭ يېنىغا شاھزادە پەرھادنى، سول يېنىغا ۋەزىر مۇلكئارانى ئېلىپ، تەنتەنە بىلەن يولغا راۋان بولدى.

ئاۋۋال بىرىنچى قەسىرگە كىردى، بۇ ئالىي جەننەتتەك قەسىرنى كۆزدىن كەچۈردى. باغدا بولسا قەسىردىكىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئاجايىپ-غارايىپلارنى كۆردى. ئىككىنچى قەسىرنى باقىي جەننەتنىمۇ غارايىپراق ھېسابلىدى. ئۈچىنچى قەسىر ئالدىنقى ئىككى قەسىردىنمۇ ئارتۇق ئىدى. تۆتىنچى قەسىرنىڭ گۈزەللىكىنى كۆپ مۇلاھىزە قىلدى. بۇ تۆت قەسىرنى بىر-بىرىدىن خوپ ۋە [illegible] كۆردى. بۇلارنى تەرىپلەشكە ئەقىل ئاجىزلىق قىلاتتى. دانالارنىڭ پەم-پاراسىتى بۇ يەردىكى گۈزەللىكلەر ۋە ئاجايىباتلار ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىغا ئىقرار بولدى. بىر قەسىرنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرگەن كىشى يەنە بىرىنى كۆرۈپ، پىكىر-مۇلاھىزە قىلغىنىدا، ئالدىنقى قەسىر ئۇنىڭ خاتىرىسىدىن پۈتۈنلەي چىقىپ كېتەتتى.

خاقان تۆت قەسىرنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، ھۈنەرۋەن-ئۇستىلارغا ئۇلار ئويلىغىنىدىن يۈز ھەسسە ئارتۇق ئىنئام بەردى. بۇ قەسىرلەر، باغلار ۋە ھۈرلەر شاھزادە پەرھادقا تاپشۇرۇلدى.

بۇ ئاجايىپ ئىشتىن كېيىن، ۋەزىر مۇلكئارانىڭ ھۆرمىتى ۋە ئىناۋىتى ئاۋۋالقىدىن مىڭ ھەسسە ئاشتى. خاقان مۇلكئاراغا:

— ھەربىر پەسىلدە بىر قەسىردە ئۈچ ئايدىن كاتتا بەزمە ئۆتكۈزۈشكە تەييارلىق قىلىنغاي، ھەر پەسىلنىڭ مەنزىرىسى ۋە ھاۋا-كىلىماتى بۇ قەسىرلەردە بەزمە قىزىتىشنىڭ تەقەززاسى بولغاي، — دەپ پەرمان قىلدى.

دانا ۋەزىر مۇلكئارا پادىشاھنىڭ پەرمانى بىلەن بىر يىللىق ئەيش-ئىشرەتنىڭ پىلانىنى تۈزۈشكە كىرىشتى. پىلاندا، ھەر قەسىردە ئۈچ ئايدىن بەزمە قىلىش، مېھمانلار ئۈچۈن ھەر كۈنى يۈز ئات ۋە مىڭ قوي ئۆلتۈرۈش، بەزمىدە سازەندىلەر سازلىرىنى ئەڭ شوخ ئاھاڭلارغا تۈزۈش، يوللارغا خىتاي تاۋارلىرىدىن پايانداز سېلىش، بەزمىگە لايىق ئەڭ

ئېسىل شارابلار، مېۋە-چېۋىلەر ۋە داستىخانلارنى تەييارلاش قاتارلىق ئىشلار بەلگىلەندى. ۋەزىر مۇلكئارا خەزىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، پىلان بويىچە تەييارلىققا تۇتۇش قىلدى. نەزمە:

كەل، ئەي ساقى، شارابى چىنىنى كەلتۈر،
ماڭا مەشۇقى رەنا چىنىنى كەلتۈر.
كى قىلدى شاھى چىن مەي بەزمىگە جەزم،
ياسايلى باغدا بىز شاھانە بىر بەزم.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن خەۋەر بەرگۈچىلەر، يوشۇرۇن ئىزلاردىن نەقىل كەلتۈرگۈچىلەردىن بىرى، ئىشق-مۇھەببەت سەھىپىلىرىنىڭ، مېھرى-شەپقەت يېزىقلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى يېقىملىق قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئەلقىسسە، گۈللەرنىڭ ئېچىلىشىغا ئەگىشىپ، گۈلشەننىڭ يۈزى قىزىل رەڭ ئالدى. خاقان گۈل رەڭلىك قەسىر تەرىپىگە قەدەم قويدى. قەسىر ئىچىگە نەپىس توقۇلغان گۈلرەڭلىك گىلەملەر سېلىندى ۋە قىزىلگۈل رەڭگىدىكى ھەيۋەتلىك بىر تەخت قويۇلدى. خاقان تەخت ئۈستىدىن ئورۇن ئالدى ۋە شاھزادىنى ئۆز يېنىغا تەكلىپ قىلدى. تەختنىڭ يېنىغا قىزىل كۇرسى قويۇلدى، بۇ كۇرسى ۋەزىر مۇلكئاراغا ئارامگاھ بولدى. ئىچىلگەن مەينىڭ تەسىرىدىن ئۇلارنىڭ يۈزى قىزىلگۈلدەك ئېچىلدى.

بەزمىنىڭ ھەمسۆھبەتلىرى ئىچىدە چىن مەملىكىتىنىڭ گۈل يۈزلۈك گۈزەللىرىدىن يۈز قىز بار ئىدى. ئۇلارنىڭ كىيگەن كىيىملىرى قىزىلگۈل رەڭگىدە ئىدى. گۈليۈزلۈك ساقىيلار گۈلرەڭلىك قەدەھلەردە مەي تۇتاتتى. ئاشىقلار بولسا مەينى بىر تامچە قالدۇرماي سۈمۈرەتتى. سازەندىلەر گۈل پەسلىدىكى بۇلبۇللاردەك ناۋا قىلاتتى. بەزمە ئەھلى گوياكى شەپەق نۇرىغا غەرق بولغاندەك گۈل ياپراقلىرى ئارىسىغا چۆكەتتى.

خاقان شاھزادە پەرھادنىڭ گۈل رەڭ مەينىڭ تەسىرىدە قىزارغان گۈلدەك روخسارىغا قاراپ، كۆزىدىن خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكەتتى. پەرھادنىڭ بېشىدىن ئاتىلىق مېھرى بىلەن بەزىدە گۈللەرنى چاچسا، بەزىدە ئۈنچە-ياقۇتلارنى چاچاتتى. پۈتۈن بەزمە ئەھلى پەرھادنىڭ شەيداسى بولدى. بۇ بەزمىنىڭ تەرىپ-تەۋسىپى پۈتۈن چىن مەملىكىتىگە يېيىلدى.

شۇنداق قىلىپ، بەزمە ئەھلى قىزىل رەڭلىك قەسىردە گۈللەرنى چېچىپ، باش كۆتەرمەي ياقۇت رەڭلىك مەيلەرنى ئىچىپ، ئۆزگىرىپ تۇرغۇچى دەۋرنىڭ باھار پەسلى ھېسابىدا ئۈچ ئاينى ئۆتكۈزدى.

ئەلقىسسە، گۈلشەندە تۇيۇقسىز شامال پەيدا بولۇپ، چىمەنلەرنى گۈللەردىن خالى قىلدى. گۈللەر تۇپراق ئاستىغا يوشۇرۇندى. دەرەخلەر يېشىل ياپراقلارغا پۈركەندى. چىمەنلەر يېشىل تون كىيىپ، يېشىل گۈلشەن نامايان بولدى. چىمەنلىكتە تۈپ-تۈز ئۆسكەن سەرۋى دەرەخلەر بار ئىدى، بۇ دەرەخلەر پەرھادنىڭ يەرگە چۈشكەن تۈپ-تۈز سايىسىگە ئوخشايتتى. ھەر بىر سەرۋى دەرىخى پەرھاد-

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېتى www.uyghurkitap.com

نىڭ كېلىشكەن قامىتىنىڭ سىيماسى ئىدى. سەرۋى دەرىخىنىڭ ياپراقلىرى تۈرتى قۇشنىڭ قانىتىدىن دېرەك بېرەتتى. دەرەخلىرى جەننەتتىكى تۇزنىڭ سۈرىتىنى كۆرسىتەتتى. ئەگەر دەرەخ تۇز سۈپەتلىك بولمىغىنىدا، ئۇخلىغان چېغىدا نېمە ئۈچۈن بىر پۇتىنى قانىتىنىڭ ئىچىگە تىقىۋېلىپ، بىر پۇتلۇق بولۇپ قالىدۇ؟ ھەشقىپىچەك ئۇياتتىن ماغدۇرسىزلىنىپ، شاخلارنىڭ ئۇستىگە چىقىۋالىدۇ. يېشىل چىمەنلىكنىڭ ئىچىدىكى ئېرىقلار كۈمۈش سىزىقتەك كۆرۈنىدۇ. سۇلۇق مېۋىلەرنىڭ رەڭگى ئەينەكتەك يالتىرايدۇ. ئۇنىڭ يالتىراق سۈيى باغنىڭ رۇخسارىنى كۆرسىتىدۇ.

ئەلقىسسە، بۇ پەسىلدە جاھان زىننەتلىنىپ، تەبىئەت يېشىللىققا پۈركەندى. خاقان شاھزادە پەرھاد بىلەن يېشىل گۈلشەن تەرىپىگە قەدەم تاشلاپ، چىرايلىق مايسىلارنىڭ ئۈستىدە مەي بەزمىسىنى تۈزدى. ئاسمان گۈمبىزىدەك يېشىل قەسىردە شاراب ئىچىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، بۇ زەڭگەر دۇنيانى ئۇنۇتتى. يەپەكتىن تىكىلگەن نەپىس كىيىملەرنى كىيىپ، چىنىنىڭ ھۆكۈمدارلىق ئورنى بولغان تەختىنىڭ ئۈستىدىن ئورۇن ئالدى. يېشىل ياپراقلار ئىچىدە دەرەخ بولغاندەك، كۈمۈش تەنلىك نازىنىنلار يېشىل كىيىملەر بىلەن ياساندى. يېشىل قەدەھلەرگە تولدۇرۇلغان قىپقىزىل مەي، كۆكۈش ئاسماندىكى لالە رەڭلىك شەپەقنى ئەسلىتەتتى. يېشىل كىيىملەر بىلەن ياسانغان گۈزەل ساقىيلار قەسىردىكى مېھمانلارغا بۇ قەدەھلەرنى ئۇتتۇش ئۈچۈن ھەر تەرەپكە چېپىشاتتى. مەي

كىشلەرگە ئۆزىنىڭ يالقۇنلۇق [illegible] كۆرسىتىشكە باشلىغاندا ئۇلارغا «[illegible] كەشىنىز» دورىسى ئارام بېرەتتى. شۇنداق ئېسىل تائاملار بىلەن تولغان ھەشەمەتلىك داستىخانلا راسلاندىكى، ئۇنى يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكەن ئىدۇق.

شۇنداق قىلىپ يېشىل قەسىردە مەي ئىچىش بىلەن ئۈچ ئايىنى خۇشال-خۇرام ئۆتكۈزۈشتى.

ئەلقىسسە، كۈز پەسلى يېتىپ كەلدى. پەلەكنىڭ ئالتۇنرەڭلىك قۇياشى دەرەخ ياپراقلىرىنى قەھرىۋادەك سارغايتتى. قەھرىۋا رەڭگىدىكى «كۈزلۈك قەسىر»گە كىرىش پەيتى كەلدى. تەبىئەتنىڭ ساپ-سېرىق چاغلىرى باشلىنىپ، ياپراقلارمۇ قەھرىۋاغا ئوخشاپ قالدى. ياق، ئۇنى «قەھرىۋا» دېمەك، بەلكى ئۇ پەلەكنىڭ ئالتۇن چاچقۇچى ئاپتىپىدۇر. چىنارلارنىڭ ئۈستىدىن شامال ئېسىپ ئۆتۈپ، ئەتراپقا گۈل ۋە ياپراقلارنى چاچتى. بۇ ھال خۇددى ئوت ئۇچقۇنلىرى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن يەنە ئۇنىڭ ئاسماندىن گۈل تاجلىرى ياغقاندەك ئۇچقۇنىنىڭ پەسكە چېچىلىپ چۈشكىنىگە ئوخشايتتى. تاڭ شامىلى چىقىپ، سۇ ئۈستىگە ياپراقلارنى چاچتى. سۇنىڭ دولقۇنى ئۈستىدە ئېقىۋاتقان بۇ ياپراقلار ئالتۇندەك تاۋلىناتتى. دەرەخلەردىن تۆكۈلگەن ياپراقلار ھاۋادا ئالتۇن ۋاراقلاردەك ئۇچۇشاتتى. سارغىيىپ قالغان ياپراقلار ئارىسىدا ئولتۇرغان قارغىلار سېرىق لالىگە چۈشكەن قارا داغدەك كۆرۈنەتتى. ئېرەكلەرنىڭ ئالتۇندەك سارغىيىشى رەيقان كېسىلىدەك ئاغرىققا گىرىپتار بولغىنىنى كۆرسىتەتتى. چىمەنلىكتىكى ھەر بىر دەرەخ سېرىق قۇشنىڭ

تۆلكەي بولغىنىغا ئوخشايتتى. كۆز شامىلى دەرەخلەرنى ئىغاڭلاتقاندا تۆكۆلگەن سېرىق ياپراقلار دەرەخ ئۈستىدىن ئۆركۆپ ئۇچقان قۇشلارنىڭ قانات قېقىشىنى ئەسلىتەتتى. قۇيۇن كەلگەندە ياپراقلار مەجنۇنى سەرگەردانىدەك ئايلىناتتى.

خازان نەققاشى كېلىپ، باغلاردىكى يوپۇرماقلارغا ئالتۇندەك ھەل بەردى.

ئەلقىسسە، ئۇ قەسىر ئالتۇن رەڭلىك قۇياشتەك تاۋلىناتتى. خازان بولغان يوپۇرماقلار قۇياش ئەتراپىدىكى يۇلتۇزلارغا ئوخشايتتى. بۇ خازان پەسلى گوياكى قۇياش بىلەن يۇلتۇزلاردەك جىلۋىلىنىپ جاھانغا يۈز ئاچتى.

خاقان بىلەن شاھزادە شۇنداق پەسىلدە بۇ ئەيش-ئىشرەت تورىنى كۆڭۈل ئېچىش تورىغا ئايلاندۇردى. سارغۇش نەپىس يىپەك ماللاردىن كىيىم كىيدى. تىللا سۇيىدەك سارغۇش مەيلەرنى ئۈزۈم بويۇنلۇق شىشىلەرگە تولدۇردى. بۇ ئالى قەسىر ئالتۇندىن، كۆرپە-ياستۇق، پاياندازلىرى ئالتۇندىن، قەدەھلەرمۇ ئالتۇندىن ئىدى. نەزمە:

ئۆي ئالتۇن، كۆرپە ئالتۇن، تامى ئالتۇن،
مەي ئالتۇن، كوزا ئالتۇن، جامى ئالتۇن.

بۇ قەسىر ئالتۇن ھەل بىلەن زىننەتلەنگەن، يۇلتۇزدەك گۆھەرلەر بىلەن يالتىرىتىلغانىدى. شۇڭا ئالتۇن قەسىر كۆزلەرنى چېقىپ، قۇياش نۇرىنىڭ ئالتۇن تالالىرىدەك جىلۋىلىنەتتى.

سازەندىلەر تىللا رەڭلىك راۋاق ئىچىدە يېقىملىق ناۋا چېكەتتى. سازەندىنىڭ ناۋاسى جانلارغا راھەت بەخش ئېتەتتى. بۇ بەزمىنىڭ مېۋىلىرى ئىچىدە ھەتتا ئەپلىسىن بىلەن لىمونمۇ بار ئىدى. بەھى بۇلارنى كۆرگەچ پۈتۈن تارتقان جاپاسىنى ئۇنۇتتى. بۇ بەزمە ھەر قانداق خۇشاللىق بەزمىسىنىڭ قائىدىسىدىن ئارتۇق، مىقدارىدىن زىيادە ئىدى.

بۇ قەسىردە لەشكەرلەر بىلەن بىللە ئۈچ ئايغىچە مەي ۋە مۇزىكا بىلەن ئەيش-ئىشرەت قىلدى. بۇ بەزمىنى تولۇق ئىزھار قىلىشقا قەلەم ئاجىزلىق قىلىدۇ.

ئەلقىسسە، سوغۇق شامال دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىنى پۈتۈنلەي سورۇپ كەتتى. سىماپتەك ئېقىۋاتقان سۇلار مۇزلاپ، مەرمەرگە ئايلاندى. ھاۋا بۇلۇتتىن ھەشەمەتلىك تون كىيدى. بۇلۇت سىماب چېچىپ، يەرگە پايانداز سالدى. زىمىستان ئۈستىسى كېلىپ، سۈزۈك سۇنىڭ بالىلىرىغا كۈمۈش مۇزدىن ئوقۇش تاختىسى ياساپ بەردى. شۇ كۈنلەردە ئەگەر بۇلۇتتىن بىر تامچە سۇ تامسا، سوغۇقنىڭ شىددىتىدىن يەرگە ئۈنچە بولۇپ چۈشەتتى. ئېرىقلاردا ئېقىۋاتقان سۇنىڭ ئاغزىدىن تۆكرۆكى مۇزلاپ، خەنجەرگە ئوخشىغىنىدا، پەلەكمۇ قاراڭغۇ كېچىلەرنى كۆمۈر قىلىپ، ئۇنىڭغا شەپەقتىن ئوت ياقاتتى ۋەتاڭ شامىلى بىلەن ئۇنى يەلپۈپ، قەددىنى ئېگىپ ئىسسىناتتى. ئايمۇ ھەر تۈندە بۇلاقلارغا مۇز تۆكەتتى. بۇلاقتىن ئەتراپقا چاچرىغان تامچىلار يۇلتۇزغا ئوخشاپ قالاتتى.

سۇمۇ يەر يۈزىنى ئەينەكتەك قىلىۋېتەتتى، بۇ ئەينەك چىنىنىڭ ئەينىكىگە ئوخشايتتى، سوغۇق ئوتنىڭ تەبىئىتىدىكى ھارارەتنى يوقاتقاچقا، ئۇنىڭ بىرەر نەرسىنى كۆيدۈرۈشكە مادارى قالمايتتى. ھېقىقەتا ئوخشاش سوغۇقنىڭ شىددىتىدىن قىزىل چوغ قىزىلگۈلدەك كۆرۈنەتتى. تاختا تاشلار قىرودىن ئۈستىگە نېپىز كىيىم كىيەتتى. كەمبەغەللەر ئالقىنىنى ئاغزى بىلەن ھوردايتتى، ئىككى تىزىنى كۆكسىگە مەھكەم باساتتى. قوللىرىنى قولتۇقىغا تىقىپ ئىككى يەلكىسىنى قۇلىقىدىن ئاشۇراتتى. قۇياش ئۆز تەبىئىتىدىن ئەسەر تاپالماي جاھانغا نۇر ئورنىغا كافۇر چاچاتتى. سوغۇق كافۇر ۋە بىللۇر بىلەن پۈتۈن جاھاننى ئاقارتتى. تەبىئەتكە «ئاس» بىلەن «قاقىم» نىڭ ئاپئاق تېرىسىدىن جۇۋا كىيدۈرۈپ، يۇلتۇزلاردەك بىر بەزمىنى تەييارلىدى ۋە جەمئىيىتىنى ھۆكەر يۇلتۇزدەك يىغدى. بەزمە ئېيتقىنىمىزدىن يۈز ھەسسە ئارتۇق تەييارلاندى. بۇ يەردىكى ئەيش-ئىشرەتنى ھەرقانچە شەرھلىگەندىمۇ يۈزنىڭ بىرىنى ئادا قىلغىلى بولماس.

ئەيش-ئىشرەت بىلەن ئۈچ ئاينى شۇ يوسۇندا ئۆتكۈزۈپ، تۆت پەسلنى تۆت قەسىردە قىزغىن بەزمە بىلەن چىقاردى.

بۇ ئىشلاردىن مەقسەت، مەي ۋەئەيش-ئىشرەت ئارقىلىق شاھزادە پەرھادنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش، ۋاقتىنى خۇشال-خۇرام ئۆتكۈزۈشكە يېتەكلەش ئىدى. لېكىن، شاھزادە پەرھاد ئۆزىنىڭ ھالىتى ۋە ئادىتىنى ئۆزگەرتمىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ تەقدىر يېزىقى ئۆزگەرمىگەنىدى. ئۇ، مۇغەننىلەردەك جاننى ئازابلىغۇچى مۇڭلۇق ساادا بىلەن دەردلىك نالە-پەرياد [illegible]تى. ئەگەر بىرەر كىشىنىڭ يىغا ئاۋازىنى ئاڭلىسا، ئۇمۇ بىللە قوشۇلۇپ يىغلايتتى. ئۇنىڭ كۆڭلى ئەلەمدىن خالىي بولمايتتى. ئوتلۇق دەردتىن تۈتۈن چىقىرىپ، سوغۇق ئاھىدىن تۆمۈرنى ئوتتەك تاۋلايتتى. ئۇنىڭ كۆڭلى ئەلىنىڭ قايغۇسىدىن غەملىك ئىدى. بۇلۇت قىرغاقلىرىدىكى چاكنى كۆرسە ئۇنىڭ كۆكسىمۇ چاك بولاتتى. بىرەرسى ئىشق-مۇھەببەتتىن ھېكايە سۆزلىسە، ئىسىدە ساقلاپ، ئۇنىڭدىن بەلگىلەرنى تاپاتتى. ئەگەر بىرسى يار ۋىسالىدىن شادلانسا، كۆڭلى ئەلەمدىن ئازاد بولاتتى. ئەگەر ھىجرانلىقتىن ئىزاھات ئاڭلىسا، كۆزىدىن قان تۆكۈپ زار-زار يىغلايتتى.

خاقان ئۆزىنىڭ تەدبىرىگە ۋە پەرھادنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ «شۇنچە ۋاقىت سەرپ قىلىپ تاپقان چارە-تەدبىرلەر بىكار كېتىپتۇ، ئەھۋال قىيىن بولدى» دەپ ھەيرانلىقتا بېشى ئايلىناتتى. نەزمە:

قەدەھ تۇت ساقى، كۆپ ھەيران ئىرۇرمەن،
قەدەھ ئايلانكى سەرگەردان ئىرۇرمەن.
كۆڭۈلگە ئىشق ئوتى سالغاچ شەرارە،①
ئاڭا يوق مەي-شارابتىن ئۆزگە چارە.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن خەۋەر بەرگۈچىلەر، يۇشۇرۇن ئىزلاردىن نەقىل كەلتۈرگۈچىلەردىن بىرى، ئىشق-مۇھەببەت سەھىپىلىرىنىڭ، مېھرى-شەپقەت يېزىقلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمدارى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈل-

① شەرارە — ئۇچقۇن، يالقۇن.

لەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ يېقىملىق
قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:
ئەلقىسسە، خاقان بۇ ئىشتا ھەرقانچە
قىلىپمۇ چارە تاپالماي، ئۆزى بىچارە بو-
لۇپ قالدى، يەنە بىر ئامال ئويلاشقا باش-
لىدى: «پەرھاد ۋايىغا يەتكەن، دانىش-
مەن ۋە باتۇر يىگىت بولۇپ يېتىلدى.
ئۇ چىن مەملىكىتىنىڭ خاقانلىقىغا لايىق،
بەلكى، جاھاننىڭ سۇلتانلىقىغا مۇناسىپ.
تەڭرى ئۇنىڭ زاتىغا بۇ ئىشنى مۇناسىپ
ئاتا قىلدى. ھەربىر ھۈنەردە كامالىغا
يەتتى. ئۇ، پۈتۈن ئەيىبلەردىن خالى.
ئۇنىڭدا يىغى-زاردىن باشقا ھېچقانداق
نۇقسان يوق. بىرەر كىشى شاھلىققا سازا-
ۋەر بولسا، ئۇ، خەلقنىڭ بېشىغا چۈشكەن
تەڭرىنىڭ سايىسى بولغۇچىدۇر. شۇڭا سەل-
تەنەت تەختىمنى ئۇنىڭغا تاپشۇرسام ئار-
مانىم قالمايتتى» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن
كەچۈردى.

خاقان دۆلەت ئەربابلىرى ۋە رەئىس-
لىرىنى چاقىرىپ، ئۆزى سەلتەنەت تەختى
ئۈستىگە چىقتى. پەرھادقا ئۆز يېنىدىن
ئورۇن بەردى ۋە ئۇنىڭغا قاراپ سۆزگە
تىل ئاچتى:

— تەڭرى ماڭا شاھلىقنى ئاتا ئەيلەپ
خىتاي ۋە چىن مەملىكىتىگە ھۆكۈمران قى-
لىپ، توغرا يول كۆرسەتتى. نەگە قەدەم
قويسام، شۇ يەرگە شاھلىق قىلىپ، ئىمكا-
نىيەتتىن تاشقىرى كامال تاپتىم. قىلغان
ئىشىم ئويلىغىنىمدىن ئارتۇقراق بولدى.
خىيالىمۇ كەلتۈرگىلى بولمايدىغان مەق-
سەتلەرگە يېتىپ، ئەقىل يەتمەيدىغان
ئەيش-ئىشرەتلەرنى قىلىپ ئۆتتۈم، ھەر-
بىر تەلەپتىن كۆڭلۈم قانائەتلەندى. ئور-
دىغا ئىگىدارچىلىق قىلىپ، بارگاھىمغا
ۋارىس بولىدىغان بىر پەرزەنتتىن ئۆزگە
ئارزۇيۇم يوق ئىدى. ھەمىشە ئارزۇ بىلەن
غەمكىن ئىدىم. پەرزەنت تەلىپىدە سەج-
دىدىن باش كۆتۈرمەي، تەڭرىگە يىغلايت-
تىم. ئەلھەمدۇلىللاھ، تىلىكىم ھەل بولۇپ،
ئىقبال يۈزلىنىپ، سەن بىلەن كۆزۈمنى
يورۇتتۇم. تەڭرىگە شۈكرى! سېنى ئارزۇ
قىلغىنىمدىن مىڭ ھەسسە زىيادە كۆردۈ-
مەن. شاھلىققا لايىق ھەممە ئىش سېنىڭ
ئالدىڭدا مەۋجۇتتۇر. ئەمدى، يېشىم ئەل-
لىك يىلنى كېزىپ ئۆتۈپ، ئاتمىش يىل-
نىڭ چېگرىسىغا كېلىپ قالدى. ئىشلىرىمغا
ئەقىل كۆزى بىلەن قارىساڭ، كۈندىن-
كۈنگە ئەھۋالىم تۆۋەنلەشتى. قېرىلىق ئە-
يىبىنى يوشۇرغىلى بولمايدۇ. قېرىلار يې-
گىتلىكنى ھەۋەس قىلسا، خىجالەتچىلىك
زاھىر بولىدۇ. ساقالنىڭ ئاقلىقى — ئۆلۈم-
نىڭ ئەلچىسىدۇر. ئۇ ھاياتلىق مايسىسىغا
قىرو چۈشكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەكچى-
مەنكى، يىگىتلىكنىڭ راھىتى كۆپتۇر. قې-
رىلىقنىڭ مۇشەققىتى ئېغىراقتۇر. ماڭا
بىر قىيىن ئىش يۈزلەندى. ئۆمرۈمنىڭ
قىسقىلىقىدىن ئەپسۇسلانسامۇ، لېكىن،
شۈكرى قىلىمەن. چۈنكى، تەڭرى ئۆز ھې-
دايىتى بىلەن ماڭا تەڭداشسىز بىر ئوغۇل-
نى ئاتا قىلدى. ياشلىقىمدا خىتاي ۋە چىن
شەھەرلىرىگە خاقان قىلىپ، قېرىغىنىمدا
سەندەك ئوغۇلنى بارگاھىمغا ۋارىس ئەي-
لىدى. قۇياش چىققاندا ئاسماندا ئاينىڭ
بولۇشى ھاجەتسىز. ئەگەر باغدا بىر چىنار-
نىڭ سايىسى كەم بولسىمۇ، چىرايلىق سەر-
ۋى دەرىخى كۆكلىسە، باغنىڭ گۈزەللىكى
ئېشىۋېرىدۇ. مېنىڭ ھاياتلىق كۆچى-
تىمگە سەندەك بىر پەرزەنت ئۇلانسا، ئۆ-
لۈمدىن ۋەھىمە قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟

www.uyghurkitap.com

ئەگەر مەن ئۆلۈپ كەتكەن تەقدىردىمۇ ئۇ، ئۆلۈم ھېسابلانمايدۇ. ئۆمۈرگە ئىشەنچ يوق. كىشى ئۆزىنىڭ ئۆلۈدىغان ۋاقتىنى بىلمەيدۇ. ياشلار قېرىشنى ئۈمىد قىلسا بولىدۇ. لېكىن، قېرىلار يەگىتلىككە قايتىشنى ئۈمىد قىلالمايدۇ. قېرىلىق — دەرمانسىزلىقتۇر، كۆڭلىدە كۆپلىگەن ئارزۇ-ئارمانلار بولسىمۇ ئۇنىڭغا يېتىشەلمەيدۇ. سېنى بۇرۇنراق تەختكە ئولتۇرغۇزسام، گويا ئۆزۈم يەگىتلىك دەۋرىمگە قايتىپ، تەختتە ئولتۇرغاندەك بولاتتىم. سېنى مۇئەييەن ھالدا ئورنۇمغا تەيىنلەپ شاھلىقىمنى ساڭا تۇتسام، مەملىكەت، تەختى-سەلتەنەت، لەشكەر ۋە خەزىنىلىرىمنىڭ ھەممىسىنى سەن بىلەن زىننەتلىسەم، ئارمانىم يوق. سەن مەملىكەتنىڭ ۋە خەلقىنىڭ ھامىيسى بولۇشقا لايىق. سەن شاھ بولۇپ، مېنى قۇللۇققا قوبۇل قىلساڭ، سەن ئاتا بولۇپ، مېنى ئوغۇل ھېسابلىساڭ، يۇقىرىقى ئۈمىدىمنى يەردە قويمىساڭ، مەن سېنىڭدىن رازى بولىمەن، — دەپ، بىر قەدەھ شارابنى شاھزادىغا تۇتتى.

شاھزادە خاقانىنىڭ بۇ ئارزۇ-ئۈمىدلىرىنى ئاڭلاپ، شۇنداق بىر ئوتلۇق ئاھ چەكتىكى، ئۇ چەككەن ئاھنىڭ تۈتۈنى پەلەككە يەتتى ۋە بۇ ھېكمەتلىك سۆزلەردىن باغرى ئېزىلىپ، زار-زار يىغلاپ، ئۆزىنى يەرگە تاشلىدى، ئۇ كۆككە قاراپ:

— ئەي تەڭرىم! بۇ شاھلارنىڭ شاھى بولغان خاقانىنىڭ تەخت مەرتىۋىسىنى ئۇزاققىچە يۇقىرى قىلغايسەن. لەشكەرلىرىنى ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردىن زىيادە قىلغايسەن. شادلىق بېغىنى ياشنىتىپ، ھايات گۈلىنى چېچەك ئاتقۇزغايسەن. قولىدىن كەيانىيلار جامىنى چۇشۇرمەي، ھايات سۇيىدەك سۇزۇك مەي بىلەن ئۇنى ئۇ[illegible]غايسەن، — دەپ خىتاب قىلدى. شاھزادە يەنە باللىق مېھرى بىلەن خاقانغا:

— ئارزۇلىرىڭىزغا جاۋابەن ھالىمنى ئېيتىشقا ھەددىم يوق. بۇ مىسكىن جىسمىم يەر بىلەن يەكسان بولسىمۇ، بىر-ئىككى ئېغىز ئەرز ئېيتماي ئىلاجىم يوق. بىرى، ئۆمۈرگە ئىشەنچ يوق. ياشلىق ۋە قېرىلىق تەقدىر ئالدىدا باراۋەردۇر. دۇنيادىكى ھەممە مەۋجۇدات ئەبەدىيلىككە ئىگە ئەمەس. شام ئۆزىنىڭ نۇرى بىلەن بەزمىلەرنى زىننەتلىسىمۇ، لېكىن شامال ئالدىدا ئاجىزدۇر. بوستاندا مىڭلىغان گىياھلار ئۆسسىمۇ ئاخىر يوقالماي قالمايدۇ. لېكىن، باغلاردىكى سەرۋى دەرەخلىرى يىللار بويى ياشناۋېرىدۇ. دەشت-چۆللەردىكى يۈز مىڭلىغان پاشىلار بوران چىققاندا يوقىلىدۇ. لېكىن، ئىلبىرس تېخى ئۆز ئورنىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋېرىدۇ. كىچىكلەرنىڭ تەپەككۇرىمۇ كىچىكلەرچە بولىدۇ. چوڭلارنىڭ تەپەككۇر-قىياسلىرى ئۇلۇغدۇر. ئىككىنچىسى، پاشا يۈز يىل ئۆمۈر كۆرسىمۇ، پىلنىڭ كۆتەرگەن يۈكىنى كۆتۈرەلمەيدۇ. ئالەم شاھتىن خالى ئەمەس، لېكىن كۆرۈنگەنلا كىشى شاھ بولالمايدۇ. قۇياش غەربكە پېتىپ دىدارىنى يوشۇرسا، تۈمەنمىڭلىغان زەررىلەر يىغىلىپمۇ قۇياشنىڭ ئورنىنى باسالمايدۇ، — دېدى.

شاھزادىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، خاقانىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان مېھرى-مۇھەببىتى تېخىمۇ كۈچەيدى. خاقان:

— ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى! يۈز مىڭلىغان جاندىن، بەلكى، ھاياتلىق سۇيىدىنمۇ لېزىزراق سۆزلەرنى قىلدىڭ. بۇ سۆزلەر بىلەن تىلىڭدىن ئالەمگە گۆھەرلەر

چاچتىڭ. لېكىن، مېنىڭ ناتاۋانلىقىمنىڭ
سەۋەبكارى سەن. بۇنداق جاۋاب بېرىشىڭـ
نى ئۈمىد قىلمىغانىدىم. ئەگەر مېنى
خوشال قىلاي، ئۈمۈر بويى مۇرادىنى هاـ
سىل قىلاي دېسەڭ، ئىلتىماسىمنى قوبۇل
قىلغايسەن، — دېدى.

شاهزادە ئاتىسىدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭ
لاپ، خاقانىنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىشـ
نى زۆرۈر تاپتى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، خاـ
قانغا چوڭقۇر تەزىم بىجا قىلدى. ئاتىسـ
نىڭ قايغۇلۇق كۆڭلىنى خۇشال قىلدى. ۋە:
— ئەي شاهلارنىڭ شاهى، مەملىكەتـ
نىڭ پاناهى، هېكمەتلىك سۆزلىرىڭىز توغـ
رىسىدا مۇلاهىزە يۈرگۈزۈشكە هەددىم يوق.
لېكىن، بۇ ئۇلۇغۋار ئىشنىڭ ئالدىدا ئاجىز
بولغانلىقىم تۈپەيلىدىن ئۆزرە ئېيتقانىدىم.
بۇ ئۇلۇغۋار ئىشتىن هازىرغىچە خەـ
ۋەرسىز ئىدىم. كۈنلىرىم ئەيش-ئىشرەت
پاراغەتتە ئۆتكەنىدى. ئەمدى، بىر-ئىككى
يىلغىچە مەرهەمەت قىلىپ مۆهلەت بەرسەـ
ڭىز ئۆزۈمنى خىزمىتىڭىزگە لايىقلاشتۇرـ
سام، هەمىشە يېنىڭىزدا تۇرۇپ، شاهلىق
سەنئىتىنى كۆزەتسەم ۋە ئۇنىڭدىن خەـ
ۋەردار بولسام، ئالدى بىلەن ياخشى-ياـ
مان ئىشلارنى تۇتۇپ، كىچىك ئىشلارنى
بۇرۇنراق ئورۇنداپ، ئاندىن كېيىن چوڭـ
راق ئىشلارغا كىرىشسەم ياخشىراق بولغۇـ
سىدۇر. بۇ جاهاندا هەر كىشى ئۆز كەسـ
پىنى مەشق قىلىش ئارقىلىق كامالغا يېـ
تىدۇ. ئەگەر ئۆز ئىشىغا ئادەتلىنەلمىسە
ئۇنىڭغا هەممە ئىش مۇشكۇل بولغۇسىدۇر.
ماڭىمۇ مەشق قىلىش پۇرسىتى مۇيەسسەر
بولسا، ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق هۆكۈم
قىلسىڭىز ئىجرا قىلىش ئاسان بولىدۇ، —
دېدى.

شاهزادىنىڭ بۇ يېقىملىق سۆزلىرىـ
دىن خاقان ناهايىتى خۇشال بولدى. نەزمە:

كەل، ئەي ساقى، ماڭا تۇت جام شاهى،
ئۇ بولغاي غەم سىپاهىنىڭ پاناهى.
قەدەھ شاهلىقتىن ئارتۇقتۇر ئۆزۈمگە،
قىلاي زۇلم ئەلگە قىلغۇنچە ئۆزۈمگە.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن خەۋەر بەرگۈـ
چىلەر، يۇشۇرۇن ئىزلاردىن نەقىل كەلتۈرـ
گۈچىلەردىن بىرى، ئىشق-مۇهەببەت سەهـ
پىلىرىنىڭ، مېهرى-شەپقەت يېزىقلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ هۆكۈمدارى
هەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر كۆڭۈلـ
لەرگە شادلىق بېغىشلىغۇچى بۇ يېقىملىق
قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئەلقىسسە، خاقان شاهزادىنىڭ بۇ
سۆزىدىن ئارزۇسىغا جاۋاب تېپىپ، خۇشال
هاياتىنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ، سۆيۈنگەنـ
لىكىدىن چىن مەملىكىتىگە سىغماي قالدى.
شاهزادىغا ناهايىتى كۆپ ئېتىبار قىلىدىكى
ئۇنىڭ چېكىگە كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى.
گويا پۈتۈن جاهان ئۇنىڭغا پىدا بولۇپ،
ئۇنىڭغا جېنىنى بېغىشلايتتى. خاقانىنىڭ
شاهزادىغا زوقى كېلىپ، ئۇنىڭ بېشىدىن
ئۈنچە-ياقۇتلارنى چاچتى. شاهزادە ئۈنـ
چە-مەرۋايىتقا غەرق بولدى. خاقان شاهـ
زادىنىڭ كۆڭلىنى مال-دۇنياغا مايىل قىـ
لىش ئۈچۈن ئۇنى ئىلكىدىكى خەزىنىلەرـ
گە باشلاپ كىردى. بۇ خەزىنىلەر
يۇزلىگەن كانلاردىنمۇ ئارتۇق ئىدى.
خەزىنىدىكى قىممەت باهالىق ماللار، گۆهەرـ
ياقۇتلار هېسابسىز ئىدى. خەزىنىدە شاهقا
مەنسۇپ قىرىق ئۆي بولۇپ، بۇ ئۆيلەرـ

www.uyghurkitap.com

نىڭ ھەر بىرىدە قىرىق خۇمدىن ئالتۇن بار ئىدى. بۇ خەزىنىلەردىن ئاجايىپ-غارايىپ ئىشلار مەلۇم بولاتتى. يەنە بىر خۇم ئالتۇن بار ئىدى، بۇ ئالتۇن مۇمدەك يۇمشاق ئىدى. ئۇنىڭدىن قول بىلەن ھەرقانداق نەرسىنىڭ شەكلىنى ياسىغىلى بولاتتى. يەنە قىرىق ئۆي، ھەر ئۆيدە قىرىق تېڭقىتەن نەپىس يىپەك ماللار بار ئىدى. يەنە سەنئىتىگە كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان ئاجايىپ-غارايىپ بۇيۇملار كۆزنى چاقنىتىپ تۇراتتى. بۇ يورۇق دۇنيا ھېلىغىچە بۇنداق نەرسىلەرنى كۆرمىگەنىدى. خەزىنىدىكى بۇيۇملارغا چېكىلگەن تەسۋىردىي سۈرەتلەردىن يۈزلىگەن پەرى يۈزلۈكلەر نامايان بولاتتى. ئۇنىڭ ھۆسنىگە كۆڭۈللەر شەيدا بولاتتى. كىيىم-كېچەكلەرنىڭ ھېسابىنى بىلگىلى بولمايتتى. بەزى كىيىملەرنى ھۈنەرۋەن ئۇستىلار پەچماي، تىكمەي تەييارلايتتى. بۇ كىيىملەر شۇنچىلىك نەپىس توقۇلغان ئىدىكى، ئۇنى كىيگەن گۈزەللەرنىڭ جىسمى سىرتىدىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. پاتمان-پاتمان ئىپار-زەپەر، مۈشكى-ئەنبەرلەر بار ئىدى. خرۇستال ۋە قاشتېشىدىن ياسالغان تۈرلۈك چىنە-قاچىلار بار ئىدى. ئۇنىڭ ھەر بىرىنى بىر شەھەرنىڭ بېجىنى سەرپ قىلىپ، تەييارلىغانىدى. شاھزادە خاقان بىلەن يۈز خەزىنىدىكى بۇ مال-دۇنيالارنى كۆرۈپ ھەيرەتتە قالدى. شاھزادە بۇلارغا قاراپ، بەزىدە تەبەسسۇم قىلىپ بېشىنى ئېغىتاتتى.

بۇ جايدىكى تاماشا ئاخىرلىشاي دېگەندە خرۇستالدىن ياسالغان ئاجايىپ بىر ساندۇققا شاھزادىنىڭ كۆزى چۈشتى. ئۇ خەلقىنىڭ كۆڭلىدەك سۈزۈك ئىدى. بۇ خىل ساندۇقنى ياساش ئىنسانلارنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە ئاپئاق بىر سۈرەت كۆرۈنەتتى. بۇ چىگىش بىر سىرنىڭ بەلگىسى ۋە يۈزلىگەن ئاپەتنىڭ قەلئەسى ئىدى. قەلئە ئىشكى بىر قەلئە ئىگىسى تەرىپىدىن مۇستەھكەم بېكىتىلگەن. ئاپەت قەلئەسىنىڭ بېكىتىلگىنى ئەۋزەل ۋە ئۇنىڭ سىرلىرىنىڭ مەخپىي بولغىنى ياخشىراق. شاھزادە بۇ سۈرەتنىڭ ئاجايىپ تۈزۈلۈشىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا جان-دىلى بىلەن مايىل بولۇپ، خاقاندىن:

— ئەي ئاتا، بۇ ساندۇقتا نېمە سىر بارلىقىنى ماڭا بايان قىلغايسىز، ئۇنىڭ ئاچقۇچى قەيەردە بولسا دەرھال تاپقۇزۇپ قۇلۇپىنى ئېچىپ كۆرسەتكەيسىز، — دېدى.

خاقان شاھزادىنىڭ تەلىپىنىڭ مەنىسىگە چۈشىنىپ، شاھزادىغا مادارا بىلەن تۆۋەندىكىچە ئۆزرە ئېيتتى:

— ئەي ئوغلۇم، بۇ ساندۇقنىڭ سىرىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ، ئاچقۇچى يوق، قۇلۇپ ئېچىلمايدۇ. ئۇنى ئېچىش نىيىتىڭدىن كەچ. بىز بۇ ساندۇقنى قانچە قېتىم كۆرگەن بولساقمۇ، ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى بىلگەن ئەمەسمىز.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان شاھزادىنىڭ ساندۇقنى ئېچىش ئىستىكى تېخىمۇ كۈچەيدى:

— ئادەمىزات تەپەككۇر قىلىپ تىرىشسا، ھەرقانداق ئىشنى بىلەلەيدۇ. مۈشكۈل ئىشلار ئىلىم-پەن ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ھەل بولغۇسىدۇر. بۇ ئىشنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى بىلىپ، مۇئەييەنلەشتۈرمىگىچە خاتىرجەم بولالمايمەن. كۆڭلۈممۇ ھەرگىز ئارام تاپماس.

خاقان قانچە ئۆزرىلەرنى ئېيتىپ،

شاھزادىنى بۇ ئىشتىن توسقانسېرى ئۇنىڭ ھەۋىسى تېخىمۇ كۈچىيىۋەردى. خاقان ھەر قانچە قىلىپمۇ راستلىقتىن باشقا چارە تاپالماي، ساندۇقنىڭ قۇلۇپىنى ئېچىشقا پەرمان قىلدى. ساندۇق ئېچىلدى. ئۇنىڭدىن يالتىراپ تۇرغان بىر ئەينەك چىقتى، ئۇ روشەنلىكتە شەرق قۇياشىغا ئوخشايتتى، ئۇ، شەرق قۇياشى ئەمەس، بەلكى ئىسكەندەر ئەينىكىنىڭ دەل ئۆزى ئىدى. گويا ئۇ سەدەپ ئىچىدىكى ئاپئاق مەرۋايىتتەك، پەلەك ساندۇقىدىكى پارلاق قۇياشتەك روشەن ۋە يارقىن ئىدى. بىر دانا ئىلىم ئىگىسى بۇ ئەينەكنى پىلانلىغاندا، ئۇنىڭ ئارقىسىغا بىر مەخپىي سىرنى يېزىپ قالدۇرغانىدى. بۇ «ئايىنەئى گېيتى نەما» (جاھاننەما ئەينىكى)، «ئايىنەئى ئىسكەندەر» (ئىسكەندەر ئەينىكى) دەپ ئاتىلاتتى. بۇ ئەينەكنى ئىسكەندەر رۇمنىڭ جاھان ئەھلىگە بىر يادىكارلىق قالدۇرۇش ئىستىكى بىلەن چۈشۈرگەن پەرمانى بويىچە ئەفلاتۇن بىلەن ئەسىرداش بولغان ئاسترونوم، پەيلاسوپ، جاھان ئىشلىرىدىن خەۋەردار تۆتيۈز ئالىم ياخشى سائەتتە ئىش باشلاپ، نەچچە يىل جاپا-مۇشەققەت چېكىپ ياساپ چىققانىدى. بۇ ئەينەك بىر تىلسىم بولۇپ، بۇ تىلسىمدا جاھاننىڭ سىرلىرى يوشۇرۇنغان. كىمىكى ئۇنى ئېچىشقا تىرىشسا، ئەينەكنى دەرھال قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ نۇرلۇق يۈزىگە كۆز تاشلىسا، پۈتۈن ئۆمرىدە يۈز بېرىدىغان ئىشلار ئۇنىڭدا ئايان بولاتتى، غايىب سىرلار ئاشكارا بولاتتى، لېكىن، ئۇنى ئېچىش مۈشكۈل ئىدى. ئېچىشنى تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ جىسمى ئۆرتىلىپ، مۇشەققەت يېتەتتى. ئەگەر كىشى ئۇنى ئېچىشقا قەتئىي نىيەت قىلسا، بۇ تېپىشماقنى تېپىشنىڭ يولى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت بولاتتى:

يۇنان مەملىكىتى ھېكمەت بىلەن زىننەت تاپقان سائادەتلىك مەملىكەت ئىدى. كىمىكى دانا، ئالىم بولۇپ، ئىلىم-پەننىڭ ھەممىسىگە كامىل بولسا، ئۇ، ئەلۋەتتە يۇنان مەملىكىتىنىڭ زېمىنىدىن بولاتتى. ئۇ جاينىڭ تاشلىرى ئىلىم ئەھلىنىڭ بېشىدىكى تاجىسىغا قويۇلغان گۆھەر، گىياھلىرى بارلىق كېسەللىكلەرنىڭ داۋاسى بولاتتى. يۇناننىڭ شىمال تەرىپىدە ھەيۋەتلىك بىر تاغ بولۇپ، ئۇنىڭ چوققىسى كۆككە تاقىشاتتى. يۇنان تەرىپىگە قەدەم قويغان كىشى ئىختىيارلىق تىزگىنىنى تاغ تەرەپكە تارتىپ ماڭغىنىدا، تاغقىچە ئۈچ مەنزىلنى كېزىپ ئۆتەتتى، ئۈچ مەنزىلنىڭ ھەر بىرىدە بىر ئاپەتكە يولۇقاتتى. ئاۋۋالقى مەنزىلدىكى ئاپەت — تەگرىنىڭ قەھرىدىن يارىتىلغان ئەجدىھا ئىدى. ئىككىنچى مەنزىلدىكى ئاپەت — زۇلۇم-ستەمدىن ئۆزگە خۇسۇسىيىتى بولمىغان ئەھرەمەن ناملىق دەھشەتلىك دىۋە ئىدى. ئۈچىنچى مەنزىلدە ئاجايىپ بىر تىلسىم بار ئىدى. بۇ تىلسىمنى ئېچىش ئالدىنقى ئىككى ئاپەتنى يېڭىشتىنمۇ مۈشكۈل ئىدى. بۇ ئۈچ مەنزىلدىن ئۆتكەن كىشى تۆتىنچى مەنزىلگە يېتەتتى. بۇ مەنزىل يۇقىرىدا ئېيتىلغان تاغ ئىدى. بۇ تاغدا ھېجران كېچىسىدەك بىر قاراڭغۇ غار بار ئىدى. غاردا سوقرات ئىسىملىك بىر ئالىم ياشايتتى. بۇ ئالىم شۇ ئەسىرنىڭ يېگانىسى ئىدى. بەلكى، ئۇ زامانىنىڭ بۇقراتى ئىدى.

(داۋامى 79 - بەتتە)

ئىسمائىل ھاجى شېرىن

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مەتقاسىم ئەكرەم، تۇرسۇننىياز كېرەم

*　　　　*

لۇتفىدىندۇر جانۇتەندىن بىزگە جانان مېھرىبان،
ئۆزگەسى نامېھرىباندۇر - ئۆزگەسى نامېھرىبان.
فەزلىدىن قىلدى مۇقەييەد زۇلفى سۇنبۇل سارىغە،
لەيلىگە ئاندانكى مەجنۇن بولدى شەيدا مېھرىبان.
باشىمىزغە سايە يەڭلىغ زىيۋەرى خۇرشىدنى،
قويدى بەدرى چېھرە يەڭلىغ شەمئۇرەئنا مېھرىبان.
ھاشەلىللاھ تالپىشىدىن نەھسىلىك يۈز كەلتۈرۈپ،
بولماسۇن، يا رەب، ماڭا ھەرگىز ئۆزى نامېھرىبان.
بەندە بولدۇم گېيسۇيىغە بەندەلىكدىن يوق ئەسەر،
لېك لۇتفىگىدىن ئېرۇر تەجرۇ تەۋانا مېھرىبان.
تەندە تاقەت، دىلدا راھەت، تىلدا تائەت، قىلدا بەت،
رەبتى زىيبا، غەبەتى يەلدا، زەبتى سىما مېھرىبان.
كۆرسەتۇر ھەردەم تەجەللى تۇردىن لەمئى شىھاب،
تاكى ئىسمائىلغە دىلبەر بولسا شۇئلا مېھرىبان،

*　　　　*

كەلدى ھەقدىن خەلقغە پەيغەمبەرى،
ئالەمى ئەفلاكنىڭ سەر دەفتەرى.
تەلئەتىدە جىبرەئىل ھەيرانۇ زار،
ئاجىزۇ بىچارە مىسكىن قەيسەرى.
پاك دامەن مەريەمۇ ئىيسا سىزرۇش،
ئەنفەسى مۇسا تەكەللۇم شەھپەرى.
زاھىر ئەيلەپ قەدرىنى شەققۇل - قەمەر،
گۆرسەتىپ رۇخسارخۇرشىد خاۋەرى.
كىردى ئىسكەندەر، خىزىر زۇلماتغە،
كۆردى ئاندە نۇر ئولۇپ ئايدىن نارى.
كۆپ تەئەججۇبدىن دىدى، ئالماس مۇنى،
ئالسا قويماس ھىچكىم بۇ گەۋھەرى

خىزر قاشىغە كىلىپ مۇسايى تۇر،
بولدى تابىع ھەرنەكىم فەرمانبەرى.
تاپتى مەقسۇدۇ مۇرادىن بىر يولى،
ئانداكىم مۇساغە بولدى رەھبەر.
تا قىيامەت كەھكەشانى چەرخىدىن،
كەم ئەمەس سەييارەلەرنىڭ ئەختەرى.
ئاسمان تا يەر بىلە بولسە رەۋان.
تۆكسۇ ئەرش ئەيۋانى باران جەۋھەرى.
تا زەمىندىن بائىسى ئالەم كىلىپ،
زاھىر ئەتكۇنچە ئۇلۇغلۇق ئەفسەرى.
ھەر قاچان مەغرىبدىن ئولسا خۇر پەيدا،
بىشەك ئول ئاياتى روزى مەھشەرى.
ھەر مەھەل بولسا ئەلامەتدىن ئەسەر،
ئول مەھەلدۇر ئاسمانلارنىڭ يەرى.
ئاندا بۇ ئىسمائىل ھاجى داد ئىتەر،
ئىشتۇر مەھشەردەكى ئىنسۇ پەرى.

*　　　*

جەھانغە تەلئەتى رۇھۇل-ئەمىنىڭ ئەختەرى كەلدى،
فەلەكدىن يەرگە زىيبا سۇرەتۇ سۇرەتگەرى كەلدى.
زەمىنۇ ئاسمان نەقشى نىگىنى بىرلە فارمانبەر،
ئانىڭدىن شەمەئى خەلقى ئەزىم سەردەفتەرى كەلدى.
سىتارە مەدھ ئىتىپ سەييارەلەر سىلكىمدە سەرگەردان،
سىپھەرى چەرخى ئەتلەس ئەۋجىنىڭ غارەتگەرى كەلدى.
نەئىمۇ ھۇر ئەينۇ خۇلد زىيبالىغ سىباقىدىن،
تەھىيەت شۇكر ئىتىپ بەتاغە بىر پەيغەمبەر كەلدى.
بۇراقى ھەفتى كىشۋەر رەفرەفى ئەفلاك جانىلە،
ئىتائەت جانىبىغە گۇييا ئىنسۇ پەرى كەلدى.
ئىجابەت قىلغۇچى قىلغان دۇئاۋۇ ئەرزى ئەھۋالات،
مۇجىبى ئەھلى تەھقىق دەئۋەتى خىلۇەتگەرى كەلدى.
قىزارغان يۇزلەردىم رۇخسارىغە لەئلى بەدەخشاندىن،
تۆكۈپ ئەبرى بەھاران مۇژدەئى مۇستەبىشەرى كەلدى.
ئۇزاردىن قىزىلگۇل زاھىر ئەتتى بەرگى ياپراغىن،
خەرىدار ئولغالى باغى قەباغە مۇشتەرى كەلدى.
لەبىمنى لەبگە پەيۋەند ئەيلەسەم، يا رەب، نىچۇك بولغاي،
بىھىشتۇ ئاسماندىن بىر ئەجايىپ سەرۋەرى كەلدى

www.uyghurkitap.com

نەسىمى گۈلشەندىن ئەنجۇمەن رەيھان مۇئەتتەردۇر،
دىماغىم قۇببەسىگە قىبلەئى بەھرۇ بەرى كەلدى.
كەمالى مەئرىفەتتىن تەرزۇ تەقۋىمى مۇھەممەددۇر،
مۇھەببەتلىك سارىدىن قىيمەتى سىيمۇ زەرى كەلدى.
تەئالەللاھكى، بولسام لايىقى ئەۋسافى زىكرۇللاھ،
سىفاتى رەھمەتەن لىلئالەمىن ئالەم سارى كەلدى.
ئەبۇبەكرۇ ئۇمەردىن سۈڭرە ئۇسمان ھەم ئەلى مەھمۇد،
ھەسەننىڭ قاشىغە زۇھرا ھۇسەينۇ قەمبەرى كەلدى.
تەجەللى نۇرى مۇسا بىر كۈنى ئىسمائىل ھاجىغە،
دىدى: ئەي نۇرى دىيدە تەرجۇمانىنىڭ گەۋھەرى كەلدى.

* *

گۈمەنى قىيمەتلىك ئەتتى كاشغەر تۇفراغلارى،
پەرقۇمىزگە سايە سالدى ئۇستۈن ئارتۇچ تاغلارى.
بىر ئۆزۈن سەھرائىدى قۇملۇق، تىكەنلىك، ئەسكىلىك،
ھالىيا جەننەتنى شەرمەندە قىلىپدۇر باغلارى.
مۇتتەسىل بۇلبۇل گۈل ئۇستىدە تەرەننۇم ئەيلەشۇر،
ياشۇرۇپ گۈل غۇنچەسىنى ئەنجۇمەن ياپراغلارى.
قۇملۇقى فىردەۋسى ئەئلاغە مۇشابىھ كۆرسەتىپ،
قۇدسى خاكىغە مۇبەددەلدۇر زەمىن ئويغاغلارى
كۆز قاراغىنى خىجىل ئەيلەر بۇ كۈندە بارەھا،
لالە رۇخسارىغە ئورناشتى قاراڭغۇ داغلارى،
چىرماشىپ ئۇششاقى مەھزۇنلار كەبى ئىشق ئەھلىگە،
ئاشىقى سادىقنى پەيۋەستە قىلۇر تىرناغلارى.

* *

چەمەننى قىلدى خەزان گۈلئۆزار چۈلاڭ قاش،
ئانىڭ ئۈچۈنكى چەمەندۇر بەھار چۈلاڭ قاش.
گۈلۈ چەمەن شەككەردىن لەفزىدىن ئالۇر لەززەت،
فەلەكنى مەھۋ قىلۇر گۇفتىگار چولاڭ قاش.
دىماغ ئەقلۇ خىرەد دانىشىلە نادانىدۇر،
قىلۇر سۇرۇش ئىلمىن بىقەرار چولاڭ قاش.
بۇلۇتغە ئاب خىزر تۇشتى بەھرۇل-ھەيۋاندىن،
تەمام جانلىغ ئۈچۈن مىشكىسار چۈلاڭ قاش.
جەسەدى بەشەرنى نەسىمى بىھىشتىدىن سۇغارىپ،
رەۋاننى جىسمىغە ئەيلەر نىسار چۈلاڭ قاش.

ستارەلەر فەلەكی ئىچىرە ناپەدىد بولۇر،
چىراكی مەزھەری ھەقدۇر ئۇزار چۆلاك قاش.
سىياقی ئەرش ئەزىمنىڭ مىزاجىغە تەشبىھ،
قاراغی شەمئىنی ئەيلەر نىگار چۆلاك قاش.
رەۋاقی چەرخگە خۇرشىد ئىرۇر سىپەھداری،
ئىرۇر كەمىنەئی بىچارە زار چۆلاك قاش.
سەلام قىل مەلەكۇت ئوخشە ھاجی ئىسمائىل،
كی جان بىرۇر ساڭا بۇ كامكار چۆلاك قاش.

* *

رەۋان ئەتمىش كىتابەت خاتىمىلە شەھدی گۆلقەندی،
بەجايىكی ئىرۇر شىرىن شەكەر باری سەمەرقەندی.
مۇتالىئ قىلدىمۇ مەكتۇبىدىن بولدۇم ئاڭا ۋاقىف،
مۇقەففادۇر قەۋافی مەجمەئی شەھزادە خوقەندی.
مۇھەييا لازىمىگدۇر قاف مۇجمەل قافىلە مەھمىل،
بارىلدی ئاستانىڭ سارىغە ئەزم ئىلە خۇرسەندی.
ئىلاھا، تا ئەبەد فەرخۇندەلىكدە ئۆتسۇ دەۋرانىڭ،
بىساتی ئەيشی راھەت ئەفزۇن ئولسۇن جەيشی گۆلخەندی.
ئەزەلدىن تار قىسمەت نىسبەتىڭ ئەبدۇلئەزىزخاندۇر،
ئەسەلدىن بار كىسۋەت سۇندۇسی تەرفی سەمەرقەندی.
قىزىل ياقۇتدەك چىھرەڭغە شەھلا دانەئی رۇممان،
ئانارانداك قىزارسۇن ئارەزىڭ لەئلی گۆھەربەندی.
تەلەبكار ئولسۇن ئەييامىڭ مەدەدكارۇ سەرەنجامىڭ،
ياشارسۇن بەختی فەرجامىڭ، ئايا شەھزادە خۇقەندی.
تەجەللی شىۋەسىدەك نەزمۇ ئەنزامىڭنی ئىسمائىل،
مۇئەززىنخانەدىن ئازان قامەت توي يارقەندی.

* *

شاھباز ئوخشە شىكار ئەيلەپ ھۇمايۇن فەرفەری،
تۇشتی ناگەھ سايەسی مەجمۇئی قەسری قەرقەری.
قاش ياسىدىن كەمان ئەيلەپ خەدەڭگی دىلدۇزی،
تىير پەيكان ئوقلارىدىن تاشلار ئىردی تەرتەری.
سەيد قىلغاندەك كەبۇتەر نىم بىسمىل پاي كۆپ،
بالۇ پەرنی جۇنبىش ئەيلەر قان ئاقىزدی جەر-جەری.
مەنزىل ئەتتی دىلكۇشالىق مەھفىل ئۆزرە تۆرت كىچە،
شۇئلەسىدىن ئەيشلىغدۇر راھی رەيھان تەرتەری.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

خۇش مۇسەففا چاسەگاھى نافەسارۇ تاقەكار،
ئۇد يابۇ كامرانلىغ رامى زىببا ئەرئەرى.
ھۇش دانا مەسلەھەتدىن تەئلىم ئەيلەر داستان،
ئەدن كەۋسەر زەمزەم ئوخشە مىيزبانلىغ مەرمەرى.
فۇرقەتىلە ۋەسلۇ فەرھۇ تەرھۇ شەرھۇ ئىستىراھ،
زەۋقۇ شەۋقۇ نەۋقۇ بەۋقۇ ئەۋقۇ ئەيىۇق سەرسەرى.
بەرگى نەخلى ياسۇمەنسا يەتكۇرۇر ئافاقىغە،
مەۋق ئىسمائىل نىداسى نە تەباقىغە كەركەرى.

* *

مېھرىلىك ئىستەر مېھرىدىن ئىزھارىلىك ئوشبو ئافتاب،
مېھرىبانلىغ كۆرسەتۇر مېھرىڭدىن ئەي خۇرشىد ياب.
مېھرى گەردۇنكىم ئىرۇر ئەختەرشۇناسى ھۇر ئەين،
ئەينى مېھرىلىك ئەختەرى خۇرشىددىن ئەيلەر كامياب.
مېھر رۇخسارىلىك قاشىلىك مىژگانلاردىن گۇلشەن قىلۇر،
كىرفىكىلىك ئەندامىمە مېھرىدىن چېكەر ئۇممۇل - كىتاب.
مېھرىسان كۆرگۈزمەدىلىك مېئراج شامىن سۇبھىدەك،
مېھر رۇھۇل - قۇدس نەر مىسباھدۇر فەيزۇل - مەئاب.
مېھرىلىك ئارتۇق مېھرىكىم تەشكىم سۆيى زاھىر قىلۇر،
مەزھەرىلىك مەقۇل - يەقىن مەنزىلگەھلىك فەتھۇل - لۇباب.
مۇھر نەقشىلىك ھۆكمىدىن فەرمان تۇتار ئەرشى ئەزىم،
مېھرى لۇتفىلىك فەزل ئېتەر فەرقىمغە ئەي رۇزى سەۋاب.
مېھرى تابى ئارەزىلىك تەسخىمى مېھرىلىك كۆرسەتۇر،
ئۆيلەكىم مېھرىلىك تۆكەر كۆز ياشىدىن فەسلۇل - خىتاب.
مېھرىبانلىغ ۋەجھىدىن ئىسمائىل ئاھەڭ ئەيلەدى،
ئەي مۇسەۋۋەر قامەتىلىك ۋەللاھۇ ئەئلەم بىس - سەۋاب.

* *

ئەي رۇھى رەۋانى ئەقلۇ ئىدراك،
ئەي دانىشى ئەرجۇمەندى لەۋلاك.
بول بۇ فەلەك ئىچرە دەست بازۇ،
دەھرىلىك دىسۇ سېنى مائەرەفناك.
سال فەرقىمە چادرى شەبمگىنى،
تا كۆرمەسۇن ھاسىدانى بىباك.
ياپغىل ماڭا مەغفىرەت لىباسىن،
تا يادىلىك ئېتەي بولۇرغە مەن پاك.
پاكىزەنى خۇلقۇ ئەرجۇمەندىلىك،
يادىلىك تەلەبىدە مازە كەرناك.

خۇيۇڭغە فىدا جەمىئى ئالەم،
بويۇڭغە پۇتۇلدى ماشەكەرناك.
گۇلدەستەنى ئەنبەردىن نىگارىلىك،
كۆرسەتتى گۇلۇ سەمەنى غەمناك.
لېكىن سېنىلىك ئىلەدۇر بەھارىم،
ئەسرىلىك سېنى كۆرمەسۇن ئەلەمناك.
سۆزلەردە تىلىمغە بۇلبۇلۇمسەن،
ئەفۇ ئەت كەرەمىڭدە مائەبەدناك.
ئىسمائىل نەۋھى شۇد پەرىشان،
جەمەڭ ئەت ئانى ئەي ھەبىبى مىسۋاك.

* *

قاراڭغۇ كېچەمىزنىڭ شەب چىراغى،
كۆزىمىز ياشىنىڭ ئەقلۇ دىماغى.
سىپېھر ئەختەرلەرى كويۇڭدا دەۋران،
بۇ دەۋران ئىچرە سەن كەۋكەب قاراغى.
قاراغىم قان تۆكەر ئەشكى جىگەردىن،
خىجىل شەرمەندەدۇر گۈلشەننى داغى.
فىغانىم ئاھىدىن دەۋزەخ ھەراسان،
بۇ زار باتىلنى بۇ ھەقلىقنى چاغى.
قۇلاغىم گۇشەسى سەييارەدۇركىم،
پەدىد ھۇر دەير چەشمىم (نىلىڭ) چاناغى.
سەلامەت خاتىر ئول دارۇس-سەلامدا،
ساڭا دارۇس-سەلام قويسۇن يەراغى.
نە دەپ ھۇسنۇڭ مېنى قىلدى ھۇسەينى،
ئىرۇرسەن ئەنجۇمى ساقىب بۇلاغى.
تەرەھھۇم قىل ماڭا، ئەي رەھمانى ھەق،
كى بۇ زەررە ئۇمىد ئەيلەر فەراغى.
مەئىشەت ۋەھمىدىن ئىسمائىل ھاجى،
تۇرۇپ مەردانەلىك ئەتتى سوراغى.

* *

ئەي سۆز يۈزىمە تاشلا ھىجابى سۇخەنىمنى،
فەرخۇندە تۇت ئەي سەرۋى بۇ خاكى بەدەنىمنى.
تاشلاپ سىتەمى غەمزەدە دۇنيانى كۆڭۈلدىن،
خۇش تۇت مېنىڭ ئەيۋانۇ سارايى ۋەتەنىمنى.
قويغىل مېنى كويۇڭدا سىپېھر ئەنجۇمى يەڭلىغ،
كۆرسۇن ھەمە ئەل مەكتەب لەھنى زەقەنىمنى.
ئۇششاق سېنىڭ يادىڭ ئىچۇن ئىشققە گىرىفتار،
مەئشۇق بولۇپ ئۆرگەت ماڭا نەزم ئەدەنىمنى.
تۇبى سېنىڭ ئالدىڭدە خەسۇ خارى گۈلىستان،
رۇھۇل-قۇدۇس ئانداغكى دېدى بارچە فەنىمنى.
يا رەب، ساڭا مەھمۇد چەمەنى گۈلشەنى فىردەۋس،
يەتكۈر ماڭا ھەر لەھزە دەمى خەيرى زەنىمنى،
تا ئەرش ئىرۇر شەرئىڭە مۇشتاق جانىمدىن،
بول يارۋەرىم تاشلاما بۇ مەستكەنىمنى.
ئىسمائىل ئانىڭ بەندەئى فەرمان ئەسىرىدۇر،

ئۇيغۇر كىتاب تورىبكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

فەرمانىمە قىل بارچە ئەناسۇر بەدەنىمنى.

*   *

مەشق ئېتىپ ئاقىبەتىم ئىشققە گىرىفتار ئولدى،
ئاشىققە ئىشق كېلىپ غۇنچەئى گۇلزار ئولدى.
دانەئى جەۋكە شاخى قىلدى ئانى گۇندەم گۇن،
كۆك ئىگىنگە ياپانىپ ئۇيقۇدا بىدار ئولدى.
دۇش بۇلبۇلكى تۇرار گۇل يۈزىگە نەززارە،
تۇتىئى ھىند كەبى مۇندە پەدىدار ئولدى.
مەھۋەشىم سەڭگى دىلۇ باغرى قارا، كۆڭلى پۈتۈن،
فىتنە سالىپ بۇدىلى ئەجزۇ نىگۇنسار ئولدى.
ھاجى ئىسمائىل ئانىڭ قەتلىلە ئەھيا بولمىش،
جايى فىردەۋسى كېلىپ ئالدىدا ھوشيار ئولدى.

*   *

كېلىڭ مۇندا تەسنىم رىزۋانلاردىم،
ئىقامەت قىلىڭ ھۇر ۋىلدانلاردىم.
تۆكۈڭ بەھرى ھەيۋان سۇيىن چەشمەلەر،
ئىچىپ قانسۇ جامى نىگەھبانلاردىم.
ئالىڭ كوزەئى مىشكىدىن كەئسەنى،
ئەنىسىم بولۇڭ ياخشى مېھمانلاردىم.
بولۇپ سەدرى مەجلىس مەلەك فەۋجىغە،
كۆلۈپ ئاچىلىڭ رۇھى رەيھانلاردىم.
مۇسۇلمان تۇرۇپ دىنى سابىت بىلە،
ئەيىن ئولتۇرۇڭ مېھرى تابانلاردىم.
بۇ ئىسمائىلى ناتەۋان زارىنى،
كۆرۈڭ زەررەچە ئەھدۇ پەيمانلاردىم.

*   *

قايىدىن تاپاي ۋىسالىڭى غەمخارلىق قىلاي،
بىرلەھزە ھەمدەم ھەمقەدەم دىلدارلىق قىلاي.
بادى سەھەرگى گۇلشەن رىزۋان ئاڭا غۇلام،
تەسنىمى ھۇرى ئەيىن ئۇچۇن ھوشيارلىق قىلاي.
ئەيىۇق مېھرى زۇھرەئى ئەفلاكدىن نىشان،
دەۋرى زۇھەلدە بىردەمى پەركارلىق قىلاي.
مىررىخۇ مۇشتەرىكى ئول ئەينۇل-ھەياتدۇر،

قىلىغ ئۆزرە جانىنى تۆتتۆرۆپ جانبازلىق قىلاي.
بۆيى ئەتارۆد ئىلە گۆل سۆزلەر پۆتاغىدىن،
شەققۆل قەمەردە ئاسىم سالارلىق قىلاي.
جىبرىل دوستۆ مۆشفىق ئىدى كۆز قاراغىدىن،
خەيرۆر - رەفىق دوست ئىلە سىردارلىق قىلاي.
ما ئانكى بولسا دەھر بۆدۆنياۋۆ ئاخىرەت،
تىببۆن - نەبەشە تىنەتۆل - ئەھبابلىق قىلاي.
ئىسمائىل ئەينى زۆلمەت ئارا جەھلدىن ئايدى:
جەھلۆ زۆلمۆ ۋەسفىلە ئەشئارلىق قىلاي.

* *

ھەمەدىللا، ئەتا قىلدى رىيازۆ ھەۋزى گۆلبانلار،
فەراغەت قىلماغىچۆن تەبئى نازۆك ئەسىل مىھمانلار،
چى سەنئەت سانئى تەييار قىلدى مىۋىلىك ئەشجار،
ۋەرەق زار نەرگىسۆ نەسرىن، سىمەنبەر ئىشقىپىچانلار،
بەنا قىلدۆردى تەختى ئىنبىساتۆ خۆررەمۆ شادى،
ئانى مىشمىشۆ قەزىب ئىلە ئەتۆرلۆك جايى خەندانلار،
ئەتائى بىنىھايەتدۆر تەقى ھەرنەۋئى بۆلبۆلدەك،
قىلىۆر نەغمە سۆفۆرا، قۆمرى، زۆر زۆر، كەبك دەررانلار،
سالىنسە سۆفرە تەخت ئىچرە بىرىپىدۆر يۆز تۆمەن نىئمەت
تەمام بولماس بۆنىئمەت شۆكرى تاكىم ئۆتسە دەۋرانلار،
ئۆمىدىم ھەزرەتى بارىغە شايەد تائىلا ھەم بەرگەي،
رەسۆل ھۆرمەتلەرىدىن شەرق بولغاي ھۆرى رىزۋانلار،
ئىلاھا بەرقدەك رەھمەت نۆزۆل ئولغاي بۆ ئايۋانغە،
سەلامەت قىل ھەمە ئافاتدىن تا بولسا كەيۋانلار.

* *

ۋەھ ئەجەب، زىيبا ئىكەن بۆ جايى ئەيش ئىچرە مەكان،
ھەۋزى راھەت، رەۋزى جەننەت ئوخشە نەفھى سۆنبۆلان.
ۋىردى ئەسفەر ئىچرە تۆرلۆك نۆزھەت ئەتمىش جىلۋەسى،
چەھار ئەتراپى سۆمەنگۆل، ئەنبەرىن، نەرگىس نىشان.
ناگەھانى ھەر ئەزىزى ئۆلتۆرۆلسە تەخت ئۆزە،
گۆييا تەفرىھى دىنى تىل قىلىپ بولماس بەيان.
سىيبۆ زەردالۆ بىلە شەمشادى، ئەرئەردىن نىھال،
ھەرتەرەف ئەيۋان ئىچىگە بەرگلەر بولمىش رەۋان.
سەھنى كەمۆدرى ياپۆرماقى نەزاكەت مىۋەسى،

www.uyghurkitap.com

چەھار سۇففە باغ ئىچرە تۇرماغىچۇن مېھمان،
كۆپ ئۇممىدىم تاڭلا جەننەت باغلارىدىن ھەم نەسىبە
قىلسا تەڭرىم نې ئەجەب جاھى نەبى ئاخىر زەمان.
شەرق نۇرىدىن بۇ كەۋنەيىن ئىچىرە بەرخورداز قىل،
بەرق رەخشانغە دەلىلىم قىل ئانى ھەردەم رەۋان.

*　　　*

مەھزۇز ئىدى دىللار بۇباغ ئىلە بوستانىدىن،
قىلغىل تولا فەزلىڭدىن نۇزھەتدە گۈلىستانىدىن.
ھەر شاخ ئۈزەدە گۈللار، ھەرگۈل ئۈزە بۈلبۈللار،
يۈز سەۋتۇ سەدا بىرلە ئەفرۇزى خۇجەستانىدىن.
ھەركىس بىلە نەسرىندە ئەنبەرۇ سىمەنبەردەك،
مەشامغە ئەتتىرلەر ياغسۇن ئەتتىرىستانىدىن.
پىچان بولۇپ تۇرمىش سەرۋىغە ئەجەب ئىشقى،
بۇ ئىشقدە رەڭگارەڭ گۈل چىقتى گۈلىستانىدىن.
تا ئۆمر بەقا بولسا مېھمانى ئامان بولسا،
ئولتۇرسا بۇ باغ ئىچرە تارۇزى شەبىستانىدىن.
شەرق ئولغىچە نەۋرۇزى بولسامىكى فىرۇزى،
يا رەب، كەرەمىڭدىن قىل ۋەزنىم سەقەلىستانىدىن.
بەرق ئەھلى قىلىپ شايەد ئەسھابى يەمەن ئىچرە،
قىلمىسە نې ئەجەب پەيرەۋ ئەھمەد ئەرەبىستانىدىن.

*　　　*

فەلەك ھەمىشە رىكابىڭدە پايمال ئولسۇن،
دەرەختىڭ ئەرئەرى ئازادە بەركەمال ئولسۇن.
فەرىشتە سۇبھۇ سەھەر ئەتسۇن ئۆزىنى رەفتارىڭ،
قارا كېچە چىراغىڭ دۇدىلە مىسال ئولسۇن.
بېھىشت باغچەلەرى خەندەدىن تەبەسسۇم ئېتەر،
سېنىڭ خۇيۇڭغە سېھى سەرۋ ئېئتىدال ئولسۇن.
نەسىم ھۇر بەردىن بۇيى گۈلنى سەبزە قىلۇر،
ساڭا كۆك ھۇللەسى شايەستە خۇش مەقال ئولسۇن.
ھەۋايى دەۋلەتىڭ ئادەمدىن ئالدى دەرس سەبەق،
سەفىنە نۇھ دۇئاگۇيى قىبلۇ قال ئولسۇن.
خەلىلۇ ھۇد بول ئۈستىدە سالىھۇل ئەۋقات،
تىجارەتىڭ قەدەمى مۇشتەرى، نەۋال ئولسۇن.
كەلىمۇ خىزر شۇئەيب ئىلە بوادى ھەمگۇفتار،

زەبۇر نەقشى سۇلايمانغە پەررۇ بال ئولسۇن.
مەسىھ غايەتى يولداشلىق ئىلە مەريەمدىن،
رەفىق ئۆمرلىك ئايىنىغە ھىلال ئولسۇن.
چىراغ دىيدەئى شەبرەڭ ئەيلەسۇن گۈلگۈن،
بەھارلىك ئەزەبۇمىغە قەمبەرلىك ھىلال ئولسۇن.

* *

جەماللىڭىز كەبى ئاي رەۋشەناسى كەم بولغاي،
يۈزۈڭ زىياسىغە ئەسھاب ھۇسنى خەم بولغاي،
باغ ئىچرە ئالماۋۇ رەيھان گۈل ئىرۇر پەيدا،
لەتافەتىڭدە بۇ رەيھان گۈل ئەدەم بولغاي.
ھەزار شەۋقى مۇھەببەت دىلىمدە جا بولدى،
ئۈمىد ئولكى ۋىسالىڭ ماڭا بەھەم بولغاي.
خەيال بىلە ۋىسالىڭ ئەگەر ئىسە مۇمكىن،
گەدائى ئاجىزەغە مىسلى جامى جەم بولماي.
ۋەلى بۇ كۆز بىلە ۋەسلىڭغە يەتكەلى بولماس،
بىھىشت باغىدا دىدارىڭىز ئەتەم بولغاي.
قىيامەت سەھنىدە گەر بولماسا شەفىئ ئەھمەد،
تەمام ھەسرەتۇ ئەندۇھ، دەردۇ غەم بولغاي.
فەراغەت ئىچرە ياتىلىڭ رەۋزە ئىچرە ئەنۋەرخان،
رەسۇلىنىڭ دۇشمەنىگە يۈز تۈمەن ئەلەم بولغاي.

* *

ۋەسلىڭغە يەتكەلى ماڭا بولسا ئىدى مەجال،
قىلسام تەسەددۇق ھەرنەكى باردۇر قولۇمدا مال.
سۈرەتدە تىفلىدۇر بەشەرىيەت جەماللىڭىز،
ھۆرى-پەرىدە ئۇشبۇ جەمال بولماقى مەھال.
ئەندۇھۇ دەردۇ ھەسرەت بىھەد نەدامەتا،
ياغدى باشىمغە تۈشتى ھەۋەس ماڭا ئۇشبۇ قىيلۇقال.
ئەي كاشكى، كۆرسەم ئىدى ئاي جەمالىنى،
بولماس ئىدى زەئىف كۆڭۈل ھىچ ۋەقت مەلال.
شەمشاد، سەرۋىدەك ئىدى ئازادە قەددىڭىز،
خەم بولدى ئۇندەك يوقالىپ كەتتى يالۇبال.
نەشتەر مىسالى كىرپىكى مىھراب قاشلارىڭ،
ياقۇتدەك ئۇزارى ئىدى كۆزلەرى غەزال.
ئەنۋەر جەماللىڭىزچە ئەجەب بىزنيا بولۇپ،

فەرزەند سەن كەبى ماڭا بولغايمۇ بىمسال.

*　　　　*

مېنى ھەرارەتى ئىشقىڭدە مۇبتەلا قىلدىڭ،
فىراق مېھنەتۇ دەردىڭدە پۈرجەفا قىلدىڭ.
ھىمايەت ئەيلەمەدى لۇتف جۇد ئېھسانىڭ،
ئەلەملىك ئاتەشى داغىڭغە ئاشنا قىلدىڭ.
مۇسەللەم ئولدى مەكارىم خۇيۇڭغە بەرنالىق،
كەمالى شەۋق ئۇزارىڭغە دىلفەزا قىلدىڭ.
دىماغىم ئىچرە تۇشۇپدۇر قەدىڭ سىياقىدىن،
نىھال قامەتىڭ ئۇسلۇبىغە نەۋا قىلدىڭ.
ئەگەرچە دىيدەئى بىيناغە سۈرمەدان ئېردىڭ،
ۋەلى قاراغى كۆزۈڭ ئىچرە جا بەجا قىلدىڭ.
مۇئاشىرەتدە تەلەبكار دىل جىگەرلەرنى،
يولۇڭغە مۇنتەزىر ئولماقىغە مۇددەئا قىلدىڭ.
يېگانە ئېردىڭۇ يەكتايى فەرد كەلمىشسەن،
توقۇز فەلەكدە سەككىز باغقە مۇتتەكا قىلدىڭ.
نەسىمى گۈلشەنىڭ ئىسمائىل ھاجىنى چىقارىپ،
غەزالى چىن كەبى سەھراغە نافەسا قىلدىڭ.

*　　　　*

ئەي بۇراقىڭ ئىزلارى چەشمى قاراغىمغە بۇلاق،
رەفرەفىڭ بەزمىدە ئەزمى ئەيش ئېتەر گەردۇن تەباق.
مەۋج مەيدانىڭدا رۇھۇل-قۇدس ئاجىز مىسلى مور،
ئەۋجى تۇغرائىڭدا مېئراجىڭ شەبىستانى رەۋاق.
سەير ئېتەر توققۇز فەلەك فەرمانىڭ ئىلە روزۇ شەب،
ئەنجۇمى سەييارەلەر سەييباھدۇر سابىت سىياق.
ماھى تابىڭدۇر قاراڭغۇ كېچەمىز، ئەي شەمئى نۇر،
ئافتابىڭدىن فۇرۇغ ئىلتەر جەمئى جۇفتۇ تاق.
سايەبانىڭدۇر ئەلەمدارۇ جەمئى كۇنفەكان،
تەختۇ بەختۇ، ئىززەتىڭ بەردى سۇلايمانغە قاراق.
شەممەئى ۋەسفىڭنى قىلسا گەر ئەيان ئەختەرلەرىڭ،
ئاسمان يەرنى قىلۇر زىرى نىگىنىڭدىن سىياق.
«ۋەززۇھا» ئاياتىڭ ئاسارى نەسىمى جىبرەئىل،
«ۋەلقەمەر» ئەتۋارىڭ ئەسرارىمغە سالدى ئىشتىياق.
زەۋقى ھىجرانىڭ ۋىسالى جانىمە سالدى سۈرۈش،
شەۋقىدىن ئىسمائىل ھاجى دادئېتەرلەر مۇشتاراق.

*

تاكى جان باردۇر جەھانبان بول،
ساھىبى بەختۇ بەدر تابان بول.
يەتمەسۇن دەھردىن ساڭا ئازار،
ئۇشبۇ ئەسر ئەھلىگە نىگەھبان بول.
ئاسمانۇ زەمىن ئەنا سۇرىغە،
بائىسۇ ئەرجۇمەندى سۇلتان بول.

*

كەۋكەبى ئافتاب نۇردستان،
مەلەكۇت ئىچرە ئەختەرىستان بول.
شاھلار بەندە خاكى راھىڭغە،
پادىشاھلارغە ئەمر - فەرمان بول.
ئاتەشۇ ئابۇ بادۇ خاكىغە،
ئادەمۇ رۇھۇ قۇدسى يەزدان بول.

*

غەرىبلىقدە مۇسافىر بولدى بىر كۇن ماھى تابانىم،
جەمالى سالدى ئالەم ئەرسەسىگە ئاھۇ ئەفغانىم.
قەدى مەۋزۇن كەمالى دىلفەرىب ئىردى قىلىپ ئىشۋە،
ئەتارۇد چاكەر ئولدى، مۇشتەرى قۇل، زۇھرە دەرمانىم.
مەلاھەتلىكدە گويا ئاسمان تۇردى خىجىللىقدە،
ساباھەت مىھرىبانلىغ يۇزىدىن بولدى زەرەفشانىم.
سىياقىدىن ئىدى شەرمەندە خۇرشىدى فەلەك گەردۇن،
قاشى كىرفىك ئۇچىدىن ئوق ئاتىپ قەتل ئەتتى سۇلتانىم.
بەناگەھ بۇ ۋىلايەت سارى تۇشتى سايەسى كۇندەك،
كۆزىدىن غەمزە ئىتەر ھەرتارە زۇلفى ئۆزرە جانانىم.
جىگەر ئوتلۇغ يۇرەكتىن خۇن تۆكۇپ رۇخسارىگە يىغلاپ،
ھەمە داغۇ فىراقدىن سۆزلەدى كام ئىلە دەندانىم.
ھەيا ئەيلەپ سۆزۇمنى سەمئىگە قىلدىم ئەيان ھالا،
كى شايەد رەھم قىلسە، نې ئەجەب، فەرخۇندە مىھمانىم.
ئەگەر قىلسا تەرەھھۇم ۋەسلىدىن تايسام يوق ئارمانى،
قىلۇر ئەلبەتتە خەتنىڭ ئارقاسىغە خەت نىگەھبانىم.

*

ئەي مىھر فەلەك قۇياشى سانجۇ،
بول ئارەزىم ئۆزرە ئافىيەت جۇ.
سەندىن ماڭا كەلمەدى سەلامىڭ،
مەنگ ئولدى شەكەر كەبى كەلامىڭ.
قىلغىل مېنى سۇبھۇ شامدا ياد،
تا قىلغىچە مەن يۇزۇڭنى ئىسناد.
تۇردۇم ساڭا ئىنتىزارە ئەيلەپ،
ئولتۇردۇم بولغا نەززارە ئەيلەپ.
ئەي ئىسىلىك ئەداسىدىن سەلىمە،

*

ئوتۇلۇك چوغىدا كۆيەر ھەلىمە.
سەندىن ماڭا فۇرقەتۇ ئەلەمدۇر،
سىينەمدە ھەمىشە غۇسسە - غەمدۇر.
مەندىن ساڭا يۇز تۇمەن تەھىييەت،
ئادا بۇ سەلامۇ ئادەمىيەت.
بول خۇررەمۇ ئافىيەتۇ سەلامەت،
فەرخۇندەۋۇ شادۇ سەرۋ قامەت.
ھەق قىلسە سېنى ئەمانۇ مەھفۇز،

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى www.uyghurkitap.com

لۇتفىدىن بەھرىمەندۇ مەھزۇز،
ئەلقىسسە بەيان قىلاي سۆزۈمنى،
يولۇڭغا فىدا قىلاي ئۆزۈمنى.
بارماقىغە رەددۇد ئەيلەپ ئېردىم،
كۆرمەككە يۈزۈڭنى پەيلەپ ئېردىم،
مەنڭ ئەتتى مېنى سېپەھرى تارەم،
بارماققا ئىجازە بولمادى ھەم.
ئاخىر بۇ رەقەمنى قىلدىم ئىرسال،

مەكتۇپ كەلامىغە قۇلاق سال،
تۇرشىل ھەمە ۋەقت شادۇ خۇررەم،
تەبىئىڭغە يېتىشمەسۇن بەسى غەم،
ھەق ئاسراسۇ ئىككىمىزنى ھەردەم،
قىلسۇن مەمنۇنۇ ھەم مۇكەررەم،
تا بولسا جەھاندا خەتتۇ خالىق،
فەرخۇندەلىك ئولسۇ ماھۇ سالىڭ.

* *

فۇرقەتىڭدە كۆز ياشىم يامغۇر سۈيىغە تۆكتى ئاب،
ھەجرى شەۋقىڭ بىر يولى قىلدى ۋۇجۇدۇمنى خەراب.
ئەي قاراڭغۇ كېچەنىڭ خۇرشىدە ئاتەش پارەسى،
شەمئى رۇخسارىڭ ئوتى نەمرۇد ئوتىغە بەردى تاب.
كۆزلەرىم نەززارە بىر كۆرمەككە ھۆسنۈڭ باغىنى،
قايسى كۈن بولغاي مۇيەسسەر خالۇ خەت زەررىن رىكاب.
گاھ-گاھى ئۈش كۆرۈپ خۇشنۇد ئولۇرمەن ۋەسلىدىن،
ئويغانىپ باقسام جىگەر باغرىم بولۇر ئوتدە كەباب.
مەن خەيال ئەتسەم سېنى كۆڭلۈمدە ئويىنار قامەتىڭ،
لېكىن ئۆز ھالىمغە كەلسەم تاقەتىم يوق نەمخاب.
گەر بەيان ئەتسەم شەرار ئۇرغان ئوتىڭدىن زەررەچە،
يەتتە چەرخى ئاسمانىنى كۆيدۈرۈپدۇر ئافتاب.
گۈلغە بۇلبۇل ھەرنىچە ھالىنى ئىزھار ئەيلەسە،
گۈل كەرەشمە نازىدىن ئەيلەر خىجالەت مىشكىناب.
گۈل كەبى بۇلبۇلغە دىلدار ئولغىل، ئەي سەرۋى رەۋان،
تا دىلىم بولسۇن فەرەھناكۇ كۆڭۈل تاپسۇن خۇشاب.
مەن بولۇپ پەرۋانە شەمئىڭغە ئورۇپ قۇربان بولاي،
ياد قىل سەن ھەم مېنى، ئەي باغرى قاتتىغ، ئوت قالاب.

1930 - يىلى 4 - ئاينىڭ 19 كۈنى.

* *

ئەۋنى لۇتفى زاھىر ئەيلەر جۈملە ئەشيانى ۋۇجۇد،
نۇرى لەۋلاكى بىلەن ئافاق ئارا تاپتى ۋۇجۇد.
بەھرەۋەر بولدى بۇ رەھمەتدىن دەتارۇ زەررەلەر،
ئەرشۇ فەرشۇ سەككىز رەڭگۇ ئەيلەدى ۋاجىب ۋۇجۇد.

رەڭ بەرەڭ تۇتمۇ تەنۇ شاخىۇ ياپۇرماق مۇلەر،
مەززەۋۇ تەبىئۇ شەكىل ئىسمۇ نەفائىيە مىسلى دۇد.
بەئزەلىك ئىسمىنى نەچچەند نەۋئى قىلدى تەسمىيە،
يەر غۇبار ئالۇدە، ئەفلاك نىلدەك بولدى كەبۇد.
نەجمى ماھۇ شەمسنى رەۋشەن قىلىپ لامىئ ئىلۇر،
بەھرىدە مەرجانۇ ياقۇت تاغدا تاپتى ۋۇجۇد.
دىنۇ ئائىن نەۋئۇ نەۋئۇ ھەرفى ئاۋاز جىنسۇ جىنس،
مىللەتۇ سۇننەت تەرىقۇ رەسم ھەم گەبرۇ جۇھۇد.
قۇدرەتىڭنى ھىچ ئاقىل بىلمەگەي بۇ دۇن ئارا،
ئاسى ئىسمائىلنى، يا رەب، ئەيلەگىل ئەھلى سۇئۇد.

*   *

ھەي-ھەي، نە ئەجەب كۆكدىن يامغۇرى ياغار ئولدى،
گۇياكى بۇلۇت خەيلى سەل كەلگەلى غار ئولدى.
ئالەم ئىدى لەب تەشنە، گۇل بەرگى قۇرۇغلۇقدا،
بۇلبۇلغە خۇش ئەلھانلىق يامغۇرى دۇچار ئولدى.
خارۇ خەسى سەھرالار قىشلىق كەبى تۇرغاندا،
باران تۆكۇلۇپ يەرگە قىش ۋەقتى بەھار ئولدى.
باغۇ گۇلۇ رەيھانلار پەژمۇردە بولۇپ ئىردى،
دىل خەستە رىياھىنغە سۇ قەترەسى يار ئولدى.
ھەق جۇنۇ كەرەم ئەيلەپ ياز فەسلىنى بار ئەتدى،
شەبنەم تۆكۇلۇپ بۇلبۇل مىنقارى ھەزار ئولدى.
بۇ نىئمەتى رەھمانغە ھەمد ئىلە تەشەككۇرلۇق،
ئاۋازى دەرەختلەرنىڭ بەرگىدە چالار ئولدى.
مىڭ شۇكرى خۇدا بەردى رەھمەت بىلە يامغۇرنى،
مەجمۇئەئى ئىنسۇ جىن رىزقىلە تۇرار ئولدى.
ئىسمائىل زەمزەمنىڭ كۆز ياشىدە ئەرش ئەئزەم،
بەتھايى ھەرەم ئۆزرە ھەرلەھزە باقار ئولدى.

*   *

ئەي موئمىنۇ مەددەدى ئەھلى دىيارى قاراقاش،
ۋەي دەلىرۇ يۇرەكۇ ھىممەتدارى قاراقاش.
جۇملە ئافاق ئىبەرۇر گەردۇ غۇبارىڭغە سەلام،
ئەي مۇسەللەم، ھەمە ئەفلاكە نىگارى قاراقاش.
ساڭا تىل تادغاق ئىلە ئابى دەھەن قۇل بولسۇن،
لەبۇ دەندانىدىن ئىتەر شۇكرى نىسار قاراقاش.

يەتتە ئىقلىم ئەھلى كەلتۈرسۇن ئىشىكىڭغە خىراج،
مەملىكەت ئىنسۇ پەرى بولسۇ شىكارى قاراقاش.
ئاسمان قويسۇ ئاياغىڭغە باشىنى ھەممە ۋەقت،
كى بەلەند مەرتەبەدۇر سەھنۇ كەنارى قاراقاش.
دوستلارىڭ شادۇ ھەمە دۈشمەنىڭ ئولسۇن مەقھۇر،
تا قىيامەت ساڭا قۇل بولسۇ بەھارى قاراقاش.
مەتلەئول ـ فەجرىدە سۇبھى سەھەرىڭ بولدى پەدىدە
مىھر تابانىڭ ئىتەر لەيلۇ نەھارى قاراقاش.
باغى فىردەۋس سىنى ئالسۇ قولىغە يۈگۈرۈپ،
تەختى پايىڭغە قويۇپ باشىنى يارى قاراقاش.
نەجمى خۇرشىد ھەمە دەم تاپتى زىيا شەمئىڭدىن،
يارۇتۇپ زۇلمەتى شەبدىزىنى بارى قاراقاش.
ھەق ئەرىز ئەيلەدى جىسمىڭنى مەھى تاباندىن،
ھۆكمىران ئەتتى رەئىيەتكە مەدارى قاراقاش.
ئەرەبۇ رۇمى ئەجەم مۇشكى خوتەندىن گەپ ئۇرار،
چىن ئىدى نافە ئۈچۈن بۇلبۇل ھەزارى قاراقاش.
يوق ساڭا ئىنسۇ پەرى ئىچرە شەبىھۇ مانەند،
يۈسۈفى مىسرى ئىدىڭ تۇردى قەرارى قاراقاش.
ھەمە ھالەتدە دۇئا قىلدى ساڭا ئىسمى سەلاھ،
بول سەلامەتلىك ئىلە، بولسە غۇبارى قاراقاش.
يا رەب، ئەت ھاجىبۇ ھەزرەتنى ئامانۇ ئافىيەت،
تا ئامان تۇرسا سىپىھر ئىچرە شۇمارى قاراقاش.
ھاجى ئىسمائىل ئەگەرچەند ئىرۇر كۆزدىن ئۇزاق،
لىك جان ئىچرە تۇتار ئەھلى دىيارى قاراقاش.
«فەسەيەكفىيكۇ ھۇمۇللاھۇ» دىدى ھەزرەتى ھەق،
ھەق رەسۇل ئىردى مەلاھەت گەردارى قاراقاش.
تاك سەھەر چىقتى فەلەكدىن قەددەمى روھى قۇدۇس،
دىدى يۈسۈفكە فىداخەددۇ ئۇزارى قاراقاش.
مۇلەكا، پادشەھا! تۇت مەلەكۇت ئۆزرە سەبان،
زىللى خۇرشىدى كەبى ئەيلە سەۋارى قاراقاش.

* *

خەيالىڭ ئالدى كۆڭۈل باغىدىن قەرارىمنى،
ھەمىڭ ئۇنىدە كۆزۈم توتتى روزگارىمنى.
قاچانغىچە مىنى ھەجرىڭ ئوتىدا داغلارسەن،

نەزەرگە ئائىنە قىلماي رۇخى ئۇزارىمنى،
ئۇممىدى ۋەسلى ئۈززۈن مۇددەت ئولدى زاھىر ئەمەس،
مەگەر ئۇنۇتتى سىياقىلىك كەممىنە زارىمنى.
ئېگىل فەلەك سۈتۈنىدىن زەمىن مەھەللەسىگە،
تەرەھھۇم ئىلە ئالىپ قولدەكى تۇمارىمنى.
ئەگەرچە دىيدەئى مازاغىدىن قۇياش كۆكەرۇر،
سىتارە خىرمەنىدە ياد قىل كەنارىمنى.
كۈلۈپ سۇرۇرۇ مۇفەررەھ بولۇپ بەشاشەتدە،
تەئەممۇل ئەيلە مېنىڭ خەس كەبى بەھارىمنى.
يەتىمغە مەرھەمەت ئەتمەك سېنىڭ خاسىڭدۇر،
بەنى نەجارغە ئەۋەتكىل دەرەختى بارىمنى.
مۇھەممەدا، ساقا ئەركىن غۇلامدۇر مەنكىم،
فەلەك فەرىشتەلەرى نەقش قىلدى كارىمنى.
ئىلاھا رەھمەتىڭ ئامۇ خاس ئۇچۇن نېئمەت،
نەئىمى شىر دىلان قويدى زۇلفىقارىمنى.

*

ئۇشبۇدۇر بىزگە ئەجرى ھەق سارىدىن،
ئەيلەگەن سەئيىمىز شۇكرىلەردىن.
كىم بۇ تەرزىدە ھېچ جەزا بولماس،
مۇنچە ئالىيلىقىلە جا بولماس.
قايىسدۇر بۇ دېگەن تىرازۇ رۇسۇم،
بىلگىل، ئەي نۇرى دىيدەئى مەئسۇم.
دىنى ئىسلام ئىلە خۇداۋۇ رەسۇل،
بارچە دىن بەرگەزىدەۋۇ مەقبۇل.
مۇنىڭ ئىلە جەھاندا سەلمان بول،
مۇئمىنۇ مۇتتەقى مۇسۇلمان بول.
ئۇشبۇدۇر بىزگە ھەق سارىدىن ئەجر،
بۇ مۇھەققەق بولۇر يارۇغلاسە فەجر.
فەجر ۋەقتىدە سۇبھى سادىق ئولۇر،

*

تاڭ يارۇغلۇقدا ھەق مۇھەققىق ئېرۇر.
ھەق مۇھەققىق ئولۇپ سورۇلسە ھىساب،
رۇزى مەھشەر ئولۇر بىل، ئەي ئەھزاب.
ھەشرى ئولغاچ كىتابۇ مىزاندىن،
كەلگۈسى نامەلەر گەرىبانىدىن.
ياخشىغە ئوڭ قول ئىلە ئالدىدىن،
كافىر ئەلگە چەپ ئىلە ئارقىدىن.
ئاسىلۇر گەردەنىغە نامە ئەمەل،
سۇد قىلماس ئۇكۇندە تەۋلى ئەمەل.
قىل بىزنىڭ نامەمىزنى چۇن ئەبرار،
ۋەقىنا رەببەنا ئەزابەننار.
ھەبلىئەيمانىنا كىتابى كەرىم،
ھۇرمەتى ھەزرەتى رەئۇفۇر-رەھىم.

*

كېلىنىڭ ئىشرەت مەھەللىغە ھەمە ئەترافدىن جانلار،
تۇرۇڭ خۇررەم فەرەھ ئارايىشى خۇرشىد [illegible]انلار.
ئاچىلدى غۇنچەئى تەسنىمى گۈلگۈن دەم [illegible]ىمىدا،
سېچەكلەردىن تەبەسسۇم كۆرسەتىپ ھ[illegible] [illegible]ۇلمانلار.

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

تەرەب ساز ئولدى بەرگى ئاقىبەت ئۆزرە نەسىمى جان،
دەفۇ، چەڭگو، دۇتارىدىن سىتارىدىن غەزەلخانلار.
مۇغەننىي لەھنى داۋۇدى ئىرۇر مۇترىب فەلەك چەرخى،
مەقامى ئاشىقانە رەقس ئېتەر ئەفلاكى دەۋرانلار.
ئەتارۇد نەغمەسىغە زۇھرە مەست ئولغان كىشى يەڭلىغ،
ئۇسۇل ئەيلەپ سەمائۇ ئەقلىدىن تۆكمىش زەرەفشانلار.
قەمەر باشىغە ئەتلەس چادىرىدىن پەردە يۆرگەپدۇر،
مىرىخۇ مۇشتەرى تەھسىن ئېتىپ كۆرسەتتى دەندانلار.
زۇھەل تەختى كارامەت ئۆزرە مەخمەلدىن قارا كىيمىش،
مەسەررەت بەزمىدە رەقسان بولۇك ياقۇتۇ مەرجانلار.
زەمىنى رۇمى قەيسەر، چىنى خاقان، مىسىر ئىسكەندەر،
ئىشىكدە تەلمۇرۇپ ياشىن تۆكەر كۆڭلى پەرىشانلار.
بەھارى ئەنجۇمەن گۇل بۇيى بۇلبۇلنى قىلىپ ۋالە،
فىغان - ھەسرەت بىلە شامۇ سەھەر بولدى خۇش ئەلھانلار.
بۇ يەڭلىغ سۇھبەتى دىلكەشنى كۆردى ھاجى ئىسمائىل،
دېدى: يا رەب، سەن ئەتكىل مەغفىرەتلىك ئەھلى ئىمانلار.

* *

باغۇ بوستان بۇلبۇل ئاۋازى بىلە مەرغۇبدۇر،
ھەمنەمەك بولماقغە دانىشمەندۇ ئاقىل خۇبدۇر.
سەرۋۇ ئازادى ئۇچۇن ئەرئەر قىلۇر جانىن فىدا،
ئىككى دەردمەند رازى دىل بولماقلارى مەتلۇبدۇر.
سايەبانى ئەرش ئۇچۇن جەننەت تەمەننا ئەيلەمىش،
كىم بىھىشت ئاراسى كەۋسەر بەھرىدىن مەسكۇبدۇر.
دەۋلەتۇ بەختى مۇزەففەردۇر سۇلەيمان تەختىدىن،
مەسنەدى دەۋرى زۇھەل ئىقبالىدىن مەھبۇبدۇر.
زىكرۇ فىكرى ئىلە مۇرىد ئولغان كىشى تاپمىش مۇراد،
ئاقىبەت مۇرشىد، مۇرىد ھەر ئىككىسى مەنسۇبدۇر.
جىسمۇ تەن يەڭلىغ كېچە - كۈندۈز جەسەدنى شاد ئېتەر،
سۇبھۇ شامى دىلرەبا رۇخسارىچۇن مەكتۇبدۇر.
قۇتبۇ غەۋس ئەبدال ئۇچۇن بولمىش نەقىبى روزگار،
ھەم نەجىبى ئەھلى لۇبنان خەلقى ئۇچۇن يەئقۇبدۇر.
كىمكى قۇربى ھەقنى ئەيلەر ئارزۇ لازىم ئاڭا،
بىر ئەزىزىكىم نىھانى زاھىرىدىن خۇبدۇر.
يا رەب، ھەركىم بولسا مۇئمىن ئەفۇ قىل ئىسيانىنى،

كىم خەتانى ئەفۋ قىلماق سىككەئى مەزرۇبدۇر،
رەببەنا ئەغفىرلىي جەممىيئەن ئەنتە غەففارۇ غەفۇر،①
مەغفىرەت قىلماق خەيالىڭ باغىدا مەتلۇبدۇر،
ھاجى ئىسمائىل ھەرەمنىڭ سايەسىدە تەلمۇرۇر،
دىن ئىبراھىم جەھاننىڭ ئەينىدىن مەھجۇبدۇر،

*   *

قاشىمغە بىر كۈنى دىلدارۇ مېھرىبان كەلدى،
كۆڭۈلنى ئالغالى خۇشخۇي ھۆكمران كەلدى.
رەۋانىم ئالدىمۇ قويماي قەرارۇ تاقەتۇ ھۇش،
تەنىم ئاراسىغە خۇرشىدى ئاسمان كەلدى.
بەھارى ئىشرەتىم ئابادلىقىدە ئەيش كۆرۈپ،
بۇ چەرخ دەۋر فەلەك ئىچرە سايەبان كەلدى.
سەدا چىچىپ گۈلى ھېكمەت سەفالى بۇلبۇلدەك،
گۈلابى شىشەغە ئاۋازلىغ فىغان كەلدى.
ئىدىم غەرىبى ۋەتەن ئۆز دىيارۇ مۈلكۈمدە،
ئەنىس ئولۇرغە مۇھىببى دوست جاۋىدان كەلدى.
رەقىب ۋەسل ئىلە خۇرسەندۇ مەن ۋىسالىغە زار،
دەردىمۇ دەردكە دەۋران بەسى يامان كەلدى.
ھەيات ئۆمرىمە ئەييامى دەھرى خۇشنۇددۇر،
چىراكى دەھرى ئەسرىمغە بىر زەمان كەلدى.
سىرىشتە ئەيلەدى بۇرجى زۆھەلنى ئىسمائىل،
قۇلىغە دۇرجى سەھەر چۈن دەم ھىسان كەلدى.

*   *

جەراھەت ئەيلەدى داغىڭ مېنىڭ دىماغىمنى،
دىماغىم ئىچرە ئورۇنلاتتى كۆز قاراغىمنى.
ۋۇجۇدۇم ئولدى ئەدەم داغى ئىشتىياقىڭدىن،
رەۋانىم ئەيلەدى ھەجرىڭدە تۇھفە داغىمنى.
بەھار مەۋسۇمى گۈلگۈن يۈزۈڭنى سەير قىلۇر،
ئاچىلدۇرۇپ ماڭا كۆرسەت ھەۋايى باغىمنى.
قاچانغىچە سېنىڭ ئاسۇدە كۆڭۈلۈڭ ئالمىشدۇر،
مېنىڭ بۇ زار بۇزۇق خەستە قول - ئاياغىمنى.

①ئەي رەببىمىز، سەن مېنى پۈتۈنلەي مەغفىرەت قىلغىن، سەن كۆپ ئەپۇ قىلغۇچى
ۋە داھايىتى مەغفىرەت قىلغۇچىسەن.

يولۇڭغه كىرفىكۇ قاشىمنى رەھگۇزار قىلاي،
كىلۇر ئىسەڭ ئەگەر ئالماقغه شاخ پۇتاغىمنى.
ماڭا نەسىمى سەھەردىن قاچان كىلۇر قەدەمىڭ،
جانىم چىقارغه ياۋۇشتى يارۇت چىراغىمنى.
خۇداغه داد قىلۇرمەن قىيامەت ئولغاندا،
ئەگەر تەرەھھۇم ئىتىپ بەرمەسەڭ قۇلاغىمنى.
ساڭا مۇيەسسەر ئىرۇر مەقسەد زەمىنۇ زەمان،
ئىنايەت ئەيلە ماڭا ئۇشبۇ دەم سوراغىمنى.
رەۋان ئىرۇر مەلەكۇت ئالەمى جەنابىڭدىن،
كويۇڭدا شەرھى قىلاي سىينەئى قۇچاغىمنى.
نەۋا قىلۇر چەمەنۇ ئەندەلىب ھۇسنۇڭ چۇن،
فىدايىڭ ئەيلەسەم ئىردى سەدايى زاغىمنى.
فىغانۇ بۇلبۇلۇ گۇل تەلئەت ئىلە ھەمرەڭدۇر،
نىچۇنككى چىھرەئى ئىسمائىل ئالدى چاغىمنى.

* *

ئەي ئافتابى تەلئەتىڭ ئالدىدا نە رەۋاق،
توققۇز فىتىر نان كەبى تۇردى قاراۋۇ ئاق.
قۇرسى قەمەر يۇزۇڭنى شۇئائىغه تەلمۇرۇر،
خۇرشىد، زۇھرە غەمزەسى ئالدىڭدادۇر فۇتاق.
ئىقبال مۇشتەرى ئەمەس يالغۇز زۇھەلغه يار،
مىررىخ تىغى كۆزلەرىڭ زەخمىدەدۇر قاداق.
كىلكى ئەتارۇد ئالدى قەلەمدانىنى ئىلكىگە،
كاغەز يۇزىنى خالۇ خەتىڭدىن قىلىپ ۋىساق.
ئىقلىمى تۇركۇ ھىندىيۇ رۇسۇ فەرەڭ، چىن،
دەرگەھىڭ ئىلە تۇرغالى مۇشتاقۇ مۇشتاق.
بەھرى قوباۋۇ نىلى ئىسكەندەر، فىراتۇ بەلخ،
كۆز ياشىدىن يولۇڭغه سۇ ساچتى بولۇرغه ساق.
دەريايى ھەفتگانه ئىرۇر يەتتە مىڭ ئارىق،
ھەر بىر ئارىقدا خىزر سۇيى ئاقتۇرۇر ياساق.
يا رەب، نىچۇك مۇئامىلەلەر بولدى جانىمە،
جانىمغه خىزر قىلدى نىدا زالىكەل - فىراق.
نامۇس جىبرەئىل ئىدى ئافاق پەيكەرى،
قامۇس نۇقتە ھەرفىدىن فەيدادۇر ئىشتىياق.
ئىسمائىل ئۇشبۇ قىتئەدە نەزم ئەتتى نەسرىنى،
ئاياتى بەيىنات ئاڭا تاقىنى قويدى تاق.

* *

قاشىڭنى ئەبرۇ كەمان دېمەكىم خىجالەتدۇر،
كەمانۇ كىرافىكىلىك ئاتماقغە ياخشى ئالەتدۇر.
قاپاغىلىك ئالدىدا كۆز چەشمەسى خىزر سۈيىدۇر،
يۈزۈڭدەكى خەدۇ خالىڭ جەھانغە رەئىيەتدۇر،
قۇلاغىڭ ئۆزرە فەلەك ھەلقەسى مۇزەييەندۇر،
سۆز ئاڭلاماقغە بۇ تىلفان ئەجەب رەۋايەتدۇر،
بۇرۇن دىماغ ئىلە ئەفلاك ئۆزە نىگەھباندۇر،
نەسىمى بادى سەھەرلەرغە گۈل ھىمايەتدۇر.
لەبىڭدە قەندۇ شەكەر شەرمىناك تولۇپ سۇ بولۇر،
كى شەھد تاتلىغى تامىغاق بىلە ئىنايەتدۇر.
تىشىڭ لۈئالى گەۋھەرگە بەردى قىيمەتۇ قەدر،
بەھاسى جەۋھەرى مىينادە بىنىھايەتدۇر.
كەلامىڭ ئالدىدا مۇسا سۆز ئايتا ئالمايدۇر،
دەمى مەسىھ ساڭا دېدى: بۇ كىفايەتدۇر.
نەفەس نەفىسى مەلەكۇت ئالەمىدە جىبرائىل،
سىتايىشىڭنى ئوقۇپ دېدى: ئۈشبۇ غايەتدۇر.
قەلەم كەمىنە ئىبرۇر ئۇتىق سۆزلەرىڭ ئىچىدە،
سۆزۈڭدەكى نەسەرىڭ جۇملەغە سەرايەتدۇر.
رەقەم چىكىپ ۋەرەق ئۈستىگە دۇش ئىسمائىل،
دېدى ھەۋايى قەددىڭ ئارەزىمغە ئايەتدۇر.

* *

قوشتاغداكى مېھرىبان گۈلىستانىمغە،
بۇلبۇلىنىڭ گۈل ئۈستىدەكى بوستانىمغە.
بۇ بەندەئى زار ئىسمىسەلاھ جانىبىدىن،
ئافاز دۇئا سەلام چەمەنىستانىمغە.
ھەرلەھزە كۆڭۈل يولۇڭغەدۇر نەززارە،
نەتسۇن بۇ يۈرەك يىغلاماي ئاستانىمغە.
ئەي جانى ئەزىز، كويۇڭغە قۇربان ئولايىن،
باقغىل بۇ مېنىڭ ئوتدەكى فىستانىمغە.
ئەفسۇردەئى نەئلى خاكپايىڭدۇرمەن،
رەفرەفنى چاپىپ كەل ئەرەبىستانىمغە.
تا ئانكى دەبىرى ئىشتىياقىڭ بولايىن،
مۇشتاق تەرىن شەۋق خۇجەستانىمغە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يا رەب، فەلەكى ئەتزەم ئاڭا بولسۇ مۇسەخخەر،
رام ئولسۇن ھەمە ياز زىمىستانىمغە.
ئەيىۋق مۇتىبە ئولسۇنۇ فەرمانىلە ئاھەڭ،
تەھسىن قىلىپ ئاشۇبى شەبىستانىمغە.
ئىسمائىل ئەگەر بولسا تۆمۈر ئىلە مۇنەققەش،
بىشەك پۈتۈلۈر نەقشى گۈلىستانىمغە.

*

يۈسۈف ھاجىم جەنابى ئالىيغە،
ھاجى ئىسمائىل ئەيلەدى مەنزۇم.
كىم بارىپ كۆرمەكىم زەرۇر ئىدى،
لىك ۋەقت ئولدى تەڭگىدىل مەئلۇم.
ئەرز ھالىمنى شەرھى قىلماققە،
يەتتە دەريا سۈيى ئېرۇر مەندۇم.
قىسسەئى نالە زارىمە باقىل،
كۆيدۈرۈر ئاملە بۇراقى سەمۇم.
ئافتابىڭغە يەتمەسۇن ئاسىب،
چەرخ دەۋران كويۇڭدا قىلسۇ ھۇجۇم.
كېچە - كۈندۈز ئەمىنە ئالەم بول،
ئۆلەمالار تۇرۇپ مىسالى رۇقۇم.
مۇشتەرى زۇھرە تۈتسۇ فەرمانىڭ،
تىغى بەھرام ئېتىپ زۇھەلنى ئۆلۈم

مېھرىبانلىق ئەتارۇد ئەتسۇن پاش،
مېھرىدىن چاك ئېتىپ قەمەر ھەلقۇم.
ھەلقىمە مەخرەجى كەرامەت بول،
ئادەم ئولسۇن سېنىڭ كەبى مەفھۇم.
ئەھەدا، بەندەئى كەمىنە ئىدىم،
كەمتەرىدىن غۇلام ئىدى مەكتۇم.
مۇستەھىق قىل ئىمامى ئەئزەمغە،
كىم ئىدى مەزھەبى شەرىئەت رۇم.
ھۇقۇقەئى كەۋكەبى سۇلەيمانى،
سالدى سەلمان باشىغە ياخشى رۇسۇم.
رەسمۇ خىزىزلىنى تۇتسۇ رۇھۇل - قۇدۇس،
ئادەتىڭ جانىمە ئېرۇر مەئسۇم.
بەندەلىك زاھىر ئەتتى ئىسمائىل،
گۇشەئى خاتىرىدەدۇر مەرھۇم.

*

توختى، ئەي مېھرىبان شىرىنگۈي،
تاقلاي سىيرەتىڭ كەبى خۇشخۇي.
ئاسمان يارۇ ياۋەرىڭ بولسۇن،
يەر يۈزى مېھرى خاۋەرىڭ بولسۇن.
دوستلار دەۋلەتىڭنى ياد ئەتسۇن،
ئىززەت ئۈستىدە ئىن يەكاد ئەتسۇن.
دۇد قىلسۇن سىپەند دانەسىنى،
تەگمەسۇن كۆز دەپ ئالتۇنخانەسىنى.
ئوقۇشۇپ سۇبھۇ شام خۇشلۇغىنى،
كۆتەرىپ سەرفەرازلىق تۇغىنى.
زۇلمەتىن زۇلجەلالى ۋەلئىكرام،

ئۈممىتى جىبرەئىل ئەلەيھىسسەلام.
ئافىيەت خاھۇ روزگار ئەتسۇن،
دىل كۈشالىقدە يار غار ئەتسۇن.
تۆرت ئۈنسۇر رەفىقۇ يار ئولسۇن،
ئالتە ئەترافدىن چاكار ئولسۇن.
پەنجەئى شىرمەرد سالسۇ زەفەر،
يەتتە ئەئزاغە بولغىل ئەڭگۈشتەر.
سەككىزىنچى فەلەك مەقامىڭ ئولۇپ،
توققۇز ئەفلاكدىن سەلامىڭ ئولۇپ.
مولاخانىمغە ئافەرىن ئوقۇسۇن،
خاتىنى ئەمىن ئىسا خېنىم ئوقۇسۇن.

* *

سەلام بولسۇ ساڭا، ئەي جەمايىلىڭ مەۋقۇر،
سەلاتىڭ ئۆشبۇ جەھاننى قىلغۇر ئەلەم مەشكۇر،
نەزارەلىك بولۇپ ھەردەم ئۈلۈغ جەباھەتىغە،
يۈزۈڭدە كىرفىكۇ قاشىڭ سەلام پەيكەرى ھۇر،
ھەنىز مىللەت ئىلە بولۇرغە سۈننەت ئۈچۈن،
جەمائەت ئولدى بۇ دەۋران شۈكۈھىڭ ئۆزرە بىلۇر،
كىيىپ لىباسى مۇلەۋۋەن جەسەدغە سەترە قىلىپ،
قويۇپ نەمازغە جەمئ فەراز سالى شىزھۇر،
دۇئاغە قول كۆتەرىلسە كۆزىدە ياشى رەۋان،
ۋەجىھى نازى مۇنەججەد نەۋاز ھىممەت زور،
نەۋىدى مۇجىجەتى بۇرھان سەئىدى ھاجى رەسۇل،
سەئادەتىڭ بۇ سەرايىغە ئىچىگە فەررۇخ نۇر،
مەقامىڭ ئىردى خەلىللىغ جەلىل قەدرى بىلە،
جەمىل سەفىھىلىقادىن كۆرۈپ تۇرۇپ مەئمۇر،
تۇرۇلسۇ مالۇ مەتائىڭ نامانلىغ ئىسلامدا،
بەھالىغ ئىردىڭۇ فەزلىڭ ئىرۇر لۇئالىمى تۇر،
تەجەللى دوستىڭ ئولسە مەھەللە سىدتىڭغە،
ئىمارەتىڭ ئىدى ئەتلەس بازارى بىرلە شۇئۇر،
كىتاب يازدى سەلامىلىغ خۇيۇڭغە ئىسمائىل،
خىتابى خۇتبەئى جۇمئە دەبىردىك ئولسۇن خۇر،

* *

ئەي شەكەر تەبەسسۇمىڭ بىلە قىلغىل مېنىڭ سارى نەزەر،
پەيك ئەتلەس سەندۇسىڭ بەرسۇن سەلىم يەڭلىغ خەبەر،
ئەدنى باغىدا تۇرۇپ دارۇل-قەرار ئوخشە نەئىم،
خىزرۇ ئىلياس دەرسگاھىدىن ئەلەمدەك جىلۋەگەر،
تەلئەتىڭ سالىبش فەلەك خۇرشىدغە مۇدھامەتان،
كۆزلەرىڭ نەززاخەتان ئەئيانىلە نەجمى قەمەر،
سۇھبەتىڭ ھەفتۇم تەبەق سۈنبۈللارى مەششاتەسى،
كەۋكەبىڭ ئەختەر سەئىد نىكۇ خىسال خۇشخۇ سىيەر،
مۇسەددەق ئۆمرۈڭ تۇتار ئەفلاكنى سەفھۇل-جەمىل،
مەنبەئى ئىلمۇ ئەدەب مەكتەبلەرى ئالى گۇھەر،
مۇھەسسىنات ئول ھالدا تۇرسا ھەۋاسىن ئەبقەرى،
سالمۇل-ئىمان بولۇپ ئىسلامغە يەتكۈرگىل گۈزەر،

www.uyghurkitap.com

پاك دىل خۇررەم بولۇپ تۇرسام نەمازدەك باۋۇزۇ،
قەئدەئى ھەمدۇ شەھادەتلىك سەلامىم تاڭ سەھەر.
رۇھدەك پەرۋاز ئېتىپ فىردەۋس ئىچىدە بەرقۋار،
دەم سالىپ گەردۇن شاخىغە تىرگۇزۇلسە مىلڭ شەھەر.
نەزمى تەھرىر ئەتتى ئىسمائىل مۇقەررەر تۇمرىلىك،
رەھمەتىڭدىن تۇدى نەززارە يۇلۇڭغا شەب قەدەر.

* *

مىنىڭ فەرقىمغە ئىقبالى فەلەك مەلكى نۇزۇل ئەتتى،
مەلائىك ئەنجۇم ئافاقى دۇنيامىنى قەبۇل ئەتتى.
قەدەم باشىغە تاج ئوخشە ئەناسىر ئەسرىنىڭ دەھرى،
ئەلەم پەيكەر سەباھەتدىن كەلام ئىلە ۋۇسۇل ئەتتى.
فەزايىللىغ ھەۋاسىن خۇنھاجىدىن بەھىج ئارا،
سەبا ئەرئەر بەھارىنى سەنەۋبەردىن فۇزۇل ئەتتى.
دەمى ئىلياسۇ خۇزراڭ پۇش ئەدەب دانىش نەزەر بەردۇش،
سەلام ئەتۋار مەشھۇرلار سىنىن تۇمرۇم فۇسۇل ئەتتى.
تەئالەللاھ ۋۇجۇھىدىن خىجىل گەردۇن بۇ رىفئەتدە،
كىتابەت لەۋھى مەھفۇزدىن تەھىيەت ھەمد ئوشۇل ئەتتى.
سەلىم ئەھلىيۇ شەئبانلىغ لەيالى قەدر ئىيد ئەييام،
قۇتۇدى شەھد ھەجج ئەكبەر كۆڭۈل رىزۋان دۇخۇل ئەتتى.
بەھارىستاندا ھاجى مەۋلەۋى ئەبدۇلجەلىل بۇلبۇل،
قاناتلىغ قەمئە بىرلە مەسكەنىن پەيكى رەسۇل ئەتتى.
بەنا قىلغان مەھەل ئىبراھىم ئىسمائىل مەقامىنى،
مەجىد مەھمۇد تەلئەت شەيخ فەرجامىم كۇھۇل ئەتتى.
فەراھەت بەرقى تۇتمىش يولۇڭە شەرقى سەئادەتدە،
سەھەر زۇلكەفلى مەختۇم بەدر سىيمايى ھۇلۇل ئەتتى.

* *

خۇش سەياھەت تەلئەتى پەيكەر كەمىن پەيكانلارىدىڭ،
ساھەتى فەرخۇندە ئەييام راھەتى ئەيقانلارىدىڭ.
جەبھەئى خۇرشىد ئارا كەۋكەبى قەمران سەنائى،
سەفھەئى ئانامۇ زىيبا زىيۋەرى سۇلتانلارىدىڭ.
رەۋزەئى رىزۋانۇ كەۋسەر بۇقئەئى سىدقى بەشەر،
بىھجەتى تۇمران فۇتۇۋۋەت سەۋلەتى ئەئلانلارىدىڭ.
مۇتتەكى سۇندۇس ئارائىك مۇھتەۋى فەلەك مەلەك،

مۇنجەلى ئەھسەن قەۋائىم كاتىبى غۇلمانلارىلىڭ.
جىلۋەئى لۇتفى ھۇمايۇن مۇھتەشەم قەلمۇن شىيۋەن،
فەرھەتى ئاكامى زۇننۇن شەۋكەتى رىزۋانلارىلىڭ.
قىلمىش ئىبردى سۇننەتىلىك يۇسۇفنى ئەلۋان فەزل ئىلە،
فەيزدگە يەئقۇبنى سالمىش مۇنتەزىر ئىھسانلارىلىڭ.
ئەسر ئىچىنى پۇر تۇتۇپدۇر گەردىشى دەھرىلىڭ سىپىھر،
مەھدى مەريەم ئەھدى ئادەم مىللەتى دەۋرانلارىلىڭ.
ئەي مۇئەززەم كۇيى ئەفخەم بۇيى ئەنجۇم خۇيى شەھر، ٢)
قەدرى شەئبان ئىيد شەۋۋال دەرسخان دىۋانلارىلىڭ.
تۇتتى ئەۋزائى كەۋاكىب كەۋكەب ئىسمائىل سەلىم،
سالىم ئولسۇن تائەبەت، ئامىن، سەلام ئىمانلارىلىڭ.

*

قاش ئىرىقدىن سۆزلەشۇر قىردىق قاراقلار،
پەيكانلارى سەنەۋبەر تاقى رەۋاقلار.
مۇھتاج ئىكەن شەۋقىدىن سىلقىن بۇراقلار،
رەفرەف سۇندۇس ئىستەبرەق شامۇ ئىراقلار.
سەفىھ ئەندام، شەكەرخۇ، سەبىھ ئەتباقلار،
مەكارىم رەۋ كەرامەت نەسرىن ئۇفاقلار.
مۇشەررەفدۇر نەفائىس تەسنىم سىياقلار،
سابىق قەۋىم سەئادەت سائىق ئافاقلار.
فۇتۇۋۋەتلىك بۇرۇجۇ خۇرشىد ۋەراقلار،
سەباھەتلىك سەرايىھ نەخلۇ قاۋاقلار.
سەنا ئايتۇر سەنائى زەيتۇن سەباقلار،
ھەممىد ئولمىش فەرائىس مەجىد ئۇششاقلار.
نىزام ئولۇپ ئەھسەنى تەقۋىم باشاقلار،
ئەئلام ئىبتىپ نۇسرەتى فەتھىن رىشاقلار.
ئىسمائىل ئۇستىگە ساقىپ بايراقلار،
مۇھتەرەم زىلالۇ خەلىل، ئىسھاقلار.
سەلام ئايتۇر سەلمى ئىمان ئىرفاقلار.

* *

ئىردىلىڭ تۇفەيلى كائىنات ئەي كاتىبى لەۋھى قەلەم،
ھۇسنۇڭ بەسى فەرخۇندەفەر فەزلى ئەلەم فەيزى رەقەم،
ھەسسانى شەھرى زەنجەبىل سادابى مىھرى سەلسەبىل،

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئابى رەۋان بادى نەبىل نارى كەلىم خاكى ئۆمەم،
كەۋكەب سەيەر دەۋران سىپىھر سەييارە سابىت مۇستەقىر،
شەمسۇ-زۇھا بەدرۇد-دۇجا كەھفۇل-ۋەرا سەھفى كەرەم.
ئۇبا سەنائى ئۆمرىمەن ھەمدۇ سەنائى باسەلام،
ئىسلام ۋەلئىمان خۇش گۇفتار باتەرزى شىمەم.
قامەت نىگۇ قىيمەت ئەمىن ئامىن دىبىش خۇزراڭ مەتىن،
ئۇرۇل-ھۇدا قەۋلى مۇبىن نەجمى سەرا شەمئى زەلەم.
خۇلقىلىك ئىبرۇر فەۋزى ئەزىم فەزلۇ شەرەف دۇررى نەزىم،
مائى مەئىن تەرفى ھەكىم بەھرى شىفائ ھەملۇ ھىلەم.
مەۋفۇردۇر كەۋكەب ئۇجۇم، نەخلى شەجەر شاخى ئىمرەك،
مەھدى كەلىم، ئەھدى نەسىم رەبتى سەلىم، زەبتى ھەرەم.
خەيرى شۇھۇر رەمەزان شەرىف، شەئبان ئىيد شاھىد زەرىف،
زۇلقەئدەئى ھەججى كىبار مۇھەررەم سەفەر ئىيسايى دەم.
فەسلى بەھار ئەۋۋەل جۇماد ئاخىر رەجەب فەرخۇندە شادە
قەدرى سەلام فەررۇخ نەھاد خۇرشىدلىقا قۇمران قەدەم.
ئىسمائىل ئول ئەتۋارىلە سالىمىش جۇناھ بەرق ئۆستىگە،
شەھپەر زەبەرجەد خۇش سەبەب دەستى سەلاھ سىما قىيەم.

*　　　　*

دوستلارىم قىلماق مەلامەت دۇشمەنىم شاد ئولماسۇن،
بەدنىيەتلەر مۇددەئاسى ھەرگىز ئاباد ئولماسۇن.
قىلدىلىك ئەۋۋەل ئاشنالىق تەرزىدىن ھۇسنۇس-سەۋاب،
ئائەبەدغە تەگرۇ زايىل زەررە بەرباد ئولماسۇن.
شەھرى رەمەزان، قەدر شەئبان ئىيد شەۋۋال، قەئد شۇكرە
ھەججى ئەكبەر، مەھرى ئەنۋەر، بەدرى ناشاد ئولماسۇن.
رەجەب ئەئزەم ئەجب زەمزەم، فەسلى جامىد ھەر بەھارە
مەھدى مەريەم، ئەھدى ئادەم، سەندەك ئىرشاد ئولماسۇن.
جان ئىچىدە رۇھ ئىردىك جىسىم ئىچىندە لاجەۋەرد،
ئەرشى تەختىلىك، فەرشى بەختىلىك لەھزە بىياد ئولماسۇن.
ئىسمى ئەئزەم تاجى دىباج نەمجى ئىسمائىل كەبى،
بەھجەت ئەفزا دەرگەھىڭدە ئەسلى بۇنياد ئولماسۇن.

*　　　　*

سەۋاب خەيرى قىلۇر كار خۇش بىنەخلى نەبات،
سەلام مىھرى قەمەر كەۋكەبى جەزىل سىفات.

فەراھى رۇھى قۇدس ساھەتى رىيازى مەلەك،
سەبەھى ئۇفۇق فەلەك بەھر سەئيى ۋەفق ھەيات.
جەمىل سەفھەئى فەر جەبھەئى جەلال سىپىھر،
مەدائىقى گۇل ئەنبەر ئەتارۇدى ئايات.
نەۋىد تەلئەت ئەھسەن قەۋىم زەيتۇن رەك،
لۇئالى قەد مەرجان نەۋادىرى كەلىمات.
لەتائىف رۇخى ئادەم شەھا پەرىشى جىبرىل،
شۇھۇد سەجدەئى مەريەم شەۋاھىدى دەرەجان.
دەبىرى مۇنشىئى ئارەم قەدرى ئىقرارەم،
قەرارى مەبنىئى ئالەم فەرايىھى سەفاھەت.
نىيازى ناز نەۋازۇ نەمازۇ شەھپەر باز،
ھۇمايى ئەشھەبى ساقىب زەلىلى شەھرى فۇرات.
سەلىمى سالىمى ئىسلام قۇتۇفى قۇللەئى قاف،
كەلىمى ئەسرى ئەناسىر ئەمىنى دەھرى نىيات.
نىياتى ھۇججەتى ئىھرام تەۋافى بەيتى ھەرام،
ھەرىمى ئالى مۇھەررەم رەبىئى ئەھلى بەرات.
خۇتۇتى سىككەئى زەررىن سىمابى ئەرشى بەرىن،
ھۇبابى ئەنجۇمى «تاھا» ئۇقۇد ھۇسنى سەبات.
سەياھى بەرقى سەباھەت فەراھى ئىسمائىل،
مۇھەللا ئىبرى مۇجەللى تەجەللى مەزھەرى زات.

* *

ئايا خۇسرەۋى ساھىبقىران خەلق،
سېنىڭ بىرلە فەرۇخ مەگەر قارغەلىق.
قاچانكىم ۋۇجۇدۇڭ بولۇپ ھۆكمىران،
مۇتىبە ئولدى ئەرشكە رۇھى رەۋان.
تۇرۇپ دەھرى ئىشكىگدە قۇللار كەبى،
مۇسەخخەر چەمەن ئىچرە گۇللار كەبى.
دۇئا بىرلە مەشغۇل ئىرۇر سۇبھۇ شام،
سەنا شۇكرى ئىتىپ ھەردەم ئەيلە سەلام.
كېچە سەن بىلە شەمئىن ئەتتى فۇرۇغ،
سەھەر قەندىلى كۈننى قىلدى يارۇغ.
زەمىن يۈزىنى گۇلىستان ئەيلەدى،
فەلەك ئۆزىنى بوستان ئەيلەدى.
يەر ئۈستىگە بولدۇڭ شەھى بىنەزىر،

كۆك ئەھلى سېنى ئۆزگە قىلدى زەمىر.
ئىسمىغ سەن بىلە يازنى بەخت ئەيلەدى،
ساۋۇق قىش كەبى مۇزنى تەخت ئەيلەدى.
ھەماناكى قويدۇڭ بەھار ئىچرە باغ،
ئاچىلىپ گۇلى بۇلبۇل ئەيلەر فەراغ.
خەرىدى زىمىستاندە توزدى گۇلى،
قايانغا بارۇر ئەندەلىب بۇلبۇلى.
يۈرۈپ چەرخ يەڭلىغ بۇ دەۋران ئارا،
تۆكەر كۆز ياشىنى قىلىپ ماجەرا.
بولۇپ ئىنسۇ جىن بارچە خەيلىڭ سېنىڭ،
يەرۇ ئاسماندۇر تىفەيلىڭ سېنىڭ.
مەلەك ھەر مەھەل بولدى يارۇ نەدىم،
فەرىشتەلەر ئولدى رەفىقى قەدىم.

رىئايا بولۇپ خىزمەتىڭدە ئەسىر،
زەمان ئەھلىغە سەن بولۇپ دەستىگىر.
قولۇڭغە ئالىپ سەلتەنەت ئەختەرى،
باسىپ مىھرىدىن نەقش ئەنگۇشتەرى.
چىقار خەلقىنى جۇملە ھاجاتىدىن،
ئۈمىد ئىلە قىلغان مۇناجاتىدىن.
جەھان ئەھلىگە جان بىلە يار بول.
جەھان تاكى بار ئەسرۇ دىلدار بول
سىنى كۆرسە ھەركىم بولۇپ شادمان،
تاپىپ قايغۇ - ھەسرەت، ئەلەمدىن ئەمان.
سىنىڭ ياخشى خۇيۇڭنى ياد ئەيلەسۇن،
كۆڭۈلنىڭ بەھارىنى شاد ئەيلەسۇن.
سەن ئىلە ئوقۇپ ئىسمى ئەئزەمنى خۇش،
چىقارسۇن دەمى ئەرشى ئەئزەمگە تۈتۈن.
بۇ ئەسىر ئىچىدە ئەيشى ئىتىپ ئۆتسۇن
قىيامەت كۈنى ئىشرەت ئەيلەپ سۈرۈن
تەفەررۇج قىلىپ سەنگە ئالەم ھەمە،
ئاياغىڭدە بولسۇن مۇسەللەم ھەمە.
سىنى جاندىن ياخشىراق ئاسراسۇن،
كۆز ئىچرە مۇنەۋۋەر قاراق ئاسراسۇن.
مۇھەممەد نىياز بەگ ئاتىڭ سەر فەراز،
خەلايىقغە قىلدىڭ مۇدامەت نەۋاز.
نەۋازىڭ تولا كامرانلىغ كۆرۈپ،
نىياز ئەھلىگە ياخشىلىق كۆرگۈزۈپ.
سىنىڭ بىرلە خەتم ئولدى ئۆشبۇ سۆزۈم،
قاراغىڭغە ئىسمائىل ھاجى كۆزۈم.

*

ئەسسەلام ئەي گۈلى بوستانۇ تەرەبساز گۈمە،
ئەندەلىبى چەمەنۇ بۇلبۇلى تەنناز گۈمە.
بول سەلامەت ھەمە دەم دەھرىنىڭ ئافاتىدىن،
ئافىيەت خۇررەم تۇلۇپ سەر فەراندار گۈمە.
يەتمەسۇن جىسمى ۋۇجۇدۇڭغە زەرەر خەۋفۇ رىجا،
ساقلاسۇن ھەق سىنى ئەي ھۇققەئى دەمسازگۈمە.
فەلەكۇل - ئەرشى ئاياغىڭدە تۇرۇپ شامۇ سەبا،
قىلسۇن ئابادلىق ئۈچۈن سەئيى خۇش ئاۋاز گۈمە.
ئاسراغىل، ئەي سەمەدى ۋاجىب تەئزىم فەررۇخ،
شادمان ھاجىيۇ بەگلەرنى قىشۇ ياز گۈمە،
يارەب، ئەۋۋەلدە ئۆزۈڭ ئەيلەدىڭ ئىزھارى ۋۇجۇد،
تا ئەبەد تۇرسۇ ئەمان شىنەجاكۇ ھەمراز گۈمە.
مۇستەفا ھۇرمەتىدىن بول ئاڭا يارۇ رەھبەر،
ھەم نىگەھدار بول، ئەي بائىسى ئەنجاز گۈمە.
يۇسۇفى مىسرىنى ئانداغكى ئەزىز ئەيلەپ ئىدىڭ،
قىل مۇكەررەم مۇنى، ئەي مەزھەرى غەمماز گۈمە.

*

كۇفرى زۇلف ئىلە يۈرەرگە ئەھلى ئىمان ياخشىراق،
سۇبھى رۇخسارىغە خۇرشىدى خۇش ئەلھان ياخشىراق.
ئەلنى بۆھتاندىن مەلامەت ئەيلەگەن غەيبەت ئىمىش،

غەيبەت ئەتكەندىن بۇرەلق تەلقىنى ئايشان ياخشىراق.
ھەرنە پىنھان ـ ئاشكارا بارچەسى مەئلۇمدۇر،
رازدان ئەسرارلدىن ھەمراز سۇبھان ياخشىراق.
كۇندۇزى شۇئلە ئەيلەمىش فەرق ئۆزرە مىھرى ئافتاب،
كېچە يولداش ئولغالى پەيكى سۇلەيمان ياخشىراق.
باقامەن نەززارە ئېتىپ گەردۇن گىرايىش دەۋرىگە،
بارچەدىن دەرد ئەھلىگە دەرمانى دەۋران ياخشىراق.
جەننەتۇل ـ فىردەۋسنى كەزدىم ۋىسالىڭ ئاختارىپ،
ۋەسل ئېلىگە سوز ئىلە غەمناكۇ ھىجران ياخشىراق.
سايراشۇر بۇلبۇل كەبى گۇلرۇخنى ياد ئەيلەپ جەھان،
بۇ جەھان ئەھلىگە گۇيا تەندەكى جان ياخشىراق.
جاننى جانانغە سىپارىش قىلغى مۇلك ئانىڭدۇرۇر،
بىتەكلۇف بارچەدىن مۇلكى نىگەھبان ياخشىراق.
ئافىيەت ئىستەر كىشى تا ئاقىبەت تاپغاي مۇراد،
جانۇتەن تەسلىم قىل سىدق ئىلە قۇربان ياخشىراق.
تابۇ ئىسمائىل تەجەللىدىن قىلۇر لۇتفى سۇخەن،
قىل تەقى «يا رەببەنا» ئەفزۇنۇ تابان ياخشىراق.

*　　　　*

غۇنچەدۇر بۇ ئەنجۇمەن گۇلشەندەكى نەۋرەستەدەك،
خارۇ خەس بۇنياد ئېتىپدۇر شاخنى گۇلدەستەدەك.
ئافتابىڭ شۇئلەسى پەرتەۋ سالۇر كەۋكەپ سىپىھر،
نەجمى ساقىب كۆرسەتۇر كەيۋاندە ئاتەش بەستەدەك.
ئەي سۇلەيمان ھەشمەتىڭ ئەفلاكىنى خاتەم بىلە،
سەيد قىلمىش بەھرۇ بەرنى پايى مورى خەستەدەك.
پەردە قىلغاندەك كەبۇ تەر تۇخمى تارى ئەنكەبۇت،
سۇرى غارى سىدقۇ سىددىق ئېردى بادام پىستەدەك.
شەھد شىرىندۇر ئەسەلدەك نىشى كەۋدۇم سۇرخ رەڭ،
جۇيرەۋدى ئابى كەۋسەر تۆكتى شويى شەستەدەك.
قەندى گۇفتارى تەكەللۇم قىلدى ئەرئەر شاخىدىن،
تۇتى تەبئى خۇش بەياندۇر سۇرە «رەھمان» رىشتەدەك.
باغى جەننەت رەۋزە رىزۋان كۆرسەتۇر مۇدھامىمەتان،
بەرگى سەبزى ئۆزرە ئەنگۇرى مۇسەففا ئەستەدەك.
ھۇرۇغۇلمانلار تەرەبدە ئەيشۇ ئىشرەت خەندە ئېتىپ،
گۇل يۇزۇڭگە شادمانلىق كەلتۇرۇر سەرمەستدەك.

www.uyghurkitap.com

لبك تا كۆرمەي تەجەللى ئۆزگەسى بىكار ئېرۇر،
بۇ سەبەبدىن تۆكتى ئىسمائىل ياشىن خۇن بەستەدەك.

* *

سۇلەيمان سايەسىدىن مۇر ئىلە تاپتى بەسى ئېھسان،
بۇ ئېھسانىدىن فەراۋان ئەيلە، يا رەب، قىلمەكىم نۇقسان.
شەياتىنلار مۇتىئ ئولغان كەبى بەيتۇلمۇ قەددەس چۇن،
ئىتائەت قىلدۇرۇر دىۋلەرنى فەزلىدىن ئوشۇل سۇبھان.
پەناھ ئىستەرمەن ئول ئەللاھۇ ئەكبەر ئىززەتى بىرلە،
ئەزازىل ئەھلى ئەۋلادىنى قىلغاي يەر بىلە يەكسان.
بىھەمدىللاھ، ئېرۇرمەن زۇلفۇ رۇخسار ئىلە پەيۋەستە،
ئىلاھا، تائەبەد دۇشۋارلىقنى ئەيلەگىل ئاسان.
خەلىلۇللاھ كەبى ساكىن بولۇپمەن ئاستانەڭدە،
مېنى بۇ ئاستانىنىڭ ئىتلارىدەك ئاسراغىل ھەرئان.
تۆكۈپ بارانى رەھمەت پەردەئى بەرق سەھابىڭدىن،
جىگەرنى يارەسىغە يەتكۈرۈپ رەيھان ئىلە زىۋان.
قوبۇڭدە جەبرەئىل تۇرغان كەبى ھەمراز مىكائىل،
بۇراقىڭ رەفرەفىدىن بەرقدەك يەتكۇر ئۇلۇغ سۇلتان.
مۇھەييمىندۇر ھەمە ھالەتدە ساقلار كۆك زەمىن ئەھلىن،
ساڭا مۇھتاجدۇر مۇشتاقلار كۆڭلى بەسەد ئەفغان.
تەجەللى قىلدى كەۋكەب بەختى تالىئ تا بۇ ئىسمائىل،
نى تاڭ شېئر ئۇستىدە تەئلىم بەرسە شائىرى ھەسسان.

* *

دىلبەرىدىم كويۇڭ ماڭا روھى رەۋاندىن ياخشىراق،
ئاتەشى ئىشقىڭ بەلايى جاۋىدانىدىن ياخشىراق.
ھۇسن زاتىڭدىن بۇ كۆك ئەھلى زەمىن بىرلە زەمان،
تۇرغۇسى سابىت ۋۇجۇدۇڭ لامەكانىدىن ياخشىراق.
پەرتەۋى رۇخسارىڭ ئىلە شەئشەئە خۇرشىددەك،
شەمئى تابانىڭ ئېرۇر جەۋرى زەمانىدىن ياخشىراق.
ئەنجۇمەندە كۆرمەدىم رەئنا تەراۋۇت تازەگۇل،
گۇلىستانى ئەدن يوقدۇر بوستانىدىن ياخشىراق.
ئىشق ئارا ۋامىق كۆزۈم تۆكتى ياشىن ئۇزرا سارى،
ئەي ئۇزارىڭ شەھپەرى گۇلرۇخ جانانىدىن ياخشىراق.
دەير ئارا تۇشتۇم كويۇڭ دەشتىدەكى مەجنۇن كەبى،
زۇلفى لەيلى مۇشكفامىڭ گۇلشىنانىدىن ياخشىراق.

ئادەمۇ ھەۋۋا بولۇپ جەننەت سارى قويدۇم قەدەم،
شەمەئى لەئلى لەبىڭ مۇلكۇ مەكاندىن ياخشىراق.
رەببەنا، زۇلم ئەيلەدۇك ئۆزنەفسىمىزغە، ئەفۇ قىل،
ئۆرگەرتىپ فەزلىڭلە تەلقىن ئاسماندىن ياخشىراق.
ۋەرنە خاسىر بولغۇمىزدۇر لۇتفىڭدىن رەھم ئەتمەسەڭ،
لىك رەھمانسەن بۇ رەھمىڭ جىسمۇ جاندىن ياخشىراق.
كەۋكەبى نەجمى تەجەللى فەرقى ئىسمائىل سارى،
شۇئلە سالمىش مىھرۇ مەھدەك رەۋشەناندىن ياخشىراق.

* *

سەنەۋبەر ئوخشە چىقارمىش سەدايى سەۋسەنى كۆل،
فەئىننە مىنۇ يەرۇھۇ نەفايىھى سۇنبۇل.
ئەجەبكى بادى شامالدەك يولۇقىغە باشىم ئۆزۇپ،
شەمەمتۇ مىن ئەترائىس - سەفايىھى قۇنبۇل.
بۇ يولدە ئاچىز ئولۇر چۈن خەلىلى جەبرائىل،
فەئەنتە ئەسلۇ جەۋاھىر رىياھى قەررە نەفۇل.
ھەۋايى سۇھبەتىڭ ئىستەپ كۆزۈمنى قان ئاقىزىپ،
لەدەيكە جىئتۇ بىمەقسى قەبايىھى بىلغۇل.
ئەگەر ئىنايەت قىلساڭ فەييازۇ فەيزىڭدىن،
فەئەنتە فائىلۇ مۇختار كۆللۇنا مەفئۇل.
ئەگەر ئازاب ئېتەرسەن نەھەد مەلائىكدە،
يەقۇلۇ ئىندەكە سۇبھان رەئەيكەل - مەقبۇل.
ۋەلىك بۇمەلەكۈت ئۆزرە رەببى رەھمان سەن،
ئەلەيكە يەرجىئۇ كۆللۇس - سەۋادى ۋەلمەبلۇل.
تەجەللى زاتىنە غەرق ئولدى گەرچە ئىسمائىل،
سىفاتى دەھرى بەدىئۇس - سەمائى كەلمەھلۇل.

* *

قاش ئېرىق مەنزىلدە تۇغدى قۇياش،
باش - ئاياغى سالۇر دىماغىمە تاش.
تاش كەبى زاھىرىدەدۇر نەقشى،
باش رەۋاندۇر مۇئەسسەرى نەققاش.
چىھرەسىدىن پەدىد ئېتەر سۆزنى،

يۈز - كۆزىدە كەۋاكىبۇ قاراقاش،
تەلئەتى ئافتابىدىن سورمە،
نازدىر ئولغىل كۆڭۈل بىلە خەففاش،
خىزر ھەمدەم تەجەللى ئىسمائىل،
ئاسمان - يەر كەبى ئېرۇر يولداش.

* *

قارىشىڭ ساۋۇقلارى ياغدۇرلى قىلدى جەببە يۇش،

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېتى
www.uyghurkitap.com

ئاتەشنى ئىسلامىدۇر ئىمان ئىلىلە چەشمە گۈش.
يىغلاشىپ بەرگى بەھار ئەييامىدەك گۈلدەستىلەر،
باغدەك تاغ ئۈستىدە ۋادىيۇ ئەيمەن بىرلە خۇش.
كۆزىنىڭ سەرمايەسى شەمشاد يەڭلىغ سايەبان،
دەم قىلىپ مەريەم سارى پەيكەركەبى ئەيلەر سۇرۇش.
قەدرى رەممەزان ئايەتى شەئبان خەسايىل ئىيدىدەك،
قەئدەسى شەھدىن شەكەرلىك ھەجىدىن قىلمىش خۇرۇش.
رۇزى، ئاشۇرائى سەفەر فەسلىلە تۇرمىش ۋەسلىدە،
ياغدۇرۇر ئىھسان بۇلۇتى ھۇسنى زىيۋەردەك تۇرۇش.
يا رەب، ئالەم بەخشلىكىدىن يەر يۈزىگە قار ياغىپ،
تۇردى ھەر بىر قەترەسىدىن مىلك جەھان يەڭلىغ يۇرۇش.
تا ئەبەدغە سەئدلىكىدىن ئىنقىرازى ئاسمان،
قىل سەلاملىغ ھەر كىشىكىم بولسە سالىم قەند پۇرۇش.
مىۋە ئافاق ئەنجۇمىلە بولسە سابىت بەر قەرار،
تۇرسۇن ئىسلامىم سەبابىھ لۇتفۇڭ ئىلەشەھد نۇش.
ئولتۇرۇپ ئىسمائىل ئەكنۇن ئاستانىڭ شۇكرىدە،
فەزلىڭ ئىردى فەيزىم ئولدى نەزمى نىكۇ لەب خەمۇش.

*   *

كاردۇۋانلار مەلاھەتى خىيمەئى روزگارلىغ،
يولدە سەبىل سەياھەتى مەھرەمى كىردىگارلىغ.
قىسمەتى خۇب تازە تەر ئەل قۇلاغىغە سۆز كەبى،
دەھرىدە ئەسرىدەك ئەجەب ئادەتى پايدارلىغ.
ھەجگە كىتىپ يانىپ كېلىپ غار ئىلى تەغارغە،
تۇرمىش ئىدى سۇكۇن بولۇپ ماشغالى بىمەدارلىغ.
رۇزى قىلىپ ھەرەم سارى دەئۋەت خاس نۇرىنى،
بولمىش ئاڭا مۇتىئدەك شىيۋەئى زۇلفقارلىغ.
كەلتۇرۇپ ئول ئەزىزنى قەدرى يېتىشىچە مۇھتەرەم،
ئالي گۇھەر رەفىئ شەئنى شەۋكەتى گۇفتگارلىغ.
شۇكرى مەجىد ھەممدلىغ قەيزىلە فەزلىڭ ئاشنا،
ئايتىشىپ ئاندە ھەمگىنان ھىممەتى بىرۇ بارلىغ.
كەلدى مىنىڭ فەراھەتىم ھۇججەتى رۇزى ھاجى بەس،
نۇرى مۇسەخخەر ئەيلەمىش سۇھبەتى كامكارلىغ.
بەرق ئىلە شاخسارىدە تۇردى قىيافەتىڭ سەلىم،
سالىمى پايدار بول جايى سەلام قەرارلىغ.

* *

سىنىڭ لۇتفۇڭ تىلىم بىرلە ئىدى ھەمدىل بەھار ئوخشە،
زەبان ئانداغ بەيان ئەيلەر كەلامىڭ ئاشكار ئوخشە.
ئىكەن جەننەت سەلامىدىن ھەمە سازىم ئەمان كىردار،
ئەمىن پەيكەر پەيامىدىن كۆڭۈل مۇشكىن نىسار ئوخشە.
لەتافەتلىك جەمىل قەدرىڭ بەھىج ئارا سەببە ئالەم،
سەياھەتلىك ئۇرۇجىگىدۇر بۇراقلىغ يارغار ئوخشە.
دەبىرىستان دىيارىدىن كىرىپ دارەس-سەلام ئىچرە،
تۇرۇپ سىدقۇ شەھادەتلىك بەقبىدە گۇل ئۇزار ئوخشە.
سەلام ئەھلى سەلام ئىچرە سەلىم ئۆتكۇرسۇن ئۇمرىنى،
ئىمارەتلەر قىلۇر تەسدىق قىيامەت پايدار ئوخشە.
مىنىڭ ئىسلاھىمە سالغىل قولۇڭدىن فىئلى خۇيۇڭدىن،
گۇلىستانلار ھەدائىق بۇي ساردىن بىرۇبار ئوخشە.
نۇزۇلى سەبقەتىللاھدىن كىلىپ رەھمەت ئەلەم يەڭلىغ،
ئەلامەتدىن بەنا بولمىش جەھانىڭ تەختى يار ئوخشە.
سەئادەت بولسە ئىسمائىل ئالۇر قولغە قەلەم بەختىن،
بەلاغەتدە ھەسان ھۇسنى شەكەردەك شەھدى قار ئوخشە.

* *

ئەي قەدىڭ فەرخۇندەۋۇ قامەتلەرىڭ رەۋشەن زەمىر،
لەبلەرىڭ خەندە ئەيلەسە دەۋزەخنى ئەيلەر جايگىر.
قىيمەتى قەدرىڭنى گەر بىلسەدى دەم سۇرمەس ئىدى،
جەبرەئىل ئول ۋەقتكىم ئادەمنى فەھم ئەتتى فەقىر.
لەئلى دەندانىڭ ئەمەس قىيمەت بەھا بىرلە نىگىن،
قىيمەتى دۇردانەدۇر نەقش ئىلە مۇساغە ۋەزىر.
قىيمەتىڭ قەييۇمدۇر بەرپا قىل ئەددى فەرقىمە،
فەرقدانى رەفرەفۇ فەررۇخ تەرىنى مۇشتەھىر.
مۇشتەرى قىيمەت قويۇپ تىغى زۇھەلغە دىبدىكىم،
دۇركى خۇرشىد ئۆزرەدۇر ئىدرىسنى ئەيلەر دەستگىر.
ئافتابەم قىيمەتى قەدرىڭنى كۆرگەن چاغىدە،
گوييا بىر تەلبەئى مەجنۇن ئىرۇر ئىشققە ئەسىر.
لەيلى زۇلفىلە ئۆپۈپ خاكى رەھىڭ تۇفراغىدىن،
قەدر تاپتى ھەجرىدە كۆيدۇردى رۇخسارى دەلىر.
دىمە، ئىسمائىلكى، سەن لافى مۇھەببەتدىن سۇرۇش،
دوستراقدۇر سەلدىن ئول دارەندەئى شىراز شىر.

www.uyghurkitap.com

*

چىكەر ھەر كېچە شىرىن يادى فەرھاد،
ئىدى مەجنۇن كېچە شەۋقىدىن فەرياد.
بۇ ئەفسانە جەھاننى ئەفسۇنىدىن،
ئەسالى ئەۋدەر ئەيلەر تاغنى ئەۋتاد.
فەلەك ئەيۋانىغە مىھرىن تۈزەتمىش،
فەرىشتە شەھپەرىم مىررىخۇ شەمشاد.
ھۇمايۇن چېھرىمە ئەبرۇ كەمانىن،

*

بەجايى چېھرەئى ھۇسن ئادەمىيزاد،
ئۇزارىم ھۇسنىغە خۇنا بەلىق بەس،
كى قان يىغلار سىنىك ئۇچۇن پەرىزاد.
ھەۋايى رىغبەتىك دىدى سەراسەر،
نەزادىم سەفھەسى فەرياد ئىلە داد.
كويۇڭدە چەشمەئى ئىسمائىل ھاجى،
ئېرۇر نۇزھەتگەكىم شەبدىز بەغداد.

* *

كەلدى ھەرجان سىررىدىن مىھرىڭ جانىنىڭ ئارەزى،
كەلدى ئادەم بەھرىدىن دەۋران سىپىھرىڭ ئارەزى.
يىكەس ئېردىم سەنسىز، ئاي رۇخسارىڭ ئەتتى ھەمچۇ خەس،
خەسنى ئادەمدەك قىلۇر كىردارى شەھرىڭ ئارەزى.
خارمەن دەپ يىغلاما، ئەي كۆز، ئەزىزى مىسرىچۇن،
زاھىر ئەتتى يۇسۇف ھەم ئول دەمدە دەھرىڭ ئارەزى.
دەھر باغىدۇر ئەجەب ئەفسانەئى مەكرۇ غۇرۇر،
نەيلەسۇن ئالەم مەگەر تەھقىق ئەسرىڭ ئارەزى.
خەلق ئۆز ھالى بىلە سەرگەشتە ۋادى دەشت ئارا،
يولچىدۇر دۇرجى مەلەك سارىغە سىھرىڭ ئارەزى.
جانى ئىسمائىلكى جىسم ئىلە ئۆمەرغە يار ئولۇپ،
غاردىن ئۇسمان ئىدى نەقشى نىگىنىڭ ئارەزى.

* *

تۇرغاندا گۇمە مۇنتەزىر ئەھۋالىغە ئوخشاش،
نەززارە ئۆزىگە،
كۆز نۇقتەسىدىن ئازىر ئولۇپ يىنىشۇ مەردۇم،
تەلمۇردى كۆزىگە.
ناگەھ فەلەكۇل - ئەرشىدىن ئاۋازى تۇشۇلدى،
بەتمايى ھەرەمگە،
سۆزلەپ سۆزىدىن شەھدۇ شەكەر ئولدى رەۋانە،
تابەندە يۇزىگە.
ئائىنەئى ئىسكەندەر ئىدى مەھزى قاراغلار،
ھەيۋان بۇلاقىدا،
خىزر ئەيلەپ ئانى تامغاقى سەھنىگە مۇقەررەر،

بەركىتتى سۆزدىگە.
گۇفتارىدا بۇ كاشغەر ئەھلى تۇمەر ئاخۇن،
داموللا زەماندۇر،
دەپ كۆرسەتىپ ئۆتتى تۇرۇقى تۇرى ھۇمانى،
ھەلقۇم بوغۇزدىگە.
تەلقىن ئېتەر ئېردى ئانىڭ ئەۋزائى خۇيىنى،
ئادەم بىلە جىبرىل،
تەقلىدى تەرەب ھۇرى بىھىشت ئۆزرە مۇناسىب،
تەن-جان ئەۋەزدىگە.
سۇبھانە ئىزەجائە ئەلەلئەرزى سۇرەيىيا،
مەن ۋەجھى سەمائىن،
پەيدا قىلىنۇر رۇيى زەمىن ئۇستىگە فىلھال،
تاغ تەرزى تۇزدىگە.
يا رەب، نە قىلۇر خامەئى ئىسمائىل ھاجى،
بىر زەررەئى سەنىز،
سەنسەن دىلۇجان خاتىرىنى تۇتقۇچى خۇشنۇد،
بەرگەندە ئۆزدىگە.
ئايىنى فەلەك ئەتتى ئانىڭ قەدرىنى ئەئلا،
توققۇز مەھەللىدىن،
سەن ئەيلە بەلەند چەرخى بەرىننىڭ ئەسەرىدىن،
تۇرغۇز فەرەزدىگە.

① * *

ئىشىتىلدى نازىل ئولمىش بۇلبۇلغە ئاشىيانە،
گۇل شاخى بەرگ بىرلە داد ئەيلەمىش فىغانە.
ياپراغلارى سەنەۋبەر قامەت نەسىمى ئەرئەر،
بادى سەبايى راھەت ئەتتار جاۋىدانە.
تەمجىد سەفھەسىلە مەشغۇل جۇملە ئەرباب،
گوياكى مەجلىس ئېردى خۇشھال بىگەرانە.
تۇرمىش جەمىل لىقالار قەدرى جەلالەت ئىلە،
كۆرەككە نەخلى شەھرىنىڭ خورمايى ئېيد يانە.
ئەفسۇس مەن بولالماي خىدمەتدە كېچە-كۈندۈز،
مەھرۇم ۋەسلىڭ ئەمما مەكتۇب خۇسرەۋانە.

① ئۆۋەتدىكى ئىككى غەزەلنىڭ قول يازمىسىنى گۈمىدىن يولداش ئابدۇلئەھەت ئىسالىم كىدى، يۇقىرىقى غەزەللەر بىلەن قوشۇپ ئېلان قىلدۇق (م)

كەنجۇر فەيزىيابىلىق سىمايى ئىسمى ئەئزەم،
تۇغرايى ھەفت كىشۋەر ئالدىڭدە ھىندۇۋانە.
مەكتۇبىڭ ئېردى خۇشخۇ مەھبۇبىڭ ئېردى خۇشرۇ،
ئارايى سالىم ئولسۇن شەب بويى راز يانە.
رۇخسارى رۇزى ھاجى فەرخۇندە ئەھلى بەيتى،
چەشمىدە كۆرسەتۇرمۇ ئىسلام كافىرانە.
كۇفر ئەھلى گەر سەۋادىڭ رەڭگىنى سۇرمە قىلسە،
ئىمانلى مۇئمىن ئولمىش خۇرشىد ساربانە.
ئىسمائىل ئىستەر ئېردى مېھر ئوخشە ئافتابىڭ،
خەت ئۆزرە سايراشۇرمۇ سىيراب ھاجىيانە.

* *

نەقل ئولىندى سەفھەلىك ئەھبابلاردىن سۆزلەردىم،
قاش ئۇچى كىرفىكلەردىم نەززارەسىلە كۆزلەردىم.
ساھەتى بىر گۇشەدە خۇفيانە ئېردى نەچچە يىل،
كېچەلەر كۈندۈزى ئەييامىدا جىلۋە ئەفرۇزلەردىم.
دوستلۇق رەسمىنى سالىپ ئالەم ئادەم، نۇھ كەبى،
ئۆتكەرۈردى رۇھى ئۆمرۈم شەھدىدەك ئەندۇزلەردىم.
ناگەھان دەۋران غەمى باشلاندى چەرخىڭ دەھرىدىن،
ئاقىشۇردى كۆزلەرىمدىن ھەجر ئىلە شەب-رۇزلەردىم.
ئەسرىنىڭ مەيدانى بىرلە كويىڭ ئىردى مۇتتەفىق،
قامەتىڭ رۇخسارىغە نەززارە قىيمەت يۇزلەردىم.
دىلبەرۇ خۇرشىدىم ئېردىڭ ئاسمانلىغ تەختىدە،
بەختلىك دۇرجى سەئادەت جاۋەر فىرۇزلەردىم.
سۇھبەتىڭ سارى باقارمەن ئەنجۇم ئوخشە سۇبھىدىن،
تابولۇرمۇ فەرقىم ئۆزرە سايەبان يۇلتۇزلەردىم.
مەكتۇبى ئىسمائىل ئېردى ئەبرۇتابان قاشلارىڭ،
خۇررەمۇ خۇرسەند ئولۇرمۇ دىلدەكى مەئخۇزلەردىم.

* *

زېھى فەيزىڭ زىيا قىلمىش سەرايى ئەرش ئەئزەمنى،
قاراغىڭغە شۇھۇد ئەتمىش ئەرائىس فەرش مۇنەززەمنى.
بۇراقىڭدىن فەلەك كەۋكەب سەباھەتنى نىشان قويمىش،
قۇياشىدەك بەدر رۇخسارىڭ ھىسانلىغ قىلدى زەمزەمنى.
سۇرۇشى پەيك تەسنىم ئاسمانلىغ جەبرەئىل ئەييام،
ئەناەى خەيرى سۇنئەت ئىقتىباسىڭ مەھدى مەريەمنى.

هەۋا سەن دۇر فىشانلىغ ئولدۇك ئادەم سەفۋەتۇللاغە،
مۇلاقات ئەيلەدىلك هەۋۋاغە ئاندا خۇتبە ئادەمنى.
سەنايى تۇرۋادى ئىمىن ئىسلام دىنى ئىبراهىم،
قەۋائىد تەرزى ئەهسەن تۇتدۇك ئەتۋارى بۇ ئالەمنى.
تەهىيەت پاك مىللەت هەمد ئۆرگەتدىلك سەناخانلىغ،
قىلۇر مەئمۇرەئى بەيتۇلمۇقەددەس خۇش تەكالەمنى.
مۇدەررىس ئىردى ئىدرىس لۇتفى ئىلياس، خىزر ئۆمرى ئانىلك،
سەلام ئىستەر سەلامىلك مەشهەدىدىن فەيزسەلامنى.
سەلامەت قىل خۇدايا زىيۋەرى مەكنۇنى زىيب ئارا،
كەرامەتلىغ بەنا قىلدىلك مەلائىك ئىچرە ئادەمنى.
سەلىم ئەۋزائ ئىسمائىل سەلام ئەيلەر سەلامىڭغە،
ئەمان مۇئمىن مۇهەيمىندۇر ئەمىنىلك ئىستەر ئەكرەمنى.

*　　　*

بولغىل سەۋالىم تائەبەد مىهرۇ قەمەرنى يىغلاتىپ،
ئازادخۇ، سەرۋى رەۋان ئەرئەر خەزەرنى تەبرەتىپ.
فىردەۋس راهەت ساهەتى مەئمۇر كەۋكەب رەھنەۋەرد،
ئولسۇن قاراغىلك تەرزىدىن ئەتۋارى مەريەم ياد ئېتىپ.
رۇخسارى خۇرشىدىلك مىنى قىلمىش كەۋاكىب زۇررىيات،
سەييارە سابىت ئاسمان خۇلدى بەرىن بۇنياد ئېتىپ.
مەئۋايى جەننەتىننەئىم ئىھسانۇ جۇدى هەلئەتا،
تۇرمىش فەلەكدە بەرقەرار مۇلكۇ مەلائىك تىترەتىپ.
مەشكۇرلاندى شاكىرىلك كەۋسەر رەھىقىلك باغىدىن،
تۇرتام تاغىدىن مۇسەۋى مەهدى ئوتاغىلك ئىگراتىپ.
ئەي خۇبلارنىلك خوجەسى ئەسر ئىچرە يۇرگىل كامياب،
فەزل ئۆزرە فەيزىلك تۇتغۇسى فەۋزى جەهاننى گۆكرەتىپ.
ئاباد بولغىل شادمان شاداب شەهرى ئىنسۇجان،
لۇتف قەۋىم مۇدهامەتان نەززا خەتاننى سەير ئېتىپ.
ئىسمائىل ئۇشبۇ ئوترادا بولسۇن فەراهەت زىقەراھ،
يا سانىئى ئىسلام ماڭا نەززارە بولغىل نەزر ئېتىپ.

*　　　*

كەلدى قاشىمغە مىنىلك سەفهەل جەمىلنىلك ئايەتى،
كۆرسەتۇر قاش ئۇچىدىن گۇلشەن چەمەننىلك سايەتى،
جەبهەسى رۇخسارىدىن مىهرۇ قەمەر بولمىش نىگۇن،
جىلۋەئى ئەنۋارىدىن تۇرمىش جەهانىلك قامەتى.

قىممەتى دۇررى يەتىم لۈئلۈيى مەكنۇن بىباھا،
خەتم «ياسىن» كەۋكەبى «تاھا» نىشانلىغ ساھەتى.
ئافەرىن ھۆسنۈڭ مىنى قىلدى ھەۋاسىن مۇھسىنات،
تەلئەتى زىيبايى ھۆسن ئىھسان بەيانلىغ رەئىيەتى.
بارىكەللاھ ئەي قەمەر خۇرشىد خۈيۈڭ ئەترە ياب،
قىلسۇ ھەق بىھەد فۇزۇن شەۋقى كەمانىڭ سادەتى.
زۇلمەنەت فەزل ئەيلەدى تۇردى نىزامىم مۇستەقىم،
ئىستىقامەت بول ھۇدا روھى رەۋانلىغ جاھەتى.
خۇررەمۇ خۇرسەند بول ئەسر ئىچرە تۇرغىل دەھرىدەك،
سالىمۇلئەۋقات خۇش ئۆتسۇن سەنالىغ سايەتى،
يۈردى ئىسمائىل خىرامان پىشتاق تۆزرە فەراھ،
سەد سەلام، يۈزمىڭ تەھىييەت بەھر نازىل راھەتى.

*　　　*

قاشىڭ رۇخسارى تاباندۇر سىياقىڭ قىلدى دىۋانە،
قەدد فەرخۇندە شىرىن خۇ كۆڭۈلنى قىلدى پەرۋانە.
لەبىڭ شەھدىن شەكەر يەڭلىغ تۆكەر ئەبرى بەھار ئاندىن،
تۇرار لۈئلۈيى مەرجاندەك سەبەھ ئەتۋار مەردانە.
ھەياتى خىزر سالىمشىدۇر سەلام ئىدرىس ئىلياسىن،
فۇتۇۋۋەتلىك ئىلىم بەردار شۇكۇھ ئەسرار جۇيانە.
ئىدىك بۇ ئەسرنىڭ دەھرى چەمەندە ئەنبەرىستاندەك،
ئاچىلغان ئەنجۇمەن سەۋسەن كەبى ھۇشيار دۇردانە.
ئۇلۇغ ھىممەتلىغلىك سەيتى تۇتۇپدۇر مەركەز ئەفلاكنى،
مەلائىكلەر ئىدى پەيكەر جەھان جانىغە دەۋرانە.
سەنا ئەيلەپ تەھىييەتلەر سەنا ئەھباب سۇبھى شام،
نۇجۇم ئاندا سەباھەت ئاسمانلار ئىچرە خۇشخانە.
سەلامەت قىل ھەراۋان ئافىيەت ئەندۇھۇ غەملەردىن،
دەمادەم شادلىغدىن يارەب، ئەفزۇن بولسۇ جانانە.
سەلام يەتكۇر سەلىمىنىڭ سالىمىلە تاكى دەۋران چەرخ،
قەدەم قويسە ئەۋالىم ئۈستىگە ئىسلام مېھمانە.
مۇبارەك تەلئەتىدىن ئوقۇلۇر ئەنجام ئىسمائىل،
نەزەردە مۇنتەزىردۇر ئايەتى فۇرقاندە قۇرئانە.

*　　　*

بىسمىللادىن قىلاي بەدايەت،
تا ئاخىر ئۆمر ھەسبى غايەت.

ئاغاز سۆزۈش گۈلىستانىم،
باشلار ئەلەمنى بىنىھايەت.

ياشىم سۆيى خىزر كامرانى،
مەقسۇددىمە پەيكەر ئولدى ئايەت.
ئوتلۇغ شەرەرىلە ئافتابىم،
مەھرۇ ئەيلەدى ئەختەردىن ھېكايەت.
ھەتتاكى يارۇتتى تەلئەتىمنى،
مىسباھ ھەدىقەئى سەرايەت.
رەۋشەنلىكى دىيدەئى مۇنەۋۋەر،
ئەرش ئانىڭ ئىلە قىلۇر رىۋايەت.
سۇبھۇم قۇچاغىدە شام مېئراج،
رەفرەف ئىلكىدە يوق ۋىلايەت.
ئەئلام ۋىلايەت مۇفەسسەر،
تەفسىر مۇھەددىس درايەت.
رەڭگىن سىتەمىلە رەڭگى جىسمىم،
زەڭگەر سىزىلە سوقتى رايەت.
ئەي دىلبەرى نازەنىن ئۆزارىم،
فىرقىڭغە فىدا ھەممە ۋىلايەت.
ئارى سەن ئىلە گۇمە مۇسەخخەر،
كەل قارغىلىقىڭغە بىشكايەت.
مەتبۇئ شەمايىلىڭ خىرەدمەند،
ئەتباڭ مۇتابىئىلىك كىنايەت.
گەھ ـ گاھ مېنى قىلۇرمۇ سەن ياد،
ئەي دانىش ئەرجۇمەندى ئايەت.
گەر غافىل ئىسەڭ بۇ دەردمەندىن،
كۆڭلى ساڭا شەۋق سەرۇ پايەت.
ئىسمائىل دەرد نالەئى سوز،
ئەبدۇلجەلىل ئىلە كۆر ھېكايەت.

*

گۇمە بىركەمتەردىن گۆلزارلىق،
قارغىلىق مەتلەئى شەكەر بارلىق.
ئاسمان كۇررەئى بىسات ئىچىدە،
قەبز ئېتەر خاكى راھى بازارلىق.
كەۋكەبى سۇبھى سادىقى مەشرىق،
مەغرىب ئەھلىن قىلۇر خەرىدارلىق.
ئەختەر مېھرۇ ماھ ئەرش بەرىن،
جانى بىرلە ئېرۇر گىرىفتارلىق.
گۇلشەنى ئەرجۇمەندى فىردەۋس،
دەرسخانى سىرىشتەئى كارلىق.
چەمەنى گۇلىستانۇ ئەدنۇ نەئىم،
ئىنتىزارلىق ئېرۇر تەلەبكارلىق.
دىيدەمە ۋەسل قىل كەمالىڭدىن،
ئارەزى خەيلىڭ ئەيىنى ئەنۋارلىق.
مۇشتەرىيۇ زۇھەل مىررىخ ئىلە،
مېھرلىك ئەستار كەرەشمە ئەتتارلىق.
قۇمرى سىينە چاك، باغرى كەباب،
نەقش ئەنگۈشتەرى ئىلە گۇفتارلىق.
سەيرقىل ئەزم ئېتىپ تەماشاغە،
بەزم ئېتەر يادىڭ ئىلە دىلدارلىق.
قىل تەفەررۇج كېلىپ نەسىم كەبى،
باغ قوشتاغ فىدايى كىردارلىق.
ياراماس ھېچ ئىشقە ئىسمى سەلاھ،
زىندەقىل خىزرلىق ئەي نىگەھدارلىق.
تاپسۇ ئىلياس سېنىڭ كىتابىڭنى،
ئوقۇسۇن ئەبرۇ كەمەندارلىق.
ئەبۇجەھل مۇسلىمان ئىدرىسى،
بولسۇ ئىمان سېنىڭ يوقۇ بارلىق.
بىشەدەد غۇسسەئى دۇئاۋۇ سەلام،
ئەرز ئېتەر قىسسەگۆي ئەسرارلىق.
تاكى كۆڭلۈڭ ماڭا بولۇپ مايىل،
مەيل ئېتەرمۇ مەئالى ھوشيارلىق.
مۇلكۇ مالۇ فەرىشتەئى جەبەرۇت،
بىر غۇلامىڭ ئېرۇر دىلى زارلىق.
بەندەلىك زاھىر ئەتتى ئىسمائىل،
كىم ئىدى بەندەئى دىلى زارلىق.

*

ئافتابىم مەۋلەۋى ئەبدۇلجەلىل،
كىم ئۆزاردىن ئاقار دەريايى نىل.

ئارەزى تۇرى كەلىمۇللاھدۇر،
ئەبرۇ فەرخۇندەسى سەفھەل جەمىل.
قامەتى ئىدراك قەدر زۇلمەنەن،
سىنەسىدىن كۆرسەتۇر دۇرجى خەلىل.
مەھۋەشىدۇر مىھرىدىن دەۋرى فەلەك،
بۇلبۇلۇ گۇلنى قىلۇر ئەسھاب فىل.
زەررەئى خۇرشىد ئىرۇر بىردەستە گۇل،
نالەسىدىن كۆيدۇرۇر ئوت بىدەلىل.
مەھۋ ئىتەر خۇرشىد ئۆزىن ئول ۋەقتىكىم،

سۆزلەسەڭ خەندان لەبىڭدىن [illegible] تىل.
شەمئىدەك كۆيدۇردى بۇ پەرۋانە[illegible]
رەھم قىل ئەي مىھرىبانى زەنجەبىل.
مەرھەمەت ئەينى ئىمنايانىڭ ئىرۇر،
جىسمىمە يەتكۇر شەرابى سەلسەبىل.
ئەت مۇيەسسەر ھەر مۇرادۇ مەقسەدىم،
ئەي نىگارىستانى تەھۋىلى قەبىل.
بەندەئى ئىسمائىلىڭدۇر بىر فەقىر،
دىيدەمە كۆز سال ياشى زارۇ زەلىل.

* *

نامازىمە ئىدى نەززارە ناز كىرداردىڭ،
نەزەرىڭ ئۇلمادى چەرخ ئۆزرە ھىچ غەمخاردىڭ.
غەمىڭ قىرائەتى قۇرئاننى دەربەر ئەيلەپدۇر،
قىيامى قامەتىمە سەن ئىدىڭ تەلەبكاردىڭ.
يۈزۈم يولۇڭغە كەمەندار تىير نەقش نىگىن،
قولۇم ئاياغىمە مىژگانىڭ ئەسىرۇ دەرباردىڭ.
رۇكۇئۇ سەجدە قاراغىمغە ئارەزىڭ تابان،
ئەگەرچە قەۋمە ئىرۇر بائىسى خەرىداردىڭ.
تەشەھھۇد گۇۋاھى بىرۇركى زۇلقەئىدە،
مۇھەررەم ئايى كەبى ھۇجەت ئىلە دىلداردىڭ.
بەھار گۇلشەنىمە مۇستەجاب ماھى رەجەب،
كى ۋاجىب ئولدى سىنىڭ سۇننەتى نىگەھداردىڭ.
فەرىزەئى خەدىڭ ئىقبال كەئبەئى ئادەم،
دۇئا ئايىدە ئىدى قىبلەئى شەكەر ساردىڭ.
دىماغى ئەقلىمە سەن ئافتاب رۇشەن دىل،
ئىرۇر كەمىنە ساڭا پۇر ئۇمىد بازاردىڭ.
قاچانغە تەئخىر ئىتەرسەن نەسىمى خەندانىڭ،
كى تاپتى بەھرە دەمادەم خەلىل گۇلزاردىڭ.
مەن ئەرچە غەرق گۇناھى بىسەھۋ ئالۇدە،
ئىدى شەفائەتىڭ ئادەمغە ئەي گۇنەھكاردىڭ.
ئىرۇر بۇ ئەرسەدە ئىسيان دەمىلە ئىسمائىل،
كەمال ئىدى سىنىڭ ئاندە نەۋىد گۇفتاردىڭ.

* *

قايسى خۇيۇڭنى ئەيان ئەيلەي خۇيۇڭ ئالىي جەناب،

www.uyghurkitap.com

قايسى ۋەسفىڭ مەدھ ئېتەي ئەي كاشىفى ھۆسنىلمەئاب.
قايسى بىر تالىئ ساڭا بولدى تۆلۈئ مېھىر ئىددىڭ،
مەتلەئى فەيزىڭ تۇتار فەزلۇ شەرەفنى بىھىساب.
ھەسبۇكەللاھۇللەزى ئەزھەرتە يەۋمەن ۋاقىئىن،
فى مىسالى نۇسرەتىن مىفتاھى ئەربابىللۇباب.
كەيفەلى ئىز جىنتەفى تەسنىمى مۇسا ناتىقەن،
كەلفەراشى سايىھاتى سەۋتى مۇشكاتى ھۇباب.
ئەي دىماغىم رىشتەسى جانىمنى ئالدىڭ بىر يولى،
بول قىيامەت كۆنلەرى رۇخسارىمە خۇشبۇ گۇلاب.
ياش تۆكەر قان ساچراشۇر كىرفىكلەرىمدىن نەم كەبى،
غەم يۈكىدە خەم ئېرۇر گەردۇن تەباق ئىلەمۇزاب.
دىلكى ھىجران شەۋقىدە يەئقۇبنى يىغلاتتى زار،
يۇسۇفى بىچارە ھەم باغرىن تېشىپ كەلدى خەراب.
قايسى تاقەتدۇر فىراق ئوتىغە جىسىم ئىچرە مەجال،
مۇزتەرىب ئەييۇب ھەم بىتاقەت ئولدى كامياب.
بىھۇدە تەدبىر ئېتەر زاھىد گەھ تەدبىر ئوخشاماس،
ئاندەكىم تەدبىرسىز تەقدىر ئېتەردى خۇردۇ خاب.
ھۇشيار ئولماق ئەمەس ئىسمائىل ھاجى خىسلەتى،
ۋەئز ئىلە پەند ئەيلەدى رەۋشەن دىلى ئۇممۇل كىتاب.

* *

سېنىڭ جەمالىڭە مۇشتاق ئېرۇر سەفىيۇللاھ،
نېچۇنكى دېدى كەلامىڭدە خەير خەلقۇللاھ.
ھەزار گۇنە فىراقىڭدە شەۋق نۇھ نەبى،
چىقاردى خالۇ خەتىڭ ھەجرىدە ئەمىنۇللاھ.
كۆيۈپ ئوتۇڭدا خەلىل تەئەسسۇفى يەئقۇب،
جانىدا كۆردى سېنى دېدى بۇ ھەبىبۇللاھ.
مۇبەددەل ئولدى جەھەننەم بېھىشت باغىغە،
شەفائەتىڭنى چۇ كۆردى خەدى خەلىلۇللاھ.
نىگىنىڭ ئۆزرە مۇنەققەش سەھىفەئى داۋۇد،
زەبۇر ئوقۇر سېنىڭ ئىلە نەسىم روھۇللاھ.
بەھار گۇلشەنىڭ ئومرۇمغە زۇلكەفىل ئولدى،
كى تاپتى مۇھرى سۇلايمان خەتىدە بىسمىللاھ.
دەبىر مۇنشى تارەمغە قەدرىڭ ئولدى ئەسا،
ئەسانى ئەژدەر ئېتەر مۇسا كەلىمۇللاھ.

www.uyghurkitap.com

قۇرەيش مەككەئى بەتىھاغە ماھىيى يۇھا،
يىتەر كەماللە ھەر لەھزە ئەسفىياتۇللاھ.
سەفى قاراغى ئىرۇر سۇرمەدانى ئىسمائىل،
كۆزۈمنى رەۋشەن ئېتەر زەمزەمى رەسۇلىللاھ.

*　　　　　*

بىر كۈن تۇرار ئىدىم لەبى ئەنبەر پۇتاغىدە،
جەننەت مەكان فەزلى كەرەم تۇرتاغىدە.
كۆرمەك بەسى تەغەللۇب ئېتىپ قەدرى شەۋقىنى،
فەيزى ئىلىم جەمىلىنى سەر فەراغىدە.
شەئنى سەببە ئەناسىر ئارا دەھرى ئەسىردەك،
ھاجى جەلىل شەھپەرىنى ئەدن باغىدە.
ناگەھ بىتىپ كىلىندى ماڭا پەيكەرى ئەجەل،
قوبدى فەلەك مەلۇك سۆزىن كۆز قاراغىدە.
ساز سەفەر قىلالمادى تا ھەشرغە نۇشۇر،
بولغىل مېنىڭ سەباھەتىمە شەب چىراغىدە.
دارىسسەلام سەلامى بىلە تۇرغامەن سەلىم،
ئىسلامىمىڭ ئىلە مۇئمىن ئىدىلىك دىن چاغىدە.
تۇرمىش رەفىق ئۇفۇق جەزىل تاقىغە تىباق،
ئافاقغە سەلام ئېتەر قاش قۇلاغىدە.
نەززاخەتان بەسارەتىدەك مۇنجەلى كۆزۈك،
مۇدھامەتان فەراسەتىدىن خور بۇلاغىدە.
شەرقى ئىكەن سىزبۇھ كۆكۈل ئىچرە ئايىنە،
زاھىر بولۇر قۇياش كەبى ھەر باغۇ تاغىدە.
يارەب ھەمە خەسايىلىنى دىن سالىم ئەت،
ئايەتلەردىن سەلام قىلىپ جۈملە چاغىدە.
ئىسمائىل ئول ئەزىز بىلە بەرقەدەك چاپىپ،
سەيياھدۇر خىتام ئىگىن لەئل داغىدە.

*　　　　　*

كەلدى مېنىڭ قاشىمە خەير شەھرىدىن خەبەر،
چېھرەئى بادى سەبا ئىيد كەبى جىلۋەگەر،
ئەبرۇ فەرخۇندەسى ئارەزىغە مۇتتەفىق،
مېھىر مەلائىكى فەلەك مۇنتەرىز ئانداغ نەزەر،
چەشمەئى زەمزەم ئويۇن دىدەلەرى سەرخۇشاب،
كۆزلەرى غارەت قىلۇر ھەر سۆزىدە مىڭ شەھەر،
شۇھرەتى فەيزى قەلەم فەزلىدىن ئېردى ئىلىم،
ھەمدەلىغ ئەيياملدە جۇمئەئى فەرخۇندە فەر.

خىزر نەباتى سەلام ئايەتى ئىلياس ئىلە،
تۇردى مۇدەررىس بولۇپ تارەمى ئالى گۆھەر.
مەزھەبى ئىسلامىدىن بەرق كەبى مىلك سەلام،
بولسۇ نۇزۇل تائەبەد روح سارى يۈز سەھەر.

*　　　*

خۇش ئول خەيالى بىلە ئەھدەنى ئۇشاتغۇنچە،
سەھەردە قوپ كېچەلەر مەست بىرلە ياتقۇنچە.
تۇتۇپ غەنىمەت ئانىڭ ۋەسلى ئافتابىنى،
دەرىغ ئېتىپ تىلەكىڭ ئاسمانغە پاتقۇنچە.
قولۇڭنى زوھدۇ ۋۇ تەقۋاغە قويما ئەي غافىل،
ئۆزۈڭنى قات فەلەك ئول يەتتە قاتغە قاتغۇنچە.
فەرىشتە بالۇ پەرى ئاسمان زەمىننى تۇتار،
تۇت ئول ساياقىنكىم ئۇمر يەلغە ساتقۇنچە.
مەلەك بۇ نەرسە ئارا شەھدۇ شۈكر ئېتەر بەدەۋام،
دەۋام يادىدا بول ھەشردە ئۇياتقۇنچە.
تەمامى نىكۇۋۇبەد روزىگار كەتتى بۇرۇپ،
تۇزەت ئۆزۈڭنى، سېنى قەبردە تۇزەتكۇنچە.
كۆڭۈلنى بەرمە جەھاننىڭ ئىشىغە بولما مەلول،
مەلۇل بولۇر كىشى، گەر ياتسا سۇبھى پاتغۇنچە.
تۇگەت نەسىھەتۇ پەندىڭنى ھاجى ئىسمائىل،
ئۆزۈڭنى ئەيلە فەنا باقىدە قالاتغۇنچە.

*　　　*

نىكۇ خىسلەتلىغلىق جەمى ئەيلەمىش مەھمۇد ئەخلاقنى،
مۇرۇۋۋەت فەيز ھۇسنۇڭ تارەمى خۇرشىدى ئەۋراقنى.
مۇتابىق قەۋلى ھۇججەت مۇستەقىم ئەۋفاق ئەفلاكىڭ،
سەرۇۋەت زىيمەكارىم مەھمەلى ئەتباق ئافاقنى.
قىلۇر خاھىش جان ئىلە تەن بىرىپ كۆرمەكگە ئىدراكىڭ،
تەئالەللاھ مۇسەۋۋەر خۇش ياراتمىش بەرگ ۋەقۋاقنى.
سەلام ئارايى خىلۋەت مەھفەلى مەسئۇد سائاتىڭ،
شەرافەتلىك مۇئەززەز مۇھتەرەم سۇندۇس ياپۇشماقنى.
مۇھىبلەر سالىم ئولسۇن تاكى دوسلار سادىق ئول ھالەت
مۇلايىم خۇش قىلىقلار تۇتسە خوب فارىھ چاپىشماقنى.
سەلامەت بول ھەمە ئەھبابلار بىرلە سەلام ئۆزرە،

www.uyghurkitap.com

سەلىم ئەنجام كەۋكەب ئۆرگەتۇر سالىم تۇرۇشماقنى.
كەۋاكىب مۇشتەرى ھەرجانىبدىن ئاستانىڭغە،
سەلام يەتكۈرسۇن ئەفزۇن تەلئەتلىك سارى يورۇشماقنى.
ئەدۇۋلەر جەھل بىرلە دەم بۇرىدە قالسۇ ھەسرەتدە،
خەلىل ئەھباب خۇررەم بولسۇ ئىسلامدا كۈلۈشماقنى.
فەرايىھە دىلفەرىب ئەبيات ئىسمائىل سەرايىھە مۇر،
شۇكۇھى سەلتەنەت ئارايى تۇتسۇن خۇش تۇرۇشماقنى.
بولدى پىنھان قەمەردىم كۆزلەردىم ئاستانەسىدىن،
مىھر نەززارە ئىدى سۆز گۈلىستانەسىدىن.
بەدرى پەيكەرلەرى گەر كىرفىك ئۇچىدە پەيكار،
بولسا چەرخ ئايلانادۇر شەمئى شەبىستانەسىدىن.
ئەجەبا تەنتەنەسى ئەسئەسە يەڭلىغ سابىت،
ئۆرگەتۇر، تەئلىم ئىبتەر ئارەزى بوستانەسىدىن.
لاجەرەم زەبىت قىلۇر نەسقى مەرابەت رەسمىن،
تەرزى تەرتىب ئىبتەر ئەبرۇيى پىشانەسىدىن.
نەخلۇەر بەرگلەرى سەرۋى ئەدالەت باغىدە،
دانەسى ھەمدىن ئوقۇر مىۋەئى دۇردانەسىدىن.
ئەۋۋەلى ئەفلاك ئارا قەدرى مۇسەففا ياقۇت،
شاخى مەرجان قاراشۇر چەشمەئى كاشانەسىدىن.
ئاخىر ئەۋزائى زوھۇر ئەتتى بۇ تارەم ئۆزرە،
كەلىماتىلە قەرار ئەيلەدى فەرزانەسىدىن،
مەرھەبا خۇررەم - خۇش مەھدى تەفەررۇج تۇرغىل،
تافەلەك دەۋرى قىلۇر نالەئى ئەفغانەسىدىن.
يارەب ھەر سائەت ئاڭا نازىل ئولۇنسۇن سەلەۋات،
بەرەكاتىلە رۇقۇم بولدى تەرەبخانەسىدىن،
ئىنتىزار كۆز قاراغىدە نەزەرى ئىسمائىل،
ئىھتىياج قاشلارىدە يۈزلەرى ھەمخانەسىدىن.

*   *

مۇقىملىك ئەنجۇمى تارەم سىپەھرى تەررارلىك،
تەۋافىلىك ئىزلەرى گەردۇن كۆزىگە سەييارلىك.
ئىرۇر سۇرۇشى مۇئەييەد قۇدس تەرازلىغلىك،
فۇتۇۋۋەت ئەھلىگە دانىش تۇھۇركەررارلىك.
دىيارىمىزغە ئەدەدسىز تۆكەرفەلەك مەلەكۇت،
كۆرۈلسە قۇررەئى ئۇمر سەنائى دىلدارلىك.

كۆڭۈلگە ئەبرۇۋۇ ھۆسنىڭ بەھار گۈلشەندۇر،
ئۈزارىم ئولسە سەفەردە قەدەملىك ئەتۋارلىك.
جەبىن، ھاجىب فەرقىلىك جەھانغە جامى نەما،
جان ئۈزرە گۈفتىگۇ رەيھان لەتافەت ئەنۋارلىك.
ھۆنەۋۋەر ئولسۇ سىياقىلىك قاراغىدىن جەسەدىم،
سەباقىلىك ئىلە مەدارىس ئىبرۇر تەلەبكارلىك.
ئەلەمنى شەققەسى ھەمدىلىك سەناسىدىن مەۋفۇر،
ۋىفاقىلىك ئۇفقى شەۋاكىر سەلاھ كىردارلىك.
ئوقۇلدى كۆزلەرى خۇرشىد بەدۇر يۈزلەرىدىن،
سۆزى نەفىھ شەكەرلىك غەزال تارتارلىك.
ئەبەدكى بولسە سەلامىلىغ نۈزۈل سەفھى جەمىل،
فەزىلەت ئەھلىگە دەر جەك كەرامەت ئىسارلىك.

*　　　　*

ئەي ھەر تەكەللۇمىم خەتتى سەبزىلىك رىۋايەتى،
ئەبرۇ ئۈزار قامەتىم رۇخسارلىك ئايەتى.
شەمشاد، سەرۋ، سەۋسەن باغ ئىچرە نەخلىۋار،
روھۇلقۇدۇس سەببە رەۋانىلىك نىھايەتى.
فەرخۇندە شاد بول لەب شەھ ئىلە شەھەرلىك،
فەرقىلىك سارى ياغمىسۇ لەتافەت ئىنايەتى.
ئەييامى پۇر بەھار ئەنامىلىك رۇخ سەبا،
بىھجەت نەزەر تەلئەتى نەززارە رەئايەتى.
ئەي يارى غەمگۇسار قەدىلىك تۇتىيى ھەزار،
بۇلبۇل قىلۇر تەرەننۇم زىيبا ھىكايەتى.
فىردەۋس مۇنتەزىر قەدەمىلىك تۇپراغى سارى،
مازاغ كۆزلەرىلىك سۆزى شىرىن سەرايەتى.
جەننات ھۇرى ئەين شەكەر ئىشتىياقلىغ،
قەددىلىك ھىلالى ئىيد شەۋاھىد ھىمايەتى.
ئىسمائىل ئانچۇنانكى نەزەرى ئىنتىزار ئىبتەر،
كۆرسەتتى مىھر ئادەمنى بەدرىلىك ئايەتى.

*　　　　*

فەلەك تۇتمىش ھەۋاسىن سەرۇپاسىنى،
سەباھەتى كۆرسەتۇر شەكەر خاسىنى.
سەياھەت جەمايىل خۇش زىيباسىنى،
مۇتالىبە جەراھەت ھىكمەت ھاسىنى،
مۇبارەك ھۆكىمران ئالى جاسىنى.

خەبەر بولدى سەلامەت روزىگارلىغىلىك،
سەلىم ئەتزائى سەۋابىت تارتارلىغىلىك.
پىنھان ۋەلى ئەلامەت راھۋارلىغىلىك،
زۇلكىفلىدىن قىيافەت مىشكىبارلىغىلىك.
سارى قىلۇر فەراھەت دىلفەزاسىنى.

www.uyghurkitap.com

مۇشتاق ئىردىم بەسى گەر بولسە ئىقبالىم،
بىر كۈنى كۆرەرمەن خۇرشىدى سالىم،
مەھۋەشى كەۋاكىب قىسسە ئەھۋالىم،
كىتەر ئىدى مەندىن غۇسسە ئەھۋالىم،
نۇر، كۆزۈم قەراغى تەماششاسىنى.

فەزل ئۇستىگە فەزىلەت مەكارىم بۈيۈك،
سەلامەت بول سەراھەت ئەنبەردىن [illegible]
سەلام ئولسۇن ئىلاھا مۇسۇلمان كويۈك،
مۇئمىنلىكدە ئۆتەلسۇن سەبات رويۇك،
مەلەك تۇتسۇن ئىمانلىغ ئەلالاسىنى.

فەزايىسىڭ تۇتۇپدۇر فەيزى كەرامەت،
مۇرۇۋۋەت ئىھسانىڭ نەفزۇن ئەلامەت،
بەند ئىتىپ قاراغىڭ سەيدى قىيامەت،
فۇتۇۋۋەتى جەۋلانىڭ سۆزلەر سەلامەت،
يۈز قويۇپ سىپەھرىڭ تەقەززاسىنى.

سەلامەتىڭ ئىلە سالىم ئىسمائىل،
فەراھەتىڭ ئىدى لۇتفى كەمايىل،
يۈز سەلام، ئەدەدسىز فەيزى قەبايىل،
فەراۋان ئىقبال، خۇرشىد ھايىل،
كىبرىت، ئەكسىرىنىڭ مىس ـ ئالماسىنى.

*　　　　*

سىنىڭ ئۇزاردىڭ ئىلەمەن كۈڭۈلنى خۇررەم ئىتەي،
قارا كۆزۈڭنى كۆزۈمگە چۇ سۈرمە مەھرەم ئىتەي،
خەيالى خالى بىلە مەن ئۆزۈمنى بىغەم ئىتەي،
كەيالۇ كەبى كەيل سۇنبۇلىنى پەرچەم ئىتەي،
بۇيالۇ ھال ئىلە ئاخىر جانىمنى بىجەم ئىتەي،
بۇ قالۇبال ئىلە كىيسۇ ھىلال خەم جەم ئىتەي.

سىنىڭ ھەۋايى خەتىڭدۇر بىشارەتى مازاغ،
كى زاغ پەرلەرى تۇتتى رىيازنى ياپراغ،
بۇداغ لالە قوپاردى سياھدىن يۈز باغ،
قويىزلدى شىشەئى زەيتۇن چىراغى ئەنبىر ياغ،
بىنەفشە، ئۇدەشى تاغنى كەسەلگە مەرھەم ئىتەي،
بەنەفشى رۇد قۇچاغنى مەسىھى مەريەم ئىتەي.

رىياز باغى سەمەندىن ئۇزاردىڭ ئىستەرمەن،
نىياز داغى چەمەندىن مەزارىڭ ئىستەرمەن،
بەيازۇ شىبىر يەمەندىن گۇزارىڭ ئىستەرمەن،
بەگۇلجەمالىڭ بۇلبۇل ھەزارىڭ ئىستەرمەن،
بۇ ئارزۇ بىلە ئاخىر كەمانى قەد خەم ئىتەي،
مۇھەببەتى نۇھ كىمەسىدىن نەم ئوخشە يەم يەم ئىتەي.

كۆزۈڭ قاراسىنى قىلسام كۆزۈمە سۈرمە سىياھ،
[سىياھى خەتتىنى] قىلسام خەتىمگە سۈرمە سىياھ،

سۆزۈك فەزاسىنى قىلسام ئۆزۈمگە سۈرمە سىياھ،
يۈزۈك سەفاسىنى قىلسام يۈزۈمگە سۈرمە سىياھ،
تۈزۈك مەلىھى ھەلاۋەت شەكەردە مەتئەم ئېتەي،
مەۋزۈك فەسەھى نەتاقەت پىكىردە مۇنزەم ئېتەي.

خەيالى قامەتى تۇباكەشىدە سەرۋ ئەلىپ،
نىھالى نەخلى بىلالەش چەشىدە ھەمچۇ ئەلىپ،
لەيالى گىيسۇيى لەيلا نەمۇدە ھەمچۇ ئەلىپ،
جەبالى تۇرى تەجەللا فەزۇدە ھەمچۇ ئەلىپ،
ھىلال قاشلارىنى مەن بىلالى مەلھەم ئېتەي،
فەلاس رەڭ ھەبەشىنى قەمەرگە مۇلزەم ئېتەي.

فۇسۇس غەم بىلە قايغۇ مۇدام ئىسمائىل.
ئەسىر بولدى سىياھىغە دام ئىسمائىل،
چۇ مىھرۇ ماھ قەرىن ئىلتىزام ئىسمائىل،
بۇۋەدكى قىلسا نىگاھ خۇشخىرام ئىسمائىل،
زەفەرنى لازىم ئېتىپ سەيرى ئىشىنى مەھكەم ئېتەي،
خەبەرنى لازىمۇ خەير ئىشىنى تەم-تەم ئېتەي.

(بېشى 33-بەتتە)

شۇ جايغا يېتەلىگەن كىشى سوقراتنى تىرىك تاپالىسا، ھەرقانداق مۇشكۇل تۈگۈنلەرنى يېشەلەيتتى. ئەگەر ئۇ دانا ھايات بولمىغىنىدا، ئۇنىڭ روھىغا دۇئا قىلسا، مۇشكۇلى ئاسان بولاتتى. بۇ ۋەقەلەر «جاھاننەما ئەينەكى» نىڭ ئارقىسىغا يېزىلغانىدى.

شاھزادە «جاھاننەما ئەينەكى» نىڭ ئارقىسىغا يېزىلغان يۇقىرىدىكى پاك قىسسىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلىدە بۇ تىلسىمنى ئېچىشنىڭ ئوتلۇق ھەۋىسى چۇشتى. شۇندىن تارتىپ شاھزادىنىڭ يېمەك-ئىچمىكى ۋە ئۇيقۇسى ئىلكىدىن كەتتى ھەم شۇ خىيال بىلەن تاقىتى تاق بولدى. خاقان ئۇنىڭ مۇددىئاسىنى بىلىپ، مەنئى قىلىشقا قانچە تىرىشسىمۇ ئۇنىۋىم بەرمىدى. شاھزادىنىڭ ھەۋىسى بارغانسېرى كۈچەيدى. پەرھادقا مۇشكۇل ۋە ئېغىر قىيىنچىلىق يۈزلەندى. بۇ ھالنى كۆرگەن خاقانىنىڭ قەلبىدە ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئازاب پەيدا بولدى نەزمە:

كەل ئەي ساقى قەدەھ تۇت دانا دانا،
بېشىمغا سالدى كۈلپەتنى زامانە،
ئەجەب قاتتىق بۇ دۇنيانىڭ جاپاسى،
بىھۇشلۇقتۇر ئۇنىڭ ئوبدان داۋاسى،
(داۋامى كېيىنكىساندا)

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

فۇرقەت شېئىرلىرىدىن

زاكىرجان خالمۇھەممەت ئوغلى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: قادىر ئەكبەر

مۇھەررىردىن:

قېرىنداش ئۆزبېك ئەدەبىياتىدا دېموكراتىك ئېقىمنى ۋە خەلقچىللىق ئىجادىي يۆنىلىشنى باشلاپ بەرگەن نامايەندىلەردىن بىرى — زاكىرجان خالمۇھەممەت ئوغلى فۇرقەت 1909 - يىلى يەكەن شەھىرىدە ۋاپات بولغان. بۇ يىل ئۇنىڭ ۋاپاتىغا 80 يىل توشىدۇ.

فۇرقەت شىنجاڭ مىللەتلەر ئەدەبىياتىدا بەلگىلىك تارىخىي ئورۇنغا ئىگە بولغان مۇھىم ئەدەبىيات ۋەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى دېموكراتىيە خەلقچىللىق، مەرىپەتچىلىك پائالىيەتلىرى داۋامىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىغىمۇ بەلگىلىك تۆھپە قوشقان. XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرقى چارىكىدىن تاكى XX ئەسىرنىڭ ئالدىنقى چارىكىگىچە بولغان دەۋردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، بولۇپمۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ شارائىتىدىكى مۇھىم تارىخىي ھادىسىلىرى كېيىنكى ۋاقىتلاردا يەنى، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن بارغانسېرى چوڭقۇر تەكشۈرۈلمەكتە ۋە تەتقىق قىلىنماقتا. بۇ دەۋردە قەشقەر، يەكەن، خوتەن قاتارلىق جايلاردا دېموكراتىك ئەدەبىي ئېقىم، ئىلغار رېئالىزم ئىجادىيەت مېتودى ۋە مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتى خېلىلا ئەۋج ئالغانىدى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئەنە شۇ ھادىسىلىرى مەركىزىدە تەجەللى، ئابدۇقادىر ئەزىزى، شەۋقى، خەستە قاتارلىق ئەدىبلەرنىڭ پائالىيىتى ئالاھىدە گەۋدىلىك ئىدى. بۇ دەۋردە جەنۇبىي شىنجاڭ ئەدەبىيات ۋە مەرىپەت سەھنىسىدە قېرىنداش ئۆزبېك خەلقىدىن چىققان ئەدىبلەر ۋە مەرىپەتچىلەرمۇ كۆپ ئىدى. فۇرقەت — ئەنە شۇلار ئىچىدە ئەڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىللەردىن بىرىدۇر.

ھەممىگە مەلۇمكى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بىلەن ئۆزبېك ئەدەبىياتى ئۆزلىرىنىڭ تەرەققىيات تارىخى داۋامىدا بىر - بىرى بىلەن ناھايىتى يېقىن تەسىرچانلىققا ئىگە بولۇپ كەلگەن. مەيلى كلاسسىك ئەدەبىيات ياكى ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى بولسۇن، فولكلور ياكى باشقا ئەدەبىي ھادىسىلەر بولسۇن، بۇ ئىككى ئەدەبىياتتا قاد-

داقتۇر بىر يېقىن باغلىنىش كۆزگە چېلىقىدۇ. چۈنكى بۇ ئىككى مىللىي ئەدەبىيات كۆپ ئەسىرلەر مابەينىدە بىرخىل ئەدەبىي تىلنى ئىستېمال قىلىپ كەلگەندى. ئۆز تەرەققىياتىدا بىر-بىرى بىلەن يېقىن باغلانغانىدى. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ئۆزبېك دېموكرات شائىرى فۇرقەت ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ مەلۇم تەسىرگە ئىگە بولغان بىر شەخستۇر.

فۇرقەت ئۆزىنىڭ يەكەندە ئۆتكۈزگەن 17 يىللىق ئىجادىي پائالىيىتى داۋامىدا ناھايىتى ئەھمىيەتلىك ئەسەرلەرنى يازدى. شېئىرىي ئەسەرلەردىن باشقا، بىرنەچچە فېليەتون، ئەسلىمە ۋە ئوبزورلارنىمۇ يازغان. فۇرقەتنىڭ يەكەندە يازغان فېليەتونلىرى ئۆزبېك ئەدەبىياتىدا فېليەتونچىلىق ژانىرىنىڭ تۇنجى نەمۇنىلىرى ئىدى. فۇرقەتنىڭ يەكەندە يازغان نەسرىي ئەسەرلىرى ئىچىدە «يېڭى ئەخبار» (1897) «ياقۇپبېك مەرھۇمنىڭ قولىغا چۈشكەن قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ئەھۋالاتى خۇسۇسىدە» (1899)، «قەشقەر ۋىلايىتىدىكى سارتىيە خەلقلىرىنىڭ زىندەگانچىلىق ئەھۋالاتلىرى خۇسۇسىدە» (1899) ناملىق شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىغا ۋە خەلقئارا مەسىلىلەرگە ئائىت ئوبزورلىرى، «ھىندى نەيرەڭبازى ياركەنتتە» (1905) ناملىق فېليەتونى، «قەۋائىدى چىن ۋە ئۇمۇراتى سىياسى» («جۇڭگونىڭ قائىدە-يوسۇنلىرى ۋە سىياسىي ھايات») ناملىق ئىلمىي ماقالىسى (1906)، «ئىلمىي ئەشئارنىڭ قائىدەئى ئەۋزانى» («شېئىرىيەت ئىلمىنىڭ ۋەزن قائىدىلىرى») (1905) ناملىق ئىلمىي ئەسىرى، «توي تەۋسىفى»، «ئەزا تەۋسىفى»، «گەپ تەۋسىفى» قاتارلىق شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئېتنوگرافىيىسىگە ئائىت كىچىك ھەجىمدىكى ئەسەرلىرىنىڭ بارلىقى مەلۇم. بۇ ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يەكەندە يېزىلغان. بەزىلىرى ئوتتۇرا ئاسىيا گېزىتلىرىدە ئېلان قىلىنغان. يۇقىرىقى ئەسەرلەرنىڭ قول يازمىلىرى تاكى 1946-يىلغىچە يەكەندە ساقلىنىپ كەلگەن. 1947-يىللىرى ۋە 1955 — 1958-يىللىرىدا فۇرقەت قول يازمىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كېتىلگەن.

فۇرقەت — ئۆزبېك خەلقىنىڭ تالانتلىق شائىرى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېقىن دوستى سۈپىتىدە شىنجاڭدا ئۆز قەدر-قىممىتىگە ئىگە. ئۇ شىنجاڭ ئۆزبېك ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى بولۇش بىلەن بىللە، جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئەدەبىياتى خەزىنىسىگە تۆھپە قوشقان، جۇڭخۇا مەدەنىيىتى تارىخىدا بەلگىلىك ئورۇنغا ئىگە بولغان بىر نامايەندىدۇر.

فۇرقەت ئىجادىيىتىنى تەتقىق قىلىش شىنجاڭدا خېلى بۇرۇنلا باشلانغان، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى توپلانغان ۋە ئېلان قىلىنغان. ئارىدا بىرنەچچە يىل ئۈزۈلۈپ قالغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ ساھەدىكى پائالىيەت ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىپ كەلدى.

شائىر فۇرقەت ۋاپاتىنىڭ 80 يىللىق مۇناسىۋىتى بىلەن بىز ئۇنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلدۇق.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

غەزەللەر

ئەيرىلىپ قالدىم

قىغانكىم، ئول بۇتى سىيمىن زەقەندىن ئەيرىلىپ قالدىم،
مەلاھەت باغىدە سەرۋى چەمەندىن ئەيرىلىپ قالدىم.
دىماغ ئاشۇفتەۋۇ خاتىر پەرىشانۇ كۆڭۈل غەمكىن،
خەتۇ خال، كاكىلى مۇشكى خوتەندىن ئەيرىلىپ قالدىم،
مىنى ھالىمغە ھەردەم، ئەي مەلاھەت ئەھلى، كۆلمەڭلەر،
بۇ ھالە تۆشمەيىنمۇ گۈلبەدەندىن ئەيرىلىب قالدىم.
گىرىھلەر رىشتەسى جانىمغە تۇشتى نې ئىلاج ئەيلەي،
ئاچىلمەس ئىمدى زۇلفى پۇرشىكەندىن ئەيرىلىپ قالدىم.
جۇنۇنىم قوزغەدى ئىل ئىچرە مەجنۇندىن بەتەر بولدىم،
نىگارىم لەيلى رۇخسارىمكى، ئەندىن ئەيرىلىپ قالدىم.
ئىچىپ زەھرابەيى ھىجران ئەجايىب تەلخكام ئولدۇم،
تەكەللۇم چاغىدە شىرىن سۇخەندىن ئەيرىلىپ قالدىم.
كۆزۈم ئەما بولۇپ يەئقۇبدېك [مەن] يىغلەسەم ئەرزىر،
ئوشەنداغ يۇسۇفى گۈل پىرەھەندىن ئەيرىلىپ قالدىم.
نەۋا بۇلبۇل كەبى چېكسەم قىغان قۇمرىدېك ئەيب ئېرمەس،
يۈزى گۈل، قامەتى سەرۋى چەمەندىن ئەيرىلىپ قالدىم.
قۇيۇندېك پويە ئەيلەرمەن بەيابانده قەرارىم يوق،
ئوشەل دىلبەر ئۇچۇن فۇرقەت ۋەتەندىن ئەيرىلىب قالدىم.

ئاھكىم

ئاھكىم، يوقدۇر مېنى تەبئىگە لايىق ئۇلفەتىم،
ئەگە ئىزھار ئەيلەسەم كۆڭلۈمدە داغى ھەسرەتىم،
بولمەدىم بىر لەھزە فارىغ بۇ جەھان تەشۋىشىدىن.
نەيلەيىن قان يىغلەمەي ئارتەر دەما دەم مېھنەتىم.
مېن نېچۈك كۆرگۈم بۇ دۇنيادە دەمى خۇرسەندىلىك؟
دەردۇ غەم بولگەن ئىسە روزى ئەزەلدە قىسمەتىم.
ئۆتدى ئۆمرىم كېچە - كۈندۈز يۈز تۈمەن ئەندىشەدە،
دەم - بەدەم ئايىنەدېك ئارتىپ ئۆزىمگە ھەيرەتىم.
نوكتەلەركىم مېندەدۇر ئەندىن كىشى ئالىم ئېمەس،
فاش ئولۇر ئەقسامىدىن ناچار ھەرفى ئىللەتىم.

يىغلىسام ئەيىب ئېتمەڭىز، ئەي دوستلەر، قەدرىمغە كىم،
ئاشنالەر ئالدىدە بىر پۇلچە يوقدۇر قىيمەتىم.
كۆپ جەدەل قىلدىم، بەرادەلەر، كۆڭۈل تاپمەق ئۈچۈن،
ھېچ مەقامە يېتمەدى قىلگەن تەمامى غەيرەتىم.
ھال ئەگەر ئۇشبۇ ئېرۇر بۇيلە تىرىكلىكدىن نەسۇد؟
بولمەسە بىر قاتلە ئەسھابى جەھانغە ھۇرمەتىم.
كىمغە ئۇردۇم ئاشنالىق لافىنى ئىخلاس ئىلە،
بولدىلەر بىگانە، فۇرقەت، بېردى ئاخىر زىللەتىم.

ئاھىستە - ئاھىستە

ۋەفا ئەيلەپ يىراقدىن ئاشكار ئاھىستە - ئاھىستە،
بىر ئىشقىم ئەيلەدىلڭ، جانا، ھەزار ئاھىستە - ئاھىستە.
نەيەخشى مەرھەمەتلەر ئەيلەمىشسەن نامەدە ئىزھار،
«مۇھەببەت رەسمى قىلغىل» دېپ شىئار ئاھىستە - ئاھىستە.
جەدەل بىرلەكىشى مەقسەدىگە يېتگەن ئېمەس، ئارى.
بولۇر ۋەقتى بىلەن ھەرنەۋئى كار ئاھىستە - ئاھىستە.
نېچۈك تاقەت قىلەيكىم بار - بارە زور ئېتىپ ئىشقىڭ،
كۆڭۈلدىن ئالدى سەبر ئىلە قەرار ئاھىستە - ئاھىستە.
بېرىپ تەسكىن كۆڭۈلغە ۋەسلىغە بىر كۈن يېتەرمەن، دېپ،
تۈزىمنى ئۆرگەتەي ھەجرىڭگى، يار ئاھىستە - ئاھىستە.
پەرىشان ئۆلمەيىن تا خاتىرىڭنى جەمئى قىل جانا،
سورەپ ھالىمنى خەت بىرلەن بىرار ئاھىستە - ئاھىستە.
نەچۈك ئاسايىش ئەيلەي، ئەي كۆڭۈل، ئارامىكىم سېنسىز،
بولۇپ بارۇر جەھان كۆزىمغە تار ئاھىستە - ئاھىستە.
ئۈشەل كۈن بىر كۆرىپ قالگەندە قىلگەن ناۋەكى غەمزەڭ،
ھەنۇز ئەيلەپ كېلۇر كۆكسىم فىگار ئاھىستە - ئاھىستە.
ۋىسالىڭ بادەسىدىن قىلمەسەڭ شاداب فۇرقەتنى،
خەراب ئەيلەر ئەنى ھەجرۇ خۇمار ئاھىستە - ئاھىستە.

كەشمىردە

بىر قەمەر سىمانى كۆردىم بەلدەئى كەشمىردە،
كۆزلەرى مەسخۇرۇ يۈز جادۇ ئېرۇر تەسخىردە.
زەررە - زەررە زەر ساچەر باشىغە ھەر كۈن ئافتاب،

www.uyghurkitap.com

سۇبھ كىلگەچ، كېچە ياتىپ چەشمەئى ئىكسىردە،
بىر كۆرىپ چاھى زىقەن ھارۇت ئىلە مارۇت ئىكەۋ،
چاھى بابىل ئىچرە قالمىشلەر بۆلەك تەدبىردە.
لەمئەيى قىيغاچ كۆزىدىن ئەنىك ئەرقى نىگاھ،
تىزلىق جەۋھەرلەرى گەر بولسە ھەر شەمشىردە.
قاشى ئۆزرە خالىنىك ئەسرارىدىن بىر نۇقتەدىر،
سۇرەئى «نۇن» ئوقىدىم پەيۋەستە ھەر تەپسىردە.
فارىغ ئىرمەس ھىچ كىم ئول دىلرەبانىڭ ئىشقىدىن،
زۇلفىگە دىل بەستەلىغ ھەر بىر جەۋانۇ پىردە.
ئەيدىم، «ئەي جان ئافەتى، زۇلفىگە بولمىشمەن ئەسىر»
ئەيدى: «بول سەۋدانى قوي، ئۇەرىك ئۆتەر زەنجىردە!»
«نۇقتە لەب ئۈستىدە بىجادۇر»، ـ دىدىم. ئەيدى كۈلىپ،
«سەھۋ قىلمىش كاتىبى قۇدرەت مەگەر تەھرىردە».
ئەيدى: «ئەي بىچارە، قىلدىڭ نە ئۈچۈن تەركى ۋەتەن؟»
مەن دىدىم: «غۇربەتىدە فۇرقەت بار ئىكەن تەقدىردە!»

كېلمەدى ھالىم سورەپ

كېلمەدى ھالىم سورەپ ئول شوخى جانان بۇ كېچە،
شەۋق ئىلە مىن ئۆرتەنىپ چۈن شەمئى سوزان بۇ كېچە.
ئاھكىم، مىن خەستە سارى قىلمەدى ھەرگىز گۈزار،
كۆرمەيىن ئول شوخنى ھالىم پەرىشان بۇ كېچە.
ئۆزگە بىرلە مەي ئىچەر ھەر قەيدە ئانىڭ رەشكىدىن،
يۇتمىشەم تاڭ ئاتكۇچە زەرداب ئىلە قان بۇ كېچە.
بۇ نە ھالەتدۇر سىبگە دىپ كۈلمەڭ، ئەي ئەھبابلەر،
يىغلەي ـ يىغلەي كۆندە چېكسەم ئاھۇ ئەفغان بۇ كېچە.
چۈن قۇيۇن پويە قىلىپ، بىر يېرىدە تۇرمان ئۇن چېكىپ،
شۇئلەيى ئاھىمگە تولدى كۆپ بەيابان بۇ كېچە.
چىقدى نالەم نەي كەبى توققۇز فەلەككە، ئاھ ـ ئاھ،
ھەسرەتىمدىن بەند ـ بەندىمدۇر نەيىستان بۇ كېچە.
بىر كۈنى ۋەسلىغە يېتمەكنى ھەۋاسىدە بولۇپ،
فۇرقەتىدە بولمىشەم مىن زارۇ ھەيران بۇ كېچە.

بىر نىگارى ياشگىنە

تەئرى بىردى ناگەھاندىن بىر نىگارى ياشگىنە،
قامەتى نازىككىنە، كۆپ ئىركەيۇ تەۋباشگىنە،

نېچە مۇددەت گوشەيى غەمدە ئەجەب تەنھا ئىدىم،
ئېندى جانىم پەردەسىدە ئەسرەيىن يولداشىڭنە.
ئىشق دەردىنى بەيان ئەيلەپ ئىدىم ئاز - ئازغىنە،
ياشلىغىدىن قىلدى ئاخىر سىرلەرىمنى فاشىڭنە.
زۇلفىنىڭ شامىدە ئول ماھىنىڭ جەمالى شەمئىگە،
ئايلەنۇرگە جان قۇشى پەرۋانەدېك خەبباشىڭنە.
يىغلەرىمنى شىددەتىدىن ئاقدى ئەشك ئورنىگە قان،
رەھم ئىلە پەرۋاسى يوق جانان يۈرەگى تاشىڭنە.
ئاقىبەت دەۋران جەفاسى قىلدى سەرگەردان مېنى،
تاپمەدىم بىر مۇنىسىم بولسە خوش كېڭاشىڭنە.

كېلىنىڭ موللە رەھىم

كېلىنىڭ موللە رەھىم، يار ئەختەرەيلۈك.
كۆڭىل مەرغۇبى دىلدار ئەختەرەيلۈك.
ئەگەرچى تاپمەسەك بىر يەخشى دىلبەر
يەماندۇر گەر ستەمكار ئەختەرەيلۈك.
يولۇقتۇردى فەلەك يەكبارە غەمنى.
دېمەسدۇك رەنجۇ ئازار ئەختەرەيلۈك.
يۈرەكدە دەردى يوقلەرنى نېتەرمىز؟
ئۆزىمىزدېك دىلئەفكار ئەختەرەيلۈك.

جەھان باغىنى مەھزۇن بۇلبۇلىمىز،
گۈلىكى بولسە بىخار، ئەختەرەيلۈك.
ۋەفالىك يارنى ئەھۋالى شۇلمۇ؟
قويىڭ ئېمدى، جەفاكار ئەختەرەيلۈك.
بولىپ ھەيران بور يېردە تۇرمەسەك خوب،
كېزىپ ئېلنى چو مىقدار ئەختەرەيلۈك.
نېچە كۈندۇر ئىكەۋلەن فۇرقەتىمىز،
ۋىسالىنى بولىپ زار، ئەختەرەيلۈك.

ياركەند شەھرىدىن تاشبالتۇغە خەت①

تىلەر ئەردىم سەھەر تەۋفى چەمەن ئىسگەن سەبالەردىن،
سەلامىم يېتگەزىپ كېلتۇر خەبەر دېپ ئاشنالەردىن.
دېدى ئول دەم سەبا: «ئەي ھەجرۇ غۇربەتغە ئەسىر ئولغان،
ۋەفا ئۈمىدىنى ئۈزگىل ئەرلەردېك بىۋەفالەردىن.
سەڭا بولگەن قەدىمي دوستلەر ئەۋزايى دېگەردۇر،
مىزاجى مۇختەلىفدۇر ئەلنى تەغيىرى ھەۋالەردىن.»
دېدىم: «يەخشى نەسىھەت ئەيلەدىڭ، ئەي ناسىھى مۇشفىق،
قۇلاغىم ھۇققەسى تولدى دۇرى قىيمەت بەھالەردىن.
كېلىپ بۇ شەھرغە كۆپ ئايۇ يىللەر ئۆتدى دەرۋاقە،
نە كېلدى ئاشنادىن خەت، نە خىيشۇ ئەقرەبالەردىن.
سەبەب شۇل ئەردىكىم تەركى كىتابات ئەيلەدىم بىل - كۆل،

www.uyghurkitap.com

ۋە لېكىن قويمىدىم خالى سەھەر گاھى دۇئالەردىن،
ۋەتەننىڭ ئىشتىياقىن تارتەرەم غۇربەت غەمى بىرلەن،
تۇرۇپ ئەردىم قۇتۇلماي غۇسسەيۇ رەنجۇ ئىنالەردىن.
بەناگاھ كېلدى شەۋق ئامىزلىغ مەنزۇمە مەكتۇبىڭ،
ئىشارەت ئەيلەگەن زىمنىدە ھەرخىل مۇژدەئالەردىن.
ئوقۇپ ئول دەم ئانى [بولدى] ئاقەرغان كۆزلەرىم رەۋشەن،
سىياھىغە ئىبزىپ ئەردىلىك مەگەركىم توتىيالەردىن.
مۇقىمى، نىسبەتى② ئۇۋادى، دېمىشسەن، ئۇلسە ئۇلمىشدۇر،
مەلۇل بولمە جەھان خالى قالۇرمۇ ھېچ رەسالەردىن.
دېمىشسەن، مۇھىمى، ③ زەۋقى ④ سەلامەت، شۇكر خۇش بولدىم،
خۇدا قىلغاي سەلامەت ئەسرابان ھەر خىل بەلالەردىن.
مۇقىمى، «نىسبەتى» نى نىسبەتىنى مەن سەڭە بېردىم،
ئەلەردىك بولمە لېكىن ئۆزنى توختەتكىل ھىجالەردىن.
ئۇكامىز ئېرمۇھەممەد سىم ئەرا تىلماچ ئولۇپ ئېرمىش،
يەمان كۆزدىن خۇدا مەھفۇز قىلغاي ھەم قەزالەردىن.
مەنى ياد ئەيلەگەنلەرغە يېتۇرگەيسەن سەلامىمنى،
فەرامۇش ئەيلەمەي بىزنى فەقىرۇ ئەغنىيالەردىن.
مەنى ھالىمنى سورسەڭ ياركەند شەھرىدە ساكىنمەن،
بەھەمدۇللاھ بولۇپ مەمنۇن ھەمە زەۋقۇ سەفالەردىن.
خوتەن ئاھۇلەرىدېك ئانچە سەرگەردان بولۇپدۇرمەن،
ساچى مۇشكى خىتا رەشكى خەيالى دىلرەبالەردىن.
بەھار ئەييامى سەھرالەر فەزاسى باغ ئۇلۇر گۈيا،
فەراغەتلەر يېتەر دىلغە ھەۋايى جان فەزالەردىن.
مەڭە مۇندە مۇقىم ئولماق خۇدا تەقدىرى ئولمىشدۇر،
ئېمەسدۇر بەندەلىك دەم ئۇرمەگىم چۇنۇ چەرالەردىن.
خۇدا بېرمىش ئىكى فەرزەند: نازىمجانۇ ھاكىمجان،
قەچان بولغەي كۆڭۈل ئۈزماقتە بۇ كۆزى قەرالەردىن.
بولۇر كېلگەن كىشى ئۆز رەغبەتۇ تۇبى بىلە مەسخۇر،
تىلىسمدۇر بۇ شەھرى جۇملەئى ھەيرەت فىزالەردىن.
بارۇرمەن گەر قۇتۇلسەم بۇل تىلىسمى ھەيرات ئەفزادىن،
يېتىپ ئىمداد ھالىمغە جەمئىي مۇددەئالەردىن.
ۋە گەرنە قىبلە گاھىمنىڭ مۇلاقاتىغە شايىقمەن،
ۋەلى باردۇر گىمە ئەندەك ئەمەك بىرلە تەغالەردىن.
يەنە مىرزا شەرىپ ئەھۋالىدىن ھەم يازمىش ئېركەنسەن،
يېتىپ، خۇرسەند بولدۇم بۇ نەۋىدى دىلكۇشالەردىن.

ۋەلی تەرکی کتابەت ئەیلەدی بر نېچە مۇددەتدۇر،
مەنمدېك داغی غۇربەتغە ئەسىرۇ مۇبتەلالەردن.
زەبانم باۋۇجۇدی مەدهی ئەۋسافىغە ناتىقدۇر،
مەنی كۆپ بەهرەمەند ئېتكەن ئىدی فەزلۇ ئەتالەردن.
تىردكمۇ جەخمۇرىش هاجی ئەسامىددن دېگەن ئەندە،
قۇتۇلگەن يۈز بەلايۇ ناگەهانۇ ماجەرالەردن.
يېتۈرگىل خالمۇهەممەد هاجىنىڭ ئەنگە سەلامىنی،
سورەيدۇر قەۋمۇ خىشۇ ئاشىنايۇ روشەنالەردن.
دېيۇركىم بر تەراغ ئەيلەر ئىدىم سەۋغاتی هاجىمگە،
ئەگەر چىقسە ئىدی بر كۆرسە قاسىد بۇ ئەرالەردن.
مۇلاقەت ئارزۇ ئەيلەپ سەلامەتلىغ سورەيدۇرمەن،
جەنابی هاجی داملە بىرلە قەرشی داملالەردن.
قىلۇرمەن دوستلىغدن بر نەسىهەت سېنگە تاشبالتۇ،
بولۇرسەن گەر قەبۇل ئېتسەڭ ئەنی ئەهلی سەفالەردن.
رەسالىغ ئارزۇ ئەيلەپ كەمالە گەر يېتەي دېرسەن،
تەئەررۇز ئەيلەمە هەم شكۋە قىلمە نارەسالەردن.
ئەگەر نەفسانيەت تەركىنی قىلسەڭ بۇ كىفايەتدۇر،
كېلەي مەقسەدغە ئېمدی بار ئىدىك تەبئىي رەسالەردن.
ئالىپ يادىغە سورمەس كىمسە زاكىرجانی فۇرقەتنی،
ئەگەرچی ئەيتەدۇر دايىم دۇئا بادی سەبالەردن.

مۇسەددەسلەر

سەيدىڭ قويابېر سەيياد

سەيدىڭ قويابېر، سەيياد، سەييارە ئىكەن مەندېك،
ئال دامىنی بويندىن، بىچارە ئىكەن مەندېك،
ئۆز يارىنی تاپمەسدن ئەۋۋارە ئىكەن مەندېك،
ئىقبالی نىگۇن، بەختی هەم قارا ئىكەن مەندېك،
هىجران ئوتىدن جسمی كۆپ يارە ئىكەن مەندېك،
كۆيگەن جىگەری-بەغری سەدپارە ئىكەن مەندېك.

كېس رشتەنكم قىلسۇن چەپپەكلەر ئاتىپ جەستە،
هەجرىدە ئەلەم تارتىپ بولدی جىگەری خەستە،
تاغلەرغە چىقىپ بولسۇن ياری بىلە پەيۋەستە،

كىم قويمە بەلا دامى بىرلە ئانى يا بەستە،
ھىجران ئوتىدىن جىسمى كۆپ يارە ئىكەن مەندېك،
كۆيگەن جىگەرى-بەغرى سەدپارە ئىكەن مەندېك.

بېش كۈن سېنى دەۋرىڭدە بىچارە خىرام ئېتسۇن،
ئاھۇلەر ئىلە ئوينەپ، ئەيشىنى مۇدام ئېتسۇن،
يامغۇر سۇۋى تولگەندە تاغ لالەنى جام ئېتسۇن،
ھەققىڭگە دۇئا ئەيلەپ، ئۆمرىنى تەمام ئېتسۇن،
ھىجران ئوتىدىن جىسمى كۆپ يارە ئىكەن مەندېك،
كويگەن جىگەرى-بەغرى سەدپارە ئىكەن مەندېك.

سەرگەشتە بۇ ۋادىدە بىر باشىغە رەھم ئېتكىل،
يوق تاقەتى بەندىڭگە بەرداشىغە رەھم ئېتكىل،
يىغلەپ سېڭە تىرمۇلۇر، كۆز ياشىغە رەھم ئېتكىل،
رەھم ئېتمەسەڭ ئۆزىڭگە، يولداشىغە رەھم ئېتكىل،
ھىجران ئوتىدىن جىسمى كۆپ يارە ئىكەن مەندېك،
كۆيگەن جىگەرى-بەغرى سەدپارە ئىكەن مەندېك.

تاغدە ئاچىلىپ لالە، يېر سەبزە بەھار ئولسە،
ئەخىر بۇ نېچۈك بىداد، ئالەم ئەڭە تار ئولسە،
چىققەي دېسە جايىدىن، ئۆزلەتدە فىگار ئولسە،
گەر چىقسا بەناگاھى دامىڭغە دۇچار ئولسە،
ھىجران ئوتىدىن جىسمى كۆپ يارە ئىكەن مەندېك،
كۆيگەن جىگەرى-بەغرى سەدپارە ئىكەن مەندېك.

بىچارەنى زۇلم ئەيلەپ، قول بويىنىنى باغلەپسەن،
ھەر سارى چېكىپ، سودرەب، ئۆلدۇرگەلى چاغلەپسەن،
كۆكسىنى جەفا بىرلە لالە كەبى داغلەپسەن،
سات مېنىڭە، ئەگەر قەسدىڭ ئالغۇچى سوراغلەپسەن،
ھىجران ئوتىدىن جىسمى كۆپ يارە ئىكەن مەندېك،
كۆيگەن جىگەرى-بەغرى سەدپارە ئىكەن مەندېك.

يوق ھۇشى، پەرى تېككەن دىۋانەگە ئوخشەيدۇر،
كۆز ياشى يەنە تولگەن پەيمانەگە ئوخشەيدۇر،
غەم سېلى بىلەن كۆڭلى ۋەيرانەگە ئوخشايدۇر،

فۇرقەتدە بۇ سەئدۇللا «ھەيرانە» گە ئوخشەيدىر،(5)
ھىجران ئوتىدىن جىسمى كۆپ يارە، ئىكەن مەندىك،
كۆيگەن جىگەرى-بەغرى سەد پارە ئىكەن مەندىك.

ئۈچ خەراباتى

(تەرجىبەند مۇسەددەس)

ئۈچ خەراباتى ئىرۇرمىز ساكىنى مەيخانەمىز،
خۇم باشىدىن چەرخ ئۇرۇپ، مانەندى بىر پەرۋانەمىز،
مەست ئولۇپمىز جۇشىشى مەيدىن ئەجەب دىۋانەمىز،
ھالىمىز دۇنيا غەمىدىن، فارىغى كاشانەمىز،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزدىك جانانىمىز،
ئۆشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئىرۇر ئەرمانىمىز.

ئۈچ ئەلەمكەشمىز، ھەمىشە تالىبى جانانەمىز،
كويىدە يارماقدىن ئەمما ئەل ئەرا ئەفسانەمىز،
نەشئەيى پەيدا قىلىپمىز، ئەقلدىن بىگانەمىز،
نە ھەراسى دادۇرمىز، نە ئەسرى دانەمىز،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزدىك جانانىمىز،
ئۆشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئىرۇر ئەرمانىمىز.

ئۈچ قەلەندەرمىز قەلەندەرخانەدە ھەمخانەمىز،
ھەسرەت ئەيلەرمىز نىگەكىم رىندەيى ھەر خانەمىز،
قەيدە قالدى ۋادەرىغا، ساغەرۇ پەيمانىمىز،
دەير پىرىنىڭ ھۇزۇرىدىن ئەجەب خۇرمانەمىز،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزدىك جانانىمىز،
ئۆشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئىرۇر ئەرمانىمىز.

ئۈچ بىرادەرمىز، كىلىڭ، بىردەم فەراغەت ئەيلەلۇك،
يا قەلەندەرۋەش بولىپ تالەم سەياھەت ئەيلەلۇك،
دەير پىردە بارىپ ياكىم ئىتائەت ئەيلەلۇك،
ھەرنە زۇلم ئىتسە ئەگەر سەبرۇ قەنائەت ئەيلەلۇك،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزدىك جانانىمىز،
ئۆشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئىرۇر ئەرمانىمىز.

www.uyghurkitap.com

ئۈچ مۇسافىرمىز، كېلىپ بىر-بىر ھېكايە ئەيلەلۈك،
ئول رەقىبى رۇسىيەھلەردىن شىكايەت ئەيلەلۈك،
خانەقەھ كۈنجىدە بارىپ پاكى تائەت ئەيلەلۈك،
يا بارىپ مۇغ دەيرى ئىچرە ئىستىقامەت ئەيلەلۈك،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۈشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئېرۇر ئەرمانىمىز.

ئۈچ ئەدايىمىز، كېلىڭلەر، نالە ئاغاز ئەيلەلۈك،
قەيدە كۈلفەت ئەھلى بولسە ئۆزگە دەمساز ئەيلەلۈك،
باقمەلۈك دۇنيا يۈزىغە، تا ئەڭە ناز ئەيلەلۈك،
ئەمدى بۇلبۇلدېك ئۇشەل سارىغە پەرۋاز ئەيلەلۈك،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۈشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئېرۇر ئەرمانىمىز.

ئۈچ نەۋايىمىز، كېلىڭلەر ئەزمى گۈلشەن ئەيلەلى،
ئەندەلىبغە قوشۇلۇپ ئول يېرنى مەسكەن ئەيلەلى،
كۆيدۈرۈپ گۈل شاخى يەفراغىنى گۈلخان ئەيلەلى،
چىلتەنىنى نە ئىبتەرىمىز، ئۆزنى چارتەن ئەيلەلى،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۈشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئېرۇر ئەرمانىمىز.

ئۈچ غەرىبىمىز، كېلىڭ، سەيرى گۈلۈستان ئەيلەلى،
نالە ئەيلەپ ئەندەلىبنى بەغرىنى قان ئەيلەلى،
شىكۋە ئەيلەپ سەرۋ سۈنبۈلنى پەرىشان ئەيلەلى،
قۇمرىلەرنى مۇبتەلايى داغى ھىجران ئەيلەلى،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۈشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئېرۇر ئەرمانىمىز.

ئۈچ ۋەفايىمىز، كېلىڭلەر ئەزمى گۈلزار ئەيلەلى،
بارغەلى يار ئالدىغە، ئۆزنى سەبۇكبار ئەيلەلى،
يارنى ئۇيقۇسىدىن بىر لەھزە بىدار ئەيلەلى،
خاھ بىخۇد بولالى، خاھ ئۆزنى ھۇشيار ئەيلەلى،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۈشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئېرۇر ئەرمانىمىز.

ئۆچ بەلاكەشىمىز، كۆڭىل ئول مەھۋەشى خۇشخۇدەدۇر،
كىچە - كۈندۈز فىكرىمىز ئول شوخى شىرىنگۇدەدۇر،
بارىبان كۆردۈككى بىستەر ئۆستىدە ئۇيقۇدە دۇر،
باشىغە كېلمىش تەبىبۇ يار باشى زانۇدەدۇر،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۆشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئىرۇر ئەرمانىمىز.

ئۆچ مۇكەددەر كويىغە باردۇك رەقىبلەر تودەدۇر،
يا سەبەب جىنسلەرىدىن ئول پەرى ئۇيقۇدەدۇر،
كاكىلى يۈزگە پەرىشان مۇشكى ئەنبەر سۇدەدۇر،
يۈزلەرى غەرقى ئەرەق، بەرچە ئەبىر ئالۇدەدۇر،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۆشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئىرۇر ئەرمانىمىز.

ئۆچ خەراباتى بارىپ كۆردۈككى يار ئۇيقۇدەدۇر،
رەنجىشى چەشمى بىلەن كۆپ ھەسرەتۇ قەيغۇدەدۇر،
بىستەرى زەئىف ئۆزرە ياتىپدۇر تەنى پەرسۇدەدۇر،
ۋايكىم، ئەھبابلەر، بارغانىمىز بىھۇدەدۇر،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۆشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئىرۇر ئەرمانىمىز.

نە ئۆچۈن كېلدىڭ ھەرىمىغە، ئەيا نادان تەبىب؟
بىزلەرە ئەغيارەدۇرسەن، بىدەرەك، ئەبغان تەبىب،
باشىدىن تۆرغىل نەرى بىھۇدە سەن، يالغان تەبىب،
ئاھ تارتەرمىز، بولەرسەن يىر بىلە يەكسان، تەبىب،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۆشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئىرۇر ئەرمانىمىز.

نە سەبەبدىن ئولتۇرۇرسەن يار باشىغە تەبىب،
بىر زەمان كۆشىش ئېتىپ ئەنداغ مەئاشىغە تەبىب،
قوشىمە بۇل دارۇلەرىڭنى يارىم ئاشىغە، تەبىب،
ئاھ بىرلە كۆيدۈرۈرمىز كېلمە قاشىغە، تەبىب،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزىڭ جانانىمىز،
ئۆشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئىرۇر ئەرمانىمىز.

نە سەۋەبتىن بۇ كېچە مۇندە كېلىپسەن، ئەي تەبىب،
ھەر تەرەفتىن سۆز قىلۇرسەن ھەمچۇنان دەئۋى، تەبىب،
باشىدىن تۇرغىل نەرى، بىھۇدە بىمەئنى تەبىب،
فۇرقەتىدىن قىل ھەزەر، ئەلبەتتە، ئەي جۇغى، تەبىب،
يار بىزنى يارىمىز، جانان بىزنىڭ جانانىمىز،
ئۇشبۇ دەۋران بىرلە ئۆتسەك يوق ئېرۇر ئەرمانىمىز.

پارچەلەر

ئەندەلىب ۋەيرانەدە بايقۇشقە باغ بولمىش ۋەتەن،
بەسكى فۇرقەت بولمە غەمكىن دەھر ئەرا شول بولسە فەن.

*　　　　*

مۇئەززەم رۇسۇچىن ھەمكارۇ ھەمدەست،
ئەزەلدىن يېرلەرى بىر - بىرىغە پەيۋەست،
ئەلەر ئەجماتىدىن ئارايىش ئولغاي،
شۇكۇھى دۇنيەگە ئاسايىش ئولغاي.

ئىزاھات:

① تاش بالتۇ — موللا تاش بالتۇ. فۇرقەتنىڭ مەرغىلاندىكى يېقىن دوستى، «رايىق» تەخەللۇسى بىلەن شېئىرلار يازغان شائىر.
② نىسبەتى — قوقەنلىك ئۆزبېك شائىرلىرىدىن بىرى.
③ مۇھىي — فۇرقەت بىلەن زاماندىش بولغان قوقەنلىك دېموكرات شائىر. ئەسەرلىرى شىنجاڭدا تارقالغان بايازلاردا ئۇچرايدۇ.
④ زەۋقى — ئۇبەيدۇللا سالىھ ئوغلى (1853 — 1921) ئۆزبېك دېموكراتىك ئەدەبىياتىنىڭ كاتتا ۋەكىللىرىدىن بىرى، فۇرقەتنىڭ يېقىن دوستى ۋە مەسلەكدىشى. ئايىرىم مەنبەلەردە زەۋقى قەشقەردە ۋاپات بولغان دېيىلىدۇ.
⑤ «فۇرقەتدە بۇ سەئدۇللا ھەيرانەگە ئوخشەيدىر»... بۇ مىسرادىكى سەئدۇللا يېڭىسالىق ئۇيغۇر شائىرى، فۇرقەتنىڭ كەشمىردە تونۇشقان دوستى، شىنجاڭغا بىللە كەلگەن سەپەردىشى بولۇپ، تەخەللۇسى «ھەيرانى» ئىدى. كېيىنكى تەكشۈرۈشلەر شۇنى دەلىللەيدۇكى، فۇرقەت مەزكۇر مۇسەددەسنى سەئدۇللا سەرگۈزەشتىلىرىگە قارىتىپ يازغان. سەئدۇللا ئەسەرلىرى 1982 - يىلى يېڭىسادىن تېپىلغان.
⑥ «چىلتەننى نە ئېتەرمىز ئۆزنى چارتەن ئەيلەلى» — بۇ مىسرادىكى «چىلتەن» يەركەندىكى چىلتەن مازارىنى كۆرسىتىدۇ.

پەرىدىددىن ئەتتار

شېرىن قۇربان، مەدەلىخان

روھ دېسەم بۇ روھىم — روھى ئەتتارى،
كۆز دېسەم بۇ كۆزۈم — چەشمى سەنائىي.

— مەۋلانا جالالىددىن رۇمى.

1. شائىرنىڭ ھاياتى

XII – XIII ئەسىر ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئىران ئەدەبىياتى تارىخىدا سوفىزم ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرى بولدى. بۇ دەۋردە كۆپلىگەن يازغۇچى، شائىرلار مەيدانغا كەلدى. شەيخ پەرىدىددىن مۇھەممەد ئەتتار (مىلادى 1145 — 1229 - يىللار) شۇ دەۋردىكى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە مەشھۇر سوفىستىك شائىرلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

ئەتتار قەدىمكى ئىران مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان خۇراساننىڭ نىشاپور ئەتراپىدا بىر تېۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ كىچىك چېغىدا بىر مەزگىل ئىلىم تەھسىل قىلغىنىدىن كېيىن دادىسىغا ئەگىشىپ، تىبابەتچىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇ سوفىزم پەلسەپىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، مەۋقەسىدە چوڭ بۇرۇلۇش ھاسىل بولغان. ئۇ ئەسلىدىكى كەسپىدىن ۋاز كېچىپ، پەلسەپە، ئىلاھىيەت، ئەدەبىيات - سەنئەت، تارىخ، جۇغراپىيە، ئېتنوگرافىيە ۋە دىنىي مەزھەپلەرنىڭ قاراشلىرى توغرىسىدىكى ئىلىملار بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭدىن كېيىن بىپايان دۇنياغا يۈزلەنگەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مىسىر، دەمەشىق، مەككە، ھىندىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە غەربىي ئاسىيانىڭ نۇرغۇن جايلىرىغا بېرىپ كىشىلىك ھاياتتىكى ئاجايىپ ۋەقەلەرنى بىۋاسىتە كۆرگەن، ئاڭلىغان ۋە بىر قىسىملىرىغا ئۆزى قاتناشقان. نۇرغۇن ئوقۇمۇشلۇق زاتلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولغان. ئۇزۇن يىللىق ساياھەتتىن كېيىن ئۇ ئانا ۋەتىنىگە قايتىپ كېلىپ، كۆپ يىللىق تۇرمۇش تەجرىبىسى ۋە توپلىغان مول ماتېرىياللىرى ئاساسىدا قولىغا قەلەم ئېلىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەت يولىغا قەدەم تاشلاپ، سوفىزم تەلىماتلىرى بىلەن يۇغۇرۇلغان كۆپلىگەن شېئىرىي ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقىپ، ئۆز دەۋرىنىڭ ئاتاقلىق سوفىستىك شائىرى بولۇپ يېتىشىپ چىققان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

شائىر ئەتتارنىڭ كېيىنكى ھاياتى موڭغۇللار ئىستىلاسى كەلتۈرۈپ چىقارغان سىنىپىي زىددىيەتلەر بىلەن مىللىي زىددىيەتلەر راسا ئەۋجىگە چىققان بىر دەۋرگە توغرا كەلگەن. بۇ دەۋرنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى پارس-تاجىك خەلقلىرىنىڭ XIII ئەسىردىكى مۇتەپەككۇر شائىرى شەيخ مۇسلىھىددىن سەئدى شىرازى (مىلادى 1203 — 1292-يىللىرى): «موڭغۇللارنىڭ ھۇجۇمىدىن كېيىن جاھان ھەبەشنىڭ چېچىدەك چېچىلدى، ئادەملەر بۆرىدەك بولۇپ قالدى.» دەپ تەسۋىرلىگەنىدى. ئەتتار مانا مۇشۇ دەۋردە ۋاپات بولغان.

2. ئىجادىي پائالىيىتى

پارس-تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە قەيت قىلىنىشىچە، ئەتتار زاماندىش شائىرلار ئىچىدە نىسبەتەن تەقۋادار مەغرۇر شائىر بولۇپ، ئۇ ئەينى دەۋردىكى ئوردا شائىرلىرىنى ساتىرا قامچىسى بىلەن قامچىلىغان. بۇ ئۇنىڭ ئۆزى ھەققىدە ئېيتقان: «مەن ئۆمرۈمدە بىراۋنى بىرەر مىسرا شېئىر بىلەن ماختاپ باققان ئادەم ئەمەس»① دېگەن سۆزىدىنمۇ كۆزگە روشەن چېلىقىپ تۇرىدۇ.

شائىر ئەتتار ئەسەرلىرىنىڭ مۇندەرىجىسى توغرىسىدا ھەرخىل مەنبەلەردە ئوخشىمىغان مەلۇماتلار بار. ھازىرقى زامان ئاتاقلىق تاجىك تارىخچىسى ۋ. غ. غوپۇرۇپ (1908 — 1977-يىللار) نىڭ «تاجىكلار تارىخى»، روسىيىلىك تاجىكشۇناس ئې. بېرتېلىسىنىڭ «تاجىك مەدەنىيەت تەتقىقاتى»، «تاجىك ئەدەبىياتى تارىخى ئوچېركى» ۋە «جۇڭگو ئېنسىكلوپېدىيىسى، چەت ئەل ئەدەبىياتى» (1982-يىل نەشرى) قاتارلىق مەنبەلەردىكى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، ئەتتارنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە تەتقىقاتقا ئائىت ئەسەرلىرىدىن «قۇشلارنىڭ سۇمرۇغنى تاۋاپ قىلىشى»، «بۇلبۇلنامە»، «خىسرەۋنامە»، «مۇشكەلات خاتىرىلىرى»، «پەندنامە»، «ئىلاھنامە»، «ۋەسىيەتنامە»، «ئۆلۈغلار تەرجىمىھالى»، «بەگتاش ۋە رابىيە»، «گۇر ۋە خۇرمۇز» قاتارلىق داستان، قەسىدە، ئەسلىمە ۋە لىرىكىلىرى بار. بۇلاردىن «بۇلبۇلنامە» دە، گۈل بىلەن بۇلبۇلنىڭ مۇناسىۋىتى سۆيگۈ-مۇھەببەت يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈلۈپ، تەمسىللىك ھالدا بايان قىلىنغان. ئۇ كېيىنكى شەرق ئەدەبىياتىدا كەڭ تارقالغان گۈل ۋە بۇلبۇل سۆيگۈسى ھەققىدىكى خىلمۇ خىل تەمسىللىك ھېكايىلارغا ئاساس بولغان. «پەندنامە» دىداكتىك ئەسەر بولۇپ، ئۇنىڭدا قىزىقارلىق كىچىك ھېكايىلار ئارقىلىق شائىرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش ھەققىدىكى پەلسەپىۋىلىك قاراشلىرى بايان قىلىنغان. «ئۆلۈغلار تەرجىمىھالى» دا شائىر ئىران ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر شەخسلەرنىڭ تەرجىمىھاللىرىنى تونۇشتۇرغان. بۇ كىتاب بۈگۈنكى كۈندىمۇ بەلگىلىك تەتقىقات قىممىتىنى ساقلاپ كەلمەكتە.

شائىرنىڭ خاراكتېرلىك ئەسەرلىرىدىن بىرى — «قۇشلارنىڭ سۇمرۇغنى تاۋاپ قىلىشى» ناملىق لىرىك داستانىدۇر.

① «چەت ئەل ئەدەبىياتى»، بېيجىڭ داشۆسى نەشرىياتى 1982-يىل نەشرى، 89-بەت.

شائىر بۇ داستاندا قۇشلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ قىلىش ئۈچۈن ئەرشكە چىققانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ بۇ جەرياندىكى خىلمۇخىل سەرگۈزەشتىلىرى ئارقىلىق رېئال جەمئىيەتنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ سوفىستىك پەلسەپىۋى قارىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

شائىر ئەتتار ئۆز دەۋرىدىكى سوفىستىك شائىرلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئۆزگىچە خاس ئۇسلۇبقا ئىگە. ئۇنىڭ ئەڭ روشەن ئالاھىدىلىكى شۇ يەردە كۆرۈلىدۇكى، شائىر ئاللا ھەققىدىكى ئەڭ گۈزەل سۈپەتلەشلەرنى، ئەل ئەدەبىياتىدىكى قىزىقارلىق مەسەللەر ۋە ماقال-تەمسىللەرنى ماھىرلىق بىلەن ئىشلىتىپ، ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس دەستۇرى — «قۇرئان» دىن پەلسەپىۋىلىك سۆزلەرنى نەقىل كەلتۈرۈش ئارقىلىق كىشىلەرگە تەربىيە ۋە تەلىم بېرىدۇ. شۇنىڭغا ماسلاشتۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى ئىپادىلەيدۇ.

شائىرنىڭ:

كىمكى ئۇ دۈشمەندىن قىلمىدى ھەزەر،
ئاقىۋەت كۆرىدۇ ئۇنىڭدىن زەرەر.

قاي زاتقا مەرىپەت ھاسىل بولمىدى،
مۇرادى زادىلا ۋاسىل بولمىدى.
بولسا گەر قاي زاتتا دانىشدىن چىراق،
تۆت نەرسە بولىدۇ شۇ زاتتىن يىراق.
نالايىق ئىشلارغا يول قويمايدۇ ئۇ،
كىشىنى نائۈمىد قالدۇرمايدۇ ئۇ.
ھوشيار بول زادىلا قىلما يامانلىق،
يېنىكلىك قىلمىساڭ كېلۇر ئامانلىق.

دېگەنلىگە ئوخشاش چوڭقۇر مەزمۇنلۇق مىسرالىرى ئاز كەم مىڭ يىلدىن بېرى گويا خۇددى تۇلۇگۇللا مەيدانغا چىققاندەك خەلق ئارىسىدا ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرمەكتە. ئېلىمىز تاجىكلىرى ئارىسىدا ئەتتارنىڭ نۇرغۇن قىزىقارلىق ھېكايىلىرى بىلەن ھېكمەتلىرى ئەل ئەدەبىياتى بىلەن پەرق ئەتكۈسىز دەرىجىدە ئارىلىشىپ كەتكەن.

3. شائىرنىڭ ئىجتىمائىي تەسىرى

شائىر ئەتتارنىڭ ئىجتىمائىي تەسىرىنى تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ:
بىرىنچىدىن، ئەتتارنىڭ ئەسەرلىرى قىممەتلىك مىراس سۈپىتىدە پارس-تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدا پەخىرلىك ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. شائىر بىلەن زامانداش ياكى ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆتكەن پارس-تاجىك كلاسسىكلىرىدىن جالالىدىن رۇمى

www.uyghurkitap.com

(1207 — 1272 - يىللار)، كامال خوجەندىي (؟ — 1390 - يىللىرى)، ھافىز شىرازىي (1300 — 1389 - يىللىرى)، ئابدۇراخمان جامىي (1414 — 1492 - يىللىرى) قاتارلىقلار ئەتتارنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالغان، ئۇنىڭغا يۇقىرى باھالارنى بەرگەن ياكى ئۇنى «ئۇستاز» دەپ ئاتىغان.

ئىككىنچىدىن، ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرىدىكى شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدا شەكىللەنگەن ئەدەبىي ئېقىم — سوفىزم ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىلىرى بۇ ئەدەبىياتنىڭ شەكىللىنىشى، تەرەققىياتى ۋە ئۇنىڭ تارىخىي ئورنى بىلەن ئىجتىمائىي تەسىرىگە تۆۋەندىكىچە باھا بېرىدۇ: «ئومۇمىي جەھەتتىن ئالغاندا، سوفىزم شېئىرىيىتىنى سەنائى باشلاپ بەرگەن، ئەتتار گۈللەندۈرگەن، مەۋلانا رۇمى يۇقىرى پەللىگە يەتكۈزگەن①».

ئۈچىنچىدىن، خۇددى يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، شائىر ئەتتار خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن پايدىلانغان. سوفىزملىق پەلسەپە بىلەن يۇغۇرۇلغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئەتتار ئەسەرلىرىنى ئەل ئەدەبىياتىنىڭ مۇكەممەل مەجمۇئەسى دېيىشكە بولىدۇ.

تۆتىنچىدىن، ئەتتار دۆلەت، مىللەت ۋە دىن چېگرىسىدىن ھالقىپ كەتكەن شائىر. ئۇنىڭ «قۇشلارنىڭ سۇمرۇغنى تاۋاپ قىلىشى» غا ئوخشاش ئەسەرلىرى پارس - تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىپلا قالماي، بەلكى شەرق خەلقلىرى، يەنى ئۇيغۇر، ئۆزبېك، ئەزەربەيجان، تۈركمەن، ھىندى قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتلىرىغىمۇ بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتكەن. شائىرنىڭ شېئىرلىرى شەيخ سەئدى، ھافىز شىرازى ئەسەرلىرى بىلەن بىر قاتاردا ئۇزۇن مۇددەتكىچە ھەرقايسى مۇسۇلمان مىللەتلىرىنىڭ مەدرىسلىرىدە تىل - ئەدەبىيات دەرسى سۈپىتىدە ئۆتۈلگەن. ئۇنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرى دۇنيادىكى ئاساسلىق تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان. ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، مەشھۇر كلاسسىك شائىر ئەلىشىر نەۋائىي (مىلادى 1441 — 1501 - يىللىرى) ئەتتارنىڭ ئەسەرلىرىنى زوقمەنلىك بىلەن سۆيۈپ ئوقۇغان ھەم ئۇنىڭدىن ئىلھام ئالغان. ئۇ شائىرنىڭ «قۇشلارنىڭ سۇمرۇغنى تاۋاپ قىلىشى» ناملىق ئەسىرىگە تەقلىد قىلىپ «لىسانۇت - تەير» ناملىق ئەسىرىنى يازغان.

دەرۋەقە، بىر پۈتۈن ساپ ئالتۇن بولمىغىنىغا ئوخشاش، ئەتتارنىڭ ئەسەرلىرىمۇ سوفىزمچىلارنىڭ تەركىدۇنياچىلىق، چۈشكۈنلۈك ئىللەتلىرىدىن خالى بولالمىغان.

كلاسسىك شائىرىمىز شەيخ پەرىدىدىن مۇھەممەد ئەتتارغا لېنىن تۆۋەندىكىچە تەدبىرنى بېرىدۇ:

تارىخىي تۆھپىلەرنى باھالاشتا، تارىخىي ئەربابلارنىڭ ھازىرقى تەلەپكە نىسبەتەن بېجىرەلمىگەن ئىشلىرىغا ئاساسلانماي، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىن ئىلگىرىكى پېشىۋالىرىغا نىسبەتەن ياراتقان يېڭىلىقلىرىغا ئاساسلىنىش لازىم.

① «چەت ئەل ئەدەبىياتى»، بېيجىڭ داشۆسى نەشرىياتى، 1982 - يىل نەشرى، 93 - بەت.

ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا كىرگەن دەۋردىكى ئىسلام مەدرىسلىرى

ئىبراھىم مۇتىئى

مۇھەررىردىن: مەشھۇر ئالىم يوسىف. ف. فىلىپچىرنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئامېرىكىنىڭ باستون شەھىرىدىكى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى شەرقىي ئاسىيا ئىنستىتۇتىدا «ئىسلام دىنىنىڭ جۇڭگوغا تارقىلىشى» دېگەن تېمىدا خەلقئارا ئىلمىي تەتقىقات يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. يىغىن 1989-يىلى 4-ئاينىڭ 12-كۈنىدىن 16-كۈنىگىچە داۋاملاشتى. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ باش تەتقىقاتچىسى، ژۇرنىلىمىز تەھرىر ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى ئىبراھىم مۇتىئى تەكلىپكە بىنائەن بۇ يىغىنغا قاتناشتى. بۇ ماقالە شۇ يىغىندا ئوقۇلۇپ، مۇھاكىمە قىلىنغان.

*　　　　*

ئىسلام دىنى IX-X ئەسىرلەردىن تارتىپ ئۇيغۇرلار ئارىسىغا رەسمىي تارقىلىپ كىرىشكە باشلىدى. ئىسلام دىنىنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىغا قانداق تارقىلىپ كىرگەنلىكى مەسىلىسى تىلغا ئېلىنغاندا، ئالدى بىلەن، قاراخانىيلارنىڭ خاقانلىرىدىن سۇتۇق بۇغراخان ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى ئېلىپ بارغان دىنىي ئۇرۇشلار كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئىسلام دىنىنى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقۇزۇشتا چوڭ رول ئوينىغان باشقا ئامىللارغا ئېتىبار بېرىلمەي كېلىۋاتىدۇ.

بىزگە مەلۇم، ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا كىرىشتىن ئىلگىرى شامان، مانى، بۇددا، نېستورىيان دىنلىرى شارائىتىدا يارىتىلىپ، خېلى يۇقىرى تەرەققىيات باسقۇچىغا كۆتۈرۈلگەن مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىگە ئىگە ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھاياتىنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە چوڭقۇر يىلتىز تارتقان مۇشۇنداق يۇقىرى مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى يالغۇز قورال كۈچى بىلەنلا تەلتۆكۈس يوقىتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئىسلام دىنى يالغۇز بىر خىل ئۇستقۇرۇلما سۈپىتىدىلا ئەمەس، بەلكى بىر خىل يېڭى تۇرمۇش شەكلى سۈپىتىدىمۇ شۇ دەۋردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي ھاياتىنىڭ ھەممە ساھەلىرىگە سىڭىپ كىرىپ، قەدىمكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ھەممە مىراسلىرىنى ئىسلامىيەت روھىدا ئۆزگەرتىپ، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى يېڭى باسقۇچقا — ئىسلامىيەت باسقۇچىغا ئېلىپ كىردى. بۇنىڭدا ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان

www.uyghurkitap.com

ئالىملارنىڭ بىرى ئىسلام مائارىپى، كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، ئىسلام مەركىزى بولدى.

خۇددى بارتولد ئېيتىپ ئۆتكەندەك: «X ئەسىردىكى ئىسلام مەدرىسلىرى ئىسلام دىنىنى تەرغىب قىلىشنىڭ كۈچلۈك قورالى بولدى... بۇ مەدرىسلەر ئارقىلىق ئوتتۇرا ئاسىيادا ئېلىپ بېرىلغان ئىسلام دىنى تەرغىباتى خەلىپىلىكنىڭ سىياسىي چېگرىسىدىن تاشقىرىدا تۇرغان ئوتتۇرا ئاسىيادا ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلەر ئىسلام دۇنياسىنىڭ باشقا رايونلىرىدىكىدىن كۆپ ئېشىپ كەتتى.»①

شۇڭا ئىسلام دىنىنىڭ ئۇيغۇرلار ئوتتۇرىسىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتىش سەۋەبلىرىگە توختالغاندا ئىسلام مەدرىسلىرىگە سەل قارىغىلى بولمايدۇ.

1 . ئىسلام مەدرىسلىرى

«مەدرىسە» ئەرەبچە سۆز بولۇپ، دەرس ئۆتۈلىدىغان ئورۇن ياكى دەرسخانا دېگەن بولىدۇ. ئوتتۇرا ئەسىر ئىسلام دەۋرىدىن باشلاپ، ئومۇمەن، ئوتتۇرا ۋە ئالىي بىلىم يۇرتلىرى مەدرىسە دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

دىنىي مەكتەپلەر ئىسلام دۇنياسىدا دەسلەپ ئەرەبلەردە پەيدا بولغان. كېيىن ئايرىم مەسچىتلەر قېشىدا ئىلاھىيەت مەكتەپلىرى تەسىس قىلىنىپ مەدرىسە دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. بۇنىڭدا بۇددا ئىبادەتخانىلىرى يېنىدا قۇرۇلغان «ۋىخارا» دەپ ئاتالغان دىنىي بىلىم يۇرتلىرى ئۈلگە بولغان دېگەن پىكىرلەرمۇ بار.②

1065-يىلى سەلجۇقىيلار خاندانلىقىنىڭ ئاتاقلىق ۋەزىرى نىزامۇلمۇلۇك باغداتتا «نىزامىيە» ناملىق رەسمىي مەدرىسە قۇرۇپ، ئۇنى دۆلەت نازارىتىدە ئۆلىمالار، مۇدەررىسلەر ۋە دۆلەت خادىملىرىنى تەربىيىلەيدىغان مۇستەقىل (يەنى مەسچىتلەردىن ئايرىلغان) تەلىم-تەربىيە ئورنىغا ئايلاندۇرۇپ، ئىسلام مەملىكەتلىرىگە ئۈلگە يارىتىپ بەردى. مۇشۇ مەدرىسىنىڭ ئاتاقلىق مۇدەررىسى، شۇ چاغدىكى ئىسلام دۇنياسىنىڭ ئاتاقلىق ئىلاھىيەت ئالىمى، پەيلاسوپى ۋە مائارىپ نەزەرىيىچىسى غەززالى ئىسلام مائارىپىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسىنى ئىشلەپ چىققان. ئۇ «ئىلىمنىڭ مۇقەددىمىسى» ناملىق ئەسىرىدە مائارىپنىڭ بەش چوڭ مەسىلىسىنى يورۇتۇپ بەرگەن. بۇلار:

1. ئوقۇغۇچىنىڭ پەزىلىتى، 2. تەلىم-تەربىيىنىڭ پەزىلىتى، 3. ئەقىل-ئىدراك دەلىللىرى بىلەن ئوقۇتۇشنىڭ قىممىتىنى ئىسپاتلاش، 4. بىلىمنىڭ تۈرلىرى، 5. ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋەزىپىلىرى.

ئۇنىڭ بۇ جەھەتلەردىكى بىرمۇنچە كۆز قاراشلىرى شۇ چاغلاردىكى ياۋروپا مائارىپچىلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرىدىن كۆپ ئۈستۈن تۇراتتى.③

سامانىيلار ۋە قاراخانىيلار دەۋرلىرىدە ئوتتۇرا ئاسىيادا تەسىس قىلىنغان مەدرىسلەر ئەنە شۇ نىزامۇلمۇلۇك ۋە غەززالىلار تەرىپىدىن تەشكىلىي ۋە ئىلمىي جەھەتتىن تاكامۇللاشتۇرۇلغان مەدرىسلەرنى ئۈلگە قىلىپ قۇرۇلغانىدى.

2 قاراخانىيلار دەۋرىدە قۇرۇلغان مەدرىسلەر

قاراخانىيلارنىڭ چوڭ پايتەختى بالاساغۇندا قانداق مەدرىسلەر بولغانلىقى ھەققىدە بىۋاسىتە مەلۇماتلار بەك ئاز. بارتولدنىڭ كۆرسىتىپ ئۆتۈشىچە، 893-يىلى سامانىيلار تالاس شەھىرىنى ئىشغال قىلغاندا، ئۇ يەردىكى چوڭ بىر خىرىستىئان ئىبادەتخانىسىنى مەسچىتكە ئايلاندۇرغان. بۇنىڭدىن تاشقىرى يەتتەسۇ رايونىدا قارلۇق ۋە ئوغۇز قەبىلىلىرىنىڭ يەرلىك خانلىرى ئىسلام دىنىنى تېخى قوبۇل قىلمىغان چاغلاردىمۇ بۇ رايوندىكى جەند ۋە يېڭى كەنتكە ئوخشاش مۇسۇلمان سودىگەرلىرى توپلىنىپ ئولتۇرغان شەھەرلەردە ئىسلام مەسچىتلىرى ۋە دىنىي مەكتەپلەر بولغان. بۇغراخانلار ھەققىدىكى تەزكىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، سۇتۇق بۇغراخاننىڭ تاغىسى ئوغۇلچاق خاقان بولۇپ تۇرغان دەۋردە قەشقەر، ئاتۇشتىمۇ بىر ئىسلام مەسچىتى بولغان. بۇ مەسچىت ئاساسەن ئىسلام ئەللىرىدىن كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ دىنىي پائالىيەت ئورنى بولغان.④

بىزگە مەلۇم، شۇ دەۋرلەردە سەمەرقەند ۋە بۇخارالار بىلەن زىچ مەدەنىي مۇناسىۋەتتە بولغان يەتتەسۇدىكى ئاشۇنداق جايلاردىن بىرى بولغان فاراب شەھىرىدىن قاراخانىيلار سۇلالىسى مەيدانغا كېلىشتىن ئىلگىرىلا تۈركىي خەلقلەردىن ئەبۇ نەسىر فارابى ۋە ئەبۇ ئىسھاق ئىبنى ئىبراھىم فارابىغا ئوخشاش ئاتاقلىق ئىسلام پەيلاسوپلىرى ۋە تىلشۇناسلىرى يېتىشىپ چىققان.

قاراخانىيلار دەۋرىدە قەشقەردە قۇرۇلغان مەدرىسلەردىن ھازىرغىچە بىزگە مەلۇم بولغانلىرى تۆۋەندىكىلەر:

ساجىيە مەدرىسى (مەدرىسەئى ساجىيە) — جامال قارشى ئۆزىنىڭ «سوراھ لۇغىتىگە ئىلاۋە» ناملىق ئەسىرىدە بۇ مەدرىسە نامىنى تىلغا ئالىدۇ ۋە ئۆزى جەۋھەرىيىنىڭ «سىھاھ»⑤ لۇغىتىنى ئۇزۇن ئىزدەپ، ئاخىر سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان تەرىپىدىن قۇرۇلغان ساجىيە مەدرىسىنىڭ كىتابخانىسىدىن تاپقانلىقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتىدۇ.⑥

ساجىيە مەدرىسى قاراخانىيلاردىن كېيىن بولۇپمۇ نايمان شاھزادىسى كۈچلۈك ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرلەردە بىر مەزگىل ۋەيران قىلىنغان بولسىمۇ، چاغاتاي خانلىرىدىن بولغان ئوتتۇرا ئاسىيا ۋالىيسى مەسئۇد بەگ 1260-يىلى بۇ مەدرىسىنىڭ خارابىسى ئورنىغا «مەسئۇدىيە» مەدرىسىسىنى ۋە ئۇنىڭ يېنىدا «سائادەت» كۈتۈپخانىسىنى سالدۇرغان. جامال قارشىنىڭ يېزىشىچە، بۇ مەدرىسىگە «ھەممە ئىقلىملاردىن ھەر يىلى مىڭلاپ ئوقۇغۇچىلار كېلىپ بىلىم ئالغان. بۇ يەردە يالغۇز ئىلاھىي بىلىملەرلا ئوقۇتۇلۇش بىلەن قالماي، ئارىستوتىل، سوقرات، فارابى، ئىبنى سىنا ۋە خارەزمى پەلسەپىلىرىمۇ ئوقۇتۇلغان.»⑦

ھەمىدىيە مەدرىسى — قەشقەر دۆلەتباغدىكى ھەمىدىيە مەدرىسىمۇ قاراخانىيلار دەۋرىدىن تارتىپ مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن ئاتاقلىق مەدرىسە. مەھمۇت قەشقەرى «دىۋان»دا ئۇستازىم دەپ تىلغا ئالغان «ھۈسەيىن ئىبنى خەلەف قەشقەرى» (بۇ ھەقتە تۆۋەندە توختىلىمىز) مۇدەررىسلىك قىلغان بۇ مەدرىسە قاراخانىيلارنىڭ خان جەمەتىدىن

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

ۋە باشقا ساھەدىكى ئادەملەردىن نۇرغۇن ئالىملارنى يېتىشتۈرۈپ چىققان.

مەھمۇدىيە مەدرىسىسى — قاراخانىيلارنىڭ ئۆز دەۋرىدىكى يازلىق سەيلىگاھى بولغان ئوپالدا، مەھمۇت قەشقەرى مازارى يېنىدا «مەھمۇدىيە مەدرىسىسى» ناملىق بىر مەدرىسە خارابىسىمۇ بار.

مەزكۇر مازار تەزكىرىسىدىكى مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، بۇ مەدرىسە قاراخانىيلارنىڭ خان جەمەتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان. مەھمۇت قەشقەرى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا باغداتتىن قايتقاندىن كېيىن، مۇشۇ مەدرىسىدە سەككىز يىل مۇدەررىسلىك قىلىپ، نۇرغۇن ئۆلىمالارنى يېتىشتۈرۈپ «ئىلىمگە ھۆددىگەر پىرىم» دېگەن شەرەپلىك نام ئالغان.[8]

قاراخانىيلار دەۋرىدە قەشقەردە قۇرۇلغان مۇشۇ مەدرىسلەر، ئۆز دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ھەر خىل ئالىملار، شائىرلار ئىلمىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان ئىلمىي مەركەزلەرگە ئايلانغان. شۇڭا جامال قارىشى ئۆز دەۋرىدىكى قەشقەرنى: «ئىسلام دىيارى، ئەزىزلەر يۇرتى، مەشھۇر زاتلارنىڭ پائالىيەت سەھنىسى، ئېسىلزادە ئەمىرلەرنىڭ ماكانى، ئۇلۇغ ئالىملار تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھەر-قەشقەر ئۆز دەۋرىدە بەك ئاۋات شەھەر بولغان» دەپ يازىدۇ.[9]

باشقا تارىخچىلارمۇ ئۆز دەۋرىدە قەشقەرنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى زور مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغانلىقىنى تەكىتلەپ ئۆتىدۇ.

قەشقەردىكى مەدرىسە بىنالىرى ئادەتتە خاقانلار، مەشھۇر ۋەزىرلەر ۋە يۇقىرى تەبىقە ئادەملىرى (ۋاڭلار، چوڭ بەگلەر، چوڭ بايلار) تەرىپىدىن سېلىنغان. مەدرىسلەرنى تەمىنلەپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئۇنى سالغۇچىلار مەخسۇس ۋەخپىلەر تەيىن قىلغان. مۇنداق ۋەخپىلەر تېرىلغۇ يەرلەر، كارۋانسارايلار ياكى رەستىلەردىكى دۇكانلارغا ئوخشاش يەر مۈلۈكلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، مۇدەررىسلەر شۇ ۋەخپىلەرنىڭ كىرىمى بىلەن تەمىن قىلىنغان. ئوقۇغۇچىلار ئاساسەن ئۆز خىراجىتى بىلەن ئوقۇغان، ئايرىم قىيىنچىلىقى بار ئوقۇغۇچىلارغا مەدرىسە ۋەخپىسىدىن ياردەم قىلىشمۇ بىر خىل ئادەت تۈسىگە كىرگەن.

ئاتاقلىق مەدرىسە بىنالىرى (بولۇپمۇ خاقانلار، مەشھۇر ۋەزىرلەر تەرىپىدىن سېلىنغان مەدرىسە بىنالىرى) خېلى ھەشەمەتلىك بولغان.

ئادەتتە چوڭ مەدرىسلەردە نۇرغۇن ئادەم سىغىدىغان دەرسخانىلەر، مۇدەررىسلەر دەم ئېلىش ئۆيى، ئوقۇغۇچىلار ياتىدىغان كەم دېگەندە 30-40 ھۇجرا بولغان. ھەربىر ھۇجرىدا 8 — 10 تالىپ يېتىپ ئوقۇغان.

مەدرىسلەردە يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە سەرراپ — ھاممام، ئاشخانا، يېمەكخانا ۋە ئومۇمىي ھاجەتخانىلارمۇ سېلىنغان.

قاراخانىيلار دەۋرىدىكى مەسچىت ۋە مەدرىسە بىنالىرى ئارخىتېكتۇرا جەھەتتىنمۇ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان. چىڭگىزخان دەۋرىدە بۇ يەردىن ئۆتكەن جۇڭگو ساياھەتچىسى چاڭچۇن جىزىن مۇنداق بىنالارنىڭ بەك كۆركەم ئىكەنلىكىنى،

تاملىرى پىششىق خىشتىن سېلىنىپ، رەڭلىك كاھىشلار بىلەن يېپىلغانلىقىنى، دېرىزىلىرىگە رەڭلىك ئەينەكلەر قويۇلغانلىقىنى كۆرگەن.[11] بۇ بىنالارنىڭ قۇرۇلۇشىدا ئىسلام بىناكارلىق سەنئىتى ئۇتۇقلىرى مۇجەسسەملەشكەن. مەدرىسە تاملىرى ۋە ئىشىك-دېرىزىلەر ئۆز دەۋرىدە بۇددا مىلىق ئۆيلىرىنى بېزەشتە زور ماھارەت ھاسىل قىلغان خەلق نەققاشلىرىنىڭ نەقىشلىرى ۋە ئىسلام خەتتاتلىق سەنئىتىنىڭ ئەڭ گۈزەل نەمۇنىلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن.

قاراخانىيلار دەۋرىدە قەشقەردە سېلىنغان مۇنداق مەدرىسە بىناكارلىقى كېيىنكى دەۋرلەردە شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدا سېلىنغان مەدرىسە بىناكارلىقىدىمۇ بىر خىل ئەنئەنە بولۇپ داۋام قىلغان. بولۇپمۇ چاغاتاي دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىيا ۋالىيسى بولۇپ تۇرغان مەسئۇد بەگ تەرىپىدىن قەشقەردە سېلىنغان «مەسئۇدىيە» مەدرىسىسى بۇ خىل بىنالارنىڭ ئەڭ كۆركەملىرىدىن بولغان.

3. ئىسلام مەدرىسلىرىدە ئوقۇتۇلغان دەرسلەر ۋە ئوقۇتۇش ئۇسۇلى

قاراخانىيلار دەۋرىدە قەشقەردە قۇرۇلغان مەدرىسلەردە قانداق دەرسلەر ئوقۇتۇلغانلىقى ھەققىدە بىۋاسىتە تارىخىي خاتىرىلەر بەك ئاز. ئەمما بۇ مەدرىسلەرگە ئۈلگە بولغان باغدات ۋە بۇخارا مەدرىسلىرىدە ئوقۇتۇلغان دەرسلەر ۋە كېيىنكى چاغلاردا قەشقەر مەدرىسلىرىدە ئوقۇتۇلۇپ كېلىۋاتقان دەرسلەرگە ئاساسەن ئۇ چاغدىكى قەشقەر مەدرىسلىرىدە قانداق پەنلەر ئوقۇتۇلغانلىقى ھەققىدە ئومۇمىي بىر چۈشەنچىگە كېلىش تەس ئەمەس.

قاراخانىيلار دەۋرىدىكى دىنىي مەكتەپلەر ۋە ئىسلام مەدرىسلىرى ئالدى بىلەن دىنىي تەلىم-تەربىيە ئورنى بولغان. خۇددى ئىبنى خەلدۇن (1332 — 1406) ئېيتىپ ئۆتكەندەك، ئىسلام مەكتەپلىرىدە ئىسلام دىنى ۋە قۇرئان بارلىق ئۆگىنىش پائالىيەتلىرىنىڭ مەركىزى قىلىنغان. بارلىق دىنىي ۋە دۇنياۋى دەرسلەر مۇشۇ مەركەزنى چۆرىدىگەن ھالدا ئېلىپ بېرىلغان. بۇ ئىسلام مەكتەپلىرىدىكى تەلىم-تەربىيىنىڭ ئاساسىي تەرىپى. لېكىن ئىسلام مەكتەپلىرىدە مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ «سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ئەڭ ياخشى ئادەملەر ئۇ دۇنيانى دەپ بۇ دۇنياغا سەل قارايدىغان ياكى بۇ دۇنيانى دەپ ئۇ دۇنياغا سەل قارايدىغان ئادەملەر بولماستىن، ھەر ئىككى دۇنيا ئۈچۈن ئىشلەيدىغان ئادەملەردۇر» دېگەن تەلىمىگە ئاساسەن، مەدرىسلەردە بۇ دۇنيا ئۈچۈن كېرەكلىك بىلىملەرگىمۇ خېلى زور ئورۇن بېرىلگەن. بولۇپمۇ ئىسلامىيەت تېخى خۇراپات پاتقىقىغا پېتىپ قالمىغان X-XV ئەسىرلەردە ئەھۋال شۇنداق بولغان.

قاراخانىيلار دەۋرىدە ھەممە يېزا ياكى مەھەللىدە بىردىن دىنىي مەكتەپ ۋە شەھەرلەردە مەدرىسلەر ئېچىلغان.

باشلانغۇچ دىنىي مەكتەپلەردە ئاساسەن خەت تونۇتۇش ۋە قۇرئان ساۋاتى چىقـ

رىش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلغان. ئاندىن دىنىي ئەقىدە (ئەقائىدى ئىسلامىيە) [illegible]ۋادى بېرىلگەن، شۇنىڭدەك ئەدەبىياتتىن، ئاساسەن تۈركىي تىلدىكى ئەدەبىياتتىن دەسلەپكى ساۋات بېرىلگەن.

بۇنداق باشلانغۇچ دىنىي مەكتەپلەردە دەرس مەسچىت يېنىدا ياكى موللىلارنىڭ هويلا ۋە ئۆيلىرىدە ئوقۇتۇلغان. ئوغۇل-قىزلار ئارىلاش ئوقۇغان.

شۇندىن كېيىن باللار ئۆز ئەھۋالىغا ۋە ئىستېداتىغا قاراپ مەدرىسلەرگە كىرىپ ئوقۇغان.

مەدرىسلەردە تۆۋەندىكى دىنىي ۋە دۇنياۋى دەرسلەر ئوقۇتۇلغان:

1) ئىسلام قانۇنىغا ئائىت دەرسلەر: قۇرئان تەپسىرى، ھەدىس، فىقھە (بۇ دەرسلەردە ئاساسەن قۇرئان ۋە ئىسلام شەرىئىتىدىن ىرقەدەر تەپسىلىي بىلىم بېرىش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان).

2) تىل ۋە ئەدەبىيات دەرسلىرى: تىلدا ئاساسەن ئەرەب تىلى فونېتىكىسى (شىپاھىيە)، مورفولوگىيىسى (سەرف)، سىنتاكسىسى (نەھۋ) ئوقۇتۇلغان. ئەرەب تىلى ئىسلام دۇنياسىدا دىن ۋە ئىلىم-پەن تىلى بولغاچقا، مەدرىسلەردە بۇ تىلغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىلگەن. شۇنىڭغا قوشۇپ پارس تىلىمۇ مۇھىم بىر دەرس قىلىپ ئۆتۈلگەن. بولۇپمۇ ئەدەبىياتتا پارس تىلى ئاساسىي تىل قىلىنغان. تۈركىي تىل ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئانا تىلى بولغاچقا، ھەممە دەرسلەرنى چۈشەندۈرگەندە بۇ تىلغا مۇراجىئەت قىلماي بولمىغان. شۇڭا ئەرەب ۋە پارس تىللىرى تۈركىي تىلغا سېلىشتۇرۇپ ئۆتۈلگەن.

ئەدەبىيات بويىچە: پەساھەت ئىلمى، بالاغەت ئىلمى، ئەرۇز ئىلمى، يازغۇچىلىق ۋە خەتتاتلىق دەرسلىرى ئۆتۈلگەن. تەرجىمانلىق ۋە تارىخ دەرسلىرىمۇ ئەدەبىياتنىڭ بىر تۈرى قىلىپ ئوقۇتۇلغان.

3) رىيازىيەت بويىچە: ھېساب، ھەندەسە (گېئومېترىيە)، ئىلمىي نۇجۇم (ئاسترونومىيە)، ئەلجەبىر (ئالگېبرا)، مۇزىكىشۇناسلىق دەرسلىرى ئوقۇتۇلغان.

4) ھېكمەت بويىچە: ھېكمەت (پەلسەپە)، مەنتىق (لوگىكا)، ئىلاھىيەت، مېتافىزىكا، كىمىيا، تىبابەت، جۇغراپىيە ئىلىملىرى ۋە سىياسەت، ئەخلاق، ئائىلە باشقۇرۇش دەرسلىرىمۇ بىر خىل ئىلىم سۈپىتىدە ئوقۇتۇلغان.

بۇلاردىن باشقا مالدوختۇرلۇق، زىرائەتچىلىك دەرسلىرىمۇ قوشۇمچە قىلىپ ئوقۇتۇلغان.

چوڭ شەھەرلەردىكى مەدرىسلەر يېنىدا كۈتۈپخانىلار، شىپاخانىلار، بەزىدە رەسەتخانىلارمۇ قۇرۇلغان بولۇپ، مۇدەررىسلەر دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇ ئورۇنلاردا ئۆز كەسىپلىرى بويىچە ئىلمىي پائالىيەتلەر ئېلىپ بارغان.

مەدرىسلەرنىڭ ئوقۇتۇش ئۇسۇلى بىرقەدەر ئاددىي بولۇپ، مۇدەررىس مۇنبەردە ئولتۇرۇپ دەرس ئۆتسە (ئادەتتە كىتابتىن بىر ئابزاس ئوقۇپ، ئۇنى ئىزاھلاش ئۇسۇلى بىلەن)، ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ ئالدىدا ھالقا تەشكىل قىلىپ ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلاپ، مۇدەررىس سۆزلىگەن نەرسىلەرنى ئەستە قالدۇرغان ۋە ياد ئالغان. يۇقىرى سىنىپلاردا

دەرس داۋامىدا بەزى مەسىلىلەر ئۈستىدە سوئاللار قويۇلۇپ، مۇنازىرىلىشىشمۇ مەدرىسە دەرسلىرىنىڭ بىر شەكلى بولغان. مۇنداق مۇنازىرىلەرگە مۇدەررىس ۋە ئوقۇغۇچىلاردىن باشقا كىشىلەر چەتتىنمۇ قاتنىشىدىغان بولۇپ، ھالقىدا بۇلار ئۈچۈن مەخسۇس ئورۇن ئاجرىتىلغان. بەزى مۇنازىرىلەر ناھايىتى كەسكىن تۈس ئېلىپ، ئىككى تەرەپ ياقا سىقىشىدىغان دەرىجىگە يەتكەن. لېكىن ئاخىر يەنە سۆلھى بىلەن ئاياغلىشىدىغان بولغان. ئوقۇغۇچىلار بىر مۇدەررىسنىڭ دەرسىنى تولۇق ئىگىلەپ بولسا ياكى ئۇنىڭ دەرسىدىن قانائەت ھاسىل قىلمىسا، باشقا مۇدەررىسلەرنىڭ دەرسىگە يۆتكىلىپ ئوقۇغان (بۇ ھال، ھازىرقى داشۆلەردىكى تاللاپ ئوقۇلىدىغان دەرسلەرگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ).

مەدرىسلەردە ئوقۇش مۇددىتى چەكلەنمىگەن. ئوقۇش ئادەتتە، 15 — 20 يىل داۋام قىلغان. ئىستېداتلىق ئوقۇغۇچىلار بىر مەدرىسىدە مەلۇم مۇددەت ئوقۇغاندىن كېيىن ئۆزى تاللىغان پەن بويىچە بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن، باشقا شەھەرلەردىكى ئاتاقلىق مۇدەررىسلەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىلىمىنى ئاشۇرۇپ، ئۇلاردىن پەتىۋا ئالغان (ئىلمىي ئۇنۋان ئالغان). ئادەتتىكى تالىپلار مەدرىسىدە 15 — 20 يىل تۇرسىمۇ تۈزۈك بىلىم ئىگىلىيەلمەي، قۇرۇق ئىبارە يادلاپ «موللا» بولۇپ قايتقان.

مەدرىسلەردە ئوقۇتقۇچىلار مۇئەللىم، مۇئەددىپ (ئەدەب-قائىدە ئۆگەتكۈچى)، مۇدەررىس، شەيخ ۋە ئىمام دېگەندەك دەرىجىلەرگە بۆلۈنگەن.

4. قەشقەر مەدرىسلىرىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن مەدەنىي مۇھىت

قەشقەردىكى ئىسلام مەدرىسلىرى شۇ دەۋردە ئوتتۇرا ئاسىيادا سامانىيلار دەۋرىدە زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن ئىسلام مەدەنىيىتى تۈرتكىسىدە مەيدانغا كەلگەن. بۇنىڭدا بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى يەرلىك خەلقلەردىن يېتىشىپ چىقىپ، ئىسلامىيەت دۇنياسىغا زور تەسىر كۆرسەتكەن ئالىملارنىڭ تەسىرى بەك چوڭ بولغان.

شۇڭا بىز سۆزنى ئالدى بىلەن سامانىيلار دەۋرىدىن باشلايمىز.

ئوتتۇرا ئاسىيادا ئىسلام مەدرىسلىرى دەسلەپ سامانىيلار دەۋرىدە (892 — 999) زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن. ئىرانلىقلارنىڭ مىللىي دۆلىتى بولغان سامانىيلار باغداتتا ئەرەبلەرگە ماسلاشتۇرۇپ قۇرۇلغان ئىسلام مەدرىسلىرىنى ئۆز مىللىتىنىڭ (يەنى ئىرانلىقلارنىڭ) ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇپ، ئالدى بىلەن دارى (پارس) تىلىنى ئەرەب تىلى بىلەن بىر قاتاردا دۆلەت تىلى قىلىپ بەلگىلىگەن. مەدرىسلەردە ئىلاھىيەت، پەلسەپە ۋە رىيازىيەتتە ئەرەب تىلى ئىشلىتىلگەندىن تاشقىرى باشقا پەنلەردە بولۇپمۇ ئەدەبىيات-سەنئەتتە پارس تىلى ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىدى. يۇنان، ھىند ۋە سۈرىيە تىللىرىدىن نۇرغۇنلىغان پەلسەپە، تېبابەت، رىيازىيەت (ماتېماتىكا)، ئىلمىي نۇجۇم (ئاسترونومىيە)، ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرى پارس تىلىغا تەرجىمە قىلىندى ۋە بۇ ئەسەرلەردىكى كۆز قاراشلارنى شەرھلەيدىغان نۇرغۇن ئەسەرلەر يېزىلدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت

www.uyghurkitap.com

بىلەن ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئىسلام دىنى ئىلاھىيەت نەزەرىيىسى ئىچىگە يۇنان پەلسەپىسىنىڭ ماتېرىيالىستىك خاھىشقا ياتىدىغان ئەقلىيىلىك (راتسىئوناللىق) ئامىللىرى كىرىشكە باشلىدى.[11]

بۇ جەھەتتە سامانىيلار (كېيىنرەك، قاراخانىيلار) دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىدىن يېتىشىپ چىققان مۇنۇ ئالىملارنىڭ رولى بەك چوڭ بولدى:

ئەبۇ نەسىر فارابى (870 — 950) — دەسلەپ قارلۇق خانلىقىغا، كېيىن قاراخانىيلارغا تەۋە بولغان فاراب (ئوترار) شەھىرىدە تۇغۇلغان. فارابىتكى ئىسلام مەدرىسلىرىدە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا تەھسىلنى تۈگىتىپ، بۇخارا، ئىران، باغدات قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان. ئۇ ئۈچ تىلنى — تۈركىي، پارس، ئەرەب تىللىرىنى مۇكەممەل بىلىپ تولۇق سۆزلىيەلىگەن ۋە ئەسەر يازالىغان. يۇنان، لاتىن، سانسكرىت تىللىرىنىمۇ ئوبدان بىلگەن. يۇنانچىدىن ئەرەبچىگە بىر مۇنچە ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان. پەلسەپە، جۇغراپىيە، زوئولوگىيە، تىبابەتچىلىك، مۇزىكىشۇناسلىق بويىچە ئۇرغۇن تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بېرىپ، 120 دىن ئارتۇق چوڭ ئەسەر يازغان. ئۇنىڭ بولۇپمۇ ئارىستوتېل ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلىپ ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئىنتايىن چوڭ بولۇپ، «ئىككىنچى ئارىستوتېل» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئىگە بولغان. فارابى شۇ دەۋردە ئىسلام ئىلىم دۇنياسىدا كەسكىن كۆرەش قىلىۋاتقان ئىككى خىل ئىدېئولوگىيە ئېقىمىدىن بىرى بولغان ئەقلىيىلىك (راتسىئوناللىق) ئېقىمىنىڭ يېتەكچىسى بولغان.

فارابىنىڭ كۆز قاراشلىرى ئىبن سىنا، بىرونى، ئەبۇلۋەفا بوزجانى، ئۆمەر ھەييام، روداكى، فىردەۋسى، مەھمۇت قەشقەرى ۋە يۈسۈپ خاس ھاجىپلارنىڭ دۇنيا قاراشلىرىغا چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ مۇزىكىشۇناسلىق تەلىماتلىرى ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ، بولۇپمۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇزىكا مەدەنىيىتىگە چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن.[12]

ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا (980 — 1037) — ئىبن سىنا سامانىيلار دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى بۇخارادا تۇغۇلغان. 999 - يىلى قاراخانىيلار سامانىيلارنى يوقىتىپ، ماۋەرائۇننەھرنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، شۇ قاراخانىيلار دەۋرىدە ئۆز ئىلمىي پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارغان. ئىبن سىنا پەلسەپىدە فارابى باشلىغان ئەقلىيىلىك ئېقىمىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ، پەلسەپە، تەبىئەت پەنلىرى، بولۇپمۇ، تىبابەت ساھەسىدە ناھايىتى زور ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرگەن. ئۇ ئۆزىنىڭ «ئەششىفا» (كىتابى شىفا)، «ئەلقانۇن» (تىبابەت قانۇنلىرى)، «دانىشنامە» دېگەنگە ئوخشاش تىببىي ۋە پەلسەپە ئەسەرلىرى بىلەن پۈتۈن ئىسلام دۇنياسىنىڭ تىبابەتچىلىك ئىلمىگە، شۇ جۈملىدىن ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك ئىلمىگە ئاساس سالغان. دۇنيا تىبابەت ئىلمىنىڭ تەرەققىياتىغا ۋە ئىسلام پەلسەپىسىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن.[13]

ئەبۇ رەيھان بىرونى (973 — 1050) — خارەزمنىڭ پايتەختى بولغان قىيات شەھىرى يېنىدىكى بىر يېزىدا تۇغۇلۇپ، ئافغانىستاندىكى غەزنە شەھىرىدە ۋاپات بولغان. ئەبۇ رەيھان بىرونى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ يەنە بىر ئاتاقلىق ئالىمى، مەشھۇر ئاسترونوم، ماتېماتىك، جۇغراپىيىچى، گېئولوگ، فىلولوگ، پەيلاسوپ، تارىخچى، ئېتنوگراف،

دورىگەر ۋە شائىردۇر. بىرونى «الاثارۇلباقىيە عن القرون الخالىيە» («بۇرۇنقىلاردىن قالغان ئىزلار، بىزگە يەتكەن سۆزلەر») ناملىق ئوتتۇرا ئەسىر ئىلىملىرى ئېنسىكلوپېدىيەسىنى يازغان، «ھىندىستان»، «ئېسىل تاشلار»، «مەسئۇد جەدۋەللىرى»دېگەنگە ئوخشاش 150 تىن ئارتۇق ئەسەر قالدۇرۇپ كەتكەن. بۇلاردىن 45 پارچىسى ئاسترونومىيە ۋە ماتېماتىكىغا بېغىشلانغان. بىرونى گالىلېدىن 500 يىل ئىلگىرى دۇنيا قۇياشنى مەركەز قىلىپ ئايلىنىدۇ، دېگەن تەلىماتنى ئوتتۇرىغا قويغان؛ نيۇتوندىن 600 يىل ئىلگىرى جىسىملارنىڭ يەرگە قاراپ تارتىلىش قانۇنىنى كەشىپ قىلغان. دۇنيا ماددىدىن ئىبارەت، ماددىلار دائىم ھەرىكەت ۋە ئۆزگىرىش جەريانىدا بولىدۇ، دېگەن ئىلمىي كۆز قارىشىنى ئىلگىرى سۈرگەن. بىرونى تىللارنى «ياخشى تىل»، «يامان تىل» دەپ بۆلۈشكە بولمايدۇ، ھەر بىر خەلق ئۆز تىلىنى ياخشى دەپ تونۇيدۇ، چۈنكى ئۇ شۇ تىلغا ئادەتلىنىپ كەتكەن، ئۇلار ئۆز تىلىنىڭ ئۆز ھاجىتىدىن چىقالىشىغا ئىشىنىدۇ، شۇڭا تىللارنىڭ بىر-بىرىدىن ئارتۇقچىلىقى يوق، ئادەمزاتنىڭ ھەممىسى بىردەك دېگەن خۇلاسىگە كەلگەن. بىرونىنىڭ تىلشۇناسلىق ساھەسىدىكى بۇ خىل كۆز قاراشلىرى شۇ دەۋردە بىر قىسىم ئىسلام ئالىملىرىنىڭ ئەرەب تىلىنى ھەممىدىن ئۈستۈن بىلىدىغان كۆز قاراشلىرىنى رەت قىلىپ، ئوتتۇرا ئاسىيادا پارس ۋە تۈركىي تىللارنىڭ قەد كۆتۈرۈشىگە نەزەرىي ئاساس بولۇپ بەرگەن.⑭

X ئەسىردىكى ئوتتۇرا ئاسىيادا ئىدىئولوگىيە ساھەسىدە ئىسلام ئىلاھىيەت تەلىماتى بىلەن ئارىستوتېل تەلىماتىنىڭ ئىسلام دۇنياسىغا تونۇشتۇرۇلۇشى ئارقىلىق ئىسلام ئالىملىرى ئارىسىدا باش كۆتۈرۈپ چىققان ئەقلىيىلىك (راتسىئونالىزم) تەلىماتى ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن كۈرەش يۇقىرىقىدەك مەشھۇر ئالىملارنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەن.

ئەلۋەتتە، بۇ دەۋردە ئەنئەنىۋى ئىسلام ئىلاھىيەت ئىلمى تەرەپدارلىرىمۇ جىم ياتمىغان. ئۇلارمۇ ھۆكۈمدارلار ئارىسىدىن ئۆز تەرەپدارلىرىنى تېپىپ، ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكەن چاغلاردا، ھەر تۈرلۈك باھانىلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، يۇقىرىقىدەك ئىلغار پىكىرلىك ئالىملارنى خۇدادىن يۈز ئۆرۈگەنلەر دەپ ئاردىن سۈپۈرۈپ چىقارماقچى بولغان. بولۇپمۇ ئۇلارنى ياقلايدىغان ھۆكۈمدارلار تەختكە چىققاندا شۇنداق قىلغان. لېكىن باغداتتا نىزامۇلمۇلۈك، ئوتتۇرا ئاسىيادا سامانىي پادىشاھلىرى ۋە قاراخانىي خاقانلىرى ئىچىدىكى پىكرى ئوچۇق ھۆكۈمدارلارنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا يۇقىرىقىدەك ئىلغار پىكىر ئېقىمىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان ئالىملار ئۆز تەلىماتلىرىنى كەڭ تەرغىپ قىلالىغان.

XI ئەسىردە يېزىلغان نىزامىي ئەروزى سەمەرقەندىي ئۆزىنىڭ «مەجمەئۇننەۋادىر» («نادىر ھېكايىلار») ناملىق ئەسىرىدە سامانىيلار ۋە قاراخانىيلار دەۋرىدە ئىلىم-مەرىپەتكە ھامىيلىق قىلغان سامانىي پادىشاھى ئەمىر ئىسمائىل سامانىي، غەربىي قاراخانىيلار خاقانى خىزىرخان قاتارلىق بىرمۇنچە ھۆكۈمدارلارنى ۋە ئۇلار ئۆز ئەتراپىغا توپلىغان يۈزلىگەن پەيلاسوپ، ئاسترونوم، يازغۇچى-شائىرلارنى ۋە تېبابەت ئالىملىرىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتىدۇ.

مانا مۇشۇنداق مەدەنىي ئارقا كۆرۈنۈش ئاساسىدا قاراخانىيلار دەۋرىدە ئۇيغۇر شەھەرلى-

رىدە قوزغالغان ئىسلام مەدرىسلىرى بۇددا دىنىنىڭ خۇپىيەچىلىك مەزھىپى ئورنىدىن ئەنئۆى چۈشكۈنلۈك پاتقىقىغا پېتىپ قالغان ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە تامامەن يېڭى بىر نۇۋى دۇنيا ئەكەلدى. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئىسلام دىنى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا يالغۇز يېڭى بىر خۇدالىق دىنىي ئېتىقادنىلا ئەكىلىش بىلەن قالماي، بەلكى يېڭى بىر مەدەنىيەتمۇ ئەكەلدى.

٥. قەشقەر مەدرىسلىرىدە ئىلمىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان مۇدەررىسلەر

قەشقەر مەدرىسلىرى دەسلەپ قۇرۇلغان چاغلاردا مۇدەررىس بولغان ئالىملار ئەنە شۇ سامانىيلار دەۋرىدە بۇخارا، سەمەرقەنت ۋە باغداتتا يېتىشكەن ئالىملار ئىدى. بۇلاردىن هازىرچە بىزگە مەلۇم بولغانلىرى تۆۋەندىكىلەر:

ئەبۇ نەسىر سامانىي (ۋاپات بولغان ۋاقتى هىجرى 350 - يىلى) — سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننى ئىسلامىيەتكە دەۋەت قىلغان بۇ ئالىم هەققىدىكى تەزكىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، بۇ كىشى قەشقەر ئاتۇشتا دەسلەپ مەدرىسە تەشكىل قىلغان ۋە 7 مىڭ كىشىنى مۇسۇلمان قىلىپ، 70 كىشىنى ئوقۇتۇپ كامالەتكە يەتكۈزگەن (بۇلار ئاساسەن خانزادىلەر ۋە دۆلەت ئەربابلىرىدىن ئىبارەت بولغان)؛ 50 تىن ئارتۇق ئالىم تەربىيەلەپ چىققان.[15] ئەبۇ نەسىر سامانىي تۈركىي خەلقلەر ئىچىدە ئىسلام تەرغىباتى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، ئۆز يۇرتىدىكى چاغدىلا تۈركىي تىلىنى پۇختا ئۆگەنگەن. شۇڭا ئۇنىڭ دىن تارقىتىش ۋە مۇدەررىسلىك پائالىيىتى ناهايىتى ئوڭۇشلۇق بولغان.

ئوبۇلهەسەن سەيىد هاتەم ۋە سەيىد جالالىدىن باغدادى — بۇ ئىككى ئالىم مىلادى 950 - يىلى قەشقەرگە كېلىپ سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننى ئىسلام دىنىغا ئۈندەشكە قاتناشقان. كېيىن ئاساسەن ساجىيە مەدرىسىدە ئىلاهىيەت ئىلمىدىن دەرس ئۆتۈپ نۇرغۇن شاگىرت يېتىشتۈرگەن.

هۈسەيىن ئىبنى خەلەف قەشقەرى — مەهمۇت قەشقەرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا «ئۇستازىم» دەپ هۆرمەت بىلەن تىلغا ئالغان «شەيخ ئىمام زاهىد هۈسەيىن ئىبنى خەلەفقەشقەرى» هەمىدىيە مەدرىسىدە ئۇزۇن مۇددەت مۇدەررىسلىك قىلغان. جامال قارشى بۇ ئادەمنى ئۆز دەۋرىنىڭ مەشهۇر ئىلاهىيەت ئالىمى ۋە مۇسەننىفى (يازغۇچىسى) دەپ تەسۋىرلەيدۇ ۋە ئۇنىڭ قۇرئان تەفسىرلەپ، هەدىس شەرهلەپ يازغان ئەسەرلىرى زور هۆرمەت قازانغانلىقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتىدۇ.[16] تاجۇلئىسلام سەمئانىمۇ ئۆزىنىڭ «كىتابۇلئەنساپ» ناملىق ئەسىرىدە بۇ ئادەمگە يۇقىرى باها بەرگەن. بۇ زات ناهايىتى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈپ 1093 - يىلى 120 يېشىدا ۋاپات بولغان. قاراخانىيلارنىڭ بىرقانچە خاقانلىرى بۇ زاتنى «دۇئاگۇيىمىز» دەپ هۆرمەت قىلغان.

مەهمۇت قەشقەرى هەققىدىكى تەزكىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، مەهمۇت قەشقەرى دەسلەپكى تەلىمنى ئوپالدىكى دىنىي مەكتەپتە ئالغاندىن كېيىن، يۇقىرى مەلۇماتنى ئەنە شۇ هۈسەيىن ئىبنى خەلەف قەشقەرىدىن ئالغان. مەهمۇت قەشقەرىدەك، ئەرەب،

پارس، تۈرك تىللىرى بويىچە ناھايىتى چوڭقۇر مەلۇماتقا ئىگە بىر ئالىمنى يېتىشتۈرگەنلىكىگە قارىغاندا، ھۈسەيىن ئىبنى خەلەف قەشقەرى ئۆز دەۋرىنىڭ ھەممە پەنلىرىدىن، بولۇپمۇ، ئەرەب تىلشۇناسلىق ئىلمىدىن چوڭقۇر مەلۇمات ئىگىسى بولغان ئىستېداتلىق مۇدەررىس ئىكەنلىكى ئۆز-ئۆزىدىن ئايدىڭ بولۇپ تۇرۇپتۇ.

جامالىددىن قەشقەرى — X ئەسىر ئوتتۇرىلىرىدا قەشقەردە ئۆتكەن داڭلىق مۇدەررىسلەرنىڭ بىرى. ھەر خىل پەنلەردىن ناھايىتى كەڭ مەلۇمات ئىگىسى بولغان بۇ زات قەشقەردە يېتىشىپ چىققان ئۇرغۇن ئالىملارنىڭ ئۇستازى ھېسابلانغان.

ئىمادىددىن قەشقەرى — X ئەسىر باشلىرىدا قەشقەر «ساجىيە» مەدرىسىسىدە يېتىشىپ چىققان بۇ ئالىم بولۇپمۇ تىبابەت ساھەسىدە ئۆز دەۋرىدە بەك زور ئابروي قازانغان. ئۇ بىر تەرەپتىن، ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنانىڭ تىبابەت ئىلمىنى داۋاملاشتۇرغۇچى بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، قەدىمكى ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ تىبابىتىنىڭ ئۇتۇقلىرىنىمۇ تەتقىق قىلىپ (ئۇنىڭ «چوپى چىنى رىسالىسى» بۇنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ)، ئۇيغۇر ئىسلام تىبابىتىنى قەدىمكى ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ تىبابىتى ئۇتۇقلىرى بىلەن بېيىتىپ، تىبابەت ساھەسىدە ناھايىتى يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەن. ئىمادىددىن قەشقەرى تەرىپىدىن يېزىلغان «شەرھى ئەلقانۇن» دېگەن داڭلىق ئەسەر قاراخانىيلار تەرىپىدىن دۆلەتنىڭ ساقلىقنى ساقلاش دەستۇرى قىلىپ بېكىتىلگەن.

بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئىمادىددىن قەشقەرى ئەبۇبەكرى مۇھەممەت رازىنىڭ «دائىرەتۇلمەئارىف تىببىيە»، «كىتابۇششاھىد»، «كىتابۇلھاۋى» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى، ئىبنى سىنانىڭ «ھېكمەتۇلئەلا»، فارابىنىڭ «ئىھسائۇلئۇلۇم» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلىرىنى شەرھلەپ ئەسەرلەر يېزىپ، ھەرقايسى جايلاردىن قەشقەرگە كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان شاگىرتلىرى ئارقىلىق پۈتۈن شەرق ئەللىرىگە تونۇشتۇرۇشتا بەك چوڭ رول ئوينىغان.

ئىمادىددىن قەشقەرى ساجىيە مەدرىسىسى يېنىدا تەسىس قىلىنغان دۆلەت شىپاخانىسىدا تىبابەت ساھەسىدە، بولۇپمۇ جەرراھلىق (خىرۇرگىيە) ساھەسىدە ئەمەلىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ ۋە تېۋىپلارنى يېتىشتۈرۈپ، ئۇيغۇر تىبابەت ئىلمى ۋە تىببىي مائارىپىنىڭ تەرەققىياتىغا ئاساس سالغان.[17]

ئابدۇغاپپار بىننى ھۈسەيىن قەشقەرى (تۇغۇلغان ۋاقتى مەلۇم ئەمەس، ۋاپات بولغان يىلى ھىجرى 476) — ئۆز دەۋرىنىڭ ئاتاقلىق مۇدەررىسى ۋە تارىخچىسى.[18] ئابدۇغاپپار بىننى ھۈسەيىن قەشقەرى قەشقەر مەدرىسلىرىدە يېتىشىپ، شۇ مەدرىسلەردە بىر تەرەپتىن دەرس بېرىپ، يەنە بىر تەرەپتىن، «قەشقەر تارىخى»، «ئۇستازلارنىڭ توپلانغان جايى» ناملىق ئەسەرلەرنى يازغان. ئۇنىڭ بۇ ئەسەرلىرى ئۆز دەۋرىدە ناھايىتى زور ئابروي قازانغان. ئەپسۇسكى، قاراخانىيلار تارىخىدىن ئەينەن مەلۇمات بەرگۈچى بىردىنبىر ئاساسىي مەنبە بولغان بۇ ئەسەر بىزگىچە يېتىپ كېلەلمىگەن. بۇ ئەسەرنىڭ بىرمۇنچە ئۈزۈندىلىرى جامال قارشىنىڭ ئەسەرلىرى ئارقىلىق بىزگە مەلۇم.

مۇھەممەد بىننى رەشىد بىننى ئەلى قەشقەرى (تۇغۇلغان ۋاقتى مەلۇم

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئەمەس، 1083 - يىلى قەشقەردە ۋاپات بولغان) — XI ئەسىردە ئۆتكەن بۇ ئۇلۇغ ئۇيغۇر ئالىمى ۋە تىبابەتچىسى، ئىمادىددىن قەشقەرىنىڭ مەشھۇر شاگىرتلىرىدىن بولۇپ، ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىدە ئۇيغۇر ئەمچىلىرىنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك تەجرىبىلىرى ئارقىلىق توپلانغان ئۈسۈملۈك، ھايۋانات ۋە مەدەنلەردىن ياسالغان تۈرلۈك دورىلارنى يەكۈنلەپ، ئۇيغۇر تىبابىتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا زور ھەسسە قوشقان. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئاق كېسەل، جىنس ئاجىزلىقى كېسەللىكى، كۆز خىرەلىشىش كېسەللىكى ھەققىدىكى تەتقىقات نەتىجىلىرى ناھايىتى مۇھىم.

٦. مەدرىسەلەرنىڭ ئوينىغان رولى

قاراخانىيلار دەۋرىدە تەسىس قىلىنغان مەدرىسەلەر تۆۋەندىكىدەك روللارنى ئوينىدى:

١. خان ئوردىلىرى يېنىدا تەسىس قىلىنغان مەدرىسەلەر (ئادەتتە «خانلىق مەدرىسە» دەپ ئاتالغان مەدرىسەلەر) خان جەمەتىنىڭ ئەزالىرى ۋە ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى تەربىيىلىدى. ئۇلارغا ئادەتتىكى مەدرىسە دەرسلىرى ئوقۇتۇلغاندىن تاشقىرى، ئەمەلدار بولۇش ۋە يەنىمۇ چوڭقۇر ئىلمىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشقا زۆرۈر بولغان ئوردا ۋە جەمئىيەت قائىدىلىرى (تۆرە قائىدىلىرى) ۋە باشقا مەدەنىيەت بىلىملىرى، بولۇپمۇ دەبىرلىك — باخشىلىق (كاتىبات ئىشلىرى) ئۈچۈن زۆرۈر بولغان يېزىقچىلىق ۋە تارىخ بىلىملىرى ئوقۇتۇلغان. شۇ يول بىلەن خان ئوردىلىرى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان لاياقەتلىك دۆلەت خادىملىرى يېتىشتۈرۈلگەن. قاراخانىيلار سۇلالىسىدىن يېتىشىپ چىققان داڭلىق خاقانلار، بولۇپمۇ ئىلىم - مەرىپەت ھامىيسى بولغان خاقانلار ۋە ۋەزىرلەر ئەنە شۇ مەدرىسەلەردە تەربىيە كۆرگەن.

مۇنداق خاقانلارنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىدە كۆرگەن زور تەدبىرلىرىدىن بىرى، ئۆزلىرىدىن ئىلگىرى، ئوتتۇرا ئاسىيادا سامانىيلارنىڭ پارس تىلىنىڭ قەددىنى كۆتۈرگەنلىكىدىن ئۆلگە ئېلىپ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنى ئەرەب ۋە پارس تىللىرىغا ئوخشاش ئىلىم ۋە ئەدەبىيات تىلى قىلىپ بېكىتكەنلىكى بولدى.

بىزگە مەلۇم، ئەرەبلەر ئوتتۇرا ئاسىياغا بىۋاسىتە ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە، قەدىمكى ئۇيغۇرچە كىتابلار مەجۇسىلىك كىتابلىرى دەپ قارىلىپ، ئۇلارنى ئوقۇش ۋە ئۇ تىلدا ئەسەر يېزىش پۈتۈنلەي مەنئى قىلىنغانىدى. ئەرەب قوماندانى قۇتەيبە ئوتتۇرا ئاسىيانى ئىشغال قىلىشتا ئىسلامىيەت ئۈچۈن ناھايىتى زور خىزمەت كۆرسەتكەن ئوخشىمىن ناملىق بىر ئۇيغۇر قوماندانىنى بىر قەدىمكى ئۇيغۇرچە كىتابنى ئوقۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغانىدى. شۇڭا قەشقەردە يېتىشكەن پىرخۇيلان (737 — 820)[11] غا ئوخشاش ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئەرەب - ئىسلام تەھدىتىدىن قورقۇپ ئىچكى ئۆلكىلەرگە قېچىپ كەتكەن ۋە شۇ يەردە «نوم كىتابلىرىنىڭ ئوقۇلۇشى ۋە مەنىسى» ناملىق 100 جىلتلىق مەشھۇر كىتاب يېزىپ، ئۇنىڭدا بۇددا دىنى ئەسەرلىرىنى ئوقۇش قائىدىلىرىنى تىلشۇناسلىق نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرۈپ، بۇددا

دىنى ئەقىدىلىرىنى شەرھلىگەندىن تاشقىرى، ئۇيغۇرلارنىڭ شۇ دەۋردىكى تۇرمۇش ئادەتلىرى، يېمەك-ئىچمەكلىرى ھەققىدىمۇ مەلۇماتلار بەرگەندى.

قاراخانىيلار ئوتتۇرا ئاسىيادا ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىققاندىن كېيىن، گەرچە بۇددا دىنىغا قارشى تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما بۇددا دىنى ۋاقتىدا زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى ئىسلامىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇردى.

مەدرىسلەرنىڭ بۇ ساھەدە كۆرسەتكەن ئەڭ زور تۆھپىسى شۇ دەۋردىكى ئەرەب تىلشۇناسلىقى ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ھەممە ئۇتۇقلىرى بىلەن قوراللىنىپ، تۈركىي خەلقلەرنىڭ تىلى، ئەدەبىياتى، تارىخ ۋە ئېتنوگرافىيىسى قاتارلىق مىللىي مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى ۋە پەلسەپىۋى، ئەخلاقىي كۆز قاراشلىرىنى ئەتراپلىق يورۇتۇپ بەرگەن مەھمۇت قەشقەرى ۋە يۈسۈپ خاس ھاجىپقا ئوخشاش ئالىملارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەنلىكى بولدى.

شۇ دەۋردىكى تۈركىي خەلقلەر ھاياتىنىڭ ئېنسىكلوپېدىيىسى دەپ تونۇلغان «تۈركىي تىللار دىۋانى» ۋە «قۇتادغۇبىلىك» ئۇيغۇرلار ئىسلامىيەتكە كىرگەندىن كېيىن مەيدانغا كەلگەن مەدەنىيەتنىڭ ئەڭ كۆركەم نامايەندىلىرىدۇر.

2. مەدرىسلەر ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئۈچۈن قىلىپ بەرگەن يەنە بىر زور ئىش ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان شائىر ۋە يازغۇچىلارنى يېتىشتۈرۈپ بەرگەنلىكى بولدى. مەدرىسلەردە ئەرەب ۋە پارس ئەدەبىياتىنىڭ پەساھەت، بالاغەت ۋە ئارۇز ئىلىملىرى ساھەسىدە ئېرىشكەن نەزەرىيىۋى ئۇتۇقلىرى ۋە باي ئەدەبىيات ئەنئەنىلىرى سىستېمىلىق ئوقۇتۇلۇپ كەلدى ۋە بۇ بىلىملەر ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەدەبىياتقا تەدبىق قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن تۈركىي تىلىدىكى ئەدەبىياتقا ئىلگىرى ھېچ كۆرۈلۈپ باقمىغان بىرمۇنچە يېڭىلىقلار ئېلىپ كىرىلىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن بېيىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىغا ئوخشاش شاھانە ئەسەرلەر مەيدانغا كېلىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى دەۋرى—ئىسلام دەۋرى باشلاندى. ئەھمەت يەسەۋى، ئەھمەت يۈكنەكى، نەسىرىددىن رەبغۇزى، سەككاكى، لۇتفى ۋە ئاتايىلار ئۆزلىرىنىڭ ئۇيغۇر تىلىدا يازغان ئەسەرلىرى بىلەن بۇ خىل ئەدەبىيات ئەنئەنىلىرىنى داۋاملاشتۇردى.

ئۇيغۇر ئىسلام ئەدەبىياتىنىڭ بۇ ئەنئەنىسى كېيىنكى دەۋرلەردىمۇ داۋاملاشتۇرۇلۇپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئەلىشىر ناۋايى ۋە ئۇنىڭ ئىزىدىن ماڭغان زور بىر تۈركۈم ئاتاقلىق ۋەكىللىرى مەيدانغا كەلدى. بۇلارنىمۇ ئىسلام مەدرىسلىرىنىڭ تەلىم-تەربىيىسىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

3. مەدرىسلەر تىبابەتچىلىك ساھەسىدە نۇرغۇن ئاتاقلىق ئالىم ۋە تېۋىپلارنى يېتىشتۈردى. تىبابەت ئىلمىدە ئەرەب ۋە پارس تىللىرى رەسمىي ئىلمىي تىل بولغاچقا، بۇ ساھەگە قەدەم قويغۇچىلار ئالدى بىلەن مەدرىسلەردە بۇ تىللارنى ئۆگىنىپ ۋە ئومۇمىي پەنلەردىن مەلۇم بىلىم ئاساسىغا ئىگە بولغاندىن كېيىن، ئاندىن مەخسۇس تىبابەت ئىلمى ئۆگىنەتتى. ئەنە شۇنداق يېتىشكەن ئۇيغۇر تىبابەت ئالىملىرى

ۋە تېۋىپلار زامانىۋى مېدىتسىنا يوق چاغلاردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھەرخىل كېسەللەر ۋە ۋابالار بىلەن كۈرەش قىلىشىدا ناھايىتى زور ئەجايىپ رول ئوينىدى.

4. مەدرىسلەر ئەرەب ۋە پارس تىللىرىدا ناھايىتى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن تارىخشۇناسلىق ئىلمىنىمۇ ئۇيغۇر خەلقى ئىچىگە ئېلىپ كىردى. قەشقەر مەدرىسلىرىدە يېتىشكەن ئابدۇغاپپار بىننى ھۇسەيىن قەشقەرىنىڭ «قەشقەر تارىخى» ۋە كېيىنكى دەۋرلەردە يېزىلغان جامال قارىشى ۋە مىرزا ھەيدەرلەرنىڭ ئەسەرلىرى («سوراخ لۇغەتكە ئىلاۋە»، «تارىخىي رەشىدىيە» لەر) بۇ ساھەدە ئېرىشىلگەن ئۇتۇقلارنىڭ بىرقەدەر چوڭ ۋەكىللىرىدۇر. مەدرىسە مائارىپىدا جاھىلىيەت ئۈستۈنلۈك قازانغان دەۋرلەردە بۇ خىل تارىخىي ئەسەرلەر تۈرلۈك خۇراپىي ئەپسانىلەر قوشۇلۇپ چۈشكۈنلەشكەن بولسىمۇ، دۇنياۋى مەزمۇندىكى تارىخىي ئەسەرلەر ۋە تەزكىرىلەر يەنىلا داۋاملىق يېزىلىپ كەلدى.

5. مەدرىسلەردە فارابىنىڭ مۇزىكىشۇناسلىق ئەسىرى «مۇزىكا توغرىسىدىكى كىتاب» مۇ ئوقۇتۇلغان. بولۇپمۇ شائىرلار ۋە سەنئەتخۇمار ئۆلىمالار بۇ ئەسەرگە بەك زور ئېتىبار بەرگەن ۋە ئۇنى قىزىقىپ ئوقۇغان. شائىرلار ئۆز غەزەللىرىنى ئاھاڭغا سېلىپ سازغا تەڭكەش قىلىپ ئوقۇش ئۆز دەۋرىدە بىرخىل يۈكسەك سەنئەتكە ئايلانغان. ئەنە شۇنداق شائىرلار ۋە مۇغەننىلەرنىڭ غەيرىتى بىلەن فارابى باشلاپ بەرگەن «مۇقام» چىلىق ئەنئەنىسى ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئىچىدە چوڭقۇر يىلتىز تارتتى، قەدىمكى كۇچار، قەشقەر ۋە خوتەن مۇزىكىلىرى فارابىنىڭ مۇزىكا نەزەرىيىسى ئاساسىدا رەتكە سېلىنىپ، ئۇيغۇر مۇقامچىلىقى مەيدانغا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن XVI ئەسىرگە كەلگەندە ئۇيغۇر مۇقاملىرى بىر سىستېمىغا سېلىنىپ ھازىرقى «12 مۇقام» مەيدانغا كەلدى. بۇمۇ قەدىمكى ئۇيغۇر مۇزىكا مەدەنىيىتىنىڭ ئىسلامىيەت دەۋرىدىكى تەرەققىياتىنىڭ نەتىجىسىدۇر.[20]

6. مەدرىسلەر ئەرەب، پارس، ئۇيغۇر تىللىرى بويىچە تەرجىمە خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈشكىمۇ بىرمۇنچە ھەسسە قوشتى. ئىسلام ئالىملىرىنىڭ غەيرىتى بىلەن ئالدى بىلەن XI ئەسىردە قۇرئان قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىندى. كېيىنكى دەۋرلەردە ئەرەب ۋە پارس تىللىرىدىن تۈركىي تىلغا تەرجىمە قىلىنغان ھەرخىل دىنىي، تارىخىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەر (مەسلەن، «كەلىلە، دەمنە»، «شاھنامە» لەرگە ئوخشاش) ئۇيغۇرلارنىڭ مەنىۋى ھاياتىغا زور تەسىر كۆرسەتتى.

7. قاراخانىيلار دەۋرىدە قەشقەر مەدرىسلىرىدە دەبىرلىك (كاتىپلىق) مۇ بىر خىل سەنئەت دەپ قارىلىپ، بۇ ساھەدە ئادەم يېتىشتۈرۈشكىمۇ خېلى ئېتىبار بېرىلگەن. ھۆكۈمەت دىۋانلىرىدا كاتىبات ئىشلىرىنى ۋە دەپتەردارلىقنى باشقۇرىدىغان مۇنداق دەبىرلەر (قەدىمكى ئۇيغۇرچە «باخشىلار») ئۆز دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىدا بەك مۇھىم رول ئوينىغان. چىڭگىزخان دەۋرىدە، موڭغۇللار تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلغان ھەممە مەملىكەتلەردە موڭغۇل ھۆكۈمدارلارنىڭ دىۋان ئىشلىرىنى ئەنە شۇنداق ئۇيغۇر باخشىلار ئىشلىگەن ۋە بۇ كەسىپ ئۇيغۇرلارنىڭ بىر خىل

ئىمتىيازى بولۇپ قالغان.

8. ئەلۋەتتە، ئىسلام مەدرىسلىرىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى يەنىلا دىنىي كەسىپ ئەھلىلىرىنى يېتىشتۈرۈش بولدى. قاراخانىيلار دەۋرىدە ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى قىلىنغاندىن كېيىن، پۈتۈن ئۇيغۇر جەمئىيىتى ھەرخىل دەرىجىدىكى دىنىي مۇئەسسەسەلەرنىڭ قاتتىق كونتروللۇقى ئاستىغا ئېلىنغان. ھەربىر مەمۇرىي بىرلىكتە (مەسىلەن، ناھىيىدە) بىردىن «شەرئىي مەھكىمە» قۇرۇلۇپ، مەھكىمە ئەزالىرى (ئادەتتە 5-6 كىشى) ئۆزئارا ئىنچىكە ئىش تەقسىم قىلىشىپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ھەممە ساھەلىرىنى ئۆز نازارىتى ئاستىغا ئالغان، سودا-سېتىق، قول ھۈنەرۋەنلىك، پۇل-مۇئامىلە، ئۆتنە-بېرىم، توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم، ئەرز-شىكايەت ۋە سوت ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئەنە شۇ «شەرئىي مەھكىمە» ئەزالىرى: ئەلەم ئاخۇنلار، مۇفتىلار، قازىلار، مۇھتەسىپلەر ئىدارە قىلغان، بۇلارغا يەنە مەسچىت ئىماملىرى، مازار شەيخلىرى، سۈپارخانلار، مەدرىسە ۋە دىنىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى قوشۇلۇپ، مۇنداق دىنىي كەسىپ ئەھلىلىرى ناھايىتى زور بىر قوشۇن ھاسىل قىلغان. مەدرىسلەر مانا مۇشۇ قوشۇن ئۈچۈن ئادەم يېتىشتۈرۈپ بېرىپ، ئىسلام دىنىنى ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە يىلتىز تارتقۇزۇشقا خىزمەت قىلغان. بۇ ئىش ئىسلام مەدرىسلىرىنىڭ باشتىن-ئاياغ ئاساسىي ۋەزىپىسى بولۇپ كەلگەن.

9. مەدرىسلەر يەنە ئىلاھىيەت ئىلمى ئۈچۈن دىنىي ئالىملار يېتىشتۈرگەن. بۇ خىل دىنىي ئالىملار ئاساسەن قۇرئان تەپسىرلەش، ھەدىس شەرھلەش، فىقھەشۇناسلىق ۋە ئىلاھىيەت نەزەرىيىسىنى تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان. بۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئەنئەنىلىك ئىلاھىيەت ئالىملىرى بىلەن بىر قاتاردا تەسەۋۋۇپ ئېقىمىنىڭمۇ بىرمۇنچە چوڭ نەزەرىيىچىلىرى يېتىشىپ چىققان. بۇلاردىن بولۇپمۇ يەسەۋىيە ۋە كېيىنكى دەۋرلەردە مەيدانغا كەلگەن نەقشىبەندىيە ئېقىمىدىكىلەرنىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ مەنىۋى ھاياتىغا تەسىرى خېلى چوڭ بولدى. بۇ ئېقىمنىڭ سەلبىي تەرىپىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان سوپىلار بولسا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىدا بولۇپمۇ مەدەنىيەت ساھەسىدە بەك ئېغىر سەلبىي رول ئوينىدى.

قىسقىسى، ئۇيغۇرلار ئىسلامىيەتنى يېڭى قوبۇل قىلغان دەۋردىكى ئىسلام مەدرىسلىرىدە ئېلىپ بېرىلغان مانا مۇشۇنداق پۈتۈن بىر يۈرۈش مەنىۋى پائالىيەتلەر نەتىجىسىدە ئىسلام دىنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنىڭ ھەممە ساھەلىرىگە چوڭقۇر سىڭىپ كىرىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى ۋە يېزىقىنى بىر قېلىپقا چۈشۈرۈش، مىللىي ئاڭنى ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاق ئۆلچەملىرىنى ئىسلامىيەت روھىدا بىرلىككە كەلتۈرۈشكە تۈرتكىلىك رول ئويناپ، ئىسلاملاشقان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى.

جەمئىيەت ۋە ئىسلام مەدرىسلىرىدە ئىلغار پىكىرلىك ئۆلىمالار ۋە مۇدەررىسلەر ئۈستۈنلۈك قازانغان دەۋرلەردە بۇ خىل مەدەنىيەت گۈللەندى، جاھىلىيەت ئەھلى ئۈستۈنلۈك قازانغان دەۋرلەردە بۇ خىل مەدەنىيەت چۈشكۈنلەشتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

پايدىلانغان ئەسەرلەر

① ۋ. بارتولد: ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركىي خەلقلەر تارىخىدىن 12 لېكسىيە، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1984 - يىل، 61 - بەت.

② يۇقىرىقى كىتاب.

③ ما جىشۇن: ئىسلام دىنى ۋە ئىسلام مائارىپى، شەرقىي جۇڭگو سىفەن داشۆ ئىلمىي ژۇرنىلى، 1988 - يىل، 1 - سان.

④ بۇغراخانلار تەزكىرىسى، شىنجاڭ ئىسلام تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار، 1 - توپلام، 1988 - يىل.

⑤ جەۋھەردي: (X ئەسىردە فاراب شەھىرىدە تۈركىي خەلقلەردىن يېتىشىپ چىققان لۇغەتشۇناس) ئەسىرى، تولۇق ئىسمى «تاجۇللۇغە ۋە سىهاھۇل ئەرەبىيە».

⑥ جامال قارشى: «سۇراھ لۇغىتىگە ئىلاۋە»، ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى (قول يازما)، ئەنجىن داشۆ يۈەن سۇلالىسى ۋە شىمالدىكى مىللەتلەر تارىخى مەجمۇئەسىنىڭ 1987 - يىل، 10—11 - سانلىرىدا خەنزۇچە تەرجىمىسى بار.

⑦ يۇقىرىقى كىتاب.

⑧ ھەزرىتى موللام تەزكىرىسى، قەشقەر ئەدەبىياتى، 1983 - يىل، 2 - سان.

⑨ جامال قارشى، يۇقىرىقى كىتاب.

⑩ «چاڭچۈن جېنرېنىنىڭ غەربكە ساياھەت خاتىرىسى».

⑪ ما جىشۇنىنىڭ يۇقىرىقى ماقالىسى ۋە ئەخمەت زىيائىنىڭ بۇ ھەقتە يازغان ئەسلىمىسى.

⑫ س. ن. گرىگورىيان: ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ VI—XII ئەسىرلەردە ئۆتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇرلىرى، موسكۋا، 1960.

⑬ يۇقىرىقى كىتاب.

⑭ يۇقىرىقى كىتاب.

⑮ خوجا ئەبۇ نەسىر سامانىي تەزكىرىسى، شىنجاڭ ئىسلام تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار، 1988 - يىل، 1 - توپلام.

⑯ جامال قارشى: يۇقىرىقى كىتاب.

⑰ «قارا باتولكەبىر» (چوڭ دورىگەرلىك قامۇسى)، لاھۇر نەشرى.

⑱ ھاجى ئەخمەت: «دېڭىز ئۈنچىلىرى»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1980 - يىل.

⑲ يۇقىرىقى كىتاب.

⑳ موللا ئىسمەتۇللا بىننى موللا نىمەتۇللا مۆجىز: «تەۋارىخى مۇسىقىيۇن» مىللەتلەر نەشرىياتى، 1982 - يىل، بېيجىڭ.

دەللە ۋە مۇختار

(بېشى ئالدىنقى ساندا)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: جۈنەيد بەكرى

ئەمدى گەپنى كىراكەش، جاۋاھىرپۇرۇش ۋە ئۆشتىگەر قاتارلىقلارنىڭ دەلنىڭ قولىدا قۇل بولۇپ سېتىلغانلىقىدىن ئاڭلاڭ.

ئەلقىسسە، ئىككى ئايغىچە ئۆيىدىن چىقماي راھەت-پاراغەتتە ئولتۇرغان دەللە بۈگۈن سىرتقا چىقىپ، سەيلە قىلىش قارارىغا كەلدى. ئۇ ئۆزىنى ھاجى ھەرىمى ئاياللاردەك ياساپ، كوچىغا چىقتى. بىر دوقمۇشقا كەلگەندە، تۇيۇقسىزلا كىراكەش، ئۆشتىگەر ۋە جاۋاھىرپۇرۇش قاتارلىق ئۈچەيلەنگە ئۇچراپ قالدى. ئۇلار دەللىنى تونۇۋېلىپ كۆپ ئىزا-ئاھانەتلەرنى قىلەي ۋە ئۇنى پادىشاھ ھارۇن رەشىتنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ ماڭدى. دەللە يولدا كېتىۋېتىپ كۆز ياشلىرىنى ئېقىتقان ھالدا:

— پېقىر بىر ھاجى ھەرىمى ئايالمەن، ماڭا بۇنداق ئازار بېرىشىڭلار ھاجىتى يوق. سىلەر بۇ قىلغىنىڭلار ئۈچۈن چوقۇم پۇشايمانغا قالىسىلەر، كېيىن ئورنىغا كەلمەي قالارمىكىن، — دېدى.

دەللىنىڭ ئوقۇغان مىكرى ئەپسۇنلىرى ئۇلارغا قىلچە تەسىر قىلمىدى. ئەكسىچە ئۇلار دەللىنى تېخىمۇ بەك دۈشكەللەپ ھارۇن رەشىتنىڭ ئوردىسىغا ئېلىپ كەلدى. بۇ ۋاقىتتا، ھارۇن رەشىت ئۇخلاۋاتقان بولغاچقا، ئوردا خادىملىرى ئۇلارنى ئىچكىرىگە كىرگۈزمىدى. بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن دەللە:

— مەن بىر ئاجىز ئايالمەن، مېنىڭ ئەر كىشىلەر بىلەن كوچىدا تۇرۇشۇم مۇۋاپىق ئەمەس، — دېدى-دە، دەرۋازىدىن غىپپىدىلا كىرىپ كەتتى. بۇ چاغدا بۇ ئۈچەيلەن كوچىدا ئۆزئارا پاراڭلىشىش بىلەن بولۇپ قالغانىدى.

دەللە ئاۋايلاپ دەسسەپ، ھارۇن رەشىتنىڭ ھەرەمخانىسىغا كىردى. ئۇ يەردە بىر تۈپ دەرەخنىڭ تۈۋىگە كېلىپ، قىبلىگە قاراپ ئولتۇرۇپ، قۇرئان ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ قىرائەت قىلغان ئاۋازى شۇ قەدەر يېقىملىق ئىدىكى، بۇنى ئاڭلىغان ئۇچارلىقلارمۇ قانات قېقىشتىن توختاپ، زوق-ئىشتىياق بىلەن ئۇنىڭ ئەتراپىغا يىغىلدى. شۇنداق قىلىپ بۇ ئاۋاز ھارۇن رەشىتنىڭ خوتۇنى زۇبەيدەنىڭ قۇلىقىغا

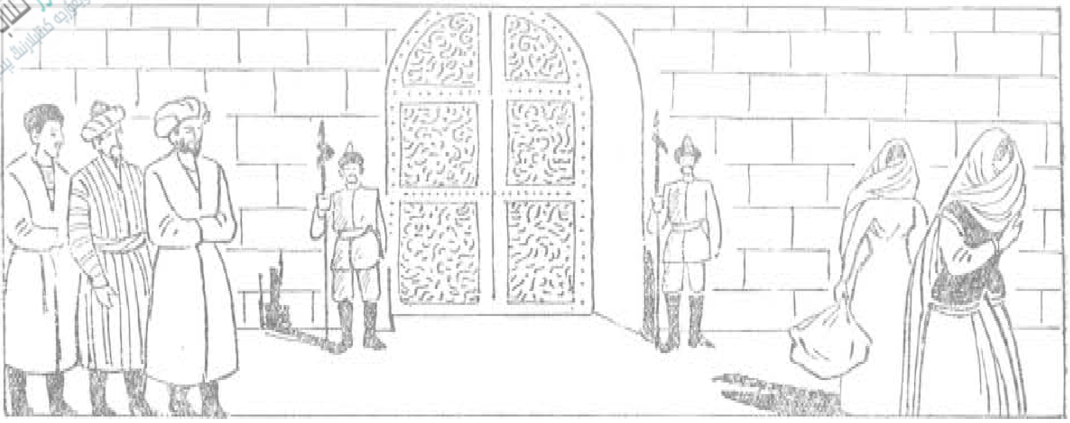

يەتتى. زۇبەيدە تەسىرلەنگىنىدىن كېنىزىكىگە:

— چىقىپ قاراپ باققىنچۇ، گويا داۋۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاۋازىدەك بۇنداق يېقىملىق سادا بىلەن قىرائەت قىلىۋاتقان قانداق ئادەمكەن ئۇ، — دەپ بۇيرۇدى.

كېنىزەك ئۇنىڭ بىر زەئىپ مۇيسىپىت ئايال ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئەھۋالىنى زۇبەيدەگە يەتكۈزدى. زۇبەيدە ئۇنى باشلاپ كىرىشكە بۇيرۇدى. دەللە ھۇجرىغا كىرىش بىلەنلا يەر سۆيۈپ تەزىم قىلدى. ئاندىن ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ، ياقىلىرىنى يىرتىپ شۇنداق يىغلىدىكى، بۇنى كۆرگەن زۇبەيدە تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى:

— بۇ بىچارىنى يەردىن كۆتۈرۈپ، بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىڭلار، — دېدى ئۇ كېنىزەكلەرگە بۇيرۇق قىلىپ، — ئۇنىڭ بېشىغا بىرەر مۇشكۈل ئىش چۈشكەن ئوخشايدۇ.

كېنىزەكلەر دەللىنى مۇلايىملىق بىلەن ئىززەت-ئىكراملار قىلىپ زۇبەيدەگە يېقىن ئېلىپ كەلدى. زۇبەيدە دەللىگە:

— ھەي ئانا، بۇنداق يىغلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ قانداق ھادىسە يۈز بەرگەن بولسا، ماڭا ئېيتقىن، قولۇمدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىمەن، — دېدى.

— مېنى يات ئادەم دەپ قالمىغىن، — دېدى دەللە ئېزىنتقۇ سۆزلىرىنى باشلاپ، — مەن سېنىڭ كىچىك ۋاقتىڭدىكى ئىنىك ئاناڭ بولىمەن. چۈنكى مەن سېنى بوۋاق ۋاقتىڭدا كۆپ پەرۋىشلەر قىلغانىدىم. ئىككى يىلغىچە مەن سېنى مۇرەممەدە كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ئويناتقانىدىم. سېنىڭ بۆشۈكىڭنى كېچە-كۈندۈزلەپ تەۋرىتەتتىم. كۆپ ۋاقىت مەرھۇم ئاپاڭنىڭ خىزمىتىنى قىلغانىدىم. ئۇندىن كېيىن ھەج قىلىش ئۈچۈن مەككىگە بېرىپ، شۇ يەردە يىگىرمە يىل تۇرۇپ قالدىم. ئۇ يەردە كېچە-كۈندۈز تائەت-ئىبادەتكە مەشغۇل بولدۇم ۋە ئۇ تەۋەررۇك جايىنى سۈپۈرۈش بىلەن ئۆمۈر ئۆتكۈزدۈم. ھەرەمدىن بۇ يەرگە قايتىپ كەلگىنىمگە ئىككى ئاي بولدى. ئۇزۇندىن بېرى سەن بىلەن دىدار كۆرۈشۈشنى كېچە-كۈندۈز ئارزۇ قىلىپ كەلگەن بولساممۇ، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ساقسىز بولۇپ قېلىپ، كېلەلمىگەنىدىم. خۇداغا شۈكرى، مانا بۈگۈن دىدارىڭنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم.

زۇبەيدە دەللىدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭ-

لىغان ھامان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىززەت-ھۆرمەتلەر قىلىپ، يۇقىرى ئورۇنغا ئولتۇرغۇزدى. دەللە يەنە ئاھ ئۇرۇپ يىغلاشقا باشلىدى. زۇبەيدە ئۇنىڭغا:

— ھەي ئانا، نېمىشقا يىغلايسەن، ئەگەر بىرەر ھاجىتىڭ بولسا ئېيتقىن، مەن ياردەم قىلاي، — دېدى.

— ھەي قىزىم، — دېدى دەللە ئۇنىڭغا، — ئىلگىرى سېنىڭ بەخت ۋە دۆلىتىڭنىڭ سايىسىدا كۆپ مال-دۇنيا توپلىغانىدىم. ئۇ ۋاقىتلاردا ھەممە كىشىلەر ماڭا موھتاج ئىدى. ھازىر ھېچنەرسەم قالماي، مەن باشقىلارغا موھتاج بولۇپ قالدىم. لېكىن باشقىلاردىن بىرنەرسە تەلەپ قىلىشتىن ئۇيات قىلىمەن.

— ئانا، سەن خاتىرجەم بولغىن، — دېدى زۇبەيدە، — كەمىنە قىزىڭ سالامەت بولسىلا، قولۇمدا بار ھەرقانداق نەرسىنى سەندىن ئايىمايمەن. ئەگەر بۇ يەردە قېلىپ، ئىستىقامەت قىلىشنى خالىساڭ، مەن كېنىزەكلىرىڭ قاتارىدا خىزمىتىڭنى قىلىمەن.

دەللە ئۇنىڭغا:

— ھەي مەلىكە، تەڭرى ساڭا بەخت ئاتا قىلسۇن. «مەن ھايات بولسىلا پادىشاھلارنىڭ نېنىنى يىمەيمەن» دەپ قەسەم قىلغانىدىم. بۇ قەسىمىمدىن قايتالمايمەن. ھازىر مېنىڭ قولۇمدا ئۈچ نەپەر قۇل بار. مال-دۇنيالىق ۋاقتىمدا ئۇلارنىڭ بىرى جاۋاھىر پۇرۇشلۇق قىلاتتى، يەنە بىرى ئۆشتىگەرلىك قىلاتتى، يەنە بىرىسى بولسا، كىراكەشلىك بىلەن مەشغۇل ئىدى. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە قول-ئىلكىدە ھېچنەرسە قالمىدى، شۇڭا ئۇلارمۇ قىلىدىغان ئىشى يوق بىكار قالدى. بۈگۈن ئۇلارنى سېنىڭ ھۇزۇرۇڭغا ئېلىپ كەلدىم. ئەگەر ماڭا شەپقەت قىلىشنى خالىساڭ، شۇ قۇللىرىمغا سەن خېرىدارلىق قىلىپ سېتىۋالساڭ، ئۆز مۈلكىمدىن كەلگەن خىراجەت بىلەن تىرىكچىلىك قىلسام ئوبدان بولاتتى، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى زۇبەيدە، — قۇللىرىڭنى خەلىپىگە سېتىپ ساڭا ئالتۇن ئېلىپ بېرەي. ھازىر خەلىپە ئۇخلاۋاتىدۇ. بىردەمدىن كېيىن ئويغىنىدۇ. شۇ چاغدا ئىشىڭنى پۈتكۈزۈپ بېرىمەن.

— ھەي مەلىكە ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن. سەن بۇ ئىشنى شۇنداق توغرىلىغىنكى، بۇنىڭ سىرىنى قۇللىرىم ئەسلا سېزىپ قالمىسۇن. چۈنكى ئۇلارنى مەن كىچىك ۋاقتىدىن تاكى ھازىرغىچە ئۆز بالىلىرىمنى ئاسرىغاندەك پەرۋىش قىلغانىدىم. ئۇلارمۇ مېنى ئۆز ئانىسىنىڭ ئورنىدا كۆرۈپ ئۆگىنىپ قالغان. ئەگەر مېنىڭ ئۇلارنى سېتىش نىيىتىدە ئىكەنلىكىمنى ئۇلار بىلىپ قالسا كۆڭلى پاراكەندە بولۇپ، نالە-زار قىلىشقا باشلايدۇ، پېشىمگە ئېسىلىپ مېنى كەتكىلى قويمايدۇ، — دېدى دەللە.

— خاتىرجەم بولغىن، ئانا، — دېدى زۇبەيدە، — نېمە دېسەڭ، كۆڭلۈڭدىكىدىن زىيادىرەك قىلىپ ئورۇندايمەن.

شۇ چاغدا ھارۇن رەشىت ئويغاندى. زۇبەيدە ھارۇن رەشىت ھۇزۇرىغا كىرىپ، دەللىنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى بىر-بىرلەپ بايان قىلدى.

— ئۇنداق بولسا، ئاناڭغا دېگىن، بۇ يەرگە كىرسۇن، — دېدى ھارۇن رەشىت.

زۇبەيدە دەللىنى ئېلىپ كىردى. ھارۇن رەشىت بۇ زەئىپ نۇرانە ئايالنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كۆرۈپ، ئىززەت-ئىكراملار بىلەن يۇقىرىدىن ئورۇن كۆرسەتتى. دەللە ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن قۇرئاندىن بىر سۈرە قىرائەت قىلغانىدى، ئۇنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازىدىن تەسىرلەنگەن خەلىپە ھارۇن رەشىت ئىختىيارسىز ھالدا يىغلاپ كەتتى. قىرائەت تامام بولغاندىن كېيىن خەلىپە دەللىگە قاراپ:

— ھەي ئانا، قۇللىرىڭ ھازىر قەيەردە؟ — دېدى.

— ھەي كەرەملىك پادىشاھىم، — دېدى دەللە، — ئۇلار مۇشۇ شانۇ-شەۋكەتلىك ئورداڭنىڭ ئالدىدا ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ.

ھارۇن رەشىت مۇلازىمىغا بۇيرۇق قىلىپ:

— سەن چىقىپ قاراپ باققىن، جاۋاھىرپۇرۇش، ئۇشتىگەر ۋە كىراكەشتىن ئىبارەت بۇ ئۈچ نەپەر قۇل راستىنلا ئوردا ئالدىدا ساقلاپ تۇرۇۋاتامدۇ-يوق، — دېدى.

مۇلازىم چىقىپ، ئۈچ كىشىنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

جاۋاھىرپۇرۇش قايسىڭلار؟ — دېدى.

— مەن، — دېدى جاۋاھىرپۇرۇش دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ.

— ئۇشتىگەر كىم؟ — دېدى مۇلازىم.

— مەن، — دېدى ئۇشتىگەرمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ. مۇلازىم:

كىراكەشچۇ؟ — دەپ سورىغانىدى، كىراكەشمۇ دەرھال تەزىم قىلىپ:

— مەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

شۇنداق قىلىپ ھەر ئۈچەيلەن ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلغاندىن كېيىن مۇلازىم ئۇلارغا:

— ھە ئەمدى ئىش پۈتتى، سىلەر بىردەم ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار، — دەپ قويۇپ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى.

بۇ ئۈچەيلەن خۇشال بولۇپ، بىر-بىرىگە: «دەللىنىڭ قىلمىشىدىن ھارۇن رەشىتمۇ خەۋەردار ئىكەن. ئەمدى بىزنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىمىزنى ئېلىپ بېرىدىغان بولدى» دەپ خام خىيال قىلىشتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ نادانلىقلىرى تۈپەيلى قىلتاققا چۈشۈپ قۇل بولۇپ سېتىلىشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈشمىدى.

ئەلقىسسە، مۇلازىم كىرىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى. ھارۇن رەشىت دەللىگە:

— ھاجى ئانا، قۇللىرىڭنىڭ باھاسىغا نېمە دەيسەن، — دېدى.

— ھەي بۈيۈك ئالەمپاناھ، — دېدى دەللە كۆز يېشى قىلىپ، — تەڭرى تاجى دۆلىتىڭىزنى ئەبەدى مۇستەھكەم قىلسۇن. مەن بۇ قۇللىرىمنى ئۆز پەرزەنتىم دېسەممۇ خاتا بولمايدۇ. چۈنكى مەن ئۇلارنى كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپ ئۆز قولۇم بىلەن تەربىيىلىگەنىدىم. ئىش بۇنداق تۇرسا، مەن ئۇلارغا قانداقمۇ باھا قويالايمەن؟ ئۆزۈڭ قانچىلىك مەرھەمەت قىلىشنى خالىساڭ شۇ بويىچە بولسۇن.

ھارۇن رەشىت كۈلۈمسىرىگەن ھالدا دەللىنىڭ ئالدىدا ئۈچ مىڭ قىزىل ئالتۇننى قويۇپ ئۆزى تەرەت ئېلىش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى. دەللە ئۈچ مىڭ تىللانى چۆنتىكىگە سالغاندىن كېيىن، يەنە ئۆزىنى باسالماي يىغلاپ كەتتى.

— ھەي قىزىم، — دېدى ئۇ زۇبەيدەگە، — شۇ تاپتا مەن كوچىغا چىقسام، قۇللىرىم مەن بىلەن بىللە ماڭىدۇ. ئۇلارنى ساتقانلىقىمنى ئېيتسام، يىغا-زارە قىلىشقا باشلايدۇ، بىرەر ئامال قىلساق، ئۇلار مېنىڭ كەتكىنىمدىن خەۋەرسىز قالسا،

ئوبدان بولاتتى.

— بۇنىڭ ئۈچۈن قانداق ئامال قىلساق بولار، — دېدى زۇبەيدە.

— مۇنداق قىلايلى، — دېدى دەللە ئۇنىڭغا، — سەن زەر رومىلىڭنى بىر بوغجۇما قىممەتباها كىيىملىرىڭ بىلەن ماڭا بەرگىن. مەن رومىلىڭنى بېشىمغا ئارتىپ، بوغجۇماڭنى قولتۇقۇمغا قىستۇرۇپ چىقىپ كەتسەم، ئۇلار مېنى سېزەلمەيدۇ، كېنىزەكلەردىن بىرسى مەن بىلەن بېرىپ، رومال ۋە بوغجۇمنى قايتۇرۇپ كەلسۇن.

زۇبەيدە دەللىنىڭ دېگەنلىرىنى تەييار قىلدى. ئاندىن ئايىغى ئىتتىك كېنىزەكلەردىن بىرىگە رومال ۋە بوغجۇمنى قايتۇرۇپ كېلىشنى تاپىلاپ، ئۇنى دەللىگە قوشۇپ قويدى. دەللە زەر رومالنى بېشىغا تاشلاپ، بوغجۇمنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ، كېنىزەك بىلەن بىللە هارۇن رەشىتنىڭ ئوردىسىدىن چىقتى-دە، بەخىرامان هالدا يۈرۈپ كەتتى. يول ئۈستىدە ئۇنى كۆرگەن ئادەملەر «بۇ، هارۇن رەشىت ۋەزىرلىرىدىن بىرەرسىنىڭ ئايالى بولسا كېرەك، نەگە ماڭغاندۇ» دەپ ئويلىشاتتى.

ئەلقىسسە، لەئنەتى دەللە ئالدامچىلىق كىتابىدىن كىشىنى ئېزىقتۇرغۇچى ئەپسۇنلارنى ئوقۇپ، كېنىزەككە يول بويى سۆزلەپ ماڭدى:

— هەي گۈزەللىك بوستانىنىڭ يۇمران كۆچىتى، نازۇكلۇق گۇلىستانىنىڭ گۈلى رەناسى، — دېدى ئۇ كېنىزەكنى ئاغزى-ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ، — ئەپسۇس، يۈزلەرچە ئەپسۇسكى، ئۆزۈڭ بۇنچىۋالا چىرايلىق تۇرۇپ، ئۆزۈڭگە مۇناسىپ كەلگۈدەك بىرەر يىگىتكە، يەنى هۆسنى جامال چىمەننىڭ خۇش ناۋا بۇلبۇللىرىدىن بىرەرسىگە قوشۇلالمىغانىكەنسەن.

كېنىزەك دەللىدىن بۇنداق هەييارلىق سۆزلىرىنى ئاڭلاش بىلەنلا كۆڭلى پەرىشان بولۇپ، هەسرەت چەككەن هالدا:

— هەي ئانا، مۇشۇ هالەت بىلەنلا كۈنلىرىم خاتىرجەم ئۆتكەن بولسىمۇ شۇنىڭغا شۈكرى قىلغان بولاتتىم. لېكىن بۇمۇ ئاز كەلگەندەك زۇبەيدە: «هارۇن رەشىت ساڭا نېمە ئۈچۈن يېقىنلىشىدۇ» دەپ، مېنى دائىم قىيىن-قىستاققا ئېلىپ جەبىرى-زۇلۇم قىلىدۇ، — دېدى.

— قىزىم، غەم قىلمىغىن، — دېدى دەللە ئۇنىڭغا، — مېنىڭ بىر ئوغلۇم بار. ئۆزى شەهەردە مۆتىۋەر سودىگەر، پۇل-ماللىرى هەددى-هېسابسىز كۆپ، گۈزەللىك جەهەتتە بولسا، سەن ئۇنىڭغا لايىق، ئۇمۇ ساڭا مۇناسىپ. ئەگەر خالىساڭ سېنى ئۇنىڭ نىكاهىغا ئېلىپ بېرەي.

دەللىنىڭ هىيلە-مىكىرلىرىگە ئالدانغان كېنىزەك ئۆزىنىڭ ۋاپادارلىقىنى بەربات قىلدى-دە، ئۇنىڭ نەيرەڭلىرىگە ماقۇل بولۇپ، چىن كۆڭلىدىن مىننەتدارلىق بىلدۈردى. ئەتىدىن بېرى ئوقۇغان ئەپسۇنلىرىنىڭ كېنىزەككە تەسىر قىلغانلىقىنى سەزگەن دەللە، باغداتنىڭ كارۋان سارايلىرى جايلاشقان تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

— هەي ئاي يۈزلۈك گۈزىلىم، ئۇنداق بولسا، ئوغلۇم هازىر ئۆز سارىيىدا سودا بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتىدۇ، شۇ يەرگە بارايلى، ئۇنى ئۆزۈڭ كۆرۈپ باققىن، ئۇمۇ سېنى كۆرۈپ باقسۇن، — دېدى دەللە كېنىزەككە. شۇنداق قىلىپ ئۇلار سارايغا قاراپ يول ئالدى. ساراي ئىشىكىنىڭ ئالدىغا يېقىنلاپ كەلگەندىن كېيىن، دەللە

كېنىزەكنى تونۇتتىپ:

— ھەي پەرى سۈپەت قىزىم، سەن مۇشۇ يەردە ئازراق ساقلاپ تۇرغىن، مەن كىرىپ ئوغلۇمنى بۇ يەرگە چىقارتاي، ئاندىن ئىككىڭلار بىر-بىرىڭلارنى كۆرۈپ بېقىڭلار، — دېدى-دە، ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى.

سارای ئىچىدە بىر ياش سودىگەر باردى. ئۇنىڭ ئاتىسى ئۆلۈپ كېتىپ، ھېسابسىز سودا مەبلىغى ئۇنىڭغا مىراس قالغانىدى. ئۇ يىگىت گۈزەللىكتە شۇ قەدەر مەشھۇر ئىدىكى، پۈتۈن باغدات تەۋەسىدە ئۇنىڭ ئىشقى-مۇھەببىتىگە ئەسىر بولۇپ، ئاھ-پاھ چەكمەيدىغان ئادەم يوق دېيىشمۇ بولاتتى.

ئەلقىسسە، دەللە شۇ يىگىتنىڭ ئالدىغا بېرىپ، سالام قىلدى. يىگىت بۇ ئاجىز ۋە تەقۋا سۈپەت ئايالنى كۆرۈپ، تەزىم بىلەن سورىدى:

— ھەي ئانا، ماڭا بۇيرۇيدىغان نېمە خىزمىتىڭىز بار؟

— ھەي ئوغلۇم، — دېدى دەللە ياش تۆككەن ھالدا، — ئېرىم سودىگەر ئىدى. تىجارەت ئۈچۈن ھىندىستانغا سەپەر قىلىپ كېتىۋاتقىنىدا، ھېسابسىز مال [illegible] لەر بىلەن دېڭىزغا غەرق بولۇپ كە[illegible]لىكىنى ئاڭلىدىم. ئۇنىڭدىن دۇنيالىق[illegible] ماڭا بىر كېنىزەكتىن باشقا ھېچنەرسە قالمىغانىدى. ھازىر موھتاجلىق ئىچىدە قالدىم. شۇڭا ئاشۇ كېنىزەكنى سېتىش قارارىغا كەلدىم.

— ئۇنىڭ باھاسىغا نېمە دەيسەن؟ — دېدى سودىگەر يىگىت.

— ئوغلۇم، ئۇنىڭدەك چىرايلىق كېنىزەكنى ھېچ ئەقلىمدا يوق دېسەمۇ بولىدۇ، — دېدى دەللە ھەسرەت چەككەن قىياپەتتە، — ئەگەر پۇلغا ئېھتىياجىم بولمىغىنىدا ئىدى، ئۇنى ئۈچ مىڭ تىللاغا سېتىشقىمۇ رايىم بارمىغان بولاتتى. ھازىر مەن ھاجەتمەن بولۇپ قالغان ئادەم تۇرسام، مەندە نېمە ئامال بولسۇن؟ ئۆزۈڭنىڭ مەرھەمىتىڭگە مۇۋاپىق بىر نەرسە بېرەرسەن.

— ھەي ئانا، ئۇ كېنىزەك قەيەردە؟ — دەپ سورىدى يىگىت دەللىدىن.

دەللە ئۇنىڭغا:

— دەرۋازا ئالدىدا ساقلاپ قالدى، خالىساڭ چىقىپ كۆرۈپ باققىن — دېدى.

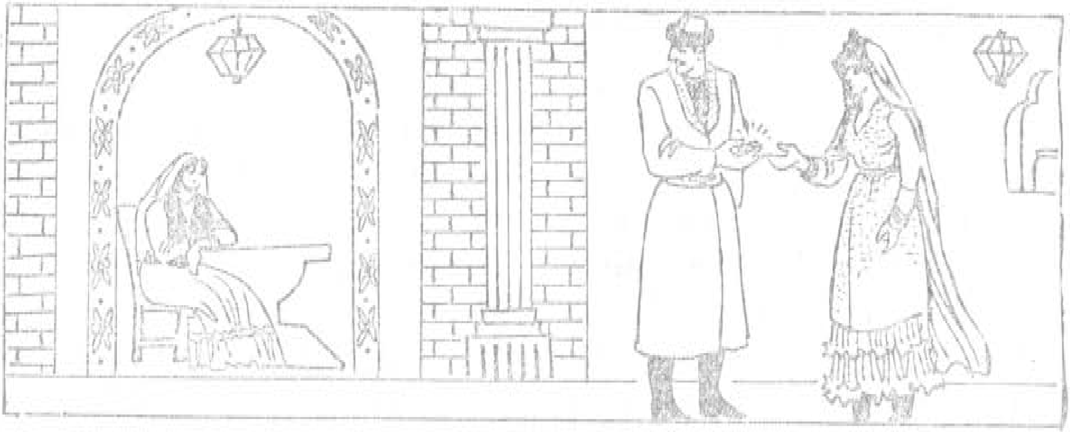

يىگىت دەللىنىڭ سۆزىگە ئاساسەن چىقىپ قارىغانىدى، گۈزەللىكتە باھاسىنى بىر مەملىكەتنىڭ خىراجىتىگە تەڭ دېيەمۇ ئەرزىگۈدەك بىر قىزنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى، ئۇ دەرھال قىزنىڭ يېنىغا بېرىپ:

— ھەي جانۇ جاھانىم، سېنىڭ يۈزۈڭگە بەخت-سائادەت ئىشىكى ئېچىلدى، چاپسان بۇياققا كىرگىن،— دېدى-دە، قىزنى ساراي ئىچىدىكى ئالاھىدە تەييارلانغان بىر خىلۋەت ھۇجرىغا تەكلىپ قىلدى. كېنىزەكمۇ سودىگەر يىگىتنى كۆرۈش بىلەنلا، ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالغانىدى، ئۇ، يىگىتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، گويياكى تۈپتۈز قارىغاي كۆچىتىگە جان كىرىپ ماڭغاندەك، ئۆزىنىڭ سىپىلىق يۈرۈشلىرى بىلەن يىگىتنىڭ كەينىگە كىردى. يىگىت ئۇنى ھۇجرىدا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، دەللىگە مىڭ تىللا قىزىل ئالتۇن بەردى. دەللە يىگىتتىن ئالغۇلۇقىنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن كېنىزەكنىڭ يېنىغا كىرىپ:

— ھەي كۆڭۈل ئارامىم، سەن بۇ يەردە ئازراق دەم ئېلىپ تۇرغىن. ئىككىڭلارنىڭ نىكاھىنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن قازىخانىغا بېرىپ، ئادەم چاقىرىپ كېلەي،— دېدى-دە، زۇبەيدەنىڭ زەر روملى ۋە بوغجۇمىسىنى ئېلىپ، چاقماق تېزلىكىدە ئۆيىگە قاراپ تىكىۋەتتى.

دەللە ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، قىلغان-ئەتكەنلىرىنى مۇختارغا بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. مۇختار ھارامزادە ئايالىنىڭ قىلغان بۇ شۇملۇقلىرىغا ئاپىرىنلار ئېيتتى.

ئەمدى سۆزنى كېنىزەك، سودىگەر يىگىت ۋە ھارۇن رەشىتتىن ئاڭلاڭ.

دەللە سارايدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ساددا سودىگەر، كۆڭۈل ھەۋەسلىرىنىڭ تەقەززالىقىدا، بىرمۇنچە خام خىياللار بىلەن ئىشتىھاسىنى راستلاپ، رەڭگىنى بوزارتىپ، لەۋلىرىنى ئۆزارتىپ، ئېغىزىنىڭ سۈيىنى ئېقىتقان ھالدا كېنىزەكنىڭ يېنىغا كىردى. ئەپسۇسكى ئۇ ئۆز ئاغزىدىكى شۆلگەينىڭ ئۆز ئىلكىدىنلا قالدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى.

ئەلقىسسە، سودىگەر يىگىت خىلمۇخىل چاقچاق ۋە ھەر تۈرلۈك مۇقەددىمىلەر بىلەن كېنىزەككە قولىنى سوزۇپ، ئۇنىڭ ياقۇتتەك لەۋلىرىگە ئىنتىلدى. كېنىزەك ئۇنىڭغا:

— ھەي مەرد يىگىت، نېمىدېگەن تەنتەكلىك بۇ؟ ئازراق سەۋرى-تاقەت قىلغىن. ئاناڭ قازىخانىدىن ئادەم چاقىرىپ كېلىپ، نىكاھىمىزنى ئوقۇتۇپ قويغاندىن كېيىن، نېمىنى خالىساڭ مەن سېنىڭدىن ئايىمايمەن. بىراق، سېنىڭ نىكاھسىزلا ماڭا قول سوزۇشۇڭ ۋە مېنىڭ قوبۇل قىلىشىم مۇۋاپىق ئەمەس، بەلكى ئۇ زىناغا ئائىت ئىش بولۇپ قالىدۇ. ئۇ ھالدا ھەر ئىككىمىز گۇناھكار بولىمىز،— دېدى.

— ھەي كۆڭلۈمنىڭ ئارامى، جېنىمنىڭ راھىتى،— دېدى يىگىت ھەيران بولغان ھالدا،— نېمىلەرنى دەۋاتىدىغانسىز، ئەقلىڭىز جايىدىمۇ-يوق؟ مېنىڭ ئانام كىم ئىكەن؟ «نىكاھ» دېگىنىڭىز قانداق گەپ؟ مەن سىزنى ئىگىڭىزدىن سودىلىشىپ سېتىۋالغان تۇرسام؟

— مېنىڭ ئىگەم كىم ئىكەن؟ مېنى سودىلىشىپ ساتىدىغان قانداق ئادەمكەن ئۇ؟— دېدى كېنىزەك.

سودىگەر ئۇنىڭغا:

www.uyghurkitap.com

— ھېلىقى سىزگە ھەمراھ بولۇپ كەلگەن ئاجىز ئايال سىزنى ماڭا مىلىك تىلىلاغا سېتىپ، پۇلىنى ئېلىپ قايتىمىدىمۇ؟ — دېدى.

يىگىتتىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان كېنىزەك نالە ـ پەرياد قىلغان ھالدا:

— مەن خەلىپە ھارۇن رەشىتنىڭ كېنىزىكى تۇرسام، مېنى ساڭا سېتىپ كېتەلەيدىغان قانداق ئادەم ئۇ؟ — دېدى.

يىگىت ھارۇن رەشىتنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەنلا ئەقلى ـ ھوشى بېشىدىن ئۇچۇپ، پۈتۈن بەدىنى لاسىدە بوشىشىپ كەتتى ـ دە، نېمە قىلىشىنى بىلمەي قالدى. يىگىت ئاخىرى كېنىزەكتىن ئەھۋالنىڭ جەريانىنى سورىدى. كېنىزەك ھەممە ئەھۋالنى باشتىن ئاخىرغىچە تولۇق سۆزلەپ بەردى. يىگىت بۇنداق ئىشنىڭ دەللىدىن بۆلەك ئادەمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى.

— ھەي گۈل يۈزلۈك، بولغۇلۇق بولۇپ بولدى. يۈر ئەمدى مەن سېنى خەلىپە ھارۇن رەشىتنىڭ قولىغا ئۆز قولۇم بىلەن تاپشۇرۇپ بېرىپ كېلەي، — دېدى يىگىت كېنىزەككە. شۇنداق قىلىپ يىگىت بىلەن كېنىزەك يولغا راۋان بولدى.

ئەمدى سۆزنى ھارۇن رەشىتتىن ئاڭلاڭ.

ئەلقىسسە، دەللە كېنىزەكنى ئەگەشتۇرۇپ چىقىپ كەتكەندە، ھارۇن رەشىت تەرەت ئېلىش بىلەن مەشغۇل ئىدى. تەرەتتىن كېيىن نامازغا تۇتۇش قىلدى. نامازنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، مۇلازىمغا:

— باياتىنقى ھاجى ئايال سېتىپ كەتكەن قۇللارنى بۇ يەرگە چاقىرىپ كىر، — دېدى.

مۇلازىم چىقىپ جاۋاھىرپۇرۇش ئۇشتىگەر ۋە كىراكەشنى ھارۇن رەشىتنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىردى. ھارۇن رەشىت ئۇلارغا قاراپ:

— جاۋاھىرپۇرۇش كىم؟ — دەپ سورىدى.

— مەن، — دېدى جاۋاھىرپۇرۇش تېزىم بىلەن.

ھارۇن رەشىت ئۇنىڭغا:

— سەن خەزىنە خىزمىتىنى قىلغىن. ھەرقايسى ئورۇنلاردىن ئۈنچە ـ مارجان ۋە ھەر خىل جاۋاھىرلار كەلسە ئۆز ئورۇنلىرىدا قويۇپ، رەتلىك تۇتقىن، — دېدى. ئاندىن يەنە قالغان ئىككىيلەنگە قاراپ، — ئۇشتىگەر قايسىڭلار؟ — دەپ سورىدى.

— مەن، — دېدى ئۇشتىگەر ئورنىدىن قوزغىلىپ.

— سەن، — دېدى ھارۇن رەشىت ئۇنىڭغا، — ئوردا خادىملىرىنىڭ كىيىم ـ كېچىكى ئۈچۈن ئۇشتىگەرلىك قىلغىن، — ئاندىن كىراكەشكە قاراپ، — سەن ئۆزۈڭ كىراكەش بولغاندىكىن، خەزىنە يۈكىنى توشۇيدىغان خېچىرلارنى پەرۋىش قىلغىن، — دېدى.

ئۇلار ھارۇن رەشىتتىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھەيران بولغان ۋە گاڭگىرىغان ھالدا:

— ھەي كەرەملىك پادىشاھ، ئەي مەرھەمەتلىك ئالەمپاناھ، بىز سىزنىڭ خىزمىتىڭىزگە مۇيەسسەر بولغانلىقىمىز ئۈچۈن چەكسىز پەخىرلىنىمىز، ئالىي ھۇزۇرىڭىزدا خىزمەت تىلىشنى ئۆزىمىزگە

خۇشاللىق دەپ بىلمىمىز. لېكىن ئالدى بىلەن ئاشۇ هارام تاماق مەلئۇندىن ئۆچمىز ئېلىپ بېرىلسە، ئاندىن بىز خاتىرجەم بولغان هالدا، ئىتائەت كەمىرىنى بېلىمىزگە مەهكەم باغلاپ، سىزنىڭ هەرقانداق پەرمانىڭىزغا جان پىدا قىلساق،— دېدى.

هارۇن رەشىت ئۇلاردىن:

— مەلئۇن دېگىنىڭلا كىم ئۇ؟ ئۆزى قەيەردە؟ ئۇنىڭدىن نېمە تەلەپ قىلسىلەر؟— دەپ سورىدى.

ئۇلار: مەلئۇن دېگىنىمىز لەنەتگەردە دەللىدىن ئىبارەت. ئۇ هازىر سىزنىڭ مۇشۇ ئوردىڭىز ئىچىدە. ئۇنىڭدىن بىز ماۋۇ-ماۋۇ نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىمىز. ئۇنى بۇ يەرگە باشلاپ كېلىشتىن مەقسەت ماۋۇ-ماۋۇلاردىن ئىبارەت، دەپ، هەر ئۈچىلىسى باشتىن ئۆتكەن كەچمىشىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى. بۇلارنىڭ سۆزلىرىگە هەيران بولغان هارۇن رەشىت هەرەمگە كىرىپ، زۇبەيدەدىن دەللىنى تەلەپ قىلدى.

زۇبەيدە ئۇنىڭغا:

— سىز تەرەت ئېلىۋاتقان ۋاقتىڭىزدا، ئۇ، «قۇللىرىمدىن يوشۇرۇن هالدا چىقىپ كېتىۋالمىسام بولمايدۇ» دەپ، زەر روملىمنى بېشىغا ئارتىپ، نەپىس كىيىملەردىن بىر بوغچۇما ئېلىپ، پالان كېنىزەك بىلەن چىقىپ كەتكەنىدى. رومال ۋە بوغچۇمنى ئاشۇ كېنىزەكتىن قايتۇرۇۋەتمەكچى،— دېدى.

پادىشاه هارۇن رەشىت زۇبەيدەدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا كايىغان هالدا:

— هەي كەم ئەقىل، هەرنېمە قىلساڭ سەن قىلدىڭ. ئەدىكى بىر يەجۈجى مەككارنى سۈت بەرگەن ئانام دەپ، مېنىڭدەك بىر پادىشاهنىڭ نومۇسىنى يەرگە ئۇردۇڭ!— دەپ ۋارقىراپ كەتتى. پادىشاه هەرەمدىن تاشقىرىغا چىقتى. شۇ ئەسنادا سودىگەر يىگىت بىلەن كېنىزەك يېتىپ كەلدى. هارۇن رەشىتنىڭ نەزەرى كېنىزەككە چۈشتى. كېنىزەكنىڭ قولىدا نە زەر رومال ۋە نە بوغچۇمىدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئارقىسىدا بىر ناتونۇش ياش يىگىت تۇراتتى. پادىشاه كېنىزەكتىن:

— ھېلىقى لەنەت گەردىنى نەگە ئاپاردىڭ؟ سەن بىلەن بىللە كەلگەن كىشى كىم؟— دەپ سورىدى.

كېنىزەك بولۇپ ئۆتكەن هەممە ۋەقەلەرنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى. هارۇن رەشىت كېنىزەكتىن ئەهۋالنى ئۇققاندىن كېيىن قەهرى - غەزەپكە كېلىپ:

— كىمكى ئاشۇ مەككار دەللىنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىپ، ئۇنى ئوردىغا مەلۇم قىلسا، شۇ كىشىگە مىڭ تىللا ئىنئام قىلىمەن ۋە قىممەت باها تون پەرىجىلەر بىلەن تارتۇقلاپ، خۇشال قىلىمەن،— دەپ ئېلان چىقاردى. پادىشاه بۇ ئېلاننى پۈتۈن باغدات ۋىلايىتىدىكى هەممە ئادەمگە بىلدۈرۈشنى بۇيرۇدى. ئاندىن كېيىن جاۋاهىر پۇرۇش، ئۇشتىگەر ۋە كىراكەشكە ئۆز لايىقىدا جاۋاب بېرىپ قايتۇردى. سودىگەر يىگىتنىڭ مىڭ تىللاسىنى خەزىنىدىن تۆلەپ بېرىپ، كېنىزەكنى ئېلىپ قالدى. بۇ هېكايە مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەمدى سۆزنى دەللە بىلەن مۇخ-

www.uyghurkitap.com

تارنىڭ يەتتە نەپەر مەككار قىزى ۋە يەتتە ئوغرى كۈيئوغۇللىرىنى باشلاپ، مىسىر ۋىلايىتىگە بېرىپ، مىسىر خەلقىنىڭ بېشىدا غەلۋە-ماجىرا ئوتلىرىنى تۇتاشتۇرغانلىقىدىن ئاڭلاڭ.

دەللە تۆت ئادەمنى قۇل ۋە كېنىزەكلەر قاتارىدا سېتىپ، تۆت مىڭ تىللا قىزىل ئالتۇنغا ئىگە بولدى؛ زۇبەيدەنىڭ زەر رومىلى ۋە بىر بوغچۇمىدا نەپىس كىيىملىرىنى قولغا كەلتۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ چاقماق تېزلىكىدە ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. بۇ ئولجىلارنىڭ خۇشاللىقىدىن گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەن دەللە، ئېرىسىگە سىغمىغان هالدا قىلغىلى قىلىق تاپالماي تۇرغىنىدا، ئۆزىنى هارۇن رەشىتنىڭ ئادەملىرىنىڭ جىددىي ئىزدەۋاتقانلىقى ۋە بۇ قېتىمقى چارلاش-تەپتىش قىلىشلار مىسلىسىز دەرىجىگە يېتىپ، پۈتۈن باغدات ئەهلى پاتىپاراق بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدى.

— ئەمدى، — دېدى ئۇ مۇختارغا، — بۇ شەهەردە تۇرۇشىمىز مۇۋاپىق ئەمەس. قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، باشقا بىر شەهەرگە بېرىپ پاناهلانمىسىمىز تۈزۈك.

ئۇلار شۇنداق قىلىپ، سەپەر جابدۇقلىرىنى راستلاپ، سودىگەرلەر سىياقىدا ياسىنىپ، يەتتە قىزى ۋە يەتتە كۈيئوغلى بىلەن قوشۇلۇپ جەمئىي ئون ئالتە نەپەر ئادەم باغداتتىن مىسىر تەرەپكە قاراپ يۈزلەندى.

ئەلقىسسە، ئۇلار كۆپلىگەن مەنزىل ۋە ئۆتەڭلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئاخىرى مىسىر شەهىرىگە كىردى. ئۇ يەردە جاۋاهىرپۇرۇشلۇق مەهەللىدىن بىر قورۇنى ئىجارىگە ئالدى. تۆت-بەش كۈن ئارام ئېلىشىپ، سەپەر هاردۇقلىرىنى چىقىرىشقاندىن كېيىن، بۇ لەنەتگەردىلەرنىڭ كۆڭۈللىرى يەنە رەزىل قىلمىشلارغا مايىل بولدى. كېيىنچە مۇختار يەتتە كۈيئوغلىغا باشچىلىق قىلىپ، تاكى تاڭ ئاتقۇچە مىسىرلىقلارنىڭ مال-مۈلۈكلىرىنى ئوغرىلاپ، ئۇلارنى خانىۋەيران قىلىشقا باشلىدى. كۈندۈزلىرى دەللە قىزلىرىغا يول كۆرسىتىپ، رەستىمۇ-رەستە يۈرۈپ، ئاجايىپ-غارايىپ هىيلە-نەيرەڭلەر بىلەن كىشىلەرنى بالا-قازا قىلتاقلىرىغا دەسسىتىشكە؛ بىز ئارقىلىق پۈتۈن شەهەر خەلقىنىڭ ئارامىنى بۇزۇشقا كىرىشتى. مىسىرلىقلار ئۆز شەهىرىگە دەللە ۋە مۇختارنىڭ كەلگەنلىكىنى، بۇ رەسۋاچىلىقلارنىڭ هەممىسى شۇلارنىڭ كاساپىتى ئىكەنلىكىنى هېس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ بىر توپ پارازىتلارنىڭ سېسىق نامى پۈتكۈل مىسىرغا پۇر كەتتى. كىشىلەر يىغىلىپ بۇلارنى قولغا چۈشۈرۈشنىڭ مەسلىهەتىگە چۈشتى. ئۇلارنىڭ مەسلىهەتى بۇ يەردە تۇرسۇن.

ئەمدى گەپنى مىسىر پادىشاهىنىڭ سەركەردىسىنى مۇختارنىڭ قانداق ئەخمەق قىلغانلىقىدىن ئاڭلاڭ.

ئەلقىسسە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۇختار سودىگەرچە كىيىنىپ، بىر كۈيئوغلىنى خىزمەتكار سىياقىدا ياساپ كەينىگە ئەگەشتۈردى-دە، تاماشا قىلىش ئۈچۈن ئۆيىدىن چىقتى. ئۇلار كوچىمۇ-كوچا بازار ئارىلاپ يۈرەتتى. تۇيۇقسىزلا، بىر شەمشەر ياسىغۇچى ئۇستىنىڭ دۇكىنىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ يەردە مىسىر پادىشاهىنىڭ سەركەردىلىرىدىن بىرسى قولىدا بىر دانە قىممەت باها شەمشەرنى تۇتقان هالدا

تۇراتتى. مۇختار ئۇنى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ تۇردى. سەركەردە شەمشەرنى شەمشەرچى ئۇستىغا بېرىپ:

— بۇ پادىشاھنىڭ شەمشىرى، سەن بۇنىڭغا تېزلىكتە بىر غىلاپ ياساپ قويغىن. بىردەمدىن كېيىن بىرەيلەن دېنىڭ ئېتىمە- غا مىنىپ كېلىدۇ، سەن شەمشەرنى شۇ- نىڭغا بەرسەڭ، ئۇ ماڭا تاپشۇرۇپ بېرى- دۇ،— دېدى.

سەركەردە ئاندىن زەرگەرلىك دوكى- نى تەرەپكە قاراپ يول ئالدى، مۇختار ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭدى. سەر- كەردە دۇكانغا كىرىپ ھەمىيىندىن بىر مىقدار تىللانى ئېلىپ زەرگەرگە بەردى:

— بۇ تىللادىن،— دېدى سەركەردە زەرگەرگە،— ماڭا بىر تال كەمەر ياساپ بەرگىن، ئۇ كەمەر ھېچكىمدە تېپىلمايى- دىغان نادىر نۇسخىدا ياسالسۇن.

ئۇلار شۇ يوسۇندا سۆزلىشىۋاتقىنىدا، دۇكانغا مۇختار كىرىپ سالام قىلدى. زەرگەر ئۇنىڭ خېلى قاملاشقان بىر مويى- سىپىت سودىگەر ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، تەزىم قىلدى- دە:

— خوجام، نېمە ھاجىتىڭىز بار؟— دېدى.

— بەشيۈز مىسقال ئالتۇنۇم باردى، ئۇنى ئۇنچە- مەرۋايىتقا ئالماشتۇرۇش نىيىتىدە كەلگەنىدىم،— دېدى مۇختار ئۇنىڭغا.

زەرگەر:

— جان- دىلىم بىلەن قوبۇل قىلە- مەن، لېكىن بىردەم تەخىر قىلىپ تۇرار- سىز، چۈنكى بۇ كىشى پادىشاھنىڭ ئەڭ يېقىن سەركەردىلىرىدىن بولىدۇ، بۇ يەرگە كەمەر ياساتقىلى كەلگەنىكەن، بۇ

كىشى نۇسخىلاردىن بىرىنى تاللاپ بېرىپ قايتقاندىن كېيىن سىزنىڭ ئىشىڭىزنى بىجا كەلتۈرىمەن،— دېدى.

— سىزدىن كۆپ مىننەتدارمەن،— دېدى مۇختار،— بوپتۇ ئانداق بولسا، ئىشى- ڭىزغا مەشغۇل بولۇڭ. مەن ساقلاپ تۇراي.

زەرگەر نۇسخىلارنى تەييار قىلىشقا كىرىشتى. بۇ ئارىلىقتا سەركەردە بىلەن مۇختار سۆھبەتلىشىشكە كىرىشتى:

— قايسى شەھەردىن بولىسىز؟— دەپ سورىدى سەركەردە مۇختاردىن.

مۇختار جاۋابەن:

— كەمىنە شام ۋىلايىتىدىن بولى- مەن، يېقىندا غەرب ئەللىرىدىن كەلدىم،— دېدى.

سەركەردە ئۇنىڭدىن غەربنىڭ خۇ- سۇسىيىتىگە ئائىت بەزى سوئاللارنى سو- رىدى، مۇختار ھەممىسىگە لايىقىدا جاۋاب بېرىپ، ئۆزىنى گويا غەرب ئەل- لىرىدىن يېڭىلا كەلگەن سودىگەردەك قى- ياپەتتە كۆرسەتتى. شۇ ئەسنادا زەرگەر مۇختارنىڭ شاگىرتىغا پۇل بېرىپ:

— ھەي ھۆرمەتلىك خوجىنىڭ خىز- مەتكارى، سەن بازاردىن بۇ پۇلغا تاماق سېتىۋېلىپ كەلگىن،— دېدى.

ئۇ، زەرگەرنىڭ قولىدىن پۇلنى ئې- لىپ چىقىپ كېتىپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا بىر داستىخاندا ھەرخىل ئېسىل تائاملارنى كۆ- تۈرۈپ كىردى. ئاندىن سەركەردە ئۇنىڭغا:

— ھەي ئوغلۇم، بىز غىزالىنىپ بولغىچە، سەن مېنىڭ ئېتىمنى سۇغىرىپ كېلىشىڭنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالارسەنمۇ؟— دېدى.

— جان- دىلىم بىلەن ئورۇندايى- مەن،— دېدى مۇختارنىڭ كۆيئوغلى، بۇ

ئۇيغۇر كىتاب تورىيكتىنى
www.uyghurkitap.com

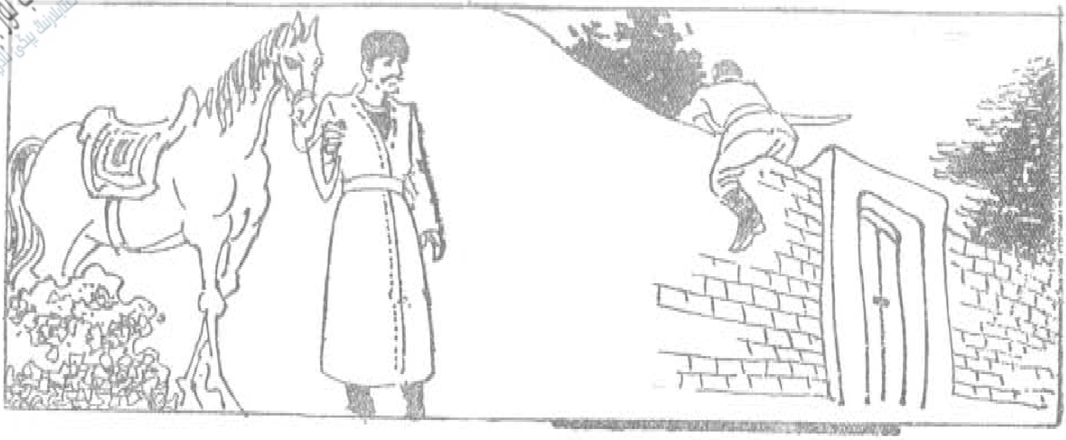

ئارىلىقتا مۇختار ئۇنىڭغا شەمشەرنى ئىشارەت قىلىپ ئۈلگۈرگەنىدى.

ئوغرى كۆيمۇغۇل شەمشەر دۈكىنىغا بېرىپ، شەمشەرنى تەلەپ قىلدى. ئۇنىڭ مىنىپ كەلگىنى سىپاھىنىڭ ئېتى ئىكەنلىكىنى كۆرگەن شەمشەرچى شەمشەرنى دەرھال ئېلىپ بەردى. كۆيمۇغۇل ئۇنى ئېلىپ بىر ئورۇنغا يوشۇرۇپ قويغاندىن كېيىن، خاتىرجەم ھالدا ئاتنى سۇغىرىپ ئېلىپ كەلدى. سەركەردە زەرگەرنىڭ ئېلىپ كەلگەن نۇسخىلىرىدىن بىرىنى تاللاپ، پالان كۈنگىچە تەييارلاپ قويغىن، ئۆزۈم كېلىپ، ئېلىپ كېتىمەن، دېدى-دە، ئېتىغا مىنىپ يورۇپ كەتتى. ئاندىن مۇختار ئورنىدىن تۇرۇپ، زەرگەرگە:

— مەن ئەمدى بېرىپ، تىللالىرىمنى ئېلىپ كېلەي،— دېدى. ئاندىن كۆيمۇغلى بىلەن زەرگەر دۈكىنىدىن چىقىپ، شەمشەرنى يوشۇرۇپ قويغان جايىدىن ئېلىپ كۆردى. بۇ شەمشەرنىڭ سېپىغا ھەر خىل ئېسىل جاۋاھىراتلاردىن ۋە ئالماس قاتارلىق قىممەت باھا مېتاللاردىن كۆز قويۇپ ياسالغان بولۇپ، قىممىتى بىر مەملىكەتنىڭ خىراجىتىگە تەڭ كېلەتتى. بۇنى كۆرگەن مۇختارنىڭ خۇشاللىقىدىن گۆلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ ئىككىسى ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ، بەخىرامان ھالدا ئارام ئالدى. بۇلار ئەيشى-ئىشرەتلىرى بىلەن بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەمدى گەپنى سىپاھىتىن ئاڭلايلى.

ئەلقىسسە، سەركەردە ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، خىزمەتكارىنى چاقىرىپ، ئېتىغا مىنگۈزدى-دە، شەمشەرنى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇدى. خىزمەتكار خوجىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دەرھال شەمشەرچىنىڭ دۈكىنىغا بېرىپ، شەمشەرنى سورىدى. شەمشەرچى ئۇنىڭغا:

— سەن ساراڭمۇ نېمە؟ شەمشەرنى باياتىنلا بىرسى كېلىپ، ئېلىپ كەتمىدىمۇ؟!— دېدى.

شەمشەرچىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان خىزمەتكار قايتىپ كېلىپ سەركەردىگە:

— بىرەيلەننى مەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىپ، شەمشەرنى ئالدۇرۇپ بولغان

تۇرۇپ، يەنە نېمىشقا مېنى بۇنداق پايدىسىز ئىشقا ئەۋەتكەنسىز؟ — دېدى.

سەركەردە بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھوشى بېشىدىن ئۇچۇپ، دەرغەزەپ بولغان ھالدا ئېتىغا مىندى-دە، شەمشەرچىنىڭ دۈكىنىغا يېتىپ باردى.

— مەن ساڭا «شەمشەرنى مۇشۇ ئاتقا مىنىپ كەلگەن ئادەمگە بەرگىن» دېمىگەنمىدىم، — دېدى سەركەردە شەمشەرچىگە، — نېمىشقا ئۇنى باشقىلارغا بېرىۋەتتىڭ؟!

— مەنمۇ ئۇنى باشقا بىرسىگە ئەمەس، دەل سېنىڭ مۇشۇ ئېتىڭغا مىنىپ كەلگەن بىرسىگە بەردىم، — دېدى شەمشەرچى.

بۇ سۆزدىن قەھرى-غەزىپى قايناپ تاشقان سەركەردە شەمشەرچىگە:

— مەندەك بىر ئادەمگە مۇنداق بىھۇدە سۆزنى قىلىشقا قانداق پېتىندىڭ؟! — دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

ئەلقىسسە، بۇلارنىڭ جېدەل-ماجىرالىرى ئەۋجىگە چىقىپ، خالايىقلار ئەتراپىغا ئولاشتى. بۇ ھادىسىنى كىشىلەر پادىشاھقا يەتكۈزدى. پادىشاھ بۇ ئىشنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى. ۋەزىرلەردىن بىرى پادىشاھقا:

— ھەي ئالەم پاناھ، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى پەقەت مۇختاردىن باشقا ئادەمنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ، — دېدى ۋە مۇختار ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى پادىشاھقا بىر-بىرلەپ بايان قىلدى. پادىشاھ ۋەزىردىن بۇ ھېكايىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھېلىقى سەركەردىنى چاقىرتىپ:

— بۇ شەھەرگە باغداتتىن مۇختار ئىسىملىك بىر ھەييار كەپتىمىش، شەمشەرنىمۇ چوقۇم ئاشۇ مەلئۇن ئوغرىلىغان. سەن شەھەرنى قاتتىق چارلاپ، ئۇنى قولغا چۈشۈرگىن. بولمىسا، ئۇ ھەممىنى خانىۋەيران قىلىدۇ، — دېدى.

ئەلقىسسە، سەركەردە پادىشاھنىڭ پەرمانىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، مۇختارنى تۇتۇش ئۈچۈن كېچە-كۈندۈزلەپ چارلاش ئېلىپ باردى. بۇ ۋەقەلەر بولۇپ ئىككى ئاي ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، مۇختار يەنە رەزىل قىلمىشلارنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئۆيىدىن چىقتى. ئۇ، پۈتۈن ئەتراپنى سەيلە قىلغان ھالدا مىسىر شەھىرىنىڭ دەرۋازىسىغا بارىدىغان كوچىغا كىرىپ قالدى-دە، تۇساتتىنلا سەركەردىگە دۇچ كېلىپ قالدى. سەركەردە دەرھال ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ:

— ھەي رەزگى، سېنىڭ خىزمەتكارىڭ بېرىپ، شەمشەرچىدىن پادىشاھنىڭ شەمشىرىنى ئېلىپ كېتىپتۇ. ئۇنى تېپىپ بەرمەيدىغان بولساڭ سېنى ھەرگىزمۇ بوش قويۇۋەتمەيمەن، — دېدى.

— ھەي سەركەردەم، — دېدى مۇختار نەيرەڭ ئىشلىتىپ، — ئۇ كاساپەت مېنىڭمۇ مىڭ تىللا پۇلۇمنى ئوغرىلاپ قاچقىنىغا مانا بۈگۈن دەل يىگىرمە كۈن بولدى. بۈگۈن ئەتىگەندە، ئۇنىڭ شەھەرگە تۆت پەرسەخ ① يىراقلىقتا بىر ئورۇندا تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، شۇنى ئىزدەپ ماڭغانىدىم.

— بۇنداق سۆزلىرىڭ بىلەن قۇتۇلارمەن دەپ بىھۇدە خام خىيال قىلما، — دېدى سەركەردە ئۇنىڭغا، — يا شەمشەرنى تاپ، ياكى بولمىسا ئۇنىڭ ئۆز باھاسى بويىچە پۇلىنى تۆلە.

— ھەي سەرداريم، — دېدى مۇختار

مۇلايىملىق بىلەن يېلىنىپ، — سىزنىڭ دەۋاتقانلىرىڭىزغۇ راست، بىراق مەن ئۇ شەمشەرنى كۆرمىگەن تۇرسام، يەنە كېلىپ ئۇ ناكەس مېنىڭمۇ مىڭ تىللا ساپ ئالتۇنۇمنى ئېلىپ قاچقان تۇرسا، مەن ئەمدى قانداق قىلىمەن.

شۇنداق قىلىپ، مۇختار تۇرغۇن چۈشەندۇرۇش ۋە يېلىنىشلار ئارقىلىق سەركەردىنىڭ كۆڭلىنى سەل يۇمشاتتى-دە، ئۇنى ئۆز خىزمەتكارىنى ئىزدەش ئۈچۈن ئۆزى بىلەن بىللە بېرىشقا كۆندۇردى.

— ئانداق بولسا، — دېدى سەركەردە، — هازىر سەن مەن بىلەن بىزنىڭ ئۆيگە بارغىن، ئاندىن كېيىن، ئىككىمىز سېنىڭ خىزمەتكارىڭنى ئىزدەپ بارايلى.

مۇختار ماقۇل بولۇپ، سەركەردىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. سەركەردە ئىشىكنىڭ قۇلۇپلاقلىق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، قوشنىسىدىن سورىغانىدى، قوشنىسى:

— ئايالىڭىز يۇيۇنۇش ئۈچۈن هاممامغا كەتتى، ئۆيىڭىزنىڭ ئاچقۇچى مانا مەندە، — دەپ، سەركەردىگە ئاچقۇچنى بەردى. سەركەردە دەرۋازىسىنى ئېچىپ ئىچكىرىگە كىردى. ئاندىن ئۆز يېنىدىكى بىر هەميان ئالتۇننى ئۆيدە قويۇپ قويدى. كۆڭلى ئەمدى ئارامىغا چۈشكەن سەركەردە مۇختار بىلەن ئەمدى ماڭاي دەپ تۇرغىنىدا، پادىشاهنىڭ ياساۋۇللىرىدىن بىرسى كېلىپ، سەركەردىگە:

— شاهىمىز سىزنى چاقىرىدۇ، — دېدى.

سەركەردە بۇ ئىشقا ئامالسىز قالغان هالدا مۇختارغا:

— مېنى پادىشاه چاقىرتىپتۇ، [illegible] مەن ساڭا رەهىم قىلدىم. بولمىسا سېنى پادىشاهنىڭ يېنىغا بىللە ئېلىپ بېرىپ تاپشۇرغان بولسام، تېنىڭ بېشىڭدىن ئايرىلىپ قالغان بولاتتى. هەر ئېهتىمالغا قارشى، مەن سېنىڭ ئايىغىڭغا كىشەن سېلىپ قويۇپ كېتەي، — دەپ، ئۇنىڭ پۇتلىرىنى زەنجىر بىلەن مەهكەم باغلاپ كىشەنلىدى. ئاندىن دەرۋازىسىغا قۇلۇپ سېلىپ، ئاچقۇچىنى قوشنىسىغا بەردى-دە، ئۆزى پادىشاه ئوردىسىغا قاراپ راۋان بولدى.

ئەمدى سۆزنى مۇختارنىڭ بىر تەدبىر بىلەن باغلاقتىن بوشىنىپ، سەركەردە بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا پىتنە-ئىغۋا ئۇرۇقلىرىنى قانداق تېرىغانلىقىدىن ئاڭلاڭ.

ئەلقىسسە، سەركەردە پادىشاهنىڭ يېنىغا كېتىپ، بىرئازدىن كېيىن، ئۇنىڭ خوتۇنى هاممامدىن قايتىپ كېلىپ، قوشنىسىدىن ئاچقۇچىنى ئالدى-دە، ئۆيىگە كىردى. ئايالنىڭ باغلاقتا ياتقان مۇختارغا كۆزى چۈشۈپ، ئۇنىڭدىن سورىدى:

— هەي خوجا، سەن نېمە گۇناه قىلغىنىڭ ئۈچۈن، ئېرىم پۇتۇڭغا بۇنداق كىشەن سېلىپ قويدى؟

— مەن شەهەر سىرتىدىكى بىر قىشلاقنىڭ ئىگىسى بولىمەن، — دېدى مۇختار كۆزلىرىدىن تارام-تارام ياش تۆكۈپ، — بىر كۈنىسى مەن ئېرىڭنى چاقىرىپ زىياپەت قىلىپ بەرگەنىدىم، شۇ كۈنى ئۇنىڭ ئايالىمغا كۆزى چۈشۈپ، ئاشىق بولۇپ قاپتىكەن. بۈگۈن مېنى بۇ يەرگە چاقىرتىپ كېلىپ پۇتۇمغا كىشەن سالدى. ئاندىن «خوتۇنۇڭنى ماڭا

بەرمەسەڭ ئاۋۋال سېنى ھالاك قىلىپ، خوتۇنۇڭنى ئالىمەن، خوتۇنۇڭنى بېرىشكە رازى بولساڭ، مۇشۇ ئالتۇننى ساڭا بېرىمەن» دەپ مۇشۇ ھەميانىدىكى ئالتۇننى ماڭا قالدۇرۇپ كەتتى، — دېدى سەركەردە قويۇپ قويغان ئالتۇننى كۆرسىتىپ.

كەم ئەقىل ئايال مۇختاردىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شەزەپ بىلەن ئۇنى باغلاقتىن بوشاتتى.

— ھەي خوجا، — دېدى ئايال ھەميانىدىكى ئالتۇننى مۇختارنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ، — بۇ ئالتۇنلىرىڭنىمۇ ئېلىۋالغىن-دە، ئەركىن قانات قېقىپ ئۆز قىشلىقىڭغا كېتىۋالغىن. ئەگەر ئېرىم بۇنىدىن كېيىن ساڭا يەنە شۇنداق گەپلەرنى قىلغۇچى بولسا، دەرھال كېلىپ ماڭا مەلۇم قىلغىن. مەن ئۇنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ، ئەدىبىنى بەرگۈزىمەن.

مۇختار ھەميانىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. سەركەردىنىڭ خوتۇنى دەرۋازىنى ئىچىدىن مەھكەم تاقىدى. ئاندىن كېنىزەكلىرىگە:

— ئېرىم قايتىپ كېلىپ، ئىشىكنى قاقسا، ئاچماڭلار، ئۇ قارايۈز ئۆيگە كىرگۈچى بولمىسۇن، — دېدى.

— مۇختار سىرتقا چىققاندىن كېيىن، يىراقتىن ئاتلىق كېلىۋاتقان سەركەردىنى كۆردى. سەركەردىنىڭ قولىدا بىر بوغجۇما تون-سەرۇپايلار بار ئىدى. مۇختار ئۇنىمۇ قولغا چۈشۈرۈشنى كۆزلەپ، چاققانلىق بىلەن سەركەردىنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالام قىلدى. سەركەردە مۇختارنى كۆرۈش بىلەنلا ھەيران بولغان ھالدا سورىدى:

— سېنى باغلاقتىن كىم بوشاتتى؟

— ھەي سەركەردەم، — دېدى مۇختار، — سىز ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ھاياسىز خوتۇنىڭىز ئۆيگە بىر ياش يىگىت بىلەن بىللە كىرگەنىدى. ئۇ يىگىت مېنى كۆرۈش بىلەنلا دەرھال چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ئالدىرىدى. خوتۇنىڭىز ئۇنىڭغا: «ھەي جان-جىگىرىم، قەيەرگە بارىسىز؟ بۇ ناتونۇش ئادەمدىن ئەندىشە قىلغان بولسىڭىز، ئۇنى مەن ھازىرلا چىقىرىۋېتەي. ئېرىم بۈگۈن پادىشاھنىڭ يېنىدىن تاكى نامازشام بولمىغۇچە كەلمەيدۇ، ئاڭغىچە بولغان ئارىلىق بىز ئۈچۈن ئەيشى-ئىشرەت قىلىدىغان پۇرسەت ئەمەسمۇ؟» دېدى. ئاندىن ماڭا ھەميانىڭىزدىكى ئالتۇنلارنى بېرىپ، بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتماسلىقىمنى تاپىلىدى. مەن جانابىڭىزنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى ئېسىمگە ئېلىپ، ئۇنىڭ بۇ قىلغانلىرىغا تاقەت قىلالمىدىم. شۇڭا ئەھۋالنى سىزگە مەلۇم قىلىپ، ئالتۇنىڭىزنى ئۆزىڭىزگە تاپشۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن سىزنى ئىزدەپ كېلىشىم ئىدى.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان سەركەردىنىڭ ئۆز خوتۇنىغا قاتتىق قەھرى غەزىپى كەلدى. ئۇ، مۇختارغا بىرمۇنچە رەھمەت-تەشەككۇرلارنى بىلدۈرۈپ، ئۆزدىگە ھەمراھ قىلغان ھالدا ئۆيىگە كەلدى. سەركەردە دەرۋازىنىڭ تاقاقلىق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇرۇشقا تەمشەلدى. مۇختار ئۇنى توسۇپ:

— ئەگەر سىزنىڭ كەلگىنىڭىزنى بىلسە، دەرۋازىنى ھەرقانچە قاققىنىڭىز

www.uyghurkitap.com

بىلەنمۇ، ئۇياتسىز خوتۇنىڭىز سىزنى كىرگۈزمەيدۇ، — دېدى.

سەركەردە مۇختارنىڭ مەسلىھىتىنى ماقۇل كۆرۈپ، ئات بىلەن بوغجۇمىنى مۇختارغا بەردى ـ دە، ئۆزى قوشنىسىنىڭ تېمىدىن ئارتىلىپ، ئۆز ھويلىسىغا چۈشتى.

مۇختار بىر ھەميان ئالتۇن بىلەن بىر بوغجۇما كىيىمنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن، خۇشاللىقتىن تېرىسگە سىغمايلا قالدى. كۈلكىدىن ئاغزىنى يۇمالمايۋاتقان بۇ ئەبلەخ سەركەردىنىڭ ئېتىغا مىندى ـ دە، ئۆيىگە قاراپ بەدەر تىكىۋەتتى.

قەھرى غەزەپكە كەلگەن سەركەردە ئۆيگە كىرىپ خوتۇنىغا:

— ھەي ئار ـ نومۇسنى بىلمىگەن ۋاپاسىز، ھامامدىن بىللە ئېلىپ كەلگەن يىگىتىڭنى نەگە يوشۇردۇڭ، — دەپ ۋارقىرىدى.

بۇ ھاقارەتنى ئاڭلىغان ئايال، سەركەردىنىڭ ياقىسىدىن تۇتتى ـ دە، ئۇنىڭ يۈزلىرىگە نەچچە تەستەك سىلىۋەتتى.

— ھەي تۈزكور مۇناپىق، — دېدى ئۇ سەركەردىگە، — تېخى ئار ـ نومۇس ھەققىدە سۆزلەۋاتامسەن؟! بىر كىشى سېنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىڭنى قىلىپ، سېنى زىياپەتكە چاقىرسا، سەن ئۇنىڭ خوتۇنىغا بەدنىيەتلىك بىلەن كۆز سېلىپ، «ئەگەر خوتۇنۇڭنى بەرمىسەڭ سېنى بوش قويمايمەن» دەپ، ئۇ بىچارىنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى كىشەنلەپسەن. سەندە ئار ـ نومۇس دېگەن نەرسىمۇ بارمۇ؟!

— ھەي ئالدامچى دەييۇز، ھامامدا مۇھەببەتلىشىپ، ئېلىپ كەلگەن يىگىتىڭنى قەيەرگە يوشۇردۇڭ دەۋاتىمەن؟! ئېيت، بولمىسا بېشىڭنى ئالىمەن، — دېدى سەركەردە شەمشىرىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ.

شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ جاڭجاللىرى يۇقىرى چەككە يەتتى. خوتۇن باشقىلارنىڭ ھىيلىسىگە ئالدانغانلىقىنى سېزىپ، مۇختارنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنىڭ ھەممىسىنى سەركەردىگە بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى. سەركەردىمۇ ئۆز سىرىنى خوتۇنىغا سۆزلەپ بەردى ـ دە، ساراسىمىگە چۈشكەن ھالدا چىقىپ دەرۋازىنى ئاچتى. كوچىغا چىقىپ قارىسا، نە مۇختاردىن خەۋەر، نە ئات بىلەن كىيىم ـ كېچەكلەردىن ئەسەر يوق. بۇ ھالغا تاقەت قىلالمىغان سەركەردە داد ـ پەرياد كۆتۈرگەن ھالدا پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۆتكەن ھەممە ۋەقەنى بايان قىلدى. پادىشاھ بۇ ئىشلاردىن ھەيران ـ ھەس قالدى، ئاندىن مۇنەججىم ۋە پالچىلار، قۇربېشى، مىرشەبلەر ۋە بارلىق پايلاقچىلارنى چاقىرتىپ:

— مۇنۇ سۈرەتلىك ئادەمنى قولغا چۈشۈرۈڭلار. ئۇ شەھىرىمىزدە بىرەر ئاي تۇرۇپ قالسا، ھەممە ئادەمنى خانىۋەيران، بەلكى يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىشى مۇمكىن، — دەپ بۇيرۇدى ۋە ھېسابسىز كۆپ ئادەمنى مۇختارنى ئىزدەشكە مەسئۇل قىلىپ بېكىتتى. بۇ سۆز مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى مەككار دەللىنىڭ كوچىمۇ ـ كوچا، ئىشىكمۇ ـ ئىشىك تېنەپ يۈرگەن بىر ئەما بىچارىنى ئۇچرىتىپ، گۇيى «ئېرىم» دەپ دەۋا قىلىپ، ئۆيىگە باشلاپ كەلگەنلىكى ۋە تەمە دانلىرىنى چېچىپ، ئۇ كور

بىچارىنى بالا قىلىشقا چۈشۈرگەنلىكىدىن ئاڭلاك.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى مەككار دەللە ئالدامچىلىق كىيىملىرى بىلەن ياسىنىپ، كوچىغا چىقتى. ئۇنى كۆرگەن كىشىلەر «بۇ قايسى شاھزادىنىڭ مەھبۇبى ۋە قايسى بەگزادىنىڭ مەشۇقىدۇ؟» دەپ ئىختىيارسىز قاراپ ھاڭۋېقىپ قېلىشتى. دەللە شۇ يوسۇندا سىلىق چامداپ كېتىۋاتقىنىدا، توساتتىنلا بىر مەسچىتنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تۇخۇم بىلەن بېھىلىرىنى جەندىسىگە سېلىپ ئولتۇرغان بىر قېرى ئەما كىشىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى، بۇنى كۆرگەن دەللە دەرھال بېرىپ ئۇنىڭ ساقىلىدىن تۇتتى-دە، يۈزىگە ئىككى تەستەك ئۇردى.

— ھەي غۇرۇرى پەس، قەلەندەر مىجەزلىك كور، — دېدى دەللە ئۇنىڭ ساقىلىدىن تۇتۇپ، — سەن مېنىڭدەك ھۆر سۈپەت خوتۇنۇڭنى تاشلاپ، جەننەت كەبى باغ-ھويلىلىرىڭدىن ۋە چاكار-كېنىزەكلىرىڭدىن كېچىشكە خۇدادىن قورقمامسەن، خالايىقلاردىن ئۇيالمامسەن؟! ھەتتاكى ئوغۇل-قىزلىرىڭنىمۇ ئېسىڭگە ئالماي، بۇنداق خارلىق ۋە قەلەندەرلىكنى ئىختىيار قىلىشىڭ مۇۋاپىقمۇ؟! ئۈچ يىلدىن بۇيان سېنى ئىزدەپ، بارمىغان يېرىم قالمىدى، كۈندۈزلىرى پۇتلىرىمنىڭ ماغدۇرى كەتتى، كېچىلىرى كۆزلىرىمدىن ئۇيقۇ قاچتى. تۇر ئورنۇڭدىن، مەن بىلەن ماڭ، باللىرىڭ سېنى كۆرۈشكە تەشنا.

بۇ ئەھۋالغا ھەيران بولغان كور قەسەم قىلىپ:

— مەن ھېچقاچان خوتۇن ئېلىپ باققان ئەمەسمەن. خوتۇن ئېلىشنى ئارزۇ قىلغان بولسامۇ، لېكىن ھەرقانداق بىر ئايال، ھەتتا ئۇ ئەڭ سەت ئاياللاردىن بولسىمۇ، ماڭا خوتۇن بولۇشقا نومۇس قىلىپ، قوبۇل قىلمايدۇ. ھېچ چۈشەنمىدىم، سېنىڭ بۇ قىلىۋاتقىنىڭ نېمە غەۋغا؟ — دېدى.

— ھەي بىكار تەلەپ كور، ئۈچ يىلدىن بېرى سېنىڭ مىجەزىڭ ئۆزگىرىپ، ئەمدى ساراڭ بولۇشقا باشلاپسەن. ئۇنداق بولمىسا، ئۆز پەرزەنتلىرىڭدىن كېچىپ، بۇنداق بىمەنە قەسەملەرنى قىلمىغان بولاتتىڭ، — دېدى دەللە كورغا.

بۇلارنىڭ تالاش-تارتىشلىرىنى كۆرۈپ كىشىلەر توپلاندى. يىغىلغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى كورنى ئەيىبلەپ:

— ھەي ھاياسىز كور، مۇشۇنداق پەرى سۈپەت گۈزەل ئايالىڭنى تاشلاپ، گادايلىقتا ۋە خارلىقتا مەھەللىدە بولۇپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ بۇنداق پەيلىڭدىن يانمىسىڭ، بولمىسا، تەڭرىنىڭ غەزىپىگە قالىسەن، — دېدى.

ئۇلارنىڭ بۇنداق تاپا-تەنىلىرىنى ئاڭلىغان كور كۆڭلىدە: «بۇ ئايالنىڭ ئېرى ماڭا ئوخشىسا كېرەك، بىرەر سەۋەب بىلەن ئۆيىدىن چىقىپ كېتىپ قايتىپ كەلمىگەن ئوخشايدۇ، بوپتۇ، مەن ئۇنىڭغا ئۆزرەخاھلىق قىلىپ ئۆيىگە باراي، شۇنىڭ بىلەن بۇ خارلىق ۋە دەۋانىچىلىقتىن قۇتۇلسام ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلىدى.

— ھەي بىچارە ۋاپادارىم، — دېدى كور دەللىگە، — مېنى كەچۈرگىن، مەن

www.uyghurkitap.com

بىچارە كۆزۈم ئەما بولۇپ قالغاندىن كېيىن قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. شۇڭا سەندىن ۋە پەرزەنتلىرىمدىن خىجىل بولۇپ، مۇشۇنداق خارلىقنى ئۆزۈمگە لايىق كۆرگەنىدىم. ئەمدى سەن نېمە دېسەڭ شۇ بويىچە بولسۇن.

دەللە ئۇنىڭغا:

— ھەي جانۇ جاھانىم، سىزنىڭ بەخت-دۆلىتىڭىزدە ھېچنېمىگە ئېھتىياجىم يوق، مال-مۈلۈك ۋە چاكار-كېنىزەكلەر يۈز يىل ئۆمۈر كۆرسەممۇ يېتىپ ئاشقۇدەك بار. لېكىن پەرزەنتلىرىڭىز سىزنى ھەددىدىن زىيادە سېغىنىپ، بىتاقەت بولۇپ كەتتى. مەن ئۇلارنىڭ نالىسىگە چىدىيالماي دائىم تېنىم تاپماي سىزنى ئىزدىدىم. تەڭرىگە يۈزمىڭ قەترە شۈكرى، سىزنىڭ دىدارىڭىز بىلەن كۆزۈم نۇرلاندى، مانا ئەمدى مۇرادىمغا يەتتىم، — دېدى.

دەللىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان كىشىلەر ئەماغا:

— ھەي كور ئەبلەخ، تازا بىر قاملاشمىغان ھاماقەت نېمىكەنسەن، شۇنچىلا تەلەيلىك ۋە دۆلەتمەن ئادەم تۇرۇپ، نېمىشقا ئۆزۈڭنى خارلىقتا سېلىپ يۈرىسەن؟! ماڭ، ئەمدى ئىشىكمۇ-ئىشىك دىۋانىچىلىق قىلىشنى تاشلاپ، مەشۇقۇڭ بىلەن ئۆيۈڭگە قايتقىن. قالغان ئۆمرۈڭنى پاراغەت ئىچىدە ئۆتكۈزگىن، — دەپ دالالەت قىلىشتى.

بۇ تەلەيسىز ئەما شۇنداق قىلىپ دەللىنىڭ ئۆيىگە بېرىش تەقەززاسىدا ئورنىدىن تۇردى. دەللە كېلىپ ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ يېتىلىگەن ھالدا ئۆيىگە باشلاپ ماڭدى. ئۇلار ئۆيگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، دەللە قىزلىرىغا [illegible]لىق بىلەن كۆز قىسىپ:

— ھەي كۆز قارىچۇقلىرىم، [illegible] ئاتاڭلارغا سۆيۈنچى بېرىڭلار، ئۈچ يىلدىن بۇيان يوقىلىپ كەتكەن ئاتاڭلارنى تېپىپ كەلدىم، — دېدى.

قىزلار ئانىسى بىلەن بىللە كەلگەن بىر جۇلدۇر كېپەن ئادەمنى كۆردى. ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرقىنى كىر قاپلىغانىدى. مەككار قىزلار بۇنىڭدا بىر سىر بارلىقىنى سەزدى-دە، دەرھال بىرسى كېلىپ كور بىلەن كۆرۈشتى، يەنە بىرسى كورنىڭ ھاسىسىنى ئالدى، يەنە بىرسى كېلىپ ئۇنىڭ يۈز-كۆزلىرىنى روماللىرى بىلەن ئېرتتى، يەنە بىرسى كورنىڭ بېشىدىكى كىرقاپلىغان سەللىسىنى ۋە يەنە ئۆزگىلىرى ئۇنىڭ پاسكىنا ۋە كونا كىيىملىرىنى يېڭىسىغا ئالماشتۇرۇپ، كىيگۈزدى. ئۇلار كورنى، يۇيۇپ-تاراپ ياساندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، چەكسىز ئىززەت-ھۆرمەتلەر بىلەن مېھمانخانىسىغا باشلاپ كىردى، قاتمۇقات ئىپەك تۆشەكلەر ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ، ھەر خىل ئېسىل تائاملار ۋە گۈل سۈيىدىن ئىشلەنگەن شەربەتلەرنى كەلتۈرۈپ، كورنىڭ ئالدىغا تىزدى. كور تاماقلاردىن يەپ شەربەتلەردىن سۈمۈرۈپ، شۇ قەدەر ھۇزۇرلاندىكى، گويا ئۆزىنى جەننەت ئىچىدە تۇرغاندەك ھېس قىلدى. لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىدە «بۇ ئايالنىڭ ئېرى بىر ياقلارغا چىقىپ كەتكەن بولسا، قايتىپ كېلىپ قالارمىكىن» دەيدىغان ئەندىشىمۇ بار ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇ ئۆزىنى خاتىرجەم قىلىشقا تىرىشاتتى. «يوقاپ كەتكىنىگە ئۈچ يىل بولغان بولسا، ئۇ

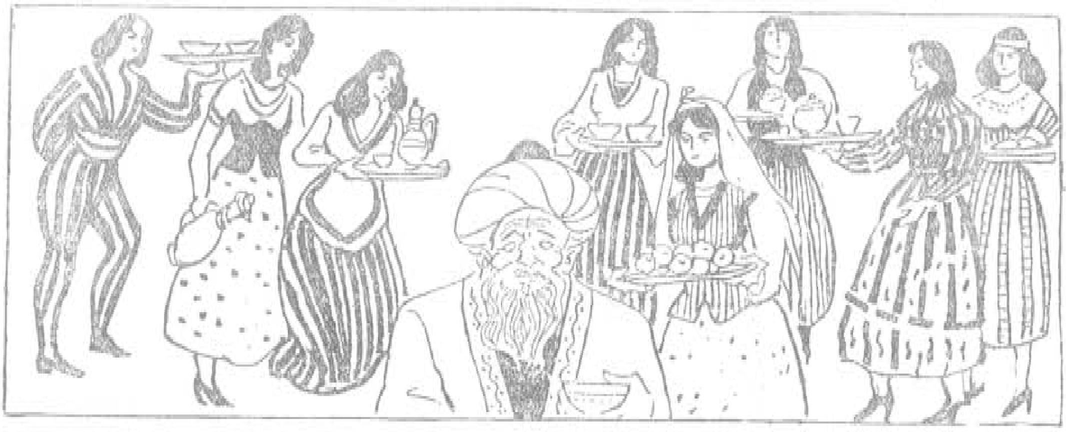

كىشى ئەلۋەتتە ۋاپات بولغاندۇ، چۈنكى ئۇ باي ئادەم ئىكەن. سەپەرگە چىققان ۋاقتىدا ھەميانلىرىدا ئاز - تولا نەق پۇل ۋە ئالتۇن - كۈمۈشلىرى بار بولغىيدى، شۇنىڭ قەستىگە چۈشكەن ئوغرى - قاراقچىلار بەلكى ئۇ ئادەمنى نابۇت قىلىپ، پۇل - ماللىرىنى ئېلىۋالغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال» دەيتتى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ.

ئەلقىسسە كۈن كەچ بولدى. قىزلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئەرلىرىنىڭ ئۆيىگە كېتىشتى. دەللە كور ئۈچۈن ئىپەك تۆشەكلەرنى سېلىپ، ماۋۇق ياستۇقلارنى قويۇپ، شاھانە ئورۇن ھازىرلىدى - دە، كورنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ئېلىپ كېلىپ:

— ئەمدى يېتىپ ئارام ئالغايسىز، — دېدى.

كور راسلانغان ئورۇنغا كېلىپ كىيىملىرىنى سېلىپ ئەمدىلا يېتىشىغا، ئۇنىڭ نەچچە يىللاردىن بېرى پالاكەت ئۇيقۇسىدا ئۇخلاپ ياتقان ئەرلىك ئەزاسى دەللىنىڭ ۋەسلىگە يېتىش ئۈمىدى بىلەن ئويغىنىپ كەتتى. كور ھەرقانچە قىلىپمۇ ۋۇجۇدىدا دولقۇنلاۋاتقان ھاياجانلىق ئىنتىلىشلىرىنى باسالماي قالدى. ئۇنىڭ كەيپىياتى ھەددىدىن زىيادە جىددىيلىشىپ، كۆزىگە زادىلا ئۇيقۇ كىرمىدى. ئۇ ئاخىرى بېشىنى كۆتۈرۈپ، ياستۇققا يانپاشلىدى - دە، دەللىگە:

— ھەي نازىنىن، نېمىشقا مېنى بۇنچىلا ئىنتىزار قىلىدىغانسەن؟ ھازىر بولسا ئەيشى - ئىشرەت قىلىدىغان ۋاقىت، تېز بول، قوينۇمغا كىر، پۇرسەت غەنىمەت، — دېدى.

دەللە كورغا:

— ھەي كۆزۈمنىڭ نۇرى، كۆڭلۈمنىڭ ھۇزۇرى، — ئۈچ يىلدىن بېرى سىزنى شۇنچە ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتكەنىدىم ۋە شۇ قەدەر جان پىدالىق بىلەن ئىزدىگەنىدىم. خۇداغا شۈكرى، مانا ئەمدى سىزنىڭ بەخت كەلتۈرگۈچى ۋىسالىڭىز بىلەن قاراڭغۇ دىلىم يورۇپ، مۇرادىمغا يەتتىم. بىراق ھازىر مەن ئالدىڭىزدا ئۆزرىلىك بولۇپ قالدىم، بۇنداق ئەھۋال ھەممە ئاياللاردا بولىدۇ. مەن سىزنى ئىنتىزارلىق بىلەن ئۈچ يىل

ساقلىغانىدىم. سىزمۇ ئۈچ كۈن كۈتۈپ تۇرسىڭىز. چۈنكى ئۈچ كۈندىن كېيىن مەن پاك بولىمەن. بىز شۇندىن كېيىن ۋىسال خىلۋەتخانىسىدا شاراب ئىچىشىپ، بىر - بىرىمىزگە يېقىنلىشايلى. هازىرچە مېنىڭ باشقا ياتقىنىم ياخشى، — دېدى - دە، ئۇنىڭدىن سەل يىراقراق بىر ئورۇنغا يۆتكىلىپ ياتتى. كورنىڭ ئىزتىراپلىق ئىچىدە قىلغان يالۋۇرۇشلىرى، بىچارىلىق بىلەن قىلغان يېلىنىشلىرى ۋە تاقەتسىزلىك ئىچىدە سۇنغان ئىلتىماسلىرىنىڭ قىلچە ئۈنۈمى بولمىدى. ئەكسىچە بۇ قىلىقسىز مەخلۇق ئېرى مۇختار بىلەن ئەيشى - ئىشرەتكە تۇتۇش قىلدى.

بىچارە كور كېچىنى ئۇيقۇسىز يورۇتتى. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن دەللە كورنى تۇرغۇزۇپ، قاتمۇقات تۈشەكلەر ئۈستىگە ئولتۇرغۇزدى. ئالدىغا رەڭمۇ - رەڭ مېۋە - چېۋىلەر ۋە خىلمۇخىل ئېسىل تائاملارنى كەلتۈرۈپ، تاكى كەچ - كىچە زىياپەت قىلدى. كەچ كىرگەندىن كېيىن دەللىنىڭ قىزلىرى كورنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى. ئۇلار كورنىڭ بويىنىغا مەككارلىق سىرتمىقىنى سېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ رەزىل مۇددىئالىرى يولىدا ئۇنى قۇربان قىلماقچى بولۇشتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار نەيرەڭۋازلىق كىتابىدىن كىشىنى ئېزىقتۇرغۇچى ئەپسۇنلارنى ئوقۇپ، شېرىن - شېكەر سۆزلەرنى قىلىشقا باشلىدى.

— هەي جىسمىمىزنىڭ قۇۋۋىتى ۋە جېنىمىزنىڭ ئارامى ئاتا، — دېدى ئۇلار كورنىڭ بويىنىغا ئېسىلىشىپ، — نەچچە يىللاردىن بۇيان ئۆز تەگتۇشلىرىمىز ئارىسىدا بىزمۇ ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسال-

خان زىبۇ - زىننەت بويۇملىرىنى ئالىپ يۈرسەك، سىزدەك دۆلەتمەن ئاتىسى قىزى ئىكەنلىكىمىز ئەل ئارىسىدا نامايان بولۇپ تۇرسا دەپ ئارزۇ قىلىشاتتۇق. لېكىن سىزنىڭ يوقلىپ كېتىشىڭىز بىزنى بۇ ئارزۇ - هەۋەسلىرىمىزدىن مەھرۇم قىلغانىدى. خۇداغا شۈكرى، مانا ئەمدى سىزنىڭ پۇشتى پاناھلىق سايىڭىز قايتىدىن بېشىمىزغا چۈشتى. شۇڭا ئىلگىرىكى ئارزۇ - هەۋەسلىرىمىز قايتىدىن ئويغاندى. ئەمدى سىز ئۆز قولىڭىز بىلەن داڭلىق زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرىدىن ئېلىپ بېرىپ بىزنىڭ مۇرادىمىزنى هاسىل قىلىسىڭىز قانداق؟ بىز ئۇنى تەۋەررۈك بىلگەن بولاتتۇق.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان كورنىڭ كۆڭۈل قۇشلىرى پالاكەت قىلتىقىغا قاراپ پەرۋاز قىلدى.

— هەي كۆز قارىچۇقلىرىم، — دېدى ئۇ هەسرەت چەككەن هالدا، — سىلەرنىڭ تەلىپىڭلارنى ئورۇنداشقا ئىمكان تېپىلىسىمۇ بۇلسىمۇ پىدا قىلغان بولاتتىم، بىراق داداڭلارنىڭ هالى مۇشۇ، قولىمدا بىر تىيىنمۇ پۇلى بولمىسا، سىلەرگە ئۇ نەرسىلەرنى قانداقمۇ ئېلىپ بەرسۇن.

مەككار قىزلار كورغا تەسەللى

بېرىپ:

— سىز پۇلدىن غەم قىلماڭ، پۇل دېگەن ئاپامدا كۆپ، سىز پەقەتلا خوجايىن دادا سۈپىتىدە ئاپام بىلەن بىرگە چىقىپ، دۇكاندارلار بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ بەرسىڭىزلا كۇپايە. قالغان ئىشلارنى ئاپام ئۆزى قىلىدۇ، — دېدى.

ئۇلار مانا مۇشۇنداق ئالدامچىلىق نەغمىلىرى بىلەن كورنى ئۇسسۇلغا سېلىش

ئۇچۇن چارە-تەدبىر سازلىرىنىڭ تارلىرىنى تەڭشەپ، پەدىلىرىنى تۈزۈپ تولغىدى؛ ھىيلە-مىكىر كىتابىدىن ھەييارلىق مۇقاملىرىنى ئۈنىنىڭ بارىچە توۋلىدى. شۇ ئارقىلىق كورنى ئالداپ بىخۇدلاشتۇردى. ئۆزىگە كەلگەن بۇ ئابرويدىن مەمنۇن بولۇپ كەتكەن بۇ ھاماقەت كور ئۇلارنىڭ دېگەنلىرىگە خۇشاللىق بىلەن رازى بولدى.

ئەتىسى كورنى يېڭىباشتىن يۇيۇپ-تاراپ، قىممەت باھالىق تون پەرىجەلەرنى كىيگۈزدى. بېشىغا زەرجىيەكلىك شايىدىن سەللە ئوراپ، ئارغىماققا مىنگۈزدى. دەللالنىڭ كۈيئوغۇللىرىدىن بىرسى كورنىڭ چاكىرى سۈپىتىدە ئاتنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ، بازارغا ئېلىپ ماڭدى. ئاتلىق كېتىۋاتقان كورنى كۆرگەن كىشىلەر ئۇنى «قايسى شەھەرنىڭ قازىسى ئىكەن» دەپ قىلىشتى. ئۇلار مېڭىپ-مېڭىپ ئاخىرى بىر جاۋاھىرپۇرۇشلۇق رەستىسىگە يېتىپ كەلدى. جاۋاھىرپۇرۇشلار ئىچىدە ئەڭ باي ۋە ئەڭ كاتتىسىدىن بىرسى ئۇلارنى يىراقتىن كۆرۈپ: «تازا سائادەتمەن، باي كىشى ئىكەن. بىراق كۆزى ئەما ئىكەن. ئۇ بەلكىم جاۋاھىر ئالغىلى كەلگەن بولسا كېرەك. كور كىشىنى سودىدا ئوڭاي تەپلىگىلى بولىدۇ. ئۇنى قولدىن كەتتۈرۈپ قويماسلىق كېرەك» دەپ ئويلىدى-دە، دەرھال ئالدىغا چىقىپ، سالام، تەزىملەر بىلەن دۇكانغا تەكلىپ قىلدى. جاۋاھىرپۇرۇش كورنى دۇكان ئىچىگە باشلاپ كىرگەندىن كېيىن، تۆرگە ئولتۇرغۇزۇپ، ھەر خىل تائاملار بىلەن كۈتۈشكە باشلىدى. بۇنى كۆرگەن كىشىلەر ھەيران بولغان ھالدا «بۇ جاۋاھىرپۇرۇش ئۆزىگە ھېچكىمنى تەڭ قىلمايدىغان ناھايىتى تەكەببۇر ئادەم ئىدى. ئۇزايىدىن قارىغاندا بۇ ئەما كىشى ناھايىتى كاتتا ئۇلۇغ زات ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاشتى. تائامدىن كېيىن جاۋاھىرپۇرۇش سۆز ئېچىپ:

— جانابىي ئالىيلىرىنىڭ بۇ تەرەپلەرگە قەدەم بېسىپ قىلىشلىرىدا ئەلۋەتتە بىرەر سودا-سېتىق مۇددىئالىرى بولۇشى مۇمكىن، نېمە لازىم بولسا، پېقىرىدا تېپىلىدۇ، ئىزھار قىلغايلا، كەمىنىلىرى خىزمەتلىرىگە تەييارمەن، — دېدى تەكەللۇپلار بىلەن.

— خۇدا بىزگە تۆت-بەش نەپەر قىز پەرزەنت ئاتا قىلغانىدى، — دېدى كور جاۋاھىرپۇرۇشقا، — ئۇلارغا بىر ئاز زىبۇ-زىننەت بۇيۇملىرىدىن ئالماقچىدىم. ئەڭ ياخشى جاۋاھىرلاردىن ياسالغانلىرى بولسا، باھاسى قانچە قىممەت بولسىمۇ سېتىۋېلىشقا كۈچۈم يېتىدۇ، گەپ پەقەت سىزنىڭ ماللىرىڭىزنى قىزلىرىم ياقتۇرسىلا بولغىنى.

جاۋاھىرپۇرۇش ئەسلىدە كورغا ئۆزىنىڭ ئۆتمەس ماللىرىنى سېتىۋالماقچى ئىدى، كورنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بۇ قارارىنى ئۆزگەرتتى. ئۇ ئۆز بىساتىدا ساقلاپ كېلىۋاتقان بارلىق قىممەت باھا لەئلى-ياقۇت، زۇمرەت ۋە ئالتۇندىن ياسالغان زىبۇ-زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ چىقىپ، كورنىڭ ئالدىدا قويدى. بۇ ماللارنىڭ ھەربىرى قىممەت جەھەتتە بىر مەملىكەتنىڭ يىللىق خىراجىتىگە تەڭ كەلگۈدەك دەرىجىدە ئىدى. كور دەللالغا قاراپ:

— بۇلاردىن قىزلىرىڭنىڭ كۆڭلىگە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ياققۇدەكلىرىنى تالىشىۋالغىن، — دېدى.

— مەن ئۇلارنىڭ ياقتۇرىدىغىنىنى قانداق بىلەلەيمەن، ئەڭ ياخشىسى قىزلار ئۆزلىرى تاللىسا ياخشى بولاتتى. مەن بۇلارنى ئۆيگە ئېلىپ بېرىپ قىزلىرىمىنىڭ ئۆزىگە تاللاتقۇزغاندىن كېيىن، بۇنىڭ باھاسىغا لايىق ئالتۇن ئېلىپ كېلەي، سىز ئانغىچە بۇ يەردە پاراڭلاشقاچ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، بۇنىڭغا جانابى جاۋاھىرپۇرۇش نىمە دەيدىكىن، — دېدى دەللە.

دەللىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان جاۋاھىرپۇرۇش:

— ھەي قېرىنداشىم، ئۆزىڭىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك بولسۇن، ئاپىرىپ قىزلىرىڭىزغا تاللاتقۇزۇپ كېلىڭ. مەن سىزگە چىن كۆڭلۈمدىن ئىشىنىمەن، — دېدى-دە، زىبۇزىننەت بۇيۇملىرىنىڭ ھەممىسىنى بىر رومالغا ئوراپ، چېگىپ بەردى. بۇلارنى قولىغا ئالغان دەللە نەيرەڭۋازلىق كىتابىدىن ھەييارلىق ئەپسۇنلىرىنى ئوقۇپ، جاۋاھىرپۇرۇشنى تېخىمۇ خاتىرجەم قىلماقچى بولدى-دە، ئۇنىڭغا:

— خەلق ئىچىدە ھېسابلىق دوست ئايرىلماس دەيدىغان ماقال بار، ئالىمادىن بىرەر سەۋەنلىك ئۆتتۈلۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن، بۇ جاۋاھىرلىرىڭىزنى سانىۋالسىڭىز، — دېدى.

— ساناپ يۈرۈشىڭىزمۇ ھاجىتى يوق ئىدى، — دېدى جاۋاھىرپۇرۇش كۈلۈمسىرىگەن ھالدا، — سىز ئىلتىماس قىلغان بولغاندىن كېيىن، كۆڭلىڭىز ئۈچۈن سانىسام ساناي.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئەخمەق كور جاۋاھىرپۇرۇشقا:

— كۆردىڭىزمۇ؟ بىزنىڭ خوتۇنىمىز ئاياللار ئىچىدە ھەقىقەتەنمۇ ئىشىنىڭ يولىنى بىلىدىغان ئايال. ئۇنىڭ باشقا ئاياللاردەك چېچى ئۇزۇن ئەقلى قىسقا ئەمەس، بەلكى چېچى بىلەن ئەقلى تەڭلا ئۇزۇن. ئۇ راست ئېيتىمدۇ، بۇرادەر، سانىڭ، — دېدى.

جاۋاھىرپۇرۇش جاۋاھىرلىرىنى ساناپ چىققاندىن كېيىن، رومالغا قايتىدىن چېگىپ، دەللىگە بەردى. دەللە ئۇنى ئېلىپ، بەش-ئون قەدەم مېڭىپ بولغاندىن كېيىن، ھىيلە-مىكرىسىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرماقچى بولدى-دە، يەنە قايتىپ كېلىپ، جاۋاھىرپۇرۇشقا:

— ھەي خوجا، بۇ جاۋاھىرلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى ئالماقچى بولساق باھاسى قانچە بولار؟ شۇنى دەپ بەرسىڭىز. مەن شۇنىڭغا قاراپ، يېنىڭىزدا ئولتۇرغان بايىنىڭ خەزىنىسىدىن ئېلىپ كەلسەم، — دېدى.

كور بۇنى ئاڭلىغان ھامان دەللىنى ماختاپ:

— بارىكاللا، خوتۇنۇم، بارىكاللا. ئەقلىڭدىن ئۆرگىلىپ كېتەي. مېنىڭ خىيالىمغا كەلمىگەن ئىشلار ھەمىشە سېنىڭ يادىڭغا كېلىدۇ، جۇمۇ. مەن سەندىن ئىككىلا ئالەمدە رازى، — دېدى ۋە ئاندىن جاۋاھىرپۇرۇشقا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇ خوتۇنۇمنىڭ ئەقىل-ھوشى ۋە پەم-پاراسىتىنى كۆردىڭىزمۇ، بۇرادەر؟ قۇدرىتى ئۇلۇغ ئىگەم كۆزۈمنى ئەما قىلغان بولسىمۇ، يەنە ئۇنىڭغا يارىشا مۇشۇ پەرىشتىدەك خوتۇنىمۇ ئاتا قىلغان.

جاۋاھىرپۇرۇش دەللىگە:

— ھەي سىڭلىم، سىز ئالدى بىلەن جاۋاھىرلارنى كۆرسىتىپ كېلىڭ، ئەگەر قىزلىرىڭىز ماقۇل كۆرۈپ قالسا، ئاندىن ھېسابىنى قىلىشساقمۇ ئۈلگۈرىمىز، — دېدى.

دەللە:

— خەير، ئۇنداق بولسا، — دېدى-دە، خاتىرجەم هالدا ئۆيىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. لېكىن جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ يېنىدا ئارغىماق ئات، دەللىنىڭ كۆيئوغلى ۋە قورغا كىيگۈزۈپ كەلگەن ئېسىل كىيىم-كېچەكلەر قېپ قالدى.

ئەلقىسسە، جاۋاھىرپۇرۇش بۇگۈن مالنى بۇنداق توپ ئېلىپ، ئۇلگۇچە سودا قىلدىغان ياخشى خېرىدارغا يولۇققىنى ئۈچۈن ناهايىتى خۇشال بولدى. كورنىڭ ئالدىغا قايتىدىن داستىخان سېلىپ، هەر-خىل ئېسىل تائام ۋە شارابلارنى كەلتۈرۈپ، زىياپەت قىلىپ بەردى. كور بۇ نازۇ — نېمەتلەردىن هۇزۇرلىنىپ ئولتۇرۇپ يەپ-ئىچىپ، هەددىدىن زىيادە تويۇۋالدى. تائامدىن كېيىن كورنى ئۇيقۇ تۇتۇپ، ئەسنەشكە باشلىدى. يېگەن تائام ۋە ئىچكەن شارابلارنىڭ هارارىتى ۋە كۆڭلىنىڭ تەپتى بىلەن بەدەنلىرى بارغانسېرى ئىسسىقلاشقا باشلىدى. كورنىڭ چىلىق-چىلىق تەرگە چۈمۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ھېلىقى چاكار سۈپەت كۆيئوغۇل ئۇنىڭ ئۇستىبېشىدىكى شاهانە كىيىم-كېچەكلەرنى سالدۇرۇۋېلىشنىڭ پۇرسىتى كەلگەنلىكىنى هېس قىلدى. ئۇ دەرهال كورنىڭ قېشىغا كېلىپ ئېھتىرام بىلەن:

— ھەي ئۇلۇغ خوجام، بۇ كىيىم-كېچەكلەر جانابىي ئالىيلىرىنىڭ ئۇيقۇسىغا تەسىر يەتكۈزۈپ، مۇبارەك تەنلىرىگە مالاللىق كەلتۈرۈپ قويمىغاي، — دېدى ۋە بېشىدىن ئالتۇن جىيەكلىك شايى سەللىسىنى، ئۇستىدىن ئالتۇن كەمەر ۋە كىمخاب تونىنى ئاستا يېشىۋالدى. كورنىڭ دېمىق هاۋادا سىقىلىپ كېتىۋاتقان بەدىنىگە شامال تېگىپ، هۇزۇرلاندى. بۇنىڭدىن خۇشال بولغان كور پەخىرلەنگەن هالدا جاۋاھىرپۇرۇشقا:

— ھەي بۇرادەر، كۆردىڭىزمۇ؟ بىزنىڭ مۇنۇ چاكىرىمىزمۇ بەك هوشيار، قاراڭ، مەن دېمىسەممۇ، ئۇ ئۆزىنى ئۆزى سوراپ كېلىپ، مېنى راهەتلەندۈردى، — دېدى.

— ھەي خوجام، — دېدى جاۋاھىرپۇرۇش كورغا، — پۇل-مالنى هالال تاپقان ئىكەنسىز، شۇڭا ياشانغاندا راھىتىنى تازا كۆرۈۋېتىپسىز، ئۇلۇغ تەڭرىم سىزگە بەخت-دۆلەتنى ھەر جەھەتتىن ئايىماي بەرگەنىكەن، پېقىرغىمۇ بىر دۇئا قىلىپ قويسىڭىز، مەنمۇ سىزدەك دۆلەتمەن بولسام.

كور ئۇنىڭغا:

— سەۋرى قىلىڭ، خۇدا بۇيرۇسا، مەندەك بولىسىز، — دېدى-دە، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دۇئا قىلدى.

دەللىنىڭ كۆيئوغلى كورنىڭ كىيىم-كېچەكلىرىنى بىر رومالغا ئوراپ ئاتنىڭ ئىگىرىگە مەھكەم باغلىدى. ئاندىن بۇ يەردىن قانداق قېچىپ كېتىشنىڭ تەدبىرلىرىنى ئويلاشقا باشلىدى. شۇ ئەسنادا جاۋاھىرپۇرۇش كوردىن:

— ھەي خوجام، ئايالىڭىز هايال بولۇپ قالدى. ئۆيىڭىز يىراقمىدى؟ — دەپ سورىدى.

— ئانچە يىراق ئەمەسىدى، بىلمىدىم، نېمىشقا تەخىر قىلىپ قالدىكىن، — دېدى كور جاۋابەن. ئاندىن كۆيئوغۇلغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — ھەي چاكار، سەن بېرىپ قاراپباق، ئاناڭ نېمىشقا كەچ قالدى.

— مەنمۇ شۇ ئەندىشىدە قالدىم،

www.uyghurkitap.com

بىرەر ئەھۋال يۈز بەردىمىكىن - تاڭ، — دېدى كۆيۈمۈغۇل.

كور ئۇنىڭغا تاپىلاپ:

— ئاتقا مىنىپ بارغىن، ئاناڭ تېز كەلسۇن، ياكى ئۆزى كېلەلمىسە، سەن تېز قايتىپ كېلىپ جاۋابىنى يەتكۈزگىن. مەن بۇ يەردە تەشۋىشلىنىپ ئولتۇرۇۋەرمەي. ئەگەر قىزلىرىم ئۇ جاۋاھىرلارنىڭ ھەممىسىنى ئېلىش ئارزۇسىدا بولسا، جاۋاھىرلار شۇ پېتى ئۆيدە قالسۇن. قىزلىرىم خۇشال بولۇدىغانلا بولسا، ئۇلار مېنىڭ دۆلىتىمدە ئۇنداق جاۋاھىرلاردىن ئون تۆگىگە يۈك بولغۇدەك ئالسىمۇ، ھېچ ۋەقەسى يوق.

كوردىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان كۆيۈمۈغۇل كۆڭلىدە: «سەن ھاماقەت كورغا ئەلۋەتتە ھېچ ۋەقەسى يوق، چۈنكى ئىلگىرىكى گادايلىقىڭ ۋە مەينەتلىكىڭ پېتى قېلىۋېرىسەن، لېكىن ھەممە كەلگۈلۈك ماۋۇ بىچارە جاۋاھىرپۇرۇشقا كېلىدىغان بولدى. مۇشۇ ئىش تۈپەيلىدىن ئۇ پۈتۈنلەي خانىۋەيران بولۇپ كېتىدۇ» دېگەنلەرنى ئويلىدى. كۆيۈمۈغۇل ئاتقا مىنىپ ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن، كورنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى مۇختار بىلەن دەللىگە بىر-بىرلەپ بايان قىلدى. ئۇلار ھەممىسى كۈلكىلىرىنى باسالماي يەرگە دومىلاپ كېتىشتى. شۇندىن كېيىن بۇ مەككار ئوغرىلار راھەت-پاراغەت ۋە ئەيش-ئىشرەتكە مەشغۇل بولدى. بۇلار بۇ يەردە ئەيش-ئىشرەت قىلىپ تۇرسۇن.

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى كور بىلەن جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ ماجىراسىدىن ئاڭلاڭ.

ئەلقىسسە، جاۋاھىرپۇرۇش بىر-ئىككى سائەت كۈتكەن بولسىمۇ، قىزلىرىدىن كورنىڭ خەزىنىسىدىن كېلىدىغان ئالتۇن كۈمۈشلەردىن ھېچ خەۋەر بولمىدى. ئۇ بەقەززا بولغان ۋە قىسىلغان ھالدا كورنى ئويغىتىپ سورىدى:

— ھەي خوجام، خوتۇنىڭىز ۋە چاكىرىڭىزدىن ھېچبىر ئۇچۇر بولمىدى، ئۇلار نېمىشقا ساقلاپ قالدىكىن؟

— ئەجەبمۇ سەۋر-تاقەتسىز ئادەم ئىكەنسىز، — دېدى كور بېشىنى كۆتۈرۈپ، چېچىلغان ھالدا، — مۇشۇنداق يەڭگىلتاقلىقىڭىز بىلەن قانداقمۇ سودا ئىشى بىلەن شۇغۇللانغانسىز، ئادەم دېگەن بىرئاز ئېغىر-بېسىق، ۋەزمىن بولغىنى تۈزۈك. ئۆزىڭىز چوپچوڭ ئادەم تۇرۇپ مۇنچىۋالا بولۇپ كەتمەڭ، بىردەمدىن كېيىن كېلىپ قالار.

كوردىن بۇ تاپا-تەنىلەرنى ئاڭلىغان جاۋاھىرپۇرۇش خىجىل بولغىنىدىن زۇۋان سۈرەلمىدى. يەنە بىر-ئىككى سائەت ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. كور بېشىنى كۆتەرمەستىن ئۇيقۇغا غەرق بولۇپ ياتاتتى. تەقەززالىق ئىچىدە ئىچى ئىت-ئىت بولۇپ كەتكەن جاۋاھىرپۇرۇش ئاخىرى كورنى يەنە ئويغاتتى.

— ھەي خوجام، — دېدى ئۇ ئوڭايسىزلانغان ھالدا، — كۈن كەچ بولۇپ كەتتى. ئەگەر مالال كەلمىسە، ئۆيىڭىزنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەرسىڭىز، ئۆزۈم بىر ئادەمنى ئەۋەتسەم.

— ئۆيۈمنىڭ قەيەردىلىكىنى، — دېدى كور ئېرەن قىلماستىن، — ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ قەھرى غەزىپى جوش ئۇرۇپ، قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى.

— ھەي ئۇترۇقسىز قارىغۇ! — دېدى ئۇ ئەقلى-ھوشىنى يوقاتقان ھالدا ۋارقىراپ، — بۇ قانداق دېگەن تېتىقسىز گەپ!!

— ئۇترۇقسىز دېگەن ئۆزۈڭ، — دېدى كورمۇ بوش كەلمەي، — نېمە مەندىن تولا گەپ سورايسەن. ئۇ خوتۇن بىلەن تونۇشقىنىمغا ئەمدى ئۈچ كۈن بولغان تۇرسا، ئۆيىنىڭ قەيەردىلىكىنى مەن نەدىن بىلەي؟!

— نېمە دېدىڭ؟! — دېدى جاۋاھىرپۇرۇش كورنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ.

كور قەسەم قىلىپ:

— خۇدا ھەققى، ئۇ خوتۇن بىلەن تونۇشقىنىمغا ئۈچ كۈندىن زىيادە بولغان بولسا، ئەگەر مېنى ئىككىلا ئالەمدە مۇرادىمغا يەتكۈزمىسۇن، ئەگەر بۇ سۆزۈمگە ئىشەنمىسەڭ، خۇدا سېنىمۇ نىيىتىڭگە يەتكۈزمىسۇن، — دېدى.

جاۋاھىرپۇرۇش بىلدىكى، مەككار خوتۇن بۇ كورنى ۋاسىتە قىلىپ تۇرۇپ، جاۋاھىرلىرىنى ئالداپ ئېلىپ كېتىپتۇ. غەزىپىدىن كۆزلىرىگە قان تولۇپ كەتكەن جاۋاھىرپۇرۇش پۈتۈن كۈچى بىلەن بىر تەستەك ئۇرغانىدى، كور دەلدەڭشىگەن پېتى نەچچە چۆگىلەپ بېرىپ، كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشتى. ئارقىسىدىن جاۋاھىرپۇرۇش:

— ھەي نومۇسسىز قارىغۇ، سەن مېنى خانىۋەيران قىلدىڭ! — دەپ داد-پەرياد سالغان پېتى قوغلاپ چىقتى ۋە كورنى ئاياغ ئاستىغا ئېلىپ، شۇنداق تەپتىكى، كور قېچىشقا جاي تاپالماي قالدى. ئۇلارنىڭ جېدەل-ماجىرالىرى ۋە نالە-پەريادلىرى پۈتۈن بازارنى بىر ئالدى. خالايىقلار بۇ ئىككىسىنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى. كور ئەتراپىدىكىلەرگە ئىلتىجا قىلىشقا باشلىدى:

— ھەي مۇسۇلمانلار، مەن بىچارىنى ماۋۇ رەھىمسىز جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ قولىدىن قۇتقۇزۇڭلار، خۇدا ھەققى، مەن ئۇ خوتۇننىڭ قانداق ئايال ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم، مەن ئەسلىدە كوچىدا تىلەمچىلىك قىلىدىغان قەلەندەر ئىدىم. بۇندىن ئۈچ كۈن ئىلگىرى مەسچىت ئالدىدا ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇراتتىم، ئاشۇ خوتۇن كېلىپ، «سەن مېنىڭ ئېرىم» دەپ، مېنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى. مەن نەپسىمنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپتىمەن، لېكىن نەپسىم ئارام ئالغۇدەك بىرەر ئىش

www.uyghurkitap.com

مۇ بولمىغان، بۇنى ئاز دېگەندەك ماۋۇ پالاكەتچىلىككە ئۇچرىدىم، — دېدى كور باشتىن ئۆتكۈزگەن ھەسرەتلىك ھېكايىسىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ.

بۇ يىغلىغان كىشىلەر توپى ئىچىدە دەللە بىلەن كورنىڭ مەسچىت ئالدىدا يۈز بەرگەن ماجىراسىدىن خەۋىرى بارلار بارىدى. ئۇلار بۈگۈنكى ماجىرانى كۆرۈپ، ئۇ خوتۇنىنىڭ كورغا ھىيلە ئىشلەتكەنلىكىنى بىلدى - دە، دەرھال جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ قولىدىن كورنى قۇتقۇزۇۋالدى، ناتاۋان كور ئۆزىنىڭ بۇ شور پېشانىلىكىگە زار - زار يىغلىغان ھالدا بىر تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

جاۋاھىرپۇرۇش داد - پەرياد كۆتەرگەن پېتى پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بولغان ۋەقەنى بايان قىلدى. پادىشاھ جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ ئەرز - دادىنى ئاڭلاش بىلەنلا، مىرشەپ ۋە تۇتقاۋۇللارنى چاقىرىپ، ئۇلارغا كەسكىنلىك بىلەن بۇيرۇق چۈشۈردى:

— ئەگەر، — دېدى پادىشاھ غەزەپ بىلەن، — ئاشۇ بىكار تەلەپ كەلگىندىلەرنى قولغا چۈشۈرۈشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىساڭلار، ھەممىڭلارنى ۋەزىپەڭلەردىن ئېلىپ تاشلاپ، قاتتىق جازاغا بۇيرۇيمەن.

ئۇلار پادىشاھنىڭ پەرمانىنى تاپشۇرۇپ ئالغان ھامان ئۇ مەككارلارنى ئىزدەشكە كىرىشتى.

ئەمدى ئىككى جۈملە سۆزنى مۇختار بىلەن يەتتە نەپەر ئوغرى كۈيئوغۇللىرىنىڭ ھەييارلىق كەمەرلىرىنى بەللىرىگە باغلىغانلىقى ۋە قاپ يۈرەكلىك بىلەن مىسىر پادىشاھىنىڭ خەزىنىسىگە ئوغرىلىققا چۈشۈپ، پادىشاھنىڭ يۈرىكىنى داغلىغانلىقىدىن ئاڭلاڭ.

ئەلقىسسە، پادىشاھنىڭ تۇتۇش بۇيرۇقى چۈشۈرگەنلىكىنى ئاڭلىغان مۇختار پۈتۈن ئائىلىسى بويىچە خەۋپسىرەشكە باشلىدى. ئۇلار بىر ھەپتىنى ئۆيىدىن چىقالماي، بىئاراملىق ئىچىدە ئۆتكۈزدى. ئاخىرى بىر كېچىسى يەنە مۇختار يەتتە كۈيئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ، ھەييارلىق ئەسۋابلىرى بىلەن قوراللىنىپ ئۆيىدىن چىقتى. ئۇلار ئولجا ئىزدەپ كېتىۋاتقىنىدا، تۇساتتىن پادىشاھنىڭ خەزىنىسىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. دەرھال ئارغامچا تاشلاپ ئۈستىگە چىقتى - دە، ئۆگزىدىن تېشىپ ئىچكىرىگە چۈشتى. ئۇلار خەزىنە ئىچىدە بار بولغانلىكى دەپى - دۇنيادىن كۆڭلى خالىغانچە ئېلىپ، قايتىپ چىقتى. خەزىنىدارلار ئويغىنىپ، ئۇلارنىڭ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى - دە، ئوغرى ئىكەنلىكىنى بىلىشتى. خەزىنىدارلار ئۇلارغا بىر نەرسە دېيىشكە پېتىنالمىدى. شۇڭا ئارقىسىدىن ئاستا ئەگىشىپ ماڭدى. بىرپەس يول يۈرگەندىن كېيىن ئۇلار بىر ھويلىغا كىرىپ كەتتى. خەزىنىدارلاردىن بىرسى بەش بارمىقىنى قارا قىلىپ، ئوغرىلار كىرىپ كەتكەن ئىشىككە تۇيدۇرماستىن بەلگە سېلىپ قويدى. خەزىنىدارلار ئاندىن خاتىرجەملىك بىلەن ئۆز ئورنىغا قايتىپ كېلىشتى. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن بولغان ۋەقەنى پادىشاھقا مەلۇم قىلىپ، ئوغرىلارنى جازالاتقۇزماقچى بولۇشتى.

بىر پەستىن كېيىن مۇختار كۈيئوغۇللىرىغا:

— ھەي كۆز قارىچۇقلىرىم، كېچە تېخى ئۇزۇن، بۇلداق ئولتۇرۇش بىلەن ھېچقانداق مەقسەتنى ھاسىل قىلغىلى بول-

مايدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە يەنە بىرەر جايغا بېرىپ، يەنە ئاز - تولا بىر نەرسىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ كويىغا چۈشكىنىمىز تۈزۈك، يۈرۈڭلار، ئەزىمەتلىرىم، تىرىكچىلىك مەشغۇلاتىمىزنى داۋاملاشتۇرايلى، — دېدى.

مۇختار ياسىنىپ سىرتقا چىقىشىغا، دەرۋازىدىكى بەش بارماقنىڭ قارا ئىزىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. مۇختار بۇنىڭدا قانداق سىر بارلىقىنى بىلەلمەي، ئەجەبلەنگەن پېتى ئۆيىگە قايتىپ كىردى. مۇختار ۋەقەنى دەللەگە ئېيتقانىدى، دەللە ئەپسۇسلانغان ھالدا:

— سىلەرنىڭ ئىشىڭلارنى بىرسى تويۇپ قېلىپ، دەرۋازىغا بەلگە سېلىپ قويۇپ كېتىپتۇ. تاڭ ئاتقاندىن كېيىنلا بىز رەسۋا بولىمىز، — دېدى.

— ھەي مېنىڭ ئەقىللىق خوتۇنۇم، راست ئېيتىسەن، — دېدى مۇختار دەرھال ھوشىنى تېپىپ، — ئەمدى قانداق قىلىمىز؟

مەككار دەللە بىر تاۋاقتا قازان قارىسىنى چىلىدى - دە، ئۆزى، ئېرى ۋە قىز - كۈيئوغۇللىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئۇن ئالتەيلەن كوچىغا چىقتى. ئۇلار شۇ مەھەللىدىكى دەرۋازىلارنىڭ ھەممىسىگە، ھەتتا تەرەتخانىلارنىڭ ئىشىكلىرىگە قەدەر بەش بارماقنىڭ قارا ئىزىنى چۈشۈرۈپ، بەلگە سېلىپ قويدى. ئاندىن خاتىرجەم ھالدا ئۆيلىرىگە كېلىپ ئۇخلىدى.

تاڭ ئاتقاندىن كېيىن خەزىنىدار پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ، كېچىدە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بايان قىلدى. پادىشاھ خەزىنىدارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش بىلەنلا دەرھال يۈز ئاتلىق، ئەللىك پىيادە چاپارمەنگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، دەللە ۋە مۇختار باشلىق پۈتۈن ئائىلە تاۋاباتلىرىنى باغلاپ ئېلىپ كېلىشنى تاپىلىدى. پادىشاھنىڭ پەرمانىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خەزىنىدار باشلىق يۈز ئەللىك كىشى چاقماق تېزلىكىدە ھېلىقى مەھەللىگە يېتىپ باردى. ئۇلار كۆردىكى، بۇ مەھەللىدە بەش بارماق بىلەن بەلگە سېلىنمىغان بىرمۇ ئىشىك قالماپتۇ، ھەممەيلەن بۇ ئەھۋالغا ھەيران قېلىشتى. قايسى دەرۋازىغا ئۇسۇپ كىرىشنى بىلەلمەي، ئىلاجىسىز قايتىپ كېلىپ، ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىلدى. پادىشاھمۇ ئۇلارنىڭ مەلۇماتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ ئىشتىن قاتتىق ئەجەبلەندى. بىر نەرسە دېيىشكە ئامالسىز قالدى. بۇلار بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەمدى ئىككى جۈملە سۆزنى دەللە ۋە مۇختارنىڭ يەتتە مەككار قىزى ۋە يەتتە ئوغرى كۈيئوغۇللىرى بىلەن بىللە قولغا چۈشۈپ، ھەر قايسىسى ئۆزىنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىگە يارىشا جازالىرىنى تارتىپ، دار ئۈستىدە جان بەرگەنلىكىدىن ئاڭلاڭ.

ئەلقىسسە، پادىشاھنىڭ خەزىنىدارى بىلەن مۇلازىملىرى كېلىپ، بۇلارنى تاپالماي قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، دەللە مۇختارغا:

— ھەي ۋاپادار ئېرىم، ئەمدى بىزلەرنىڭ بۇ شەھەردە تۇرۇۋېرىشىمىز ئاقىلانىلىك ئەمەس، نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، تېزدىن سەپەر جابدۇقلىرىنى ھازىرلاپ، شام تەرەپكە كېتىۋالمىساق، بۇ شەھەردە خاتىرجەملىكىمىز قولدىن كېتىپ قالىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى.

— راست ئېيتىسەن، — دېدى مۇختار دەللىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەنلا، — ئۇنداق بولسا، سەپەر ھازىرلىقىنى

ئىلايلى.

ئۇلار شۇ كۈنى كەچكىچە چېپىپ يۈرۈپ، يول ئۈستىدە كېرەك بولىدىغان ھەممە نەرسىنى تەييارلاپ، تەق قىلىپ قويدى. كەچ كىرگەندىن كېيىن مۇختار دەللە بىلەن مەسلىھەتلىشىپ دېيىشتىكى:

— ھەرھالدا بۇ كېچىلىك ئۆمرىمىز بىكار ئۆتمىسۇن. بىزنىڭ سەپەر مۇشەققىتىنى تارتىشىمىزغا مۇشۇ شەھەر سەۋەبچى بولدى، شۇڭا يول خىراجىتىنىمۇ مۇشۇ شەھەردىن ئېلىش لازىم.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ھەييارلىق ئەسلىھەلىرى بىلەن قوراللىنىپ، كوچىغا چىقتى. ئۇلار كېتىۋېتىپ، بىر چوڭ ئىمارەتكە كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئىككىسى ئارغامچا تاشلاپ تامدىن ھويلىغا چۈشتى. ھەر تەرەپكە قارىغانىدى، ئويغاق ئادەمدىن ھېچ ئەسەرمۇ كۆرۈنمىدى. ئىككىسى خاتىرجەم ھالدا بىر ئۆيگە كىرىپ، ھەرتۈرلۈك قىممەت باھا كىيىم - كېچەكلەر ۋە ئالتۇن - كۈمۈش جابدۇقلاردىن خالىغانچە ئېلىپ، يولغا چۈشتى.

دەللە بىلەن مۇختار ئوغرىلىققا چۈشكەن بۇ قورۇ پادىشاھنىڭ باش ۋەزىرى سەييدنىڭ قەسرى ئىدى. باش ۋەزىر سەييد كېچىلىرى چىراغمۇ ياقماستىن، خەلقتىن مەخپىي ھالدا تەكىيىگە تائەت - ئىبادەت قىلاتتى. شۇڭا بۈگۈن ئۇ ئوغرىلار كىرىش بىلەنلا سېزىۋالدى. دەللە بىلەن مۇختار ئالغان نەرسىلىرىنى كۆتۈرۈپ، ماڭغان ھامان سەييدمۇ ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ، يىراقتىن ئەگىشىپ ماڭدى، بىر ھازا ماڭغاندىن كېيىن ئوغرىلار بىر ھويلىغا كىرىپ كەتتى. سەييد شۇئان ئۆيدۈرماستىن ھويلىنىڭ تېمىغا بەلگە سىزىپ قويدى. ئاندىن بۇ قورۇنىڭ بەر[illegible]لىرىنى ئوبدان زېھنىگە ئېلىۋېلىپ، خاتىرجەم ھالدا ئۆيىگە قايتىپ كەلدى - دە، تائەت - ئىبادىتىگە مەشغۇل بولدى. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن سەييد نامىزىنى ئادا قىلىپ بولۇپ، پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا باردى. سەييد پادىشاھقا سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن كېچە بولغان ۋەقەنى بايان قىلدى. پادىشاھ باش ۋەزىر سەييدنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىككى يۈزگە يېقىن ئاتلىق ۋە پىيادە لەشكەرلەرگە سەييدنى باش قىلىپ، ئوغرىلارنى تۇتۇشقا ئەۋەتتى. ئۇلار چاقماق تېزلىكىدە يېتىپ بېرىپ، بۇ مەككار ئوغرىلارنىڭ ھويلىسىنى شۇنداق مۇستەھكەم قورشىدىكى، ئۇنىڭ ئىچىدىن ئۇچار قۇشلارمۇ چىقىپ كېتىشكە پېتىنالمايدىغان بولدى. ئۇلار قانچە ھىيلە ئىشلەتكەن بولسىمۇ، لېكىن قۇتۇلۇش چارىسىنى قىلالمىدى. سەييد باشلىق ئەسكەرلەر مۇختار بىلەن دەللىنى ۋە ئۇلارنىڭ يەتتە قىز - يەتتە كۈيئوغلىنى تىرىك قولغا چۈشۈرۈپ، چەمبەرچەس قىلىپ شۇنداق باغلىدىكى، ھېچ بىرىنىڭ قىمىرلاشقا ماجالى قالمىدى. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنى پېچەتلەپ، ئۆزلىرىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. پادىشاھ بۇلارنى بىر تەرەپ قىلىش ھوقۇقىنى سەييدكە تاپشۇرۇپ:

— جانابىي باش ۋەزىر، بۇلارنى قانداق قىلىشنى خالىسىڭىز، شۇ بويىچە قىلىڭ، — دېدى.

شۇ ئەسنادا بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تېپىپ يېتىپ كەلگەن سەركەردە مۇختارغا پۈتۈن كۈچى بىلەن بىر تەستەك سالدى.

— ھەي ئىبلىس، — دېدى سەركەر-

دە غەزەپ بىلەن، — ئاخىرى قولغا چۈشتۈڭمۇ؟! سەن ماڭا نېمە قىلغۇلۇقلارنى قىلدىڭ، بېشىمغا نېمە كۈلپەتلەرنى سالدىڭ؟! ئەمدى مانا سەندىن بىرگە ئون قىلىپ ھېسابىنى ئالمايدىغان بولسام!

بۇنىڭ ئۈستىگە جاۋاھىرپۇرۇش يېتىپ كېلىپ، دەللىنىڭ چېچىدىن تۇتتى.

— ھەي لەنتى، — دېدى جاۋاھىرپۇرۇش، — سەن بىر كورنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ، مېنىڭ تالايلىغان جاۋاھىرلىرىمنى بۇلاپ كەتكەنىدىڭ. ئۇنى قەيەرگە يوشۇردۇڭ؟ سەن جەھەننەمگە سەپەر قىلىشتىن بۇرۇن ئۇنى قويغان جايىڭنى دەپ بەرمىسەڭ، مېنىڭ بۇ بايلىقىم زايا بولۇپ كېتىدۇ. تېز ئېيت!

جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان پادىشاھ دەللىگە:

— ھەي مەلئۇن، سەن ھەممە ئەلنى قاقشىتىپ، پۈتۈن خەلقنى خانىۋەيران قىلىشقا خۇدادىن قورقمىدىڭمۇ؟! بۇ كىشىنىڭ جاۋاھىرلىرىنى قەيەرگە يوشۇردۇڭ؟! — دېدى.

دەللە يەنە ھىيلە ئىشلىتىشكە باشلىدى.

— ھەي كەرەملىك پادىشاھىم، — دېدى ئۇ يىغا-زارە قىلغان ھالدا، — ئۆمرىڭىز ئۇزۇن بولسۇن، تاجى دۆلىتىڭىز ئەبەدى مۇستەھكەم بولسۇن. كەممىنە بىر ناتىۋان ئايالمەن، ئۇنداق خىيانەتكار خوتۇنلاردىن ئەمەسمەن. كۈندۈزلىرى روزا تۇتۇپ كېچىلىرى تائەت-ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇش بىلەن ئۆمۈر ئۆتكۈزگەنمەن. نەچچە قېتىم ھەج تاۋاپ قىلىپ، ئۇلۇغ بەيتۇللاھنى كۆزلىرىمگە تالاي قېتىم سۈرتكەنمەن. كۆڭلىرىمنى تەقۋادارلىق ۋە پاكلىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ، ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ رەھمىتىگە ئىگە بولۇشتىن ئۈمىد كۈتۈپ كېلىۋاتقان بىر بىچارە ئاجىز بەندىمەن. مېنى ئۆلۈمگە بۇيرۇسىڭىز تامامەن ناھەق بولىدۇ. چۈنكى مەن تامامەن گۇناھسىزمەن، پۈتۈن ئۆمرۈم ئىچىدە ئادەم تۈگۈل ھەتتا بىرەر چۈمۈلىگىمۇ زىيان يەتكۈزۈپ باقمىغان مۆمىن بەندىمەن...

— بولدى، بەس!!! — دېدى پادىشاھ

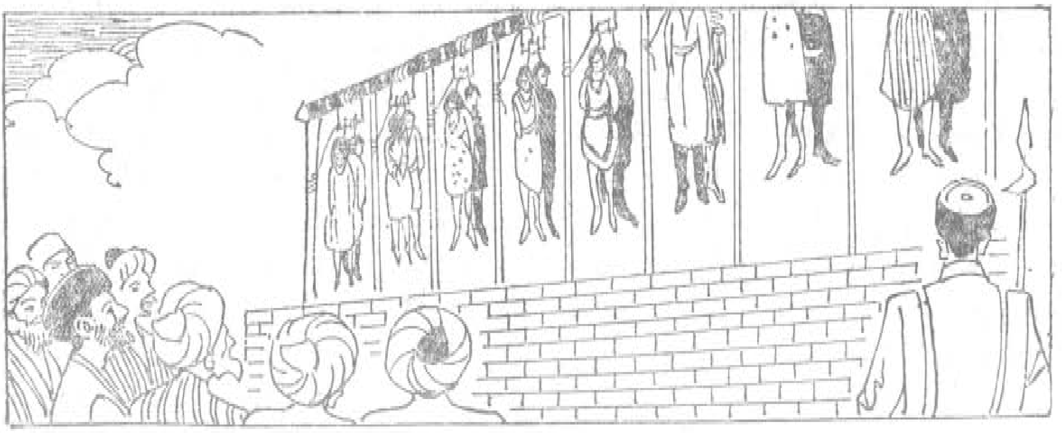

(ئاخىرى 150 - بەتتە)

ئابلا موللا

(داستان)

رەئلىگۈچىدىن:

«ئابلا موللا» داستانى ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن، يەلگەن، تاشمىلىق قاتارلىق جايلىرىدا خېلى كەڭ تارقىلىپ، ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈپ كېلىۋاتقان خەلق داستانلىرىدىن بىرى. بۇ داستاندا ئابلا موللىنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جەنۇبىي فرونتتىكى جەڭچىلىرىگە ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىش يولىدا مەردلەرچە قۇربان بولغان ئىش ئىزلىرى كۈيلىنىدۇ. ئابلا موللا ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىغا قاراشلىق يەلگەن كەنتىدىن بولۇپ، جەنۇبىي فرونت ئىنقىلابىنىڭ ئاكتىپ قاتناشچىلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ كىچىك ۋاقتىدا يېزىسىدىكى دىنىي مەكتەپتە، كېيىنرەك يېڭىسار شەھەر ئىچىدىكى مەدرىسلەردە بىلىم ئالغان. شۇ جەرياندا ئابلا موللا تەرەققىيپەرۋەر، ھۆررىيەتپەرۋەر زىيالىي بولۇپ يېتىشكەن.

1945-يىلى 11-ئايلاردا جەنۇبىي فرونتتىكى مىللىي ئارمىيە قوشۇنلىرى بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچى كۈچلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تىركىشىش ئەڭ يۇقىرى باسقۇچقا يېتىدۇ. مىللىي قوشۇن تاغلارنى پۈتۈنلەي ئىگىلەپ، يېزىلارغا ھۇجۇم قىلىش تەييارلىقىنى قىلىدۇ. گومىنداڭ قوشۇنلىرى يېزىلار بىلەن تاغ ئوتتۇرىسىنى قاتتىق قامال قىلىپ، مىللىي قوشۇننىڭ يېزىلار بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاشقا ئۇرۇنىدۇ. تاغدىكى مىللىي قوشۇن ئىچىدە ئاشلىق قەھەتچىلىكى يۈز بېرىدۇ. ئابلا موللا شۇ چاغدا مىللىي ئارمىيىنىڭ خانتېرەكتە تۇرۇشلۇق روتىسىنىڭ ئالاقىچىسى بولۇپ، ئۇ بارىن، تاشمىلىق قاتارلىق جايلاردا ئاشلىق توپلاپ، خانتېرەككە مەخپىي يەتكۈزۈپ تۇرىدۇ. ئۇ ئون قېتىم بىخەتەر ھالدا ئاشلىق يۆتكەپ، مىللىي قوشۇنغا يەتكۈزىدۇ. 11-قېتىملىق سەپىرىدە گومىنداڭ 18-تۈەنى تاشمىلىقتا تۇرۇشلۇق 4-لىيەننىڭ لىيەنجاڭى ئەيسانىڭ يەلگەنگە قويغان پايلاقچىسى خۇدايار كۆرۈپ قېلىپ، ئەيساغا مەلۇم قىلىدۇ. ئەيسا لىيەنجاڭ چېرىكلىرىنى باشلاپ، دەرھال ئابلا موللىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلايدۇ. ئابلا موللا يېرىم يولدا دۈشمەن يېتىشىۋالاي دېگەندە ئىككى سەپدىشىنى ئاشلىقنى ئېلىپ مېڭىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆزى يالغۇز تاغ ئىچىدە ئەيسا لىيەنجاڭ قوشۇنلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ، ئازدۇرۇپ ئاۋارە قىلىدۇ. ئاشلىق مىللىي قوشۇن قولىغا يەتكۈزۈلىدۇ، ئابلا

مۇللام ئوقى تۇگەپ تىرىك قولغا چۈشى-
دۇ. ئۇ يېڭىسار 18 - تۇۋەننىڭ ھەربىي تۇرمىسى (ۋاقىتلىق تۇرمە) گە قامىلىدۇ. ئابلا موللا دۈشمەننىڭ تۈرلۈك ۋەھشىيانە قىيىن - قىستاقلىرى ۋە ئالداشلىرىغا باش ئەگمەي، ئۆز سەپداشلىرىنى قوغداپ قالىدۇ. ئۆزى بىلەن ھەمكارلىشىپ، بارىن تاشمىلىق تەۋەلىرىدە ئىشلەۋاتقانلارنىڭ بىرىنىمۇ دۈشمەنگە ئېيتىپ بەرمەيدۇ. ئاخىر ئۇ 1945 - يىلى 11 - ئاينىڭ ئاخىرىدا تاشمىلىقنىڭ كونا شەمبازار دېگەن جايىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولىدۇ.

مىللىي ئارمىيە خانتىڭرەكتىكى روتىسىنىڭ كوماندىرى مەسۇم چوڭ ئابلا موللىنى جازا مەيدانىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن ئادەم ئورۇنلاشتۇرغان بولسىمۇ، ئۇلار كېچىكىپ قالغانلىقتىن پىلان ئەمەلگە ئاشماي، تاشمىلىق بازىرىدا گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن بىر پەس جەڭ قىلغاندىن كېيىن تاغقا چېكىنىپ چىقىپ كېتىدۇ. ئۇلار قەھرىماننىڭ ئايالى ئۇخان ۋە سەككىز ياشلىق ئوغلى ھوشۇرنىمۇ تاغقا بىللە ئەچىقىپ كېتىدۇ.

خەلق ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك كىشىلىرىنى ھەرزامان ئۇنتۇمايدۇ. ئابلامولا گەرچە بۇ دۇنيا بىلەن ۋاقىتسىز خوشلاشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ۋەتەن ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنى بېغىشلىغان پىداكارلىق روھى ۋە شانلىق نامى خەلق ئېغىزىدا داستان بولۇپ تارقىلىدۇ. كىشىلەر بۇ داستاننى بالىسىدىن بالىسىغا ئۇقۇپ بېرىپ، قەھرىماننىڭ نامىنى ياد ئېتىدۇ.

مەن بۇ داستاننى 1964 - يىلى خەلق داستانچىسى ئوبۇل قاري (1941—1971) دىن ئاڭلىغانىدىم. 1969 - يىلى ئوبۇل قارىينى قايتا ئىزدەپ بېرىپ بۇ داستاننى قايتا ئېيتقۇزۇپ كۆچۈرۈۋالغانىدىم. بۇ قېتىم ئاشۇ خاتىرىلىۋالغان نۇسخىغا ئاساسەن رەتلەپ نەشرگە تەييارلىدىم.

1

تاغچىلارنى ① دەپ مۇللام،
جاندىن كەچكەن ئەرلەردىن.
گۈل - غۇنچە ئۈنۈپ چىقسۇن،
قېنى سىڭگەن يەرلەردىن.

كىم شۇنداق قىلالايدۇ،
مۇللامدەك بولالايدۇ،
چېرىكلەرگە يولۋاستەك،
ئۆزىنى ئۇرالايدۇ.

كىم شۇنداق قىلالايدۇ،
مۇللامدەك بولالايدۇ،
جاننى ئالقانغا ئېلىپ،
دۈشمەننى تۇسالايدۇ.

شېھىت بولدى مەردانە،
قالدۇق مانا ھەيرانە،
مۇللامغا قەست قىلغانلار،
ئاسىي بولسۇن ۋەيرانە.

«تاغچى» لارغا قارايمىز،
ئىشى بولسا يارايمىز،
جازالىغىن ئاسىينى،
خۇدا سەندىن سورايمىز.

سامانيولى ② تار دەيدۇ،
كۈندە ياغار قار دەيدۇ،

مولالمغا دوست تاغچىلار،
كەمبەغەلگە يار دەيدۇ.

شېھىت بولدى موللام دەپ،
كۆزىمىزنى ياشلىدۇق.
ياش تۆكسەك نېمە پايدا،
بۇ نامىنى باشلىدۇق.

2

موللام تاغقا ماڭغاندا،
تۇخان قالدى ئۇزۇتۇپ.
ئاتلارمۇ مېڭىپ كەتتى،
تۇپىلارنى توزۇتۇپ.

«خەيرخوش!» دېدى تۇخان،
كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ.
«مەن قالدىم تۆكۈپ ياشىم،
سەن تاغلارغا يول ئېلىپ.

دۈشمەن كۆزى كۆرمىسۇن،
تېنىچ يەتكىن نىشانەڭگە.
ئاللا ئىگەم ھەم شۇنداق،
پۈتكەندۇ پېشانەڭگە.»

موللام دېدى: «جېنىم تۇخان،
خۇدا ئۆزى ساقلايدۇ.
خەلقى ئالەم ھەم بىزنىڭ
ئىشىمىزنى ياقلايدۇ.

مەنزىلگە يېتىپ بارسام،
قايتىمەن يەنە تېزدىن.
سەن كىرىپ ئارام ئالغىن،
مەن بولغا چىقاي تېزدىن.

غەم قىلما، پىغان چېكىپ
موللام تاغقا كەتتى دەپ.
ئەتە كۈن دەل چۈش بىلەن
بىلگىن تاغقا يەتتى دەپ.

ئۈگۈنلۈككە تۈن تەڭدە،
كۈت مېنى جېنىم تۇخان.
ئىشىكنى بەش قېتىم چەكسەم،
مېنى كەلدى دەپ ئويغان.»

خەيرخوش! دېدى موللام،
خۇدايىمغا ئامانەت.
گەر يولدا قازا يەتسە،
كۆرۈشەرمىز قىيامەت.»

3

«تاغچى» ئاتقان ئوق ئۈنى
ئاڭلىناتتى يەلگەن ③ گە.
كۆز-قۇلاقلار بار ئىدى،
كېلىپ-كېتىپ يۈرگەنگە.

يەلگەن دېگەن تاغ باغرى،
تاغقا يېقىن يۇرت ئىدى.
بار ئىدى بىر پايلاقچى،
ئىسمى خۇدايار قۇرت④ ئىدى.

ئەيسا لەنگە ⑤ سېتىلغان،
پايلاقچى بوپ قېتىلغان.
موللام ماڭغان يوللارغا،
تىكەن بولۇپ چېچىلغان.

كۆزىتەتتى يېزىنى،
خەقنىڭ ئوغۇل-قىزىنى.
كۆرسىتەتتى خەقلەرگە
ياۋاش قىلىپ ئۆزىنى.

كېچىلىرى موللامنىڭ—
كۆزىتەتتى ئۆيىنى.
كۈندۈزلىرى ئەتراپتا،
باقار ئىدى قويىنى.

بۈگۈن كېچە، تۈن كېچە،
موللام تاغقا يول ئالدى.
خۇدايار قۇرت شۇچاغدا،
بۇ ئىشنى كۆرۈپ قالدى.

4

خانتېرەكنىڭ (6) يولىدا،
ئېگىز تاغ ئوڭ-سولىدا.
موللام خۇشال ماڭاتتى،
ئات چۇلۋۇرى قولىدا.

ئاتلار ئۇستىدە ئاشلىق،
تاغنىڭ يوللىرى تاشلىق.
ھەمراھ ئىدى ئىككى دوست،
موللام بىلەن تەڭ ياشلىق.

تاغ ئىچىدە تار يولدا،
ئاتلار ئاستا ماڭاتتى.
كۆڭۈللەرنى خۇش قىلىپ،
كېچە يورۇپ تاڭ ئاتتى.

موللام دېدى: «يول بەتەر
ئۆتۈپ كەتتى ھەم خەتەر،
ئاتلار شۇنداق ماڭسىلا،
نىشانغىمۇ تېنىچ يېتەر.

ئەمدى سالماق ماڭايلۇق،
ئاتلارنىمۇ ئايايلۇق.»
«شۇنداق» دېدى ھەمراھى
«ئەمدى بىرخىل ماڭايلۇق.

مەن بىر سۇ ئىچەي دەيمەن،
موللام سەن نېمە دەيسەن؟»
موللام دېدى: «ئىچسەڭ، ئىچ»
مەن ساڭا نېمە دەيمەن.

مەھەممەت دېگەن تاغچى،
بۇلاق بېشىغا كەلدى.
ئاتلارمۇ دەل شۇ چاغدا،
بىر دوقالدىن قايرىلدى.

مەمەت سۇ ئىچىپ بولۇپ،
يىراققا قاراپ قالدى.
كۆزىنى يوغان ئېچىپ،
يىراقتىن بىر قارا كۆردى.

بىر پەس تۇردى سىنچىلاپ،
ئەسكەر كۆردى قانچىلاپ.
كېلەتتى سېرىق ئىتلار،
ئاتلىرىنى قامچىلاپ.

«ئابلا موللا ھەي موللا،
بولمىدى چاتاق چىقتى.
سەن ئۆزۈڭ ئامال كۆرسەت،
چېرىكلەر سۈرۈپ چىقتى.»

موللامغا يېتىپ مەمەت،
شۇنى دېدى ئالدىراپ.
تېز يۈگۈرگەچ مەھەممەت
كەتكەندى ھالسىراپ.

دېدى موللام ئۇلارغا:
«مېڭىڭلار سىلەر تېزرەك.
بۇ تاغلار سىلەردىنمۇ
تونۇشراق ماڭا بەكرەك.

www.uyghurkitap.com

مەن ئۇلارنى ئازدۇراي،
ئامال يوق بۆلەك ـ باشقا.
بۇرادەرلەر شۇ تاپتا،
موھتاجدۇر ئۇزۇق ئاشقا.

بىرى باردۇر سېتىلغان،
ئەيسالېنگە قېتىلغان.
تېپىپ خەۋەر دۈشمەنلەر،
ئارقىمىزدىن ئات سالغان.

ئەيسالەن پال سالامدۇ؟
سالسىمۇ دەل بىلەمدۇ؟
پايلاقچىسى بولمىسا،
بىزنى قوغلاپ كېلەمدۇ؟

مەمەت، سەمەت بولۇڭلار،
تۇرماي تېزدىن مېڭىڭلار.
ئاشلىق مۇھىم، بەك مۇھىم،
شۇنى سىلەر بىلىڭلار».

مەمەتلەر مېڭىپ كەتتى،
ئاشلىقنى ئېلىپ كەتتى.
موللام جىلغىنى توسۇپ،
دۈشمەننى نىشان ئەتتى.

كەلدى دۈشمەن يېقىنلاپ
ئاتلىرىنى بىقىنلاپ.
بەزى ئاتلار چاپاتتى،
بەزىلىرى سوكۇلداپ.

موللام تۇرۇپ دالدىدا،
دەل كەلگەندە قېشىغا.
ئاتتى چەنلەپ «پالاق» قىلىپ،
بىر چېرىكنىڭ بېشىغا.

چېرىك شۇئان يىقىلدى،
قوراملىقتا تىقىلدى.
دۈشمەن ياۋا تۈڭگۈزدەك
چىرقىرىشىپ ئېتىلدى.

موللام پات ـ پات ئاتاتتى،
ئېتىپ ـ ئېتىپ قاچاتتى.
بىر پاي ئوقتا بىر چېرىك،
تاغ باغرىدا ياتاتتى.

چېرىكلەرمۇ موللامغا،
ئەگىشەتتى چاپاتتى.
ۋە بەزىدە دۈم چۈشۈپ
ۋاي ـ ۋايلىشىپ قالاتتى.

موللام ئىدى بەك خۇشال،
چېرىكلەر بولغاچ ئوسال.
ئاشلىق قولدىن كېتەتتى،
بولمىغاندا بۇ ئامال.

مەمەتلەر ئۇزاپ كەتتى،
بەلكىم نىشانغا يەتتى.
شۇنى ئويلاپ موللاممۇ،
بۇ ياخشى ئامال دەيتتى.

دۈشمەن، ئاشلىق ـ تاغچىلار،
مۈشۈ يولدا بار دەيتتى.
شۇڭا تۇرۇپ قالماستىن،
جانىنى تىكىپ قوغلايتتى.

موللامدىكى ئاپتومات،
دۈشمەننى قىلاتتى مات.
جەڭ قىلىشقا ئەپ ئىدى،
تاغلار بولغاچ قاتمۇ قات.

دۈشمەن قوغلار گۆلدۈرلەپ،
موللام ئاتار بىر بىرلەپ.
ھەر ئاتسا خاتا كەتمەس،
يۆگۈرۈپ يۈرۈپ ئىلگىرلەپ.

جەڭ شۇنداق بولۇپ كەتتى،
موللامۇ قىزىپ كەتتى.
يەتتە ـ سەككىز چېرىككە،
بۇ تاغدا ئەجەل يەتتى.

ئاخىر ئوق تۈگەپ كەتتى،
موللامغا خەتەر يەتتى.
ئاڭلاڭلار خالايىقلار،
كۆلپەتلىك خەۋەر يەتتى.

جەڭدە بارغۇ، شۇنداق ئىش،
يا يېڭىش، يا يېڭىلىش.
ئەپسۇس! ئەسىر بولماقلىق،
يىگىت ئۈچۈن ئېغىر ئىش.

5

يۈي تۆەنجاڭ (7) دېگەن جاللات
شېرىككىڭنى ئېيىت دەيتتى.
ساڭا مال ـ پۇل بېرىمەن،
مۇرادىڭغا يەت دەيتتى.

گەر ئېيتمىساڭ ئاڭلاپ قوي،
ئۇ ئالەمگە كەت دەيتتى.
«ئوغرى» ئۈچۈن جان پىدا
قىلىش دېگەن سەت دەيتتى.

موللام كۆزنى ئالايتىپ،
ماڭ، يېنىمدىن كەت دەيتتى.
مەيلى قىينا ئېيتمايمەن،
مەيلى ئېتىۋەت دەيتتى.

مەيلى ئاتقىن، مەيلى چاپ،
ۋىجدانىمنى ساقلاي ساپ.
قولغا قورال ئالغانمەن،
ئىنقىلابقا جان ئاتاپ.

ۋەدە قىلغان باشتا بىز،
دۈشمەنگە سىر بەرمەسكە.
كىمنىڭ ھەددى بار ئىكەن،
ئاخىر بىر كۈن ئۆلمەسكە.

مەن ئۆلسەم كېتەر بىر جان،
ئاپىرىن دەر مىڭلاپ جان.
ئاخىر بىر كۈن دوستلىرىم،
قېنىمغا ئالادۇر قان.

ئاڭلاپ قويغىن ھەي جاللات،
ئاخىرى بولارسەن مات.
مەن ھازىر ئۆلۈپ كەتسەم،
روھىم دەر خۇشال ھەيھات.

يۈي تۆەنجاڭ چىدالماستىن،
ئورنىدا تۇرالماستىن،
«ئات، بۇنى!» دېدى سەكرەپ
تېز بول ھايال بولماستىن!

بۇ ئىكەن نادان ئەخمەق،
كار قىلماس تاپاق ـ توقماق.
مۇنداقلارغا يوق چارە،
بىر چارە ئۇنى ئاتماق.

6

موللامنى ئېتىۋەتتى،
تاشەملىق بازاردا.
تەۋرىدى، بۇگۈن ئالەم
ئەلنىڭ پىغان زارىدا.

www.uyghurkitap.com

موللام ئېتىلىپ كەتتى،
تۇپراققا قېتىلىپ كەتتى.
مىڭلىغان يۈرەكلەرگە،
ئوتلار يېقىلىپ كەتتى.

ئاللا قىلسۇن شاپائەت،
دۇئا قىلدۇق جامائەت.
بىز ئەنتىمىگىنى ئالىمىز،
خۇدا بەرسە ئىجازەت.

كۆككە يەتتى داد ــ پەرياد،
يۈرەكلەر لەختە خۇن بولدى.
بىز ئۈچۈن يورۇق كۈندۈز،
خۇددى قارا تۈن بولدى.

سەن ئەمدى نېمە دەيسەن؟
تاشمىلىقلىق، بارنىلىق.
بارمىكىن يۈرەكىڭدە،
تاغچىلارغا مايىللىق.

مەن سوراي نېمە دەيسەن،
بېشىڭغا بالا كەلسە.
«قازارا» دەپ تۇرامسەن،
ئوغلۇڭ جانىنى بەرسە.

تۇرغىن ئەمدى ئورنۇڭدىن،
يول ئالايلى تاغلارغا.
تارتىشىپ نېمە كەپتۇ،
ئامەت كەتكەن باغلارغا.

ئاپلا موللام تىنچ يات،
كۆپ يىغلىدۇق داتلاندۇق.
بىزمۇ ئەمدى يولۇڭدا
غازاتلارغا ئاتلاندۇق.

⑧7

سۇغا سۇلار قېتىلدى،
تاشقىن بولۇپ ئېتىلدى.
جېنىم بالام شۇ داداڭ،
ئوتتۇز ياشتا ئېتىلدى.

بىتەلەي بولۇپ قالدىڭ،
يېتىم بولدۇڭ مانا ئەمدى.
يىغلايمەن چېكىپ پەرياد،
يوق باشقا ئامال ئەمدى.

داداڭ نەۋقىران ئىدى،
بەكمۇ مېھرىبان ئىدى،
ئايرىلىپ بالام ئەمدى،
دىلنى دەرد-ئەلەم ئەزدى.

ئانا ــ بالا ئىككىمىز،
غېرىب بولدۇق، خار بولدۇق.
شۇم پېشانە ئىكەنمىز،
بىز داداڭدىن ئايرىلدۇق.

باقىمەن سېنى قوزام
تۇمشۇقلۇققا چوقۇتماي.
بىر ھۈنەرگە بېرەرمەن
موللامدىمۇ ئوقۇتماي.

تېزرەك چوڭ بول جان بالام،
قاناتلىقلار قاقالماس.
«يېتىم» دەپ يامان كۆزدە،
تىكىلىپ ساڭا باقالماس.

⑨8

داداڭنىڭ دوستلىرى كۆپكەن،
دوستلۇققا ئەھدىلەر پۈتكەن.

غازاتلاردا قىلىچ چاپقان،
دۈشمەننى خارۇ زار ئەتكەن.

غازاتتا ئاتنى ئويناتقان،
«هۇررا» دەپ جەڭنى قايناتقان.
مەقسىتى،مۇددىئاسى بىر،
هەر ئىشتا جانغا جان قاتقان.

مەن يىغلىسام ئۇن تارتىپ
«دوستلىرى سەۋر قىل» دەيدۇ.
ئال قولۇڭغا قىلىچنى،
دۈشمەن باغرىن تىل دەيدۇ.

مەسۇم⑪ دېگەن كوماندىر،
يىغلىما پايدا يوق دەيدۇ.

پۇرسەتنى غەنىيمەت بىل،
كىر جەڭگە، ئات ئوق دەيدۇ.

مەن باراي ئاكۇپلارغا،
چۇشەي ئوت غازاتلارغا.
سەنمۇ بارغىن ئەگىشىپ،
چىدايلى ئازابلارغا.

شېھىدانە داداڭدىن،
قالدى مىراس ئىنتىقام.
مەن قانداق تۇرالايمەن،
ئىنتىقامنى ئالمىسام.

يۇر، بالام تۇرايلى بىز،
مىلتىقنى ئالايلى بىز.
داداڭ ماڭغان يوللاردا،
قول تۇتۇپ ماڭايلى بىز.

ئېيتىپ بەرگۈچى ئاقتۇ ناهىيە قاراكېچىك يېزىسى ئاقدۆڭ كەنتىدىن: **ئوبۇل قارى**

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت ئىمىن

ئىزاهات:

① «تاغچى»لار — جەنۇبىي فرونت ئىنقىلابى شۇ چاغدا خەلق تىلىدا «تاغ ئىنقىلابى» دەپ ئاتالغان. شۇڭلاشقا تاغدىكى ئىنقىلابچىلارنى يېزا - شەهەرلەردىكى كىشىلەر «تاغچىلار» دەپ ئاتاشقان.

② «سامانيولى» — مىللىي قوشۇن تۇرۇۋاتقان خانتېرەكنىڭ ئاياغ تەرىپىدىكى دەريا بويىغا جايلاشقان تاغ جىلغىسى ئىچىدىن ئۆتىدىغان يول.

③ يەلگەن — ئابلا مولىنىڭ يۇرتى، هازىر ئاقتۇ ناهىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىغا قارايدۇ.

④ خۇدايار قۇرت — ئەسلى ئىسمى خۇدايارخان. قۇرت ئۇنىڭ لەقىمى. ئەيسا لېيەنجاڭنىڭ شۇ چاغدا يەلگەن تەۋەسىگە قويغان مەخپىي پايلاقچىسى.

⑤ ئەيسالەن — ئەيسا لېيەنجاڭ. ئۆز ۋاقتىدىكى گومىنداڭنىڭ يېڭىسارىدا تۇرۇشلۇق 18 - تۈەن، 4 - لېيەننىڭ مۇئاۋىن لېيەنجاڭى، شۇ چاغدا تاشمىلىق بازىرىدا تۇرغان.

⑥ خانتېرەك — مىللىي قوشۇن ئىگىلەپ تۇرغان تاغلىق يېزا، هازىر ئاقتۇ ناهىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىغا قارايدۇ.

⑦ يۈي تۈەنجاڭ — ئەسلى ئىسمى يۈي يىڭاۋ. جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇرۇش قىلىش رايونىنىڭ باش قوماندانى جاڭ، ئېگىزيار ئۇرۇشىدا مىللىي قوشۇن تەرىپىدىن ئېتىپ

www.uyghurkitap.com

ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، يېڭىسار 18 - تۈمەنگە تۈمەنجاڭ بولغان.

⑧ ئابلا موللام قۇربان بولغاندىن كېيىن، ئايالى تۇخانىنىڭ ئوغلىغا قارىتىپ ئېيتقان قوشاقلىرى.

⑨ تۇخانىنىڭ مىللىي قوشۇن بىلەن بىللە تاغقا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئېيتقان قوشاقلىرى.

⑩ مەسۇم — مەسۇم چوڭ، خانتېرەكتە تۇرۇشلۇق مۇستەقىل روتىنىڭ كوماندىرى، «11 بىتىم» دىن كېيىن شۇ چاغدىكى ئاقتۇ بازىرىغا بازار باشلىقى بولغان، بىتىم بۇزۇلغاندىن كېيىن، تۇتۇلۇپ يېڭىسار 18 - تۈمەنىنىڭ تۈرمىسىگە قامالغان. ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ، ئىجرا قىلىنىشتىن بىرنەچچە سائەت ئىلگىرىلا، 18 - تۈمەن شتابىدا يوشۇرۇن خىزمەت بىلەن شۇغۇللانغان جەنۇبىي فرونت قوماندانلىق شتابىنىڭ باقىي ئىسمىلىك مەخپىي خىزمەتچىسىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ، تۈرمىنى تېشىپ قېچىپ چىققان. ئازادلىقتىن كېيىن ئاقتۇ تاشقى سودا ئىدارىسىدە خىزمەت قىلغان. ئەسلى يېڭىسار ئاتۇشباغلىق، ھازىر پېنسىيىدە.

(بېشى 141 - بەتتە)

غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ.

شۇنداق قىلىپ پادىشاھ ۋە باش ۋەزىر سەيىد ئۇلارنى قانچە قېيىن - قىستاققا ئالغان بولسىمۇ، لېكىن يوقالغان مال - مۈلۈكلەردىن بىرەرسىنىمۇ مەلۇم قىلمىدى. ئاخىرى پادىشاھ پەرمان چۈشۈرۈپ:

— بۇ بەدبەخلەرنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ھەركىم ئۆزىنىڭ يوقالغان مال - مۈلكىنى ئېلىۋالسۇن، — دېدى.

سەركەردە، جاۋاھىرپۇرۇش، خەزىنىدار ۋە باش ۋەزىر سەيىد قاتارلىق نۇرغۇنلىغان كىشىلەر بېرىپ، ئۆزلىرىنىڭ يوقاتقان دەپى - دۇنيالىرىنى تېپىۋالدى. لېكىن يەنە نۇرغۇن بايلىق ئىگە - چاقىسىز ھالدا ئېشىپ قالدى. پادىشاھ بۇ ئاشقان مال - مۈلۈكنىڭ ھەممىسىنى سەيىدگە بۇيرۇپ بەردى.

ئاندىن كېيىن ھەيۋەتلىك دار ياسىتىپ، دەللە ۋە مۇختار باشلىق بۇ ئون ئالتە زىيانداشنى، ھەرقايسىنى ئۆزىنىڭ جۈپتى بىلەن دارغا ئاستى. سانسىزلىغان كىشىلەر يىغىلىپ، بۇ مەلئۇنلارغا تاش ۋە كېسەكلەرنى شۇنداق ئاتتىكى، ئۇلارنىڭ پۈتۈن بەدەنلىرى پارە - پارە بولۇپ، جانلىرىنى ئەزرائىلغا تاپشۇردى. بېيىت:

ھەي، يامانلىقنى كەسىپ قىلغان كىشى،
بولسۇن ئىبرەت ساڭا بۇلار كەچمىشى.

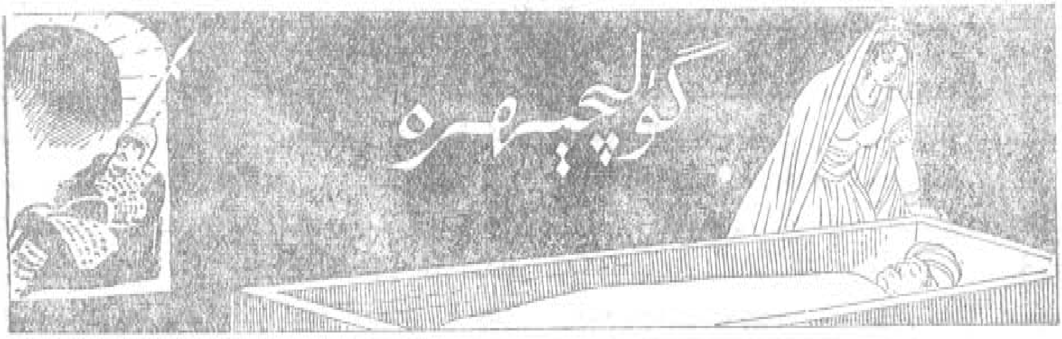

(چۆچەك)

رىۋايەتچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇزاق قەدىم زاماندا، كەشمىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەن بولۇپ، كۆرىدىغىنىنى كۆرۈپ، سۈرىدىغان دەۋرانىنى سۈرۈپ، يېشى بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ. لېكىن ئۇنىڭ يا ئوغلى، ياكى قىزى يوق ئىكەن. پادىشاھ تەختگاھىدا ۋارىسىنىڭ يوقلۇقىدىن قايغۇرۇپ ئولتۇرغان كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، ئوردىسى ئالدىغا ئاللا يولىدا سەدىقە سوراپ دەرۋىش سۈپەت بىر كىشى كەپتۇ. پادىشاھنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭدىن:

— ئەي دەرۋىش، تەلىپىڭ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تەلىپىم سەندىن يۈز تىللا سوراماق، — دەپتۇ دەرۋىش.

پادىشاھنىڭ خوتۇنى يۈز تىللا ئەچىقتۇرۇپ دەرۋىشكە بېرىپتۇ.

— ئەي ساخاۋەتچى، سەنمۇ مېنىڭ ئىلتىجايىمنى بەجا قىلدىڭ، سېنىڭ مەندىن سورايدىغان بىرەر تەلىپىڭ يوقمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ دەرۋىش.

— تەلىپىمۇ بار ئىدى، لېكىن ئېيتىشقا نومۇس قىلىۋاتىمەن، — دەپتۇ پادىشاھنىڭ خوتۇنى.

— ئەي مەزلۇمە، نومۇسۇڭنى قوي، تەلىپىڭنى ئېيت، مەن ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ ھېلىقى دەرۋىش.

— ماڭا ئاللاتائالادىن بىر پەرزەنت تىلەپ دۇئا قىلساڭ، — دەپ دەرۋىشكە ئىلتىجا قىپتۇ پادىشاھنىڭ خوتۇنى.

— مەن دۇئا قىلاي، — دەپتۇ دەرۋىش، — سەن ماڭا ئەگىشىپ دۇئا قىل.

دەرۋىش دۇئاغا قول كۆتۈرۈپتۇ. پادىشاھنىڭ خوتۇنىمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ دۇئا قىپتۇ. ئاللاتائالا ئۇ دەرۋىش بىلەن خوتۇننىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىپتۇ. پادىشاھ شۇ كۈنى كېچىسى خوتۇنى بىلەن شېرىن سۆھبەتلىشىپ بىللە بوپتۇ. شۇكرىكى، ئۇلارغا بىر قىز پەرزەنت ئاتا قىپتۇ. توققۇز ئاي، توققۇز كۈندىن كېيىن بالا دۇنياغا كۆز ئېچىپتۇ. پادىشاھ بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنى ئۆمرىدە سۈرمىگەن خۇشاللىقنى سۈرۈپ ئەڭ ئاخىرقى غەم-قايغۇسىدىن خالاس بولۇپ، كەشمىر دىيارىدىكى بارلىق ئالىم، ئۆلىما ۋە پۇقرالارغا شۇنداق كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇكى، ھەتتا بۇ شەھەردىكى ھايۋانلارمۇ نېمەتكە غەرق بولۇپ تويۇپتۇ. ئۈچ كېچە-كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ، تۆتىنچى كۈنى مۇنەججىملەرنىڭ مەسلىھەتى

www.uyghurkitap.com

بويىچە قىزغا گۈلچېھرە دەپ ئىسىم قويۇپتۇ. پۈتۈن كەشمىر خەلقىگە خەزىنىسىدىكى ئالتۇن-كۈمۈشلەرنى تارقىتىپ بېرىپتۇ. ئالىم-ئۆلىما ۋە پەقىر-پۇقرالار پادىشاھ ۋە قىزىنىڭ تەخت دۆلىتى ئۈچۈن دۇئا قىپتۇ.

گۈلچېھرە ئۈچ ياشقا كىرگەندە پادىشاھ ئۇنى ئوقۇشقا بېرىپتۇ. كۈندىن-كۈنگە، يىلدىن-يىلغا قىزنىڭ زېھنى ئېچىلىپ، ئىلىمدىمۇ، ھۆسن-جامالىدىمۇ تەڭدىشى يوق بولۇپ يېتىلىشكە باشلاپتۇ. ھېچبىر كىشى ئۇنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشكە قادىر بولالمايدىغان بوپتۇ. پۈتۈن شەھەر خەلقى ئۇنى كۆرۈشنى، كامالەت ۋە پاساھەتلىك سۆزلىرىنى ئاڭلاشنى ئارزۇلىغۇدەك دەرىجىدە يېتىلىپتۇ. گۈلچېھرەنىڭ داڭقىنى ئاڭلىغان يېقىن-يىراقتىكى پادىشاھلار، شاھزادە ۋە بەگزادىلەر ھەيران بولۇشۇپتۇ. چۈنكى، ئۇ ھۆسن - جامالدا نازاكەتلىك، ئەقىل-پاراسەتتە، ئىلىم-مەرىپەتتە كامالەتلىك، سۆز-سۆھبەتتە، مىجەز-خۇلقتا پاساھەتلىك، باتۇرلۇقتا قىزىل ياقۇت-كەھرىۋا كەبى چاقنايدىكەن. ئۈنىنى تىترىتىپ بىر ئېغىز سۆز قىلسا ئاڭلىغان ۋە كۆرگەنلەر ئەقىل-خۇدىنى يوقىتىپ بىھوش بولىدىكەن. گۈلچېھرە ئون ئىككى ياشقا تولۇش بىلەنلا قانچە-قانچە پادىشاھ، شاھزادىلەردىن ئەلچى كېلىپ ئۆزلىرىگە سورىتىشقا باشلاپتۇ. ئەمما، پادىشاھ قىزىنىڭ رازىلىقىسىز ئۇلارغا بىر ئېغىزمۇ جاۋاب بەرمەيدىكەن. چۈنكى، گۈلچېھرە:

— ئىلىمدە، باتۇرلۇقتا ۋە ھۆسن-جامالدا كىم مەندىن ئۈستۈن بولسا مەن شۇنىڭ، — دەيدىكەن.

دەرۋەقە، قانچە-قانچە ئالىملار كېلىپ بەس-مۇنازىرىدە يېڭىلىپ، نەچچە-نەچچە شاھزادىلەر ھۆسن-جامالدا خازان بولۇپ، قانچە-قانچە پالۋانلار كېلىپ قىزنىڭ باتۇرلۇقىغا تەڭ كېلەلمەي ۋە نەچچە پادىشاھلار لەشكەر باشلاپ كېلىپمۇ قىزنىڭ ماھىرلىقىغا ئاجىز كېلىپ قايتىشىپتۇ. مۇشۇ تەرىقىدە ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتۈپ، باغدات تەرىپىدىن بىر شاھزادە كېلىپتۇ. بۇ شاھزادە ئۆزى بىلەن يۈز تۆگىگە ئالتۇن-كۈمۈش، ئۈنچە-مەرۋايىت ۋە رەڭمۇرەڭ شايى ئەتلەسلەرنى ئېلىپ كەلگەنىكەن. بۇ شاھزادە كەشمىر شەھىرىگە يېقىن كېلىپ رەڭگارەڭ شايى-ئەتلەسلەردىن تىكىلگەن چېدىر قۇرۇپ، تەختىراۋان ئىچىدە، جاۋاھىراتتىن كۆز قويۇلغان تاج كىيىپ، ئالتۇن-كۈمۈش ۋە ئۈنچە-مەرۋايىتلار بىلەن بېزەلگەن لىباسلارنى كىيىپ، نەچچە-نەچچە قۇل-چاكارلارنىڭ مۇھاپىزىتى ئاستىدا ئولتۇرۇپتۇ. بۇ شاھزادىگە قارىغان كىشىنىڭ كۆزى قاماشار ئىكەن. يۈزى يۈسۈپ پەيغەمبەرنىڭ يۈزى كەبى نۇرلۇق، گەپ-سۆزى ھەزرەت زىلەيخانىنىڭ ئاۋازىدەك؛ گويا گۈلچېھرەنىڭ نۇرلۇق رۇخسارىغا ئاشىق بولۇپ سايرىغان بۇلبۇل ئۈنىگە ئوخشاش شېرىن زابان ئىكەن. شاھزادە گۈلچېھرەنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش، دىدارىنى كۆرۈش مۇددىئاسىدا قانچىلىگەن مۇشەق-

قەتلەرنى چېكىپ كەشمىر شەھىرىگە كەلگەن كۈنىلا گۈلچېھرە تۇرۇشلۇق قەسىرگە يۈزىنى سۈرۈپتۇ. ئۇ كېچىسى شۇ يوسۇندا ئۆتۈپتۇ.

ئەلقىسسە، ئۇنىڭ تەقەززالىق بىلەن ئۆتكۈزگەن شاھزادە تاڭ سەھەردىلا شەھەرگە كىرىپ شەھەر ئەھۋالىنى كۆزىتىپتۇ، ئادەملەرنىڭ گەپ-سۆزلىرىنى ئاڭلاپتۇ. ئۇ شەھەردىكى ھەممە كىشىنىڭ تىلىدا گۈلچېھرەنىڭ تەرىپى داستان ئىكەن. بۇ بىچارىمۇ گۈلچېھرەنىڭ ئىشقىغا مۇپتىلا بولغاچقا، قىزنىڭ ئىسمى شەرىپى ۋە گۈزەل تەرىپىنى ھەر بىر ئاڭلىغاندا جېنىدىن خالاس بولغىلى تاس-تاماس قاپتۇ. كۆزىتىشنى تۈگىتىپ، ئۆزىنى تەستە بېسىۋېلىپ قارارگاھىغا قايتىپتۇ. شاھزادىنىڭ بىللە ئېلىپ كەلگەن تەدبىرلىك، كېڭەشچى بىر ۋەزىرى بار ئىكەن. شاھزادە ۋەزىرگە ئۆز ھالىنى ئېيتىپ:

— ئەي ۋەزىر، بۇ دەردىمگە قانداق دەرمان قىلماق كېرەك؟ قىزنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە تاقىتىم تاق. سەن بۇنىڭ بىر ئامالىنى قىلساڭ، — دەپتۇ.

ۋەزىر بىر ئاز خىيال قىلىۋېلىپ، بېشىنى تۆۋەن قىلىپ تۇرۇپ:

— ئەي شاھزادەم، بىر ئاز سەۋر قىلايلى، بۇ شەھەردە گۈلچېھرەنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بىرەر كىشىنى سۈرۈشتۈرۈپ تېپىپ، شۇ كىشى ئارقىلىق ئىش تۇتارمىز. بولمىسا قويغان قەدىمىمىز خاتا بولۇپ قالسا ئىش بۇزۇلىدۇ. ئىنشائاللا، بۇگۈنچە سەۋر قىلماق لازىمدۇر، — دەپتۇ. شاھزادىمۇ ھەم باشقىلارمۇ بۇ مەسلىھەتنى لايىق كۆرۈپتۇ.

ئەمدى گەپنى گۈلچېھرەدىن ئاڭلايلى:

باغدات شاھزادىسىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان بەزى كېنىزەك، چۆرىلەر شاھزادىنىڭ تەرىپىنى قىلىپ گۈلچېھرەگە ماختاپ بېرىپتۇ. ئۇلار تەۋسىپىدە: «باغدات شەھىرىدىن بىر شاھزادە كېلىپتۇركى، مال-دۇنيادا بىساتىنىڭ كۆپلۈكىنى، چىراي-رۇخسارىنىڭ گۈزەللىكىنى تىل بىلەن تەرىپلەش مۇمكىن تۇگۇل، يۈزىنى بىر كۆرگەنلەر بىھوش بولۇپ يىقىلىدىكەن، سۆزىنى ئاڭلىغانلار كېتەلمەي، قەدەمگاھىدا تۇرۇپ قالىدىكەن، ئەمما، ئۇ شاھزادىنىڭ تىلىدىمۇ، دىلىدىمۇ سىزنى ياد ئېتىدىكەن. پۈتۈن جېنى بىلەن سىزگە ئاشىق-بىقارار ئىكەن»، — دېيىشىپتۇ. گۈلچېھرە بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ پىكىر-خىيالى باغدات شاھزادىسىگە باغلىنىپتۇ، ئىشق تومۇرلىرى جۇش ئۇرۇپ، شاھزادىنى بىر كۆرۈش ئىستىكى قوزغىلىپتۇ.

باغدات شاھزادىسىمۇ شۇ كېچىسى ئۇيقۇدىن بىدار ئولتۇرۇپ، خۇددى بۇلبۇل قىزىلگۈل ئىشقىدا نالە-پىغان چەككەندەك ھەر تىنىقىدا بىر «گۈلچېھرە» دەپ ئاھ ئۇرۇپ چىقىپتۇ.

شاھزادىنىڭ ھېلىقى ۋەزىرى گۈلچېھرەگە يېقىن-تونۇش بىر قېرى كەمپىرنى تېپىپ ئەرز-ھالىنى بايان قىپتۇ.

— ھەي ئانا، — دەپتۇ ۋەزىر كەمپىرگە، — بۇ ئىشتا بىرئاز چارە-تەدبىر كېرەك بولىدۇ. قانداق ئامال بىلەن بولمىسۇن گۈلچېھرەگە بۇ شاھزادىنى تونۇشتۇرۇپ، بۇ ئىككىسىنى تېپىشتۇرۇپ قويۇش كېرەك. بۇ مەقسەت ئۈچۈن قانچىلىك ئالتۇن-كۈمۈش تەلەپ قىلساڭ تەلىپىڭنى قاندۇراي.

ئالتۇن-كۈمۈشنىڭ ئېتىنى ئاڭلىغان كەمپىر كىچىك بالىدەك يۇمشاپ، تۈلكىگە ئوخشاش ھىيلىگەرلىشىپتۇ.

— ھەي ۋەزىر، مېنىڭ كۆڭلۈمگە بىر خىيال كەلدى. مەن گۈلچېھرەنىڭ يېنىغا باراي، شاھزادىنىڭ راسا تەرىپىنى قىلاي، ئۇنىڭ كۆڭلىدە، يۈزىدە ۋە سۆزىدە قانداق ئىپادىلەر روي بېرىدۇ، تەرىپىمىزنى مۇۋاپىق كۆرەمدۇ-يوق، تەكەببۇرلۇق، مەنمەنلىك قىلامدۇ، ئەھۋالغا قاراپ بىر ئىلاجىنى قىلارمىز، — دەپتۇ كەمپىر.

ۋەزىرمۇ ئۇنىڭ دېگىنىنى ماقۇل كۆرۈپتۇ. كەمپىر ھىيلە-مىكىر قالپىقىنى كىيىپ، يالغانچىلىق چاپىنىغا پۈركىنىپ، ئەمۋا ئېتىغا مىنىپ، گۈلچېھرەنىڭ ھەرەمخانىسىغا يېتىپ بېرىپتۇ. گۈلچېھرەنىڭ كېنىزەكلىرى ئۇنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىپتۇ.

— مازار كوي بىر كەمپىر كەلدى، سىلى بىلەن كۆرۈشىدىكەن، — دەپتۇ. گۈلچېھرە ئۇنىڭ كىرىشىگە ئىجازەت بېرىپتۇ، كەمپىر ئىشىكتىن كىرىپلا ئىنتايىن خۇشاللىقىنى ئىپادىلەپتۇ. ئەمما، كۆڭلىدە «شۇنداق بىر ھىيلە ئىشلىتەيكى...» دەپ ئويلاپتۇ. ئۇ كىرىپلا گۈلچېھرە بىلەن كۆرۈشۈپ، قوللىرىنى تۇتۇپ تۇرۇپ كېلىش غەرىزىنى ۋە شاھزادىنىڭ تەرىپىنى بايان قىلىپ:

— ئاھ، بۇ قولنى شاھزادە قولى بىلەن قانداق كۆرۈشتۈرەرمەن؟ — دەپتۇ.

گۈلچېھرە كەمپىرنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ كۈلۈپتۇ ۋە:

— شاھزادىنىڭ قولىنى مېنىڭ قولۇم بىلەن قوۋۇشتۇرۇش قانداق لايىق كېلىدۇ؟ — دەپتۇ.

كەمپىر ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ، ھىيلە-مىكىر تۇمىقىنى ئالدىغا قويۇپ باغدات شاھزادىسىنى ماختاشقا باشلاپتۇ:

— ئەي قىزلار سۇلتانى، يىگىتلەرنىڭ تاجى، نەچچە-نەچچە مەملىكەت شاھلىرىنىڭ كۆزگۈسى، قانچىلىگەن يىگىتلەر كۆزىنىڭ گۆھىرى ۋە نەچچە شاھزادىلەرنىڭ كۆڭۈل زىكرىنىڭ كەبىسى، چېھرىڭ ۋە شېرىن سۆزلىرىڭ بىلەن نەچچە مەملىكەت خەلقىنى ئۆزۈڭگە رام قىلدىڭ، سېنىڭ ئىشقىڭ بىلەن ھۈنەرۋەن-كاسىپلارمۇ ئىشلىرىنى قويۇپ، قوللىرىغا تەسبىھ ئېلىپ سېنىڭ ئىسمىڭنى تەكرارلاش بىلەن بولىدىغان بولدى، بال ھەرىسى بال-شەربەتلەرنى ئىزدەپ، گۈل چېچەكلىك ساي-ۋادىلارنى كەزگەندەك، سېنىڭ ھۆسن-جامالىڭ گۈلشىنىگە ئاشىق بولۇپ، بىر شاھزادە كەلگەندى، ئەگەر دىلىڭغا مەقبۇل بولسا، سېنى ئېلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ گۈلچېھرە، — ئۇ شاھزادىنى بىر كۆرۈشۈم لازىم ئىكەن.

— ئاڭلىشىمچە، شەھرىمىزدىكى بىر باي سودىگەر قىزىنىڭ تويىنى ئۆتكۈزىدىكەن، سېنىمۇ چاقىرماقچىكەن، باغدات شاھزادىسىنىڭ چېدىرىمۇ شۇ يەردە ئىكەن، ئەگەر قوبۇل قىلىپ بارساڭ، ئىنشائاللا، كۆرەرسەن، — دەپتۇ كەمپىر. گۈلچېھرە:

— ئەگەر تەكلىپ قىلسا نېمىشقا بارماي، بارىمەن، — دەپتۇ.

كەمپىر كۆڭلىگە بىر مەكىر پۈكۈپ، گۈلچېھرەدىن كېتىشكە ئىجازەت ئېلىپ شۇ ھامان ۋەزىرنىڭ يېنىغا كېلىپ بولغان پاراڭنى بايان قىلىپ بېرىپتۇ ۋە:

— مەن شۇ سودىگەرنىڭ يېنىغا بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتاي، سەن قانچىلىك مال كېرەك بولسا شاھزادىگە ئېيت، ئۇ خىراجەت قىلىشقا رازى بولسۇن، سودىگەرگە يەنە بۇ خىزمىتى ئۈچۈن خىراج بېرىشنى تاپىن قىلىپ، قانداق قىلىپ بولمىسۇن سودىگەرنى توي ئۆتكۈزۈشكە ماقۇل كەلتۈرۈپ، شۇ ئارقىلىق گۈلچېھرەنى شاھزادىگە كۆرسىتىش كېرەك. بۇنىڭ بەدىلىگە ئەگەر مەقسىتىگە مۇۋاپىق كەلسە، گۈلچېھرەلى شاھزادىگە ئېلىپ بېرىش پىلانىنى قىلىمىز، — دەپتۇ.

ۋەزىر كەمپىرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ. ۋەزىر شۇ خۇشاللىقى بىلەن شاھزادىنىڭ قېشىغا كىرىپ پۈتۈن ئەھۋالدىن خەۋەر بېرىپتۇ. شاھزادىمۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىچ-ئىچىدىن شادلىنىپ ۋە ئىككى قولىنى قوۋشتۇرۇپ تۇرۇپ:

— دەپمەن - دۇنيايىمىدىن قانچىلىك سەرپ قىلىنسىمۇ مىلك جېنىم بىلەن رازىمەن، — دەپتۇ. ۋەزىر شاھزادىدىن كەمپىرگە سۆيۈنچە ئېلىپ چىقىپتۇ. كەمپىر شۇ خۇشاللىقىدا ئىككى پۇتىنى تۆت قىلىپ، شۇ ھامان سودىگەرنىڭ يېنىغا بېرىپ ۋەقەنى باشتىن-ئاخىرغىچە سۆزلەپتۇ. سودىگەر ئۆيىمگە گۈلچېھرىدىنىڭ كېلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ شاد بولۇپ رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. كەمپىر سودىگەرنى شاھزادە بىلەن ۋەزىرنىڭ يېنىغا باشلاپ كەپتۇ. ئۇلار كۆرۈشۈپ ھال-ئەھۋاللىشىپتۇ، گۈلچېھرەنى شاھزادىگە قانداق كۆرسىتىش توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ سودىگەر بىلەن كەمپىر «توي» تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ. نېمە كېرەك بولسا ئېلىپتۇ. تۈرلۈك نازۇ-نېمەتلەرنى ھازىرلاپتۇ. قانچە-قانچە قۇل-چاكارلارنى ھۆر-پەرىلەردەك ياساندۇرۇپ، قىز-غۇلاملارغا ئوخشاش كىيىندۇرۇپ، ئالتۇن قەدەھ ۋە جاملارنى ئۆتىدىغانغا تەييارلاپتۇ. تەييارلىق تەق بولۇپ بەشىنچى كۈنى توي تاماشىسىنى رەسمىي باشلاپتۇ. شەھەر قىزلىرىنى گىلەم ئۈستىگە قويۇلغان ئۈنچە-مەرۋايىت، ئۈنچە-دۇرلار بىلەن بېزەلگەن كۆرس-ئۆرۈندۇقلارغا ئولتۇرغۇزۇپتۇ. گۈلچېھرە ئۈچۈن بولسا بىر ئالتۇن كۆرس تەييار قىلىپ، تۆت خادىم ئۈنچە-مەرۋايىتلار بىلەن تولدۇرۇلغان پەتنۇسلارنى تۇتۇپ ئۇنىڭ كېلىشىگە كۆز تىكىپ تۇرۇپتۇ ۋە گۈل-

ھېچرەگە يېڭى ياسىتىلغان رەڭگارەڭ شايى - ئەتلەسلەر بىلەن بېزەلگەن تەختىراۋانغا ئوخشاش ئالتە ئاتلىق ھارۋا ئەۋەتىپتۇ. كەمپىر ئۆزى بىرنەچچە خادىملار بىلەن گۈلچېھرەنىڭ ئالدىغا بېرىپ كىشىلەرنىڭ ئىنتىزار بولۇپ قارىشىپ قالغانلىقىنى خەۋەر قىپتۇ. گۈلچېھرە شۇ ھامان سۇمبۇل چاچلىرىنى يۇيۇپ - تاراپ، ئايدەك رۇخسارىنى تېخىمۇ چىرايلىق بېزەپ، بېشىغا جاۋاھىرات - ياقۇتلار بىلەن ياسالغان ئېسىل تاج كىيىپ، ئۈنچە - مەرۋايىتلار بىلەن زىننەتلەنگەن لىباس كىيىپ، زىبا تۈتى قۇشقا ئوخشىشىپ، ئەتراپىغا نۇر - شولا چېچىپ، قارىغانلارنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇپ مېڭىپتۇ. خىزمەتكارلار ئوڭ - سولدا قوللىرىدىن يېتىلەپ، قەدەمگاھلىرىغا شايى - پاينداز سېلىپ ھارۋىدىكى تەختىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپتۇ. سودىگەرنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە ھۆر - قىزلار ئىستىقبالغا ئالدىغا چىقىپ يولغا پاينداز ساپتۇ، ئېتەكلىرىدىن تۇتۇپ ئارىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ. چۆرە - كېنىزەكلەر ئۇنىڭ باش - ئايىغىغا ئۈنچە - مەرۋايىتلارنى چاچقۇ قىپتۇ ۋە «مەرھابا، خۇش كەلدىڭىز! » دېيىشىپ چۇقىرىشىپتۇ. گۈلچېھرە مىڭ تۈرلۈك ناز كەرەشمە بىلەن كېلىپ ئالتۇن كۇرسىدا ئولتۇرۇپتۇ. تۆت خىزمەتكار كېلىپ ئالتۇن پەتنۇستا ئۈنچىلەر چېچىپتۇ. سورۇندا قىزلار كۈلۈپ ئويىنىشىپ، گۈلچېھرەنىڭ قولىغا سۆيۈپ ئولتۇرۇپتۇ. گۈلچېھرە قىزلاردىن ھال سورىغاچ شاھزادىدىن خەۋەر ئىزدەپ تۆت ئەتراپىغا نەزەر ساپتۇ. بۇنىڭدىن بىخەۋەر قىزلار بۇلبۇلدەك چۇڭقۇلداپ سايرىشىپ، يەپ - ئىچىشىپتۇ، گۈلچېھرە سورۇندا بىرەر يىگىتنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرەلمەپتۇ.

ئەسلىدە ۋەزىر بىلەن سودىگەر كەمپىرنىڭ مەسلىھىتى بىلەن شاھزادىنى بىر كىچىك ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇپ، ئۇنىڭ قىزنى كۆزىتىشى ئۈچۈن كىچىك بىر تۆشۈك ئېچىپ، ئىشىكنى چىڭ ئېتىپ قويغانىكەن. شاھزادە دىلدارىدىن كۆزىنى ئۈزمەي، مۇنتەزىر بولۇپ تۇرۇپتۇ. بۇلۇت ئارقىسىدىن قۇياش چىققاندەك گۈلچېھرەنىڭ نۇرانە يۈزىنى كۆرگەن شاھزادە ئىشق پىراقى ئۆرلەپ، خۇشاللىقىدىن جېنى چىقىپ كېتىشكە تاس قېلىپ، بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ، بىر ئازدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ گۈلچېھرەگە يەنە بىر قاراپتىكەن، ئاشىقلىق قارارى ئېشىپ، سەۋدايى بولۇشقا باشلاپتۇ. ئۇ چىداپ ئۆزىنى تەستە تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. قىزلار يېيىش - ئىچىش بىلەن بەند ئىكەن. گۈلچېھرە بىلەن شاھزادىنىڭ كۆڭلى بولسا بىر - بىرىنىڭ جامالىنى كۆرۈش ئىستىكىدە ئىكەن. قىزلار مۇراسىم ئاخىرلاشقاندىن كېيىن بىر - بىرلەپ قايتىشقا باشلاپتۇ. گۈلچېھرە كەمپىردىن:

شاھزادىدىن ھېچ خەۋەر يوقمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئىككىسىنى ھازىرچە بىر - بىرىگە كۆرسەتمەي تۇرۇش كەمپىرنىڭ ئويۇنى بولۇپ، مۇشۇنداق قىلىش ئارقىلىق ئىككىسىنى غايىبانە ئاشىق قىلىپ بىر - بىرىنى كۆرۈشكە ئىنتىزارلاشتۇرۇپ، ئارىدىن كۆپرەك پايدا - نەپ ئېلىش ئىكەن. ئۇنىڭ بۇ ھىيلىسىنى گۈلچېھرەمۇ، شاھزادىمۇ

بىلمەيدىكەن.

— شاھزادە سىزنى كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ يوشۇرۇنۇپتۇ. ئەتە بىر ئامال قىلىپ قانداق كۆرىمەن دېسىڭىز تولۇق كۆرسىتەي، — دەپتۇ كەمپىر ھىيلىسىنى ئىشقا سېلىپ.

گۈلچېھرە كەمپىرنى ئۆز خانىسىغا بېرىشنى تاپىلاپ قويۇپ كېتىشكە تەمشىلىپتۇ. خىزمەتكار قىزلار ئوڭ-سولدىن ئارقىسىدىن ئۈنچە-مەرۋايىتلار چېچىپ كەلگەن قەدىمىگە رەھمەتلەر ئېيتىپ ۋە دۇئا قىلىپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. شاھزادە كۆز ياشلىرىنى يامغۇردەك تۆكۈپ، گۈلچېھرەنىڭ كېتىۋاتقان يولىغا قاراپ بىقارار بولۇپ تۇرۇپ قاپتۇ. ۋەزىر شاھزادىنىڭ كۆڭلىنى ياساپ «ئىنشائاللا، بۇ گۈل يۈزلۈك قىز سىزگە نېسىپ بولسا كېرەك» دەپتۇ. شاھزادە ۋەزىرنىڭ سۆزىدىن خاتىرجەم بولالماي، كېچىنى تەڭرى تائالاغا مۇناجاتلار ئوقۇپ، گۈلچېھرەنى ئويلاپ ئۇخلىماي ئۆتكۈزۈپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە ۋەزىر كىرىپ شاھزادىدىن ھال سوراپ گۈلچېھرەنىڭ تەرىپىنى قىلىشىپتۇ. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا كەمپىرمۇ ھىيلە-مىكىر تونىنى كىيىپ، يالغانچىلىق يوپۇقىنى يېپىنىپ، ئىغۋا ئېتىغا مىنىپ گۈلچېھرەنىڭ يېنىغا مېڭىپتۇ. مۇلازىملار ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋاپتۇ ۋە گۈلچېھرەنىڭ ھۇزۇرىغا باشلاپ كىرىپتۇ. كەمپىر گۈلچېھرەنىڭ قولىنى سۆيۈپ تۇرۇپ ئەھۋاللىشىپتۇ. گۈلچېھرە ئۇنىڭدىن:

— ئەي ئانا، قانداق قىلساق باغدات شاھزادىسىنى كۆرەرمەن؟ — دەپ يېلىنىپ سوراپتۇ.

— مەلىكەم، سىزگە بىر مەسلىھەت بېرەي، شاھ ئاتىڭىزغا ئانىڭىز ئارقىلىق بۇ شاھزادىنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزۈپ، «گۈلچېھرە باغدات شاھزادىسىنى كۆرمەكچىكەن» دېگۈزۈڭ. ئاتىڭىز بىر ئامال قىلىپ شاھزادىنى چاقىرىپ كەلسە، سىز قىزلار بىلەن ئايرىم سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرسىڭىز ئۇنى شۇ چاغدا خالىغىنىڭىزچە قانغۇدەك كۆرۈۋالالايسىز، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ كەمپىر.

ئۇنىڭ بۇ مەسلىھىتى گۈلچېھرەگە بەك يېقىپتۇ ۋە كەمپىرگە سۆيۈنچە بېرىپتۇ. گۈلچېھرە ئارزۇسىنى ئاتىسىغا تېزرەك مەلۇم قىلىشنىڭ كويىدا ئالدىراپ كۈننى ئاران كەچ قىپتۇ. كەچ كىرگەندە ئىنىگئانىسىغا:

— سەن بۇ ئىشنى ئانامغا ئېيتقىن، ئانام مۇۋاپىق پەيتنى تاللاپ ئاتام بىلەن مەسلىھەتلەشسۇن، ئاتام قانداقلا بولمىسۇن بىزگە بىر خەۋەر بەرسۇن. باغدات شاھزادىسىنى كۆرۈشۈم يولىدا نېمىلا قىلسا بىر ئىش قىلسۇن، — دەپتۇ.

شۇ ئاخشىمى گۈلچېھرەنىڭ خانىسىغا ئانىسىمۇ كىرىپتۇ. گۈلچېھرەنىڭ ئىنىگئانىسى ھەممە سۆزنى تولۇق دەپتۇ. ئانىسى ئاڭلاپ ئاتىسىغا ئېيتىشقا سۆز بېرىپتۇ ۋە شۇ يەردە قونۇپ قېلىپ، ئەتىسى بىر خۇش ۋاقىت تېپىپ پادىشاھقا ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ.

— بېشىم قىزىمنىڭ ئارزۇسى ئۈستىدە، — دەپتۇ گۈلچېھرەنىڭ ئاتىسى ۋە سورۇن تۈزۈش تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ. بىر كۈنى شەھەر ئۆلىمالىرىنى چاقىرىپ مەسلىھەتلىشىپ، ئەتىسى زىياپەت سورۇنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئوردا ئەركانلىرى، ئۆلىما-ئالىملار ۋە جېمى شەھەر خەلقى زىياپەتكە

كېلىشىپتۇ. ئاندىن باغدات شاھزادىسىگە خەۋەر بېرىشىپتۇ. شاھزادە ئۈنچە - مەرۋايىت، گۆھەر - جاۋاھىرلار بىلەن ياسالغان تاج كىيىپ، ئالتۇن ئىگەرلىك ھەيۋەت بىر ئاتقا مىنىپ ۋەزىر - ھەمراھلىرى بىلەن پادىشاھقا ئوخشاش قىياپەتتە كەپتۇ. شاھزادىنى كۆرگەنلەر «بۇ قانداق كىشىدۇ؟» دېيىشىپ، ھەيران قېلىشىپتۇ. گۈلچېھرە باغ ئالمىسى قۇياشقا ئايلانغاندەك تۇرلۇك جاۋاھىراتلار بىلەن بېزىنىپ خاس خانىدا ئولتۇرۇپ سورۇنغا قاراپ تۇرغانىكەن، شاھزادىنى كۆرۈپ ئىشق قىزىتمىسى ئۆرلەپ كېتىپ بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ.

پادىشاھ بىلەن ئۇنىڭ ۋەزىرلىرى شاھزادىنى قىزغىن قارشى ئېلىپ، يۇقىرى ئورۇن كۆرسىتىپتۇ. گۈلچېھرە شاھزادىنى ئوبدان كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن ئەپلىك بىر ئورۇننى قالدۇرۇپ، شۇ يەردىن ئۇنى قانغۇچە كۆرۈپ تۇرۇپتۇ. قارىغانسېرى ئۇنىڭ بىر ئىشقى مىڭ بولۇپ ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈپتۇ.

ئۆلىما - ئالىم ۋە بايلار ئۆزئارا سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپ، شاھزادىدىن بىرنەرسىنى سورىماقنى لازىم تېپىپ، ئۇنىڭدىن سوئال سوراپتۇ. شاھزادە مۇراسىم ئەھلىگە بىر - ئىككى ئېغىز سۆز بىلەنلا مۇۋاپىق جاۋاب بېرىپتۇ. سورۇندىكىلەر ئۇنىڭ جاۋابىدىن قانائەتى ھاسىل بولۇپ، دىللىرى سۆيۈنۈپ خۇشنۇد بولۇپ رەھمەت ۋە بارىكاللا دېيىشىپتۇ.

گۈلچېھرە شاھزادىنىڭ جاۋاب بەرگەن چېغىدىكى ھالىتىگە دىققەت قىلىپ تۇرغانىكەن، ئۆزىنىڭ مەغرۇرلۇقى ۋە تەكەببۇرلۇقىغا ئېلىپ، كۆڭلىدە: «ھەي ئەخمەق! سۆزلەشتىن بۇرۇن ھېجىيىپ غىلجىڭلاۋاتىدۇ، مەن بۇنداق شاھزادىگە قا[illegible] كېلىمەن» دەپ ئويلاپ، شاھزادىدىن كۆڭلى سوۋۇپ، رايى كېتىپتۇ.

زىياپەت - سورۇنمۇ ئاخىرلىشىپ، كىشىلەر تارقاشقا باشلاپتۇ، شاھزادە بولسا:

مەن گۈلچېھرەنى قاچان كۆرىمەن، ئۇنىڭ جاۋابىنى قاچان ئاڭلايمەن، — دەپ ئورنىدىن قوزغالماي ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. ۋەزىرى يېنىغا كېلىپ:

— ئەي شاھزادەم، ئەمدى گۈلچېھرەنى پادىشاھتىن قايسى يول بىلەن سورىساق بولار، بۇنىڭغا قانداق چارە قىلساق بولار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سەن ئۆزۈڭ بىلىسەن، قانداق قىلساڭلار بىرئىلاج قىلىپ مېنى ئۇنىڭدىن مەھرۇم قىلمىغىن، — دەپ يىغلىنىپ كۆزىدىن ئۈنچىدەك ياش تۆكۈپتۇ. ۋەزىر ئۇنىڭ بۇ ھالىغا ئېچىنىپتۇ، كۆڭلى يېرىم بوپتۇ.

— بىز ھازىر قارارگاھىمىزغا قايتىپ كېتىپ يەنە ھېلىقى كەمپىرنى تاپايلى، ئىنشائاللا، ئۇ بىرەر يولىنىڭ خەۋىرىنى بەرسە ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ ۋەزىر. ئۇلار يەنە چۈشكۈنىگە قايتىپ كېلىپ، كەمپىرنى چاقىرتىپتۇ.

بۇ ئىشنىڭ ئەسلىنى ماڭا يالغانسىز قوشماي، راستىنى ئېلىپ قالماي ئېيت، شۇنىڭغا قاراپ شاھزادىنىڭ كۆڭلىگە مۇۋاپىق جاۋاب بېرەي، — دەپتۇ ۋەزىر. كەمپىر ئۇنىڭغا:

— ھەي ۋەزىر، بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى ئېيتىپ بېرەي. گۈلچېھرە شاھزادىنى دەسلەپ كۆرگىنىدىلا ئاشىق بىقارار بولغانىدى. ئەمما، زىياپەتتە شاھزادىنىڭ سۆزگە ئېغىز ئېچىشتىن بۇرۇن كۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ

مەيۇسلەندى، كۆڭلى قايتتى. «سۆزلەشتىن بۇرۇن كۈلدى، ئەخمەق، بولۇمسىز كىشى ئوخشايدۇ» دەپ، نارازىلىقىنى ئېيتتى. ئەمدى ئەسلى سىرىنى بىلگىڭىز كەلسە مۇۋاپىق بىر كىشى تېپىپ، شاھتىن قىزىنى شاھزادىگە سورىتىپ كۆرۈڭلار. پادىشاھ قىزىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ بېقىپ سىلەرگە ئۇچۇر بېرەر، — دەپتۇ.

ۋەزىر كەمپىرنىڭ بۇ مەسلىھەتىگە ماقۇل كېلىپ، كاتتا بىر بايغا ئۆزرىخاھ ئېيتىپ، شاھتىن قىزىنى سورىتىشقا ماڭدۇرۇۋېتىپ شاھزادىنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ ۋە كەمپىرنىڭ دېگەنلىرىنى سۆزمۇسۆز يەتكۈزۈپتۇ.

— ئەي شاھزادە، سەن مېنى ئەقىلسىز كىشى دېسەڭمۇ مەيلىڭ، مەن ساڭا بىر مەسلىھەت بەرمەكچى بولۇۋاتىمەن. ئەمما، سەۋر-تاقەت قىلىشىڭ كېرەك. سېنىڭ بۇ قىزدىن بۆلەك گۈزەل قىزلارنى كۆرگۈڭ كەلمەمدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەزىر شاھزادىدىن. شاھزادە ۋەزىرنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ خىيالغا چۆكۈپتۇ: «بۇقىزدىن ماڭا مەقسىتىمگە لايىق خەۋەر بولمىسا كېرەك. بولمىسا ۋەزىر مەندىن بۇ تەرىقىدە سورىماس ئىدى» دەپ ئويلاپتۇ. لېكىن يەنە ۋەزىرگە قاراپ:

— سەن مەندىن نامۇۋاپىق سوئال سورىدىڭ. گۈلچېھرە مەندىن بىزارمىكەن؟ — دەپتۇ.

— ياق، ئۇ توغرىلىق ھېچقانداق گەپ ئاڭلىمىدىم. لېكىن گۈلچېھرە ساڭا تەكەببۇرلۇق قىلىۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلىدىم. ئەمما، قىزنى ساڭا سورىتىپ ئەلچى ئەۋەتتىم، قانداق خەۋەر بولىسىمۇ ئاڭلايمىز، — دەپتۇ ۋەزىر. شاھزادە:

— ئەي ۋەزىر، ماڭا گۈلچېھرەدىن باشقا چىرايلىق كۆرۈنىدىغان ھېچبىر قىز يوق، — دەپتۇ ۋە كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش تۆكۈپتۇ.

شاھزادە بىلەن ۋەزىر پاراڭلىشىپ تۇرغان ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ھېلىقى بايمۇ پادىشاھنىڭ يېنىغا كىرىپ، كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. خىلۋەت يەردە:

ئەي خانلار خانى، شاھلار شاھى، مەن ساڭا ئۆزرە ئېيتقىلى كەلدىم، ئەگەر كېرەم قىلىپ مەقبۇل كۆرسەڭ، — دەپتۇ. پادىشاھ:

— قېنى ئېيت، مۇمكىن بولسا قوبۇل كۆرۈرمىز، — دەپتۇ. سودىگەر:

— مەن ھۇزۇرۇڭغا شول مۇددىئا بىلەن كەلدىمكى، قىزىڭ گۈلچېھرەنى ئاشۇ شاھزادىگە بەرسەڭ قانداق بولار، ئەگەر توغرا كەلسە، — دەپتۇ.

— مەن ئۇ شاھزادىنى كۆرۈپ گۈلچېھرەگە لايىق تاپقانىدىم. ئەمما، قىزىم نېمە دەيدۇ، بۇنى بىلمەيمەن. ئەتە ساڭا جاۋاب بەرسەم، — دەپتۇ پادىشاھ.

شۇكۈنى ئاخشىمى پادىشاھ گۈلچېھرەدىن:

— قىزىم مەن سېنى شۇ باغدات شاھزادىسىگە بەرسەم قوبۇل قىلارسەنمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. گۈلچېھرە:

ئەي ئاتا، مېنى نېمىشقا ئۆزۈم ئىختىيار قىلمىغان كىشىگە لايىق كۆرىسىز، مەن ئۇنى كۆردۈم، بىھۇدە ھېجىيىدىكەن، ئەقىلسىز ئىكەن، — دەپتۇ. ئاتىسى ئىلاجىسىز قېلىپ نېمە دېيىشىنى بىلمەي، «ئۆزۈڭ بىلەرسەن» دەپتۇ.

ئەتىسى ھېلىقى سودىگەر كەلگەندە، پادىشاھ ئەھۋالنى بايان قىلىپ، «گۈلچېھرە قوبۇل تاپمىدى»، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

سودىگەر بەك ئۇگايىسىزلىنىپ، بىر نەرسە دېيىشكە ئامالسىز قايتىپتۇ. بېرىپ شاھزادىنىڭ ۋەزىرىگە ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ۋەزىر جاۋابىنى ئاڭلاپ ھەسرەتلىنىپتۇ، كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ. «بۇنى شاھزادىگە قانداق ئېيتىمەن» دەپ قاتتىق قايغۇغا چۆكۈپتۇ. ۋەزىر يەنە ئۆز - ئۆزىگە:«ھەرقانچە يوشۇرسامۇ، ئاخىر ئېيتمىغۇدەك بىرەر ئىمكانىيەت قالمىدى، ئاللاغا تاپشۇراي» دەپ، ئەتىسى سەھەردە شاھزادىنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ.

— ھېلىقى سودىگىرىڭ كەلدىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ شاھزادە.

— ئەي شاھزادىلەر شاھى، يىگىتلەرنىڭ ماھى، سودىگەر كەلدى. ئەمما، قىز تەكەببۇرلۇق قىلىپ قوبۇل كۆرمەپتۇ، — دەپ ۋەزىر گەپنىڭ ئېنىقىنى ئېيتىپتۇ.

شاھزادە بۇ سۆزنى ئاڭلاپ جان بېرىشكە تاسلا قاپتۇ. «ئاھ، ئەمدى مېنىڭ بۇ ئىشىمنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولار؟ بۇ قىز بىلەن قانداق كۆرۈشەرمەن» دەپ غەمقايغۇغا پېتىپتۇ. ۋەزىر:

— شاھزادەم، بۇ ئىشتا چوڭ شىجائەت كۆرسىتىشىڭ كېرەك، غەيرەت قىل. قانچىلىك مال - دۇنيا كەتسىمۇ رازى بول. ئەي شاھزادەم، ساڭا جېنىم پىدا بولسۇن، — دەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ۋەزىر بۇ ئىشتا قانچە-قانچە كىشىلەرنى ماڭدۇرۇپتۇ، ھېسابسىز پۇل - مال خىراج قىپتۇ، يەنىلا ھېچ ئۈنۈم بولماپتۇ. ھەتتا ئارىدىن بىر يىلمۇ ئۆتۈپتۇ. شاھزادە گۈلچېھرەنىڭ ئىشىق - پىراقىدا كۆيۈپ بىتاقەت بوپتۇ، ھالىدىن كېتىپتۇ. پۇل - بىساتلىرىمۇ تۈگەپ خارابلىشىپتۇ. كۆپ مەسلىھەتلەردىن كېيىن باغدات شەھىرىگە قايتىپتۇ. شاھزادە ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئېغىر مۇشەققەتلەرنى چېكىپ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۆز شەھىرىگە يېتىپ كېلىپتۇ. بۇلارنىڭ قايتىپ كەلگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلىغان شاھزادىنىڭ ئاتا - ئانىسى ھەم شەھەر خەلقى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئاپتۇ. شاھزادىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ئاتا - ئانىسى ئاھ ئۇرۇپتۇ، كۆز يېشى قىلىشىپتۇ.

شاھزادىنى تېۋىپلارغا كۆرسىتىپتۇ، ئۇستا ھېكىملارغا داۋالىتىپتۇ، ئەمما، ھەرقانچە داۋالاتسىمۇ قىلچە پايدىسى بولماپتۇ. ئەكسىچە كۈندىن - كۈنگە ھالسىزلىنىپ كېتىپتۇ. بىر كۈنى ئەتىگەندە شاھزادىنىڭ ئاتا - ئانىسى ئوغلىنىڭ يېنىغا كىرىپ ھالىغا ئېچىنىپ يىغلىشىپتۇ. شاھزادە ئاتا - ئانىسىنىڭ قولىنى سۆيۈپتۇ. ئاتا - ئانىسى قارىغۇدەك بولسا، ئوغلىنىڭ كۆزىنىڭ نۇرى قالمىغان، تىنىقى ئېغىرلاشقان، ساقىيىدىغاندەك ئەمەس ئىكەن. بىركەمدە شاھزادە ئاران - ئاران «ئاھ گۈلچېھرە، قانداق قىلارمەن» دەپتۇ - دە، شۇ بىرلەۋزى بىلەن جان تەسلىم قىپتۇ. ئاتا - ئانىسى چاچ - ساقاللىرىنى يۇلۇشۇپ يىغلىشىپتۇ، ۋەزىر ۋۇزۇرا ۋە قۇرداشلىرىمۇ ئاھ ئۇرۇپتۇ، قايغۇلۇق ماتەم تۈيغۇسىغا غەرق بولۇشۇپتۇ. بۇ خەۋەر پۈتۈن شەھەر خەلقىگە يېتىپ، شاھزادىنىڭ ۋاپاتىغا يىغلىمىغان ئادەم قالماپتۇ. ھەتتا ئۆي - ئۆيدە، يول - يولدا ئۇ يەر - بۇيەردە كىشىلەر يىغلىشىپ بىھوش بولۇپ يىقىلىشىپتۇ.

ئەلقىسسە، ئەمدى گۈلچېھرەگە كەلسەك، شاھزادىنىڭ قىياپىتى ئۇنىڭ خىيالىدىن زادى كەتمەپتۇ. ئولتۇرسا - قوپسا باغدات شاھزادىسىنى ئويلايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتۈپ بىر كېچىسى چۈشىدە شاھزادىنى كۆرۈپتۇ؛

ياپيېشىل بىر چىمەنلىك دالا رەڭمۇ رەڭ گۈل-چېچەكلەر بىلەن تولغان چارىباغ، ياپيېشىل ئەتلەسلەر بىلەن پۈركەلگەن تەختىراۋاق ئۈستىدە گۈزەل قامەتلىك بىر يىگىت ياتقان. گۈلچېھرە يېقىن بېرىپ قارىسا، ھېلىقى شاھزادە ئىمىش. ئۇ «ئاھ، گۈلچېھرە» دەپ ياتقانىمىش. قىز ئويغىنىپ خىيال قىلسا، چۈشى. قىز شۇ چۈشىدىن كېيىن شاھزادىگە بولغان ئىشقىغا تاقەت قىلالماي، پىراق بىقارارلىقىدا يىغلاپتۇ، ئاھ ئۇرۇپتۇ. ئەمما، بۇ ئىشنى ھېچكىمگە بىلدۈرمەي پىنھان سىر تۇتۇپتۇ. ئۇ ئۆز-ئۆزىگە رەنجىپ «ئۆزۈمنىڭ تەكەببۇر ئەقىلسىزلىكىمدىن ئۇ يىگىتنى قوبۇل قىلمىدىم، لېكىن شۇ شاھزادىچىلىك ئىككىنچى بىر يىگىتنى تاپالىشىم ناتايىن. شۇڭا بۇلى ھېچكىمگە بىلدۈرمەي شاھزادىنىڭ ئارقىسىدىن باغداتقا مېڭىشىم كېرەك» دەپ ئاللاتائالادىن مەدەت تىلەپ، بىر كېچىسى ئوردا-ھەرەمدىكىلەر شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ، ياخشى بىر ئاتنى ئالتۇندا ياسالغان ئىگەر بىلەن ئىگەرلەپ، پالۋانلاردەك ئەرەنچە كىيىنىپ، نۇرغۇن دەپنى-دۇنيا ئېلىپ تۈن يېرىم مەزگىلىدە شاھزادە كەينىدىن مېڭىپتۇ.

گۈلچېھرە كۈندۈز-كېچىلەپ يول يۈرۈپ، يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ، مىڭبىر مۇشەققەتتە باغدات شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. قىز قارىغۇدەك بولسا شەھەردە يىغلىمىغان بىرمۇ كىشى يوق ئىكەن. گۈلچېھرە بۇ ھالغا ئەجەبلىنىپ خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قاپتۇ ۋە بىر كىشىدىن:

— بۇ شەھەر خەلقىگە نېمە بولدى، ھەممىسلا يىغلايدىغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ھېلىقى كىشى جاۋاب بېرىش بۇياقتا تۇرسۇن، تېخىمۇ يىغلاپ كېتىپتۇ. ئىككىنچى بىر كىشىدىن سوراپتىكەن، بۇ كىشى:

— ئەي يىگىت، نېمىشقا يىغلىمايلى، پادىشاھىمىزنىڭ بىر ئوغلى بار ئىدى، گۈزەللىكتە ھېچ تەڭدىشى، باشقىلارغا قاراشقا نەزەرى يوق ئىدى. ئۇ كەشمىر پادىشاھىنىڭ قىزىغا ئاشىق بولۇپ قالدى. شۇ قىزنى دەپ ئۇ تەرەپكە كەتكىلى بىر يىل بولغانىدى. قىز شاھزادىمىزنى قوبۇل كۆرمەي قايتۇرۇۋېتىپتۇ. شاھزادە شۇ قىزنىڭ ئىشقىدا كۆيۈپ، ھېچقانداق داۋا-سەۋەبلەر شىپالىق بەرمەي ئازاپ چېكىپ، ھالا بۈگۈنگە كەلگەندە ۋاپات بولدى — دەپتۇ. قىز بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. ھېلىقى كىشىمۇ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. گۈلچېھرە ئۆزىنىڭ باغداتقا كەلگەن تۇنجى كۈنىنىڭ كېچىسىنى شۇ يەردە يىغلاپ ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئەتىسى پادىشاھ ئوغلىنىڭ جەسىتىنى يەرلىككە قويۇشقا ھازىرلىق كۆرۈشكە پەرمان قىپتۇ. خېلى ھازىرلىقلاردىن كېيىن مېيىتنى بامدات نامىزىغا ئەپچىقىپتۇ. تاۋۇت ئارقىسىدىن پۈتۈن شەھەر خەلق يىغا-زارە قىلىشىپ مېڭىپتۇ. ماتەمدارلار كەچ كىرگەندە قايتىپ كېلىشىپتۇ. ئۇ زاماندا پادىشاھ ۋە شاھزادىلەرنىڭ گۆرىنى ئۆيگە ئوخشاش قىلىپ، كولاپ، جەسەتنى تاۋۇت بىلەنلا قويار ئىكەندۇق. شاھزادىنى ئالتۇن-كۈمۈش بىلەن قاپلانغان تاۋۇت بىلەن قويۇپتۇ. ئالتۇن-كۈمۈشلەرنى ئوغرىلارنىڭ ئوغرىلاپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن تۆت قاراۋۇلنى كۆزەتكە قالدۇرۇپ، باشقىلار قايتىپ كېتىشىپتۇ. گۈلچېھرەمۇ كىشىلەرگە ئەگىشىپ قەبرىستانلىققا كەلگەنىكەن. ئۇ ئۆز-ئۆزىگە: ئازراق سەۋر قىلاي، قاراۋۇللارمۇ كېتىدۇ، شۇ چاغدا ئۇنىڭ رەڭگى-رويى، تۇسى

www.uyghurkitap.com

ئۆزگىرىپ كېتىشتىن بۇرۇن دىدارىنى كۆرۈۋالاي، دەپ ئويلاپتۇ. تۈن يېرىملاشقاندا كېلىپ قارىسا، قاراۋۇللار قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەنىكەن. گۈلچېھرە ئاستا كېلىپ تاۋۇتنىڭ قاپقىقىنى ئېچىشىغا قاراۋۇللارنىڭ بىرى ئويغىنىپ كېتىپتۇ. قاراۋۇل قارىسا، بىر كىشى تاۋۇتنى ئېچىۋاتقان. ئۇ شۇ ھامان «ئوغرى» دەپ ۋارقىراپ، ھەمراھلىرىنى ئويغىتىپتۇ. تۆت قاراۋۇل يۈگۈرۈپ كېلىپ قىزنى تۇتۇۋېلىپ، پۇت-قولىنى باغلاپتۇ. پادىشاھقا ئەتە مەلۇم قىلايلى دەپ گۇندا باشلىقىغا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا ۋەزىرلەر دىۋانغا يىغىلىپ كېچىدىكى ئىشنى پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ. پادىشاھ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قاتتىق غەزەپلىنىپتۇ ۋە:

— ئەي ۋەزىرلەر، بۇ ئوغرىنى قانداق جازا بىلەن ئۆلتۈرمەك كېرەك؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ ئوغرىنى دارغا ئېسىش لازىمدۇر. ئۆلۈكى داردىن ئېلىنمىسۇن، سۆڭەكلىرى ئۇگە-ئۇگىلىرىدىن ئاجراپ ئۈزۈلۈپ چۈشسۇن. پۈتۈن ئالەم خەلقىگە مەشھۇر بولغايكى، پادىشاھلارغا گۇناھكار بولغان كىشىلەرگە قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىپ قويسۇن، — دېيىشىپتۇ. پادىشاھمۇ بۇ ھۆكۈمگە رازى بولۇپ ئېسىشقا پەرمان بېرىپتۇ. ئەتىسى خەلقلەرنى جازا مەيدانىغا يىغىپتۇ. «ئوغرى»نى دار ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. جارچىلار:

— بىلمىگەنلەر بىلىپ قېلىڭلار، بۇ ئوغرى شاھزادىنىڭ تاۋۇتىنى بۇلاشقا كەلگەنىكەن، شۇ يەردە تۇتۇۋېلىنىدى، — دەپ جاكارلاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خالايىق: «ئەي بەدبەخت، قولۇڭ قانداق بارغاندۇ» دەپ چۇقىرىشىپ قارغىش ياغدۇرۇپتۇ. پادىشاھنىڭ ئەمرى بويىچە ئۇنى ئېسىپتۇ. ئۇنىڭغا قاراشقا بىر قاراۋۇلنى قويۇپتۇ، كەچ بوپتۇ، تۈن يېرىم بولغاندا قاراۋۇل: «ئۆلگەن كىشىنى يېرىم كېچىگىچە ساقلىغانىنىڭ نېمە پايدىسى؟» دەپ ئويلاپ، داردىن يىراقراق بىر يەرگە بېرىپ ئۇخلاپتۇ.

دارغا يېقىنراق يەردە بىر كۆل بولۇپ قويچىلار قويلىرىنى شۇ كۆلدە كۈندۈزى كىشىلەردىن ئۈركۈپ ئوبدان سۇ ئىچەلمەيدۇ، دەپ كەچ-ئاخشاملىرى ھەيدەپ كېلىپ سۇغىرىدىكەن. بىر قويچى يىراقتىن كەلگۈچە كەچ قېلىپ، قويلىرىنى كۆلگە سۇغارغىلى ئەكىلىپتۇ. قويچى قويلىرىنى كۆلگە ھەيدەپ قويۇپ، ئۆزى بىر تەرەپتە ئولتۇرماقچى بولغاندا، كۆزى دارغا چۈشۈپتۇ. «بۈگۈن شەھەردە بىرەر ئەھۋال بولغان ئوخشايدۇ» دەپ كېلىپ قارىسا، داردا بىر ئادەم ئېسىقلىق تۇرغۇدەك. «ھەي بىچارە نېمە گۇناھ قىلغان بولغىيتتىڭ» دەپ، بىر ئاز ئېچىنىپتۇ. قويچى دار ياغىچىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپتۇ. كۆرۈپتۇكى دار ياغىچى سەل مىدىرلىغۇدەك. «بۇ قانداق ئەھۋال، تېخى ئۆلمىگەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپتۇ قويچى. ئاندىن ئارغامچىنى يېشىپ، ئېسىقلىق كىشىنى داردىن چۈشۈرۈپتۇ. دەرھال كۆلدىن سۇ ئەكىلىپ ئۇنىڭ ئاغزىغا تېمىتىپتۇ. قىز ھوشىغا كېلىپتۇ. قىز قويچىدىن:

— ئەي ئادەم بۇ نېمە ئەھۋال؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئازراق تەخىر قىل، قويىنى ھەيدەپ يىراققا كېتەيلۇق، سەھرادا سۆزلىشەرمىز، — دەپتۇ قويچى. قىز شۇ چاغدىلا بۇ قويچىنىڭ ئۆزىنى داردىن قۇتۇلدۇرغانلىقىنى بىلىپتۇ. ئۇلار قويىنى جاڭگالغا ھەيدەپ

بىرىپ خالىمىراق يەردە ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىپتۇ. قويچى گۈلچېھرەدىن:

— ھەي ئادەم، نېمە گۇناھ قىلغانىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ، قىز بىر ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ:

— ھەي ۋاپادار كىشى، مەن ساڭا ئەسلى سىردىمنى بايان قىلىپ بېرەي، — دەپ بېشىدىن ئۆتكەن پۈتۈن ۋەقەنى باشتىن - ئاخىر ھېكايە قىلىپ بېرىپتۇ. قويچى «گۇناھكار» نىڭ قىز بالىلىقىغا ھەم ئۇنىڭ كەچمىشىگە ھەيران قاپتۇ.

— ئەي قىز، ئەمدى سەن ئۆز بولۇڭغا كەت، ئامان بول، ساڭا بىرەر زىيان - زەخمەت يېتىپ قالمىسۇن، — دەپ، قويچى قىزغا باشقا بىر شەھەرنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ قويۇپ، ئۆز ئىشىغا كېتىپتۇ.

گۈلچېھرەنىڭ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەن بولسىمۇ، چىداپ مېڭىپ بىر شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر ۋەيرانە ئۆي خارابىسى بار ئىكەندۇق، گۈلچېھرە شۇ خارابە ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ ھالسىزلىنىپ يېتىپتۇ. ھەم ئاچ، ھەم قاتتىق ھېرىپ كەتكەچكە يېتىپلا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئەتىسى كۈن چىققاندا ئويغىنىپ ئەتراپىغا قاراپتىكەن، يېنىدا بېشى يوق بىر ئادەمنىڭ گەۋدىسى ياتقۇدەك. ئۇ بۇنىڭغا ئەجەبلىنىپ ۋە قورقۇپ، قايتىپ كېتىۋالاي دەپ تۇرۇشىغا، شەھەر قوۋۇقىدا تۇرغان قاراۋۇللار گۈلچېھرەنى كۆرۈپلا يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ تۇتۇۋېلىپ پۇت - قوللىرىنى باغلاپتۇ ۋە:

— ئەي بەدبەخت، سەن ۋەزىر ئەزەمنىڭ ئوغلىنى ئۆلتۈرۈپ، بۇگۈن ئەمدى ئۇنىڭ كىيىم - كېچەك، پۇل - ماللىرىنى ئېلىشقا كەلدىڭمۇ؟ — دەپ دۇشكەلشىپ يۈرۈپ زىندانغا سولاپ قويۇپ، ۋەزىرگە: ئوغلىڭىزنى ئۆلتۈرگەن قاتىل كېچە ئۇنىڭ كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋېلىشقا كەلگەنىكەن، تۇتۇۋېلىپ زىندانغا تاشلىدۇق، — دەپ خەۋەر بېرىپتۇ.

شۇ كۈنلەردە بۇ ۋەزىرنىڭ ئوغلىنى ئوغرىلار ئۆلتۈرۈۋەتكەنىكەن. ۋەزىر ئوغلىنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنى تۇتالماي يۈرگەنىكەن. گۈلچېھرە بۇنىڭدىن بىخەۋەر جەسەتنى قويۇپ قويغان يەرگە كېلىپ قېلىپ ناھەق تۇتۇلۇپ قاپتۇ. ئۇلارمۇ گۈلچېھرەنى قاتىل دەپ قاراپتۇ. تاڭ ئاتقاندا ۋەزىر:

— ئۇ ئوغرىنى ئۆزۈمگە بېرىڭلار، مەن ئۇنى بىر يەرگە سولاپ قوياي، — دەپتۇ. قاراۋۇللار گۈلچېھرەنى ۋەزىرگە تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. ۋەزىر ئەزەمنىڭ پۇختا ياسالغان بىر سارىيى بولۇپ، گۈلچېھرەنى شۇ ئۆيگە سولاپ قويۇپ، ئۇنىڭغا قاراشقا بىر قاراۋۇلنى بەلگىلەپ، خوتۇنىنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ.

— ئەي خوتۇن، ئوغلىمىزنى ئۆلتۈرگەن قاتىل تۇتۇلدى، — دەپتۇ ۋەزىر. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى يىغلاپ:

— ئۇ بەتبەشىرە ئوغرىنى مەنمۇ كۆرۈپ باقاي، — دەپتۇ.

— ئالدىرىما، ئەتە كۆرىسەن، — دەپتۇ ۋەزىر. ئەتىسى ۋەزىر خوتۇنىنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىپ گۈلچېھرەنى سولاپ قويغان ئۆيگە كىرىپتۇ. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى قارىغۇدەك بولسا، زىبا بويلۇق، كېلىشكەن بىر يىگىت تۇرغۇدەك. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى كۆڭلىدە «خەير، ئوغلۇممۇ ئۆلدى، قانداق قىلغان بىلەنمۇ قايتا تىرىلىپ كەلمەيدۇ. شۇنداق ئىكەن، بۇنداق

www.uyghurkitap.com

گۈزەل قامەتلىك يىگىتنى نېمىشقىمۇ ئۆلتۈرۈپ يوقتارمىز؟» دەپ ئويلاپتۇ ۋە قورسىقىغا بىر جىن كىرىپتۇ. ئۇلار ئېشىكنى بۇرۇنقىدەك مەھكەم ئېتىپ قويۇپ قايتىشىپتۇ.

شۇ كۈنى كېچىسى ۋەزىر ئۇخلاپ قالغاندا خوتۇنى ئاچقۇچنى ئېلىپ، قاراۋۇل ئۇخلاپ قالغان ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ، گۈلچېھرە سولاقلىق ئۆينى ئېچىپ، ئۇنى ئۆيدىن ئېلىپ چىقىپتۇ. ئىشىكنى يەنە بۇرۇنقىدەك چىڭ ئېتىپ قويۇپتۇ. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى «يىگىت» نى ئەگەشتۈرۈپ ئۆز ھەرىمىگە ئەكىرىپ ئىچكىرى بىر قازناقتا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. ئاچقۇچنى يەنە ئورنىغا قويۇپ قويۇپتۇ. ئەتىسى سەھەردە ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ خوتۇنىغا:

— بۇ قاتىلنى قانداق جازا بىلەن ئۆلتۈرىمىز؟ — دەپتۇ. خوتۇنى:

— بۇنى ئۆزىڭىز بىلىسىز. قانداق ئۆلتۈرۈشنى خالىسىڭىز، شۇنداق ئۆلتۈرۈڭ، — دەپتۇ.

ۋەزىر پادىشاھ ئوردىسىغا كىرىپ قاتىل ئەھۋالىدىن خەۋەر بېرىپتۇ.

— قاتىلنى قانداق جازالاشنى ئويلاۋاتىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— ئاسسام دەيمەن، — دەپتۇ ۋەزىر. مەسلىھەت بويىچە «قاتىل» نى دارغا ئاسماق بولۇپ، ۋەزىر جاللاتلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىپ، سولاپ قويغان ئۆيگە قارىسا «قاتىل» شامالدەك يوقاپ كەتكەن. «قاراۋۇللارنىڭ ئالدىدىنلا قېچىپتۇ، قانداق يوقاپ كەتكەندۇ؟» دېيىشىپ ھەممىسى ئەجەبلىنىپتۇ.

— بۇ بىر ھېكمەت، ئۇ ئادەم ئەمەس جىن - شاياتۇن ئوخشايدۇ، — دېيىـ

شىپتۇ. پۈتۈن شەھەرنى ئار[illegible] رۇپمۇ تاپالماپتۇ. ئىلاجىسىز ئىز[illegible] توختىتىپتۇ.

ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ئېرىنىڭ ئوردىغا كەتكەن ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ «يىگىت» نىڭ يېنىغا كىرىپ تۈرلۈك ناز - كەرەشمىلەر بىلەن سۆزلىشىپ يېقىنچىلىق قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى بىلەلمەپتۇ. ۋەزىرنىڭ خوتۇنىنىڭ ئىشق ھارارىتى ئۆرلەپ، ئۆزىنى بېسىۋالالماي:

— مەن سېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدىم. بۇنىڭ بەدىلىگە سەن مېنى مۇرادىمغا يەتكۈز، — دەپ خوتۇنلۇق نەپسى تەلىپىنى ئوچۇق ئېيتىپتۇ.

— مەن بىرنەچچە كۈن جاپا - مۇشەققەت چەكتىم، ھالسىزلاندىم. بۇ ھالىم بىلەن مەن سېنى مەقسىتىڭگە ئېرىشتۈرەلمەيمەن. سەن ماڭا قىرىق كۈن مۆھلەت بەر. مەن ئوزۇقلىنىپ بىر ئاز ماغدۇرۇمغا كېلىۋالاي، — دەپتۇ «يىگىت».

ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭغا تەلىپى بويىچە قىرىق كۈن مۆھلەت بېرىپتۇ، مۇشۇ جەرياندا ئۇنى ياخشى بېقىپتۇ. ۋەزىر يوق ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ، ئۆپۈشۈپ ئويناپتۇ. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى شۇ قەدەر ئاشىق بولۇپتۇكى، بىر سائەت كۆرمىسە چىدىيالمايدىغان دەرىجىگە يېتىپتۇ. قىرىق كۈننى تولدۇرالماي سەۋرىسى سەل بوپتۇ، بىر كېچىسى كۆزنى يۇمماي يېتىپ، ۋەزىر ئۇخلاپ قالغاندا ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ «يىگىت» بار قازناققا كىرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئۇمۇ ئۇخلىماپتۇ، چۈنكى، ئۇنىڭ ئىشقى بۇنىڭ ئىشقىدىن نەچچە مىڭ ھەسسە كۈچلۈك ئىكەن. شۇ سەۋەبلىك بىدار

ياتقان ئىكەن. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى:

— مۇشۇ ۋاقىتقىچە نېمىشقا ئۇخلى-
مايسەن؟ — دەپ ئازلىنىپتۇ «يىگىت»:

— ئەي جانانىم، سېنىڭ ئىشق-
پىراقىڭ تۇپەيلى كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمە-
دى. ئەگەر سەن كەلمىگەن بولساڭ،
يېنىڭغا بېرىش ئىنتىزارلىقىدا تۇراتتىم، —
دەپتۇ.

ۋەزىرنىڭ خوتۇنى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ
بەك سۆيۈنۈپتۇ، شۇ هامانلا ئۇنىڭ ۋەس-
لىگە يېتىدىغاندەك، خۇشاللىقىنى باسال-
ماپتۇ.

— ئەي كۆڭلۈم خۇشى، سەندىن
باشقىنى دەيدىغان بولسام هارام ئۆلەي، —
دەپ قەسەم ئىچىپ، ئۆزىنى گۈلچېهرەنىڭ
قۇچىقىغا ئېتىپتۇ.

ۋەزىر ئويغىنىپ قارىسا، خوتۇنى
يوق ئىمىش. بىر ئاز يېتىپ بېقىپتۇ، خو-
تۇنى يەنىلا كەلمەپتۇ. «بۇ نەگە كەتكەن-
دۇ؟» دەپ ئويلاپ سارايىنىڭ هەممە ئۆي-
لىرىگە قاراپ چىقىپتۇ، خوتۇنى هېچيەردە
كۆرۈنمەپتۇ. ئۇندا ئىزدەپ-بۇندا ئىزدەپ
ئىچكىرى بىر قازناقنىڭ يېنىغا بېرىپ
قاپتۇ. قۇلىقىغا قانداقتۇر ئاۋاز ئاڭلانغان-
دەك بوپتۇ، يېقىن بېرىپ قۇلاق تىكسە
ئىككى كىشىنىڭ گەپلىشىۋاتقان، كۈلۈشۈ-
ۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ، بۇنىڭدىن ئە-
جەبلىنىپ تېخىمۇ دىققەت بىلەن ئاڭلىسا،
خوتۇنى بىر يىگىت بىلەن ئوينىشىپ-كۈ-
لۈشۈۋاتقۇدەك. ۋەزىرنىڭ ئەرۋايى قىرىق
گەز ئۇچۇپ، دەرهال ئارقىسىغا يېنىپ،
گۆر خانىسىغا كىرىپ، قىلىچىنى قىنىدىن سۇ-
غۇرۇپتۇ-دە، هېلىقى ئۆيگە كىرىپتۇ،
قارىسا خوتۇنى بىر «يىگىت» بىلەن ئوي-
نىشىپ ئولتۇرغۇدەك. ۋەزىر ئېتىلىپ بار-

غىمچە، خوتۇننى چېپىپ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. «يىگىت» نىمۇ چاپىماقچى بولۇپ قىلىچىنى كۆتۈرگەنىكەن، دەل شۇ ۋاقىتتا «يىگىت»:

— ئەي ۋەزىر، ساڭا ئېيتىدىغان بىر گېپىم بار، قىلىچىڭنى قوي، مەن ئەر ئەمەس، — دەپ ئۈستىدىكى كىيىملىرىنى سېلىپ تاشلاپتۇ، ئۇنىڭ كۆكرەك بېغىدىكى قوش ئالمىسى كۆرۈنۈپتۇ. ۋەزىر: بۇ نېمە ئالامەت، دەپ ھەيرانۇ ھەس بولۇپ تۇرۇپ قاپتۇ. گۈلچېھرە:

— مەن بۇ ئىشلارنىڭ سىرىنى سۆزلەپ بېرەي، — دەپ ھەممە كەچمىشلىرىنى قالدۇرماي ئېيتىپ بېرىپتۇ، ۋەزىر ئەجەبلىنىپتۇ. ئۇ، ئۆزىچە: خوتۇنۇم ئۆلدى، قايتا تىرىلمەيدۇ، دەپ ئويلاپتۇ-دە، گۈلچېھرەگە:

— سېنىڭ سەۋەبىڭدىن خوتۇنۇمدىن ئايرىلدىم، ئەمدى سەن ماڭا خوتۇن بول، — دەپتۇ. گۈلچېھرەمۇ ۋەزىرنىڭ خاھىشىغا رازى بوپتۇ.

ئەتىسى ۋەزىر خوتۇنىنىڭ ئۆلگىنىنى ھېچكىمگە تۇيدۇرماي جەسىتىنى كۆمۈپ تاشلاپتۇ. شۇ كۈنى ۋەزىر گۈلچېھرەنى نىكاھىغا ئېلىپ، ئاخشىمى ئۇنىڭغا يېقىنلاشماقچى بوپتىكەن، ئۇ:

— ئەي ۋەزىر، مەن سېنىڭ نىكاھىڭغا ئۆتتۈم، ھەرقاچان مەن سېنىڭ. ئەمما ماڭا ئونكۈن مۆھلەت بەر، كۆڭلۈم سەل ئارامغا چۈشسۇن، ئاندىن نېمە قىلسەن دېسەڭ ئىختىيارىڭچە بولسۇن، — دەپتۇ.

ۋەزىر گۈلچېھرەگە ئون كۈن مۆھلەت بېرىپتۇ. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ۋەزىر شاھنىڭ ئوردىسىدىن ھەم كەچرەك، ھەم خاپىراق قايتىپتۇ. گۈلچېھرەگە گەپمۇ قىلماي يېتىپلا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

گۈلچېھرە قارىسا ۋەزىر قاتتىق ئۇخلىغان. ئۇنىڭ بېلىدە بىر ئالماس خەنجىرى بار ئىكەن. گۈلچېھرە خەنجەرنى ئېلىپ پۈتۈن كۈچى بىلەن ۋەزىرنىڭ بوينىغا چېپىۋېتىپتىكەن، بېشى توپتەك دومىلاپ چۈشۈپتۇ، گۈلچېھرە تېزلىك بىلەن خەج-خىراجەت ئۈچۈن ئۈنچە-مەرۋايىت، ئالتۇن-كۈمۈشتىن ئېلىپ، ياخشى ئاتتىن بىرنى تاللاپ مىنىپ ھېلىقى شاھزادىنىڭ شەھىرىگە — باغداتقا قاراپ راۋان بوپتۇ.

ئەتىسى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئوردىنىڭ ھەممە ئەركانلىرى سالامغا كەپتۇ. پادىشاھ قارىغۇدەك بولسا باش ۋەزىر يوق ئىمىش. ۋەزىرنى چاقىرىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتىپتۇ. بارغانكىشى يېنىپ كېلىپ:

— ۋەزىرنىڭ ئۆيلىرىنىڭ ھەممە ئىشىكلىرى چىڭ ئېتىكلىك تۇرىدۇ، — دەپ خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. پادىشاھمۇ، باشقىلارمۇ «بۇ نېمە ئىش، چوقۇم بىرەر ھادىسە بولدى» دېيىشىپتۇ. پادىشاھ:

— بۇنىڭدا چوقۇم بىر سىر بار، ئۆيىگە كىرىپ قاراپ بېقىڭلار، — دەپتۇ. ئۇلار ئۆيگە كىرىپ قارىسا، ۋەزىر ئەزىم باشسىز ياتقۇدەك. ئۇلار بۇ ئىشقا ھەيران قېلىشىپتۇ. قانچە سۈرۈشتۈرۈپمۇ بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمەپتۇ. ئامالسىز ۋەزىر ئەزەنىڭ جەسىتىنى يەرلىككە قويۇپتۇ.

ئەلقىسسە، گۈلچېھرە ۋەزىرنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن ئەرەنچە ياسىنىپ، شەھەر قوۋۇقىنى ئېچىشقا «يارەبىم» دەپ باغدات تامان مېڭىپتۇ. چارچىسا ئازراق ئارامنى ئېلىپ، قورسىقى ئاچسا ئۆزىنىمۇ ئېتىنىمۇ بېقىپ، ئاز ئۇخلاپ، كۆپ يول مېڭىپ، بىرنەچچە كۈندە باغداتقا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇدۇل شاھزادە قويۇلغان قەبرىگە كېلىپ كەچ كىرىشنى كۈتۈپتۇ. كەچ

كىرىپ، ئەل - جاھان ئۇيقۇغا غەرق بولۇپ، ئەتراپ ئۆلۈكتەك جىملىققا چۆككەندە قەبرىنى كولاپ تاۋۇتنى ئېچىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا شاھزادىنىڭ رەڭگى - روھسارىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش يوق، ھازىرلا ئۇخلاپ قالغاندەك ياتقۇدەك. گۈلچېھرە شاھزادىنىڭ قولىنى تۇتۇپ «تىرىك بولساڭ ئويغانساڭچۇ» دېيىشكەن، شاھزادە ئاستا - ئاستا نەپەسكە كېلىپ كۆزىنى ئېچىپتۇ. قارىسا كەشمىر پادىشاھىنىڭ قىزى قولىنى سىلاپ بېشىدا ئولتۇرغۇدەك. ئەمما تۇرغان يېرى قەبرىستان ئىكەن. شاھزادە:

— سەن گۈلچېھرەمۇ ياكى جىنمۇ؟ مېنى ئاتا - ئانام نېمىشقا بۇ قەبرىستانلىققا ئەكېلىپ قويۇشتى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ ھاللىشىدىغان ۋاقىت ئەمەس، دەرھال ئارقامدىن ماڭ، — دەپتۇ گۈلچېھرە شاھزادىنىڭ ماڭغۇدەك ھالى نەدە! قىزغا يېپىشىپتۇ. گۈلچېھرە ئۇنى يۈدۈپ ئۆز چۇشكۈنىگە ئەكېلىپ بىرنەچچە كۈن بېقىپتۇ. شاھزادىنىڭ ھالى ياخشىلانغاندىن كېيىن، گۈلچېھرە ئۇنى ئۆز شەھىرى — كەشمىرگە ئېلىپ كېتىپتۇ.

گۈلچېھرە بىلەن شاھزادە كەشمىر شەھىرىگە يېقىن كەلگەندە پادىشاھقا قىزى گۈلچېھرەنىڭ باغدات شاھزادىسى بىلەن كېلىۋاتقانلىق خەۋىرى يېتىپتۇ. پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ۋەزىر - ۋۇزۇرالىرى بىلەن شەھەر سىرتىغىچە چىقىپ ئۇلارنى كۈتۈۋاپتۇ. قىزى ۋە شاھزادە بىلەن يىغا - زارە قىلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ. ئۇلار ئوردىغا كەلگەندىن كېيىن ئۆتكەن ھەممە سەرگۈزەشتىلىرىنى بىرمۇبىر بايان قىلىپ بېرىپتۇ.

— كاشكى، شاھزادە مۇشۇ يەردىكى ۋاقىتتا تەمەننايىڭنى قويۇپ، ماقۇل كۆرگەن بولساڭ، بۇ رىيازەتلەرنى چەكمەس ئىدىڭ. بىزمۇ سېنىڭ ھەسرىتىڭدە دەرد كۆرمەس ئىدۇق. ئىنشائاللا، ئامان ئىكەنسەن، دىدارلاشتۇق، — دەپتۇ ئاتىسى ۋە شاھزادىنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ئەلچى ئەۋەتىپ ئۇلارنى چاقىرىپ كېلىشنى مەسلىھەتلىشىپتۇ.

— ئۇلار ئەلچىنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەيدۇ، چۈنكى، مېنى «ئۆلدى» دەپ كۆمۈشكەنىكەن. تىرىكلىكىمنىڭ راستلىقىنى ئۇقۇش ئۈچۈن ئەلچىگە مەن ئۆز قولۇم بىلەن خەت يېزىپ بېرەي، — دەپتۇ شاھزادە.

ئەلچىلەر باغداتقا يېتىپ بېرىپ پادىشاھنىڭ ۋە شاھزادىنىڭ خېتىنى باغدات پادىشاھىغا تاپشۇرۇپتۇ. پادىشاھ خەتنى ئوقۇپ ئەجەبلىنىپتۇ. شۇ ھامان بىرنەچچە يېقىنلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ئوغلى كۆمۈلگەن يەرگە كەلسە قەبرە ئېچىلغان، تاۋۇت قۇرۇق تۇرغۇدەك. شۇندىلا ئەلچىلەر سۆزلەپ بەرگەن ئەھۋاللارنىڭ راستلىقىغا ئىشىنىپ خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماپتۇ. شۇ يەردىلا:

— كەشمىر شەھىرىگە ماڭىمىز تەييارلىق قىلىڭلار، — دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. ئوردا خادىملىرى سەپەر ھازىرلىقىغا كىرىشىپتۇ.

شاھزادىنىڭ ئاتا - ئانىسى پۇختا تەييارلىقلاردىن كېيىن چوڭ كارۋانلىق دۇنيا - دەپنە بىلەن يولغا ئاتلىنىپ، بىرنەچچە كۈندىلا كەشمىر شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. كەشمىر پادىشاھى، خوتۇنى، قىزى ۋە شاھزادە ئوردا - ھەرەم خادىملىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ.

(ئاخىرى 179 - بەتتە)

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئاتا-بوۋىلار نەسىھەتلىرىدىن

قوۋم-قېرىنداش، ئەل-ئاغىنە، ئۇرۇق-تۇغقانلارنى ھۆرمەتلەش ھەققىدە

ھەي بالام، قوۋم-قېرىنداش، ئەل-ئاغىنە، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىڭنىڭ ھەققىنى ئۇنتۇما، قولۇڭدىن كېلىشىچە ئۇلارغا ياردەم بەر، ياخشىلىق قىل، يامانلىقنى راۋا كۆرمە. مېنىڭ: «قوۋم-قېرىنداش، ئەل-ئاغىنىلىرىڭنى ھۆرمەت قىل!» دېگەن سۆزۈمدىن، ئېھتىمال سەن: «بوۋامنىڭ بۇ نەسىھىتى ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىل ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلىرىم ھەققىدىلا» دەپ ئويلارسەن. بۇنداق ئويلىشىڭ بىر تەرەپلىمە قارىغاندا توغرا، لېكىن مەن بۇ سۆزۈم بىلەن ھەممە ئادەمنى ئۆزۈڭگە قوۋم-قېرىنداش، بۇرادەر دەپ بىل، دېمەكچىمەن. ئۆز ئائىلە ئەزالىرىڭ، تۇغقانلىرىڭغا قانداق كۆيۈنسەڭ، ئۇلار بىلەن قانداق چىرايلىق مۇئامىلىدە بولساڭ، باشقىلارغىمۇ شۇنداق بول.

ھەي بالام، بىر كىشىگە يامانلىق قىلىپ، ئۇنىڭغا ئورا كولىساڭ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە شۇ ئورىغا ئۆزۈڭ يىقىلىسەن. ئۇنىڭغا يامانلىق قىلىمەن دەپ، ئۆزۈڭگە يامانلىقنى تېپىۋالىسەن. ئەگەر ئەقلىڭ بولسا، كىشىگە يامانلىق قىلىشنى ئويلىما. ئەلدىن مېھىر-شەپقىتىڭنى ئايىما.

دوستلۇق ھەققىدە

ھەي بالام، تىرىك كىشى ئەلۋەتتە دوستسىز ئۆتمەيدۇ، كىم بىلەن دوستلاشساڭ، ئۆزۈڭمۇ دوستلۇق قائىدىلىرىگە رىئايە قىل. كىمكى دوستىنى ئېسىگە ئالمىسا، دوستىمۇ ئېسىگە ئالمايدۇ. كىمنىڭ دوستى كۆپ بولسا، ئۇنىڭ ئەيىبلىرى يېپىلىدۇ. يېڭى دوست تاپساڭ، كونا دوستۇڭدىن يۈز ئۆرۈمە. ياخشى دوست كىشىگە ئۇلۇغ خەزىنىدۇر. بەزى ئادەملەر سېنىڭ بىلەن يېرىم دوست بولىدۇ. ئۇنداقلار بىلەنمۇ ياخشى ئۆت. ئۇلارمۇ سەندىن ياخشىلىق كۆرسە ئاستا-ئاستا سەن بىلەن چىن دوست بولۇپ قالىدۇ. دوستۇڭنىڭ دوستلىرىنى ئۆز دوستلىرىڭ، دۈشمەنلىرىنى ئۆز دۈشمىنىڭ دەپ بىل. دوستۇڭغا دۈشمەن، دۈشمىنىڭگە دوست بولغان كىشى بىلەن ھەم ئەقىلسىز كىشىلەر بىلەن ئەسلا دوست بولما، ئەقىلسىز، نادان دوست ئەقىللىك دۈشمەندىن يامانراقتۇر.

ھەي بالام، دوستۇم كۆپ دەپ، ھەممىسىگىلا بىر خىل قارىما. تۇرمۇشۇڭ باياشات چېغىدا ئۆزلىرىنى دوست كۆرسىتىپ، قىيىنچىلىققا ئۇچراپ قالغىنىڭدا تاشلاپ كەتكەن كىشىلەرنى دوست دەپ بىلمە. چۈنكى ئۇلار ھەقىقىي دوست ئەمەس، ئاش-نان دوستىدۇر. سىرىڭنى دوستۇڭدىنمۇ يوشۇر. مۇبادا ئۇ بىر كۈنى دۈشمەن بولۇپ قالسا، ئۆزۈڭگە زىيان يەتكۈزىدۇ، ئۇ چاغدا پۇشايمان قىلساڭ پايدا بەرمەيدۇ.

ئەگەر دوستۇڭ سەۋەبسىزلا سەندىن

يۈز ئۆرىسە، ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلىقنى توختات. تەمەگەر دوستتىن يىراق بول، ئۇنىڭ دوستلۇقى ھەقىقىي ئەمەس، تەمەگەرلىكتىندۇر. ھەسەتخور كىشى ئەسلا دوست بولالمايدۇ.

ھۈنەر ھەققىدە

ھەي بالام، ئەگەر ئەقىللىك، دانا بولاي دېسەڭ، ھۈنەرۋەن بولۇش كويىدا بول. ھۈنەر بىلەن ئابروي تاپىسەن. ئەگەر ھۈنەرسىز بولساڭ خۇددى سايىسىز قاقشال دەرەخكە ئوخشاپ قالىسەن. ئەگەر ئەقىل-پاراسىتىڭ بار تۇرۇپ، ھۈنەرسىز بولساڭ، سېنىڭ بىلىملىكلىكىڭ بىر سۈرەتكە ۋە قۇرۇق جىسىمغا ياكى مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشاشتۇر.

ھەي بالام، ئۆز نەسەبىڭ، ئاتا-بوۋاڭنىڭ مەتۇۋىسى ۋە مەنسىپىگە مەغرۇرلىنىپ، بىرەر ھۈنەر ئۆگىنىشتىن زادىلا نومۇس قىلما، ئاتىسىنىڭ مەنسىپىگە مەغرۇرلىنىپ، مېھنەتتىن قېچىش، ئىلىم-ھۈنەر ئۆگەنمەي قېلىش پەقەت جاھىل، نادان ئادەملەرنىڭلا ئىشىدۇر. ئاقىل ۋە دانالار مېھنەتتىن قاچمايدۇ، ئىلىم، ھۈنەر ئۆگىنىدۇ. شۇنى ياخشى بىلىشىڭ كېرەككى، ئالىي نەسەبلىك بولساڭمۇ، ئەقىل-پاراسەت، ھۈنىرىڭ بولمىسا، ئۇنىڭدىن ساڭا نېمە پايدا؟

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئۇ بىر ئۇستا زەرگەرگە: «مېنىڭ بارمىقىمغا لايىق قىممەتباھا ئۈزۈك ياساپ كەل»، دەپ بۇيرۇدى. زەرگەر لەئىل ۋە ياقۇتتىن قىممەتباھالىق بىر ئۈزۈك ياساپ ئېلىپ كەلدى. پادىشاھ ئۈزۈكنى قولىغا تەتۈر تاقىدى-دە، ئۈزۈك قولىغا بىئەپ بولغىنى ئۈچۈن زەرگەرنى بىر نەچچە قامچا ئۇردى.

— مېنىڭ نېمە ئەيىبىم بار، نېمىشقا قامچا بىلەن ئۇرۇلدۇم؟ — دېدى بىچارە ئۇستا يىغلاپ.

— سەن ئۈزۈكنى تەتۈر ياساپسەن، شۇڭلاشقا جازا بەردىم، — دېدى پادىشاھ.

— ئۇنداقتا ئەيىب مەندە ئەمەس، ئەيىب ئۆزىڭىزدە ئۈزۈكنى بارمىقىڭىزغا ئۆزىڭىز تەتۈر سېلىۋالدىڭىز.

پادىشاھ ئۈزۈكنى بارمىقىغا توغرا تاقىدى-دە، ئاندىن ئۇستىسىغا «سېنى بىكارلا جازالاپتىمەن، سەن مەندىن رازى بول» دەپ زەرگەرگە ئىنئام بېرىپ، يولغا سالدى. تۇرمۇشتا بەزىدە ئەنە شۇنداق «دانا» كىشىلەرمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ.

ھەي بالام، ئەقىللىك، پاراسەتلىك ۋە ئىلىم-ھۈنەرلىك كىشىلەر بىلەن دوست بول، ھۈنەرسىز كىشىدە خاسىيەت بولمايدۇ. مېھنەت، ئىلىم-ھۈنەر ئۆگىنىشتىن قاچما.

يىگىتلىك سۈپەتلىرى

ھەي بالام، ھەر قانچە ياش يىگىت بولساڭمۇ، ئەقىللىك بول، مەن ساڭا يىگىتلىك قىلما دېمەكچى ئەمەسمەن، پەقەت ئېغىر-بېسىق بول، ۋەزنى يوق يىگىتلەردىن بولما، يىگىتكە ئېغىر-بېسىقلىق يارىشىدۇ. ئارىستو ھەكىم: «يىگىتلىك — ئەقىلسىزلىكنىڭ بىر تۈرى»، دەپ ئېيتقانىكەن، جاھىل-كاج يىگىتلەردىن بولما، جاھىللىقتىن نۇرغۇن ئاپەتلەر پەيدا بولىدۇ. ئەگەر يىگىتلىك چېغىڭنى بىكارغا

ئۆتكۈزسەڭ، ھۇرۇنلىقنى ئۆزۈڭگە ئادەت قىلىۋالساڭ، قېرىغاندا ئۆزۈڭدىن ئۆزۈڭ ئۆكۈنىسەن، لېكىن بۇ پايدا بەرمەيدۇ.

ھەي بالام، ھوشيار بول، يىگىتلىك دەۋرىڭنى غەنىيمەت بىل، يىگىتلىكىڭگە مەغرۇرلىنىپ، ئەزىز ئۆمرۈڭنى ھاۋايى ھەۋەس بىلەن ئۆتكۈزمە، شۇنىمۇ ئېيتىپ قوياي، پەقەت ياشلار بىلەنلا ئەمەس، چوڭلار بىلەنمۇ ھەمسۆھبەتتە بول: قېرىلار ياشلارغا قارىغاندا كۆپرەك نەرسىنى بىلىدۇ. بەزى يىگىتلەر قېرىلارنى ئۆزلىرىگە موھتاج دەپ بىلىپ، ئۇلارنى كۆزگە ئىلمايدۇ، ھەتتا بەزىدە زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشىدۇ. قېرىلار يىگىتلىك دەۋرىنى ئۆتكۈزۈپ، ئۆز ئارزۇلىرىغا يېتىشكەن. يىگىتلەرمۇ شۇ ئارزۇدا بولىدۇ. بەزى يىگىتلەر ئۆزلىرىنى ھەممىدىن دانا ھېسابلايدۇ. لېكىن ئۇلار بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ نادان ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويىدۇ.

ھەرقانداق ئىشىڭدا ئۆزۈڭدىن چوڭلار بىلەن كېڭىشىپ، ئۇلارنىڭ نەسىھىتىنى ئال، شۇندىلا ئىشلىرىڭدا نەتىجە يارىتالايسەن.

ئۆيلىنىش ھەققىدە

ھەي بالام، ئۆيلەندىغان بولساڭ، قىز-ئاياللارنىڭ ھۆسن-جامال، مال-مۈلكىگە قىزىقما. ئۇلارنىڭ تاشقى سۈرىتىگە ئەمەس، سۈپىتىگە دىققەت قىل، ئاتا-ئانىسىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئەدەبلىك، تەربىيە كۆرگەن ئائىلىنىڭ قىزىغا ئۆيلەن، ئۆز ھۆرمىتىڭنى ساقلا. بۇ سېنىڭ تولۇقدىن كېلىدىغان ئىش. ئايالىڭ ئۆي ئىشلىرىدا ئەپلىك، زېرەك، تېجەشلىك، ئۆزۈڭ ۋە ئاتا-ئاناڭنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىدىغان ئەقىللىك، ئوچۇق چىراي، سىلىق سۆزلۈك، قائىدە-يوسۇنلۇق، پەرزەنتلىرىڭگە مېھرىبان ۋە ئىشنىڭ يولىنى بىلىدىغان بولسا، تۇرمۇشۇڭ راھەتتە ئۆتىدۇ. ياخشى ئايال ئەرنىڭ كۆركى، ئۆينىڭ زىننىتى ۋە بەرىكىتى.

ھەي بالام، ئۆز ھالىڭغا، دەرىجەڭگە قاراپ، ھەر جەھەتتە ئۆزۈڭگە تەڭداش بولغان ئائىلىنىڭ قىزىغا ئۆيلەن، ئۆزۈڭدىن يۇقىرى دەرىجىدىكى ئائىلىنىڭ قىزىغا ئۆيلەنسەڭ، ئايالىڭ ئۆز ئاتا-ئانىسىنىڭ ھەشەمەتلىك ۋە دەبدەبىلىك تۇرمۇشىدىن مەغرۇرلىنىپ، سېنى مەنسىتمەي قېلىشى مۇمكىن. ئېپپەتلىك، ھايا-نومۇسلۇق ئايال ھەممىشە ئەرنىڭ ماختىشى ۋە مەدھىيىسىگە ئىگە بولسا، تىلى زەھەر، ھاياسىز ئايال خەلقنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرايدۇ. بىرى گۈزەل خىسلەتكە، ئىككىنچىسى يامان خىسلەتلەرگە ئىگە بولغان ئىككى ئايال ھەققىدىكى مۇنۇ ھېكايىگە دىققەت قىلىڭ.

بىر ھەسەتخور ئايال ئەنباغ ئىسىملىك ھايا-نومۇسلۇق بىر ئايالنى كۆرەلمەيتتى. ھەسەتخورلۇق ۋە ئاداۋىتىنىڭ يامانلىقىدىن بىر كېچىسى ئۆزىنىڭ كىچىك ئوغلىنى ئۆلتۈرۈپ، ئەنباغنىڭ ئۆيىگە تاشلاپ قويدى. ئەتىسى كەشمىر ھاكىمى سۇلتان زەينۇلئابىدىننىڭ ئالدىغا بېرىپ: «ئوغلۇمنى ئەنباغ ئۆلتۈردى» دەپ ئەرز قىلىپ، داد-پەرياد كۆتۈردى. ھاكىم ئىنتايىن ئەقىللىك، پاراسەتلىك ئادەم ئىدى. ئۇ ئاۋۋال ئەنباغنى چاقىرىپ، ئۇنى ئىنچىكىلەپ تەكشۈردى. ئەن-

باغ ئۇنداق ئەسكى ئىشتىن خەۋىرىنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتتى. ھاكىم ئۇنىڭغا:

— ئەگەر سۆزۈڭ راست بولسا، مۇشۇ يەردە ھەممە كىيىملىرىڭنى سېلىۋېتىپ، ئالدىمىزدا يالىڭاچ تۇرساڭ ئاندىن سۆزۈڭگە ئىشىنىمىز، — دېدى. ھاكىم بۇ تەكلىپى بىلەن ئەنباغنى ھايا-نومۇسلۇق ئايالمۇ ياكى ئەمەسمۇ، دەپ سىنىماقچى ئىدى.

ئەنباغ ھاكىمنىڭ تەكلىپىدىن ئىنتايىن ئىزا تارتىپ، بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە:

— قىپيالىڭاچ بولۇپ سىزلەرگە كۆرۈنگىنىمدىن كۆرە ئۆلگىنىم ياخشىراق، مەن بۇنداق رەسۋاچىلىقنى زادىلا قوبۇل قىلالمايمەن، — دېدى.

سۇلتان دىلىدا ئۇنىڭغا بارىكاللا ئېيتىپ، سىرتقا چىقىرىۋەتتى، ئاندىن ھېلىقى دەۋاگەر ھەسەتخور تۆھمەتچى ئايالنى چاقىرىپ، سوراق سورىدى. ئاخىردا ئۇنىڭغا:

— ئەگەر سەن بىزنىڭ ئالدىمىزدا مۇشۇ يەردىلا قىپيالىڭاچ بولساڭ، دەۋايىڭنىڭ توغرىلىقىغا ئىشىنىمىز، — دېدى.

تۆھمەتچى ھېچ تەپتارتماي، ئويلاپمۇ تۇرماي كىيىملىرىنى سېلىشقا باشلىدى. ھاكىم ئۇنى توختىتىۋېلىپ:

— سەن يالغاندىن دەۋا قىلىپسەن، بۇنداق بولمىغۇر ئىشنى ئۆزۈڭ قىلىپ، ھايا-نومۇسلۇق ئەنباغنى قارىلىماقچى بولغانسەن. سېنىڭ ھاياسىز، نومۇسسىزلىقىڭ بىلىندى، — دەپ، ئۇنى دەررە بىلەن ئۇرۇشقا ھۆكۈم قىلدى، ئاخىردا ھەسەتخور ئايال:

— راستىنى ئېيتاي، بۇ ئىشتا ئەنباي گۇناھسىز، ھەسەتخورلۇقۇمنىڭ كۈچلۈكلۈكىدىن ئەنباغنى خالىق نەزەرىدىن چۈشۈرۈش ئۈچۈن بۇ يارىماس ئىشنى ئۆزۈم قىلغانىدىم، — دەپ ئەيىبكە ئىقرار بولدى. ئەنباغ نومۇسلۇق-ھايالىق بولغىنى ئۈچۈن تۆھمەتتىن قۇتۇلدى.

ھەي بالام، قانداق قىزغا ئۆيلىنىش كېرەكلىكىنى سۆزلىدىم، شۇنىمۇ ئۇنتۇمىغىنكى، ئايالىڭنىمۇ سېنىڭ زىممەڭدە ھەققى بار، ئۇنى دائىم ھۆرمەت قىل، ئەرزىمىگەن ئىشلار ئۈچۈن دىلىنى ئاغرىتما، ئۆي ئىشلىرىدا ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلەش.

سۆزمەنلىك ھەققىدە

كى ھەركىم بولسا دانايۇ سۇخەندان،
بولۇر ھەر يەرگە بارسا شادۇ خەندان.

ھەي بالام، سۆزمەنلىك يەنى گەپتە چېچەنلىك ياخشى خىسلەتتۇر. ھەممىشە چىرايلىق، ئوچۇق ۋە مەزمۇنلۇق سۆزلەشنى ئۆگەن، يالغان سۆزلەشكە ئادەتلەنمە، ئۆزۈڭنى راستچىللىق بىلەن ئەلگە تونۇت.

ئەقىللىك، دانا ئادەم بىرەر مەسىلە ھەققىدە سۆزلىمەكچى بولسا، ئالدى بىلەن ئۇ مەسىلىنىڭ ماھىيىتىدىن ياخشى خەۋەردار بولۇپ، نېمە دېيىش كېرەكلىكىنى ياخشى ئويلاپ، ئاندىن ئوچۇق ۋە مەزمۇنلۇق سۆزلەيدۇ. جاھىل ئادەم بولسا چۈشەنمەي تۇرۇپلا سۆزلەپ، ئۆزىنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرالمايدۇ.

ھەي بالام، ئەگەر بىر ئادەمنىڭ كەمچىلىكىنى سېزىپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت

قىلماقچى بولساڭ، ئاۋۋال ئۇنىڭ تەبىئىتى، روھىي ھالىتىنى ئوبدان ئۇقۇپ، ئاندىن نەسىھەت قىل، بولمىسا قىلغان نەسىھىتىڭ بىكارغا كېتىدۇ. خەلققە دېيدىغان سۆزۈڭنى مۇلايىملىق بىلەن ئېيت، خەلق سۆزلىگەن سۆزۈڭدىن سېنىڭ كىم ئىكەنلىكىڭنى، دەرىجەڭ ۋە مەرتىۋەڭنى بىلىۋالىدۇ، چۈنكى بىر كىشىنىڭ كىم ئىكەنلىكى ۋە دەرىجىسى ئۇنىڭ سۆزلىگەن سۆزىدىن بىلىنىدۇ، ھەر كىشىنىڭ ئەھۋالى ئۆزىگە سىردۇر. بىر خىل ئىبارە بىلەن ئېيتقان سۆز ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدۇ. باشقا بىر خىل ئىبارە بىلەن ئېيتىلغان خۇددى ئاشۇ سۆزنىڭ ئۆزى كۆڭۈلگە شادلىق بېغىشلايدۇ. سۆزگە چاققان، ناتىق، سۆزمەن ئادەم سۆزنى قانداق ئىبارە بىلەن ئېيتىشنى بىلىدۇ.

بالا تەربىيەلەش ھەققىدە

ھەي بالام، ئەگەر سەن بالا تاپساڭ، بالاڭغا ياخشى ۋە گۈزەل ئىسىم قوي. ياخشى ئىسىم قويۇش — بالىنىڭ ئاتا زىممىسىدىكى ھەقلىرىدىن بىرىدۇر. بالاڭ چوڭ بولغاندىن كېيىن ئۆز ھالىڭغا بېقىپ توي-تۆكۈن قىل، كۈچ-قۇۋۋىتىڭگە قارىماي، چوڭ توي قىلىشتىن ساقلان. تويغا بار-يوقىنى بىراقلا سەرپ قىلىپ، قىيىنچىلىق گىردابىغا چۈشۈپ قېلىش، قەرزگە بوغۇلۇش — ئەقىللىك كىشىنىڭ ئىشى ئەمەس. بالاڭ چوڭ بولغاندا ئۇنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ھۈنەر ئۆگەت.

قابۇس شاھنىڭ نەۋرىسى كەيكاۋۇس ئۆز ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ، [illegible]دىن ئۆتكەن بىر ۋەقەنى مۇنداق بايان قىلىدۇ.

— مېنىڭ مەنزەر ھاجىب ئىسىملىك بىر تەربىيەچىم ۋە رەيھان ئىسىملىك خىزمەتچىم بار ئىدى. مەنزەر ھاجىب ئاتلىق مەشىقنى ئىنتايىن ياخشى بىلەتتى، مەن ئون ياشقا توشقان چېغىمدا ئات ئۈستىدە مەشىق قىلىش، نەيزە سانجىش، ئاتلىق توپ ئويناش، سالما تاشلاش قاتارلىق ھۈنەرلەرنى ئۆگىنىش ئۈچۈن مېنى ئۇلارنىڭ قولىغا تاپشۇردى. مەن پات ئارىدىلا بۇ ھۈنەرلەرنى ئوبدان ئۆگىنىۋالدىم. ئاندىن كېيىن مەنزەر ھاجىب ۋە رەيھان مېنى ئاتامنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى:

— ئوغلىڭىز ھەربىي ھۈنەرلەرنى ياخشى ئۆگەندى، سىناپ كۆرۈڭ، — دېدى.

ئاتام ماقۇل بولدى. مەن ئەتىسى ئاتامنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھەممە ھۈنەرلىرىمنى كۆرسەتتىم. ئاتام خۇرسەن بولۇپ، ھۈنەر ئۆگەتكەن ئۇستازلىرىمغا مۇكاپاتلار بەردى.

ئاندىن ئۇلارغا:

— رەھمەت، ئۆگەتكەن ھۈنەرلىرىڭلارنى بالام ياخشى ئۆگىنىپتۇ، پەقەت يەنە بىر زۆرۈر ھۈنەر قاپتۇ، — دېدى. ئۇلار قايسى ھۈنەر ئىكەنلىكىنى سورىدى. ئاتام مۇنداق دېدى:

— سىزلەر ئۆگەتكەن ھۈنەرلەرنى زۆرۈر بولغاندا ئوغلۇمغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن باشقا بىر كىشىمۇ قىلالايدۇ. ئەمما زۆرۈر پەيتتە ئۆزى ئۈچۈن پەقەت ئۆزىلا قىلالايدىغان، باشقا بىرى قىلالمايدى-

خان ھۈنەرنى ئۆگەتمەيدىزلەر، ئۇز ھۈنەر بولسىمۇ، غۇلاچ تاشلاپ سۇ ئۈزۈش ھۈنەرىدۇر.

ئاتام ئىككى كېمىچىنى چاقىرىپ، مېنى ئۇلارنىڭ قولىغا تاپشۇردى. مەن بۇنىڭغا ئانچە قىزىقمىساممۇ ئاتامغا قارشىلىق كۆرسەتمەي، سۇدا ئۈزۈشنى ئۆگىنىشكە كىرىشتىم، بۇ ھۈنەرنىمۇ ياخشى ئۆگىنىۋالدىم.

بىر كۈنى بىر نەچچەيلەن كېمىگە چۈشۈپ، دەجلە دەرياسىنىڭ نېرىقى قىرغىقىغا ئۆتمەكچى بولدۇق. كېمىمىز «ئەكىرە» دېگەن يەرگە كىرىپ قالدى. بۇ يەردە خەتەرلىك بىر قاينام بولۇپ، ناھايىتى ئۇستا كېمىچىلەرمۇ ئىنتايىن تەستە ئۆتەتتى. بىزنىڭ كېمىچىمىز ئانچە ئۇستا كېمىچى ئەمەس ئىدى. كېمىنى قانداق ھەيدەشنىمۇ ياخشى بىلمەيتتى. پالاكەت يۈز بېرىپ، كۆپچىلىك غەرق بولدى. پەقەت ئۈچ كىشى، مەن، يەنە بىر كىشى ۋە زېرەك بىر خىزمەتچىم غۇلاچ تاشلاپ ئۈزۈپ، قىرغاققا ساق-سالامەت چىقتۇق. بۇ دەھشەتلىك ۋەقەدىن كېيىن ئاتامغا بولغان مۇھەببىتىم تېخىمۇ ئاشتى. بۇنداق ۋەقە دادامنىڭ ئۆزىنىڭمۇ بېشىدىن ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن سۇ ئۈزۈش ھۈنىرىنى ماڭىمۇ ئۆگەتكەنىكەن.

ھەي بالام، بۇ ھېكايىدىن ئىبرەت ئېلىپ، بالىلىرىڭغا ھەر تۈرلۈك ئىلىم-ھۈنەر ئۆگەت، شۇ ئارقىلىق ئاتىلىق شەپقىتىنىڭ شەرتىنى ئادا قىلغان بولىسەن. ئادەم ئۆزىنىڭ بېشىغا قانداق ئىشلارنىڭ كېلىدىغانلىقىنى ئالدىن بىلمەيدۇ. ھەرخىل ئىلىم، ھۈنەر بىر كۈنى بولمىسا، بىر كۈنى ئەسقاتىدۇ. شۇڭلاشقا بالىلىرىڭنىڭ ئىلىم-ھۈنەر ئۆگىنىشىگە بىپەرۋالىق قىلما. مۇبادا، بەزى چاغدا بالىلىرىڭنىڭ قاملاشمىغان بىرەر ھەرىكىتى تۈپەيلىدىن مۇئەللىملىرى ئۇلارغا تەنبىھ بەرسە، سەن بالىلىرىڭنىڭ گېپىنى راست قىلىپ، مۇئەللىملەردىن رەنجىمە، بەلكى ئۆزۈڭمۇ قوشۇلۇپ بالاڭنى ئوبدان تەنقىد قىل. بالىلىرىڭنىڭ ئىلىم-ھۈنەر ئۆگىنىشى ئۈچۈن كۈچۈڭنىڭ يېتىشىچە ھېچ نەرسەڭنى ئايىما. ئەدەب، ئىلىم-ھۈنەر ئۆگىتىشنى ئۆزۈڭنىڭ ئۇلارغا قالدۇرىدىغان مىراسىڭ دەپ بىل.

قېرىلىق سۈپەتلىرى ھەققىدە

ھەي، بالام قېرىغاندا يىگىتلىك چاغلىرىڭدىكى خۇي-پەيلىڭدىن يانغىن. چۈنكى قېرىغاندا يىگىتلەرنىڭ قىلىقىنى قىلىش لايىق ئەمەس. يىگىتلىكتىمۇ قېرىلارنىڭ قىلىقىنى قىلىش ياخشى ئەمەس. سىرتقى كۆرۈنۈشنى پەردەزلىگەن قېرى، جاھىلتەلۋە يىگىتلەردىن يامانراقتۇر. يىگىتلىك چاغلىرىڭنى غەنىمەت بىل ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىپ ئىش قىل. قاچانكى قېرىپ، ئاڭلاش، كۆرۈش، ئەسلەش، ھوزۇرلىنىشقا ئوخشاش لەززەتلەردىن مەھرۇم بولۇپ قالساڭ، ئۇنداق تۇرمۇشتىن ئۆزۈڭمۇ شادلىنالمايسەن، باشقىلارنىمۇ خۇش قىلالمايسەن.

ھەي بالام، مەن بىر كىتابتا «ئادەمنىڭ قۇۋۋىتى تاكى 34 ياشقىچە ھەركۈنى ئوخچۇپ تۇرىدۇ. 34 ياشتىن 40 ياشقىچە قۇۋۋەت كۆپىيىپمۇ كەتمەيدۇ، كېمىيىپمۇ قالمايدۇ. 40 ياشتىن تاكى 50 ياشقىچە

ئۆزىنىڭ قۇۋۋىتىدە، ھەرىسلى ئاز - تولا ئاجىزلىق سېزىلىشكە باشلارىدۇ. 50 ياشتىن 60 ياشقىچە ئادەم ھەرئايدا ئۆزىدە جىسمانىي كەمچىللىكنى سېزىپ ماڭىدۇ. ئەگەر 60 ياشتىن ئۆتسە، ھەر سائەتتە ئۆزىنىڭ ئاجىزلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. بىردەم بۇ يېرى، بىردەم ئۇ يېرى ئاغرىيدۇ. ئۆمۈرنىڭ ئەڭ قۇۋۋەتلىك چوققىسى 40 ياشتۇر، 40 ياشتىن كېيىن ئاستا - ئاستا پەسلەشكە باشلايدۇ...» دەپ ئوقۇغان.

ھەي بالام، قېرىلىق دەۋرىگە يەتسەڭ، بىر يەردە تۇرمۇش كەچۈر، قېرىغاندا سەپەرگە چىقىش ئەقىلدىن يىراقتۇر. ئەمما بىرەر سەۋەب زۆرۈرىيىتى بىلەن باشقا يەرگە كۆچسەڭ، ئۇ يەردە راھەتتە كۈن كەچۈرسەڭ، شۇ يەردە تۇرسۇن، يەنە باشقا يەرنى ئارزۇ قىلما. شەيخ سەئدى بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

دەمەشىق شەھىرىدىكى مەسجىدى جامەدە بىر توپ دانىشمەنلەر بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتىم، تۇيۇقسىزلا ئىشىكتىن بىر يىگىت كىرىپ كېلىپ: «قايسىڭلار پارسچە سۆز بىلىسىلەر؟» دەپ سورىدى. ئولتۇرغانلار ماڭا ئىشارەت قىلدى. مەن ئۇنىڭدىن نېمە ۋەقە بولغىنىنى سورىدىم، ئۇ يىگىت دېدى:

— 150 ياشقا كىرگەن بوۋاي ئۆلۈم ئالدىدا ياتىدۇ. پارسچە بىرنەچچە سۆزنى قىلدى. ئەگەر رەنجىمىسىڭىز، بېرىپ ئۇنىڭ سۆزلىرىنى بىزگە ئېيتىپ بەرسىڭىز كۆپ مىننەتدار بولاتتۇق.

مەن بوۋاينىڭ يېنىغا باردىم. ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالدىم، ئۇ مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

نەچچە كۈشىش ئەتتىم تاپاي دەپ
دەرىغا، ئەجەل ئۈزدى تىغى سىتەم،
ئۆتتۈپتۇر ئۆمۈر لەززەتى ئاھكىم،
نە پايدا يېسەم ئاڭا ھەر قانچە غەم.

مەن يېنىدىكىلەرگە بۇ بېيىتنىڭ مەنىسىنى ئەرەبچە تەرجىمە قىلىپ بەردىم. ھېلىقى بوۋاي شۇنچە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن بولسىمۇ، بۇ دۇنيادىن كېتىۋاتقىنىغا ئۆكۈنۈۋاتقانلىقىنى ئۇققان ئەرەبلەرمۇ ھەيران بولۇشتى. مەن ئۇ بوۋايغا: «ئەھۋالىڭ قانداقراق؟» دېدىم، بوۋاي بولسا:

— بىر چىشىنى يۇلۇۋېلىش ئادەمگە قانچىلىك ئاغرىق ئازابىنى بېرىدۇ. جىسمىدىن جاننىڭ چىقىشىنى شۇنىڭغا قىياس قىل، — دېدى.

مەن تېۋىپ چاقىرىپ داۋالىتايلى دېسەم، بوۋاي نالە قىلىپ تۇرۇپ:

— مىجەز بۇزۇلسا، دورا - دەرماندىن ھېچقانداق پايدا يوق، تېۋىپمۇ ھېچقانداق ئىلاج قىلالمايدۇ، — دېدى.

ھەي بالام، قېرىلىقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ بىلدىڭ. قېرىلارنى دائىم ھۆرمەت قىل، كۆڭۈللىرىنى ئاغرىتما، ئۇلارغا قولۇڭدىن كېلىشىچە خىزمەت قىل، دۇئاسىنى ئال.

كەمتەرلىك توغرىسىدا

ھەي بالام، كەمتەر ۋە ئەدەبلىك ئادەم خەلقنىڭ مۇھەببىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ، دوستلۇق گۈلشىنىدە نۇرانە

گۈللەر ئېچىلدۇرىدۇ ۋە ئۇ گۈللەردىن يېقىملىق، مېھرىبانلىق ۋە دوستلۇق بەزمىسىدە ھەرخىل خۇش پۇراقلارنى چاچىدۇ. تەكەببۇر ئادەمگە مۇلايىملىق يولىنى كۆرسىتىدۇ.

كەمتەرلىك ۋە ئەدەب يېشى كىچىكلەرنى چوڭلارنىڭ دۇئاسىغا ئىگە قىلىدۇ، چوڭلارنىڭ كۆڭلىگە كىچىكلەرنىڭ مېھرمۇھەببىتىنى سالىدۇ. ئەدەبلىك ۋە كەمتەر ياشنى خەلق قەدىرلەيدۇ. تەكەببۇر، پەقەت ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلىگۈچىدۇر، تەلۋە ۋە نادانلار ئەدەب ۋە كەمتەرلىك نۇرىدىن مەھرۇمدۇر.

ساخاۋەتنىڭ پايدىسى توغرىسىدا

ھەي بالام، بېخىللىقتىن يىراق بول، نامىڭنى سېخىيلىق بىلەن چىقار. خەلق بېخىل ۋە خۇي-پەيلى يامان ئادەمنى دۈشمەن، سېخىي ۋە خۇشخۇي ئادەمنى دوست دەپ بىلىدۇ.

قەدىمكى ئەرەبلەرنىڭ مۆتىۋەر ئادەملىرىدىن ھەسەن، ھۈسەيىن ۋە ئابدۇللا جەفەر دېگەن ئۈچ ئاغىنە باغدات شەھىرىدىن بەسىرىگە سەپەرگە چىقىپتۇ. يولدا ئۇلارنىڭ ئوزۇق-تۈلۈك يۈكلىگەن تۆگىسى يوقاپ كېتىپتۇ. ئۇنى ئىزدەپ ھېچيەردىن تاپالماپتۇ. ئۇلار يولدا ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇق ئازابىنى يەتكۈچە تارتىپ، بىر ئايالنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار ئايالدىن سۇ ۋە يېگۈدەك بىرەر نەرسە بېرىشنى سوراپتۇ. ئايال ئۇلارغا سۇ ئەكىلىپ بېرىپتۇ. ئايالنىڭ پەقەت بىرلا قويى بار ئىكەن، ئۇنىمۇ ئېلىپ كېلىپ:

— بۇ قويدىن باشقا ھېچ نەرسەم يوق، خالىساڭلار سويۇپ يەڭلار، — دەپتۇ. ئۇلار ئايالنىڭ بۇنچىلىك ئالىيجاناب ۋە سېخىيلىقىدىن تەسىرلىنىپ:

— ئالىيجانابلىقلىرىغا قايىل بولدۇق. ئاچلىق بەكمۇ قىيىنغانلىقى ئۈچۈن قويلىرىنى سويۇشقا مەجبۇر بولدۇق. بىز بەسىرىگە كېتىۋاتىمىز. يېقىندا ۋەتىنىمىز باغداتقا قايتىمىز. ئۆزلىرى جەزمەن بىز تەرەپكە بارسىلا، سىلىنىڭ بۇ ياخشىلىقلىرىنى قايتۇرىمىز، — دېيىشىپتۇ. ئۇلار قوينى سويۇپ، ئۆزلىرىگە يەتكۈدەك گۆشنى پىشۇرۇپ يېيىشىپتۇ. ئاندىن سەپەرگە مېڭىپتۇ. ئۇلار مېڭىش ئالدىدا ئايالغا ئۆزلىرىنىڭ ئېنىق ئادرېسىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

يولۇچىلار كەتكەندىن كېيىن ئايالنىڭ ئېرى كېلىپ قاپتۇ. ئايال ئۇنىڭغا بولغان ئىشنى دەپتۇ. ئېرى:

— بار-يوقى بىرلا قويىمىز بار ئىدى، ئۇنىمۇ تونۇمايدىغان يات كىشىلەرگە بېرىۋېتىپسەن، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ — دەپ ئايالغا خاپا بولۇپتۇ.

ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ ئەر-ئايال نامراتلىشىپ، بەكمۇ ئىلاجىسىز ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ. شۇ چاغدا ھېلىقى ئۈچ يولۇچى ئۇلارنىڭ ئېسىگە كېلىپ، شۇلاردىن بىرەر مەدەت تىلەپ، باغداتقا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇلار يول بويى تىلەمچىلىك قىلىپ، مىڭ تەستە باغداتقا يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار بىرنەچچە كۈن شەھەر كوچىلىرىنى كېزىپ، ئاخىر ھېلىقى يولۇچى ھەسەن، ھۈسەيىنلەرنىڭ ئۆيلىرىنى تېپىپتۇ. ئىككى ئاغىنە بۇ ئايالنى تونۇپ، ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپتۇ. ئايال ئۇلارغا ئۆزىنىڭ ئېرىنى تونۇشتۇرۇپتۇ. ھەسەن بىلەن ھۈسەيىن ئۇلارنى بىر نەچچە كۈن مېھمان قىلىپ، ئۇ-

www.uyghurkitap.com

لارغا نۇرغۇن ئالتۇن ۋە بىرنەچچە تۇياق قوي ئىنئام قىپتۇ، بىر قۇر ئۈستىباش كىيىم كىيدۈرۈپتۇ، ئاندىن ھەسەن ئايالغا:

— سىلىدىن كۆپ مىننەتدارمىز، ئۇسسۇزلۇق، ئاچلىق ئازابىدىن ھالىمىزدىن كېتىش ئالدىدا سىلىنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ مېھمان بولدۇق. ئۆزلىرىنىڭ نامراتلىقىغا قارىماي، بىزنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، يالغۇز قويلىرىنى سويۇپ مېھمان قىلدىلا. سىلىنىڭ سېخىي ۋە ئالىيجانابلىقلىرى بىزنى ھەيران قالدۇردى. ھازىر سىلەرنى بۇرادىرىمىز ئابدۇللا جەفەرنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بارىمىز. ئۇ ھازىر سىلەرنى كۈتۈپ تۇرىدۇ،— دەپ بىر خىزمەتكارىنى قوشۇپ، ئابدۇللا جەفەرنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتىپتۇ. ئابدۇللا جەفەر بۇلارنى خۇشاللىق بىلەن قىزغىن قارشى ئېلىپ، بىرنەچچە كۈن زىياپەت بېرىپتۇ. ھەسەن بىلەن ھۆسەيىنلەر بەرگەن ئىنئامدىن ئىككى ھەسسە ئارتۇق مال - دۇنيانى ئىنئام - ئېھسان قىپتۇ.

ئاندىن ئەر - ئايال ئىككىيلەن ئۆيلىرىگە خۇشال قايتىپتۇ ۋە ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە پاراغەتتە ئۆتۈپتۇ.

كىم بىلەن قانداق مۇئامىلىدە بولۇش يوسۇنلىرى

ھەي بالام، ھەممىدىن ئاۋۋال دۈشمىنىڭنى كۆپەيتمە. مۇبادا بىرىنىڭ ساڭا دۈشمەن ئىكەنلىكىنى سەزسەڭ، ئۇنىڭ ھەيلى ئاشكارا، ھەيلى يوشۇرۇن رەۋىشتە زىيان يەتكۈزۈشىدىن ۋە ئۇنىڭ خاراكتېرىدىن دائىم خەۋەردار بولۇپ تۇر، غاپىل بولما. ئۇنىڭغا ئۆزۈڭنى ئاجىز ۋە [illegible] چاق قىلىپ كۆرسەتمە.

ھەي بالام، دۈشمىنىڭنى كىچىك [illegible] ئاجىز دەپ بىپەرۋا قارىما، بولۇپمۇ ئۆزۈڭگە يېقىن بولمىغان كىشىنىڭ دۈشمەنلىكىدىن كۆرە، كۆپرەك يېقىن بولغان كىشىنىڭ دۈشمەنلىكىدىن قورق. چۈنكى ئۇنىڭ قىلغان ئىشىنى باشقا دۈشمەنلىرىڭ قىلالمايدۇ. ئۇ ئەھۋالىڭنى، سىرىڭنى بىلىدۇ، يات كىشى بولسا بىلمەيدۇ. سەۋر قىل، دۈشمەنلىرىڭنى كۆپەيتمە، ھەقىقىي دوستلىرىڭنى كۆپەيتىشكە ھەرىكەت قىل.

ھەي بالام، ئاچچىقىڭ كەلگەن چاغدا ئۆزۈڭنى باس، ئالدىرىماي، مۇلايىملىق بىلەن سۆزلە. بىرىنىڭ يۈزىگە ئوچۇق ئېيتالمىغان سۆزۈڭنى ئۇ يوق يەردە دەپ غەيۋەت قىلىپ يۈرمە. ھەرگىز ئىككى يۈزلىمە، مۇناپىق بولما. ئىككى يۈزلىمە كىشىگە يېقىن يولىما. چېقىمچى ئادەمدىن ئېھتىيات قىل، چۈنكى چېقىمچىنىڭ بىر سائەتتە بۇزغان ئىشىنى بىر يىلدىمۇ تۈزەتكىلى بولمايدۇ. ھەر قانچە ئۇلۇغ ۋە ھۆرمەتلىك كىشى بولساڭمۇ، ئۆزۈڭدىن تۆۋەنرەك ئادەم بىلەن ئۇرۇشما. فىسارغۇرۇس (پىفاگور) ھەركىم ئېيتىدۇ: «بالاقازادىن قۇتۇلۇشنى ئىزدىسەڭ، مۇنۇ ئون ئىشنى ئېسىڭدە تۇت:» ئۆزۈڭدىن چوڭ كىشى بىلەن ئۇرۇشما؛ قوپال، جاھىل ئادەم بىلەن تاكاللىشىپ تۇرما؛ ھەسەتخور بىلەن بىر توپتا بولما؛ نادان ئادەم بىلەن مۇنازىرىلەشمە؛ سىنالمىغان كىشى بىلەن دوستلاشما؛ يالغانچى بىلەن مۇئامىلە قىلما؛ بېخىل ئادەم بىلەن سوھبەتداش بولما؛ ئاياللار بىلەن بىر يەردە كۆپ ئولتۇرما؛ ئابرۇيىڭدىن ئايرىلىپ قې

لىشنى خالىمىساڭ قىزىققان، ھەسەتخور ئادەم بىلەن شاراب ئىچمە، سىرىڭنى بىرىسىگە دېمە.»

ھەي بالام، ئەگەر بىرى سېنىڭ ئەيىپ، نۇقسانلىرىڭنى ئېيتسا، قوبۇل قىلىپ، كەمچىلىكىڭنى تۈگىتىشكە تىرىش.

سېنىڭ ئالدىڭغا ئۆز ھالىنى ئېيتىپ كەلگەن كىشىنى زادى كەمسىتمە، بەلكى ياردەم قىلىپ، ئۇنى موھتاجلىقتىن قۇتقۇلدۇر. ئۆزۈڭدىن كىچىكلەرگە ياخشى مۇئامىلە قىل، ئۇلارغا مېھرىبان بول، چۈنكى كىچىكلەر سېنىڭ ئىنىلىرىڭدۇر، ھەممە ئىشىڭ ئاشۇلارنىڭ ياردىمى بىلەن پۈتىدۇ. ئەگەر تېرىلغۇلۇقىڭ ۋەيران بولسا، تىرىكچىلىكىڭ قىيىنچىلىقتا ئۆتىدۇ. دوست ياكى دۈشمىنىڭگە ياخشى نىيەتتە بول، خەلقنىڭ ئالقىشىغا ئىگە بولۇشنى ئىزدىسەڭ، ئالىيجانابلىق يولىنى تۇت.

ئامانەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇش ھەققىدە

بۇ پەندىنى ئىشىت، پەرزەندى سادىق،
بىلىپ ئىش قىل، نەسىھەتكە مۇۋاپىق.
ساڭا كىم تاپشۇرۇپ قويسا ئامانەت،
ئەقىل بولسا ئاڭا قىلما خىيانەت.
قەدەم قويما خىيانەتنىڭ يولىغا،
خەلقنىڭ قالما يامان ئاتىقىغا.

ھەي بالام، ئەگەر بىر كىشى ساڭا ئامانەت تاپشۇرماقچى بولسا، ئۇنى ئوبدان ساقلاپ ئىگىسىگە ساق تاپشۇرۇشقا كۆزۈڭ يەتمىسە، ئامانەتنى زادى قوبۇل قىلما. ئەگەر ئامانەتنى قوبۇل قىلساڭ، ئوبدان ساقلاپ ئىگىسىگە سالامەت تاپشۇر، بۇ سېنىڭ توغرا ئادەملىكىڭ ۋە ئاجايىپ مەردلىكىڭدۇر.

ھەي بالام، ئامانەتنى ئېلىپ، ئىگىسىگە تاپشۇرغىچە ساڭا بىرمۇنچە خاپىلىق ۋە ئاۋارىچىلىكلەر يېتىدۇ. بىرىنچىدىن، ئامانەت ئىگىسى سېنىڭدىن ھېلىنى تەلتۆكۈس ئالغاندىن كېيىن، مىننەتدار بولماي، تاپشۇرۇلغان ئامانىتىمنى ئالدىم، دەپ رەھمەتمۇ دېمەي ئىلتىپاتسىز كېتىۋېرىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا چەككەن ھەممە مۇشەققىتىڭ زايە كېتىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئامانەت ئاپەتكە ئۇچراپ، يوقىتىپ قويساڭ، ھېچكىم ساڭا ئىشەنمەيدۇ. خالايىق ئالدىدا خىيانەتچى دەپ نام چىقىرىسەن. ئۈچىنچىدىن، ئىنكار قىلساڭ، سېنىڭدىن زورلۇق بىلەنمۇ ئالىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىم سېنىڭ توغرا ئادەملىكىڭگە، ۋىجدانلىق ئىكەنلىكىڭگە ئىشەنمەيدۇ.

ھەي بالام، ئۆزۈڭ بىر كىشىگە ئامانەت بەرمەكچى بولساڭ، ئۇ كىشىمۇ ئۇنى ئالسا، ئوتتۇرىدا كۆڭۈلسىز ۋەقە چىقماسلىقى ئۈچۈن ئامانىتىڭنى ئىككى گۇۋاھچى ئالدىدا بەر. بىرى ساڭا ئامانەت بەرسە، ئۇمۇ شۇنداق قىلىپ بەرسۇن. ئامانەتكە خىيانەت قىلما، راستچىل بول، ئالەمدىكى ماللار راستچىللىققا موھتاجدۇر.

ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ھەققىدە

ۋەفا يولىدا گەر سابىت قەدەمسەن،
كى ھېچ ۋاقىت كۆرمەگەيسەن رەنجۇ غەم سەن.
بۇدۇر پەندىم ساڭا زىنھار-زىنھار،
نە ئەھد ئەتسەڭ، ۋە فاسىن قىلغىل ئىزھار.

ھەي بالام، قىلغان ۋەدەڭگە ۋاپا قىل. ۋەدىگە ۋاپا قىلىش — مەردلەرنىڭ، كامالەت ئىگىلىرىنىڭ ئىشى ۋە ماختاشقا لايىق بولغان ئاتاقلىق زاتلارنىڭ خىسلىتىدۇر. يۈزى ۋاپا خالى بىلەن بېزەلگەن ئادەم ھەممىنىڭ كۆڭۈل قۇشىنى ئۆز مۇھەببىتى قىلتىقىغا چۈشۈرمەي قويمايدۇ. ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىغان كىشى ئۆز ئابرويىنى يوقىتىدۇ.

ھەي بالام، بىرىگە ۋەدە بەرسەڭ، ۋەدەڭگە ۋاپا قىل. ئەقىللىك ئادەم قىلالىشىغا كۆزى يەتكەن ئىشقا ۋەدە بېرىدۇ. ۋەدە بېرىپ قويۇپ، ھۆددىسىدىن چىقالماي، رەسۋا بولۇشتىن يامان ئىش يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن كۈچۈڭ يەتمىگەن نەرسىگە ۋەدە بەرمە.

ياشلارغا ئون بەش نەسىھەت

ساڭا ھاياتلىق بەخش ئەتكەن ئاتا-ئاناڭنى ۋە دائىم ساڭا ياردەم بېرىپ، ھاياتىڭنى قوغدىغۇچى زاتلارنى ھۆرمەت قىل، ئۇلارنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىل.

ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىل، ئۇرۇق-تۇغقان ۋە يار-بۇرادەرلىگە مۇھەببەت ۋە ساداقەت يىپى بىلەن باغلان.

ۋەتەننىڭ چىن ۋە ھەقىقىي پەرزەنتى بول، ۋەتەن ۋە خەلققە خىزمەت قىل ۋە مەنپەئەت يەتكۈز.

بىمەنە يوللاردىن، شارابتىن ۋە نومۇسىڭنى تۆكىدىغان ئىشلاردىن يىراق بول.

ياشلىقىڭنى، ھېسسىياتىڭنىڭ ساپلىقىنى سالامەتلىكىڭنى، نومۇسۇڭنى، ئابرويىڭنى ۋە تىنىڭنى قوغدا.

سۆيۈشنى — ياخشى كۆرۈشنى بىل. مۇھەببەت ۋە ساغلام ئەقىل ئۆزۈڭگە ئۆمۈرلۈك ھەمراھ تاللاشتا يول باشلىغۇچى بولسۇن.

ئۆيلىنىش نىيىتىگە كەلسەڭ، سادا-قەتلىك، ئالىيجاناب، ساغلام، [illegible] ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن [illegible] خىسلەتلەرگە ئىگە بولغان قىزنى تاللا[illegible].

كۈچۈڭ يەتكەن چاغدا دەرھال ئۆيلەن، بىر ئۆينى تۇتۇپ ئائىلىۋى ھاياتقۇر. بۇ ئىشىڭ ئىنسانىي ۋە ئىجتىمائىي بىر ۋەزىپە، تەڭدىشى يوق سائادەت ۋاستىسىدۇر.

ئائىلىنىڭ پۈتۈن ماددىي ۋە مەنىۋى ئېھتىياجلىرىنى قامداشقا تىرىش، غەيرەت قىل.

كۆپچىلىكنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقىدىغان ئەۋلاد يېتىشتۈر. بالىلىرىڭنى پەقەت ئۆزۈڭ ئۈچۈنلا ئەمەس، ۋەتىنىڭ، خەلقىڭ ئۈچۈن ۋە ئىنسانىيەت ئۈچۈن تەربىيىلىگىن.

ئوغۇللىرىڭنى سەۋرلىك، چىدامىلىق، پەزىلەتلىك ۋە شىجائەتلىك قىلىپ يېتىشتۈر. قىزلىرىڭنى ئۆزۈڭگە ئۆمۈرلۈك يولداش قىلىپ تاللىغان ئاياللىڭغا ئوخشاش گۈزەل خىسلەتلىك قىلىپ تەربىيىلە.

— ئائىلە تۇرمۇشۇڭنى گۈزەل ئۆتكۈز. ئائىلەڭنى سۆي، ئۇنىڭ كۆزىگە يېقىملىق، قەلبىگە زوق-شوخ بېرىش ئۈچۈن تىرىش.

ئۆيۈڭنىڭ ئىشىكى سەممىي دوستلىرىڭ ئۈچۈن دائىم ئوچۇق بولسۇن.

مېھرىبان، شەپقەتلىك بول. بېشىغا مۇشكۈللۈك چۈشكەن ۋە پالاكەتكە يولۇققانلارغا تەسەللى بەر، ئۇلارنىڭ مۇشكۈللۈكتىن قۇتۇلۇشىغا ياردەم قىل.

بوش ۋاقىتلىرىڭدىن بىر قىسمىنى ئەدەب ۋە ئەخلاققا زىت بولمىغان ئويۇن-كۈلكىلەرگە بەر.

بېيىت:

ئەيلە مۇستەھكەم ئىشىڭنى، ئەي ئوغۇل،
ھەر نىمە ھېكمەت ئېلى دەر، قىل قوبۇل.

ئىقتىسادچىللىق توغرىسىدا

پۇل ۋە مالنى كىرەكلىك ۋە زۆرۈر بولغان نەرسىلەرگە خىراجەت قىلغاندىن كېيىن قالغىنىنىڭ بىر قىسمىنى كەلگۈسى

كۈنلەر ئۈچۈن ساقلاش كېرەك، شۇنداق قىلساتېجە-تېجە يىغىلغان پۇل ئاخىردا زور دەسمايىگە ئايلىنىدۇ.

ئىقتىسادچىللىق، تېجەشلىكنى ئادەت قىلغان ئادەملەر خاتىرجەملىك بىلەن ياخشى تۇرمۇش كەچۈرىدۇ. ياخشى يېيىش، ياخشى كىيىش كېرەك، ئەمما «يوتقانغا قاراپ پۇت ئۇزات» دېگەن سۆزگە ئەمەل قىلىنسا، باشقىلارنىڭ نەرسىسىدىن تەمە قىلمايدۇ، كۆڭلىمۇ خۇشال تۇرىدۇ. قولىدىكى پۇل، مالغا قانائەت قىلمىغان ئادەمنىڭ نەپسى پۈتۈن دۇنيانىڭ مال-مۈلكىنى بەرسىمۇ ئۇنىڭغا تويمايدۇ.

ئىقتىسادچىللىققا ئەمەل قىلمىغان ئادەم خەسىس ۋە تەمەگەر بولىدۇ. تەمەگەرلىك — دەۋاسى يوق كېسەلدۇر.

ئىسراپچىلىق توغرىسىدا

ئىسراپچىلىق — پۇل-مالنى ئورۇنسىز ۋە پايدىسىز يەرلەرگە سەرپ قىلىشتۇر. قولىدىكى پۇلنى كېرەكلىك جايلارغا ئىشلىتىشنى بىلىش، ياخشى باشقۇرۇش، ئىسراپچىلىقتىن ساقلىنىش لازىم. شۆھرەت قازىنىش ئۈچۈن ھەشەمەتلىك توي، زىياپەت ئۆتكۈزۈپ، پۇل-مېلىنى بۇزۇپ-چېچىش نادانلىقتۇر. ئىسراپخورلۇق ئاقىۋىتىدە يوقسۇزچىلىق، كېيىن باشقىلارنىڭ قولىدىكىنى تەمە قىلىش، ھەسەت قىلىش كېلىپ چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسراپچىلىقتىن ساقلىنىش لازىم. بېيىت:

سەن ئەگەر ئىسراپ ئېتىشنى تاشلادىڭ،
شۇ ھامان دەۋلەت ئېتەگىن ئۇشلادىڭ.

«ئاز-ئاز ئۆگىنىپ دانا بولۇر» دېگەن كىتابتىن ئېلىندى.
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھاكىم دۇسا

(بېشى 167 - بەتتە)

شاھزادە ئالدىن بېرىپ ئاتا-ئانىسىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ پۇتلىرىغا سۆيۈپتۇ. ئارقىسىدىن گۈلچېھرەمۇ كېلىپ ئۇلارغا سالام بېرىپتۇ. ئىككى پادىشاھ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، يىغلىشىپتۇ. ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ باشلىرىدىن كەچۈرگەنلىرىنى ئەسلىشىپ ھەيران بولۇشۇپتۇ. بولۇپمۇ باغدات پادىشاھى گۈلچېھرەنىڭ قورقماس جاسارىتىگە، ئەقلىگە، ئوغلىنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغان ھىممىتىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ، ئۇقۇشماستىن ئۇنى «ئوغرى» دەپ دارغا ئاسقانلىقىدىن خىجىل بولۇپ ناھاقلىق بىلدۇرۇپتۇ.

ئۇلار بىر-ئىككى كۈن مېھمان بولۇشقاندىن كېيىن، ئىككى پادىشاھ مەسلىھەتلىشىپ پەرزەنتلىرىنىڭ توي مەرىكىسىنى ئويناشنى كېلىشىپتۇ. قىرىق كۈن داغدۇغىلىق توي قىلىپ بېرىپ، گۈل ۋە بۇلبۇلنى بىر-بىرىگە قوشۇپ، ئۇلارنىڭ مۇراد-مەقسىتىنى، ئۆمرىنى خۇشاللىققا چۆمدۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئىككى تەن قوشۇلۇپتۇ. دۆلەت قۇشى ئۇلارنىڭ باشلىرىغا قونۇپتۇ. شاھزادىنىڭ ئاتا-ئانىسى قايتىپ بېرىپ باغداتتا ئۇلارغا غايىبانە توي قىلىپ بېرىشكە ئالدىراپ كېتىشىپتۇ.

شاھزادە بىلەن گۈلچېھرە بىر يىلدەك ئەيش-ئىشرەت بىلەن ئۆتكۈزۈشۈپتۇ. بىر يىلدىن كېيىن گۈلچېھرەنىڭ ئاتىسى ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. پۈتۈن شەھەر خەلقى ھازىسىنى تۇتۇپتۇ. ماتەم مەزگىلى تۈگىگەندىن كېيىن شاھزادىنى كەشمىر شەھىرىگە پادىشاھ قىلىپ ئولتۇرغۇزۇپتۇ. ئىككى ئاشىق-مەشۇق نەچچە ئون يىللار ئۆمۈر ۋە دەۋران سۈرۈپتۇ. بىر نەچچە پەرزەنتمۇ كۆرۈپتۇ. ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭمۇ ئۇرغۇن قىسمەتلىرى بولغانمىش. رىۋايەتچىلەر ۋاقتى يېتىپ قالسا بۇنىمۇ ھەم بايان قىلىپ بېرەر.

رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: مويىدىن سايىت

www.uyghurkitap.com

چاغاتايچە لۇغەت

«ج»

تۈزگۈچى: ئابلىمىت ئەھەت

جا [چا] (پ) جاي، ئورۇن، ماكان، يەر؛
ئىشقىڭ ھەۋەسىدە گەر يۈرۈرمەن،
دىيدەم ئۆزەسىدە جا تېپدىندۇر.
— ئەرشى.
جا بولماق — سىغماق، جايلاشماق، ئورۇنلاشماق.

جا بەجا [جابجا] (پ) جاي-جايىدا، رەتسىز رەت، تەخسىز تەخ؛
ھەدە كارىگىمىزنى قىلاي جا بەجا،
كۆڭۈلدە نە كەچسە ئانى ھەم ئەدا.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جابدۇغ [جابدوغ] جابدۇق، ئۈسكۈنە، ئەسۋاب، ئۆي سەرەمجانى، ئىشلەپچىقىرىش قورالى؛
قىلىپ مەشۋەرەت ئەلچى بىرلە بۇ قىز،
سەفەر جابدۇغىن تەيلەدى رۇستەخىز.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى

جابىر [جابر] (ئە) جەبىر قىلغۇچى؛ زالىم؛
ئول بەغايەت زالىم ۋە جابىر ئېردى.
ئەمما بەناكەتىي مۇنىڭ ئەكسى بىتىپتۇركىم،
— نەۋائى.

جادە [جاده] «جاددە» گە قاراڭ؛
جادەئى شەرئى — دىن، شەرىئەت يولى؛ تەرتىپ، نىزام؛
يول ئېرۇر جادەئى شەرئى داقى توشەۋۇ سۇۋ،
ساڭا ئايىنى ئۇبۇدىيەت، ئاڭا فەرزۇ سۈنەن.
— نەۋائى.

جاددە [جاده] 1) يول، كاتتا يول؛ كوچا؛
تا قايسى ئارىغ تىنغەتلىغ بولدىن ئازمىش بولغاي ۋە قايۇ پاك

خىلقەتلىك جاددەدىن چىقىپ قىلۇر ئىشنى يازمىش بولغاي.
— نەۋائى.

2〉 قائىدە، نىزام، تەرتىپ؛ 3〉 يولىيورۇق:
جەننەتكە بارۇرغە ئىستەسەڭ يول،
بۇ جاددە بىرلە مۇستەقىم ئول.
— نەۋائى.

جاددەئى شەرئ—«جاددەئى شەرئ» گە قاراڭ؛
جاددەئى نائەرمائىمغ—يولىيورۇققا بويسۇنماسلىق، يولنى تۇتۇش.

جادۇ [جادو] (پ) 1〉 سېھىر، جادۇ؛ 2〉 جادۇ قىلغۇچى، جادۇگەر، سېھىر-گەر:
ئىككى جادۇ كۆزلەرىگە ئەھلى ئالەم بەندەدۇر،
ئىسمى ئەئزەم ساچلارى بويىندا تۇمار ئەيلەگەچ.
— نەۋبەتى.

جادۇ قىلماق—سېھىرلىمەك؛ مىكرى قىلماق، كۆز باغلىماق؛
جادۇيى دانىشۋەر—بىلىمدان سېھىرگەر؛
جادۇيى ھىندى—ھىندى سېھىرگەرى؛
نەرگىسى جادۇ—شوخ كۆز، ئوينىاق كۆز، سېھىرلىك كۆز:
كۆز ياشىم بولدى رەۋان بىر نەرگىسى جادۇ كۆرۈپ،
تىفلى يەڭلىغكىم يۈگۈرگەي ھەر تەرەپ ئاھۇ كۆرۈپ.
— نەۋائى.

جار [جار] (ئە) سادا، ئېلان، ئاۋاز، نەرە؛ بىرەر ئىش توغرىسىدا ۋارقىراپ خەۋەر بېرىش.
جار يەتكۈرمەك—ئېلان قىلماق، ۋارقىراپ خەۋەر قىلماق، جار سالماق:
چۇ ئەل فىكرىدىن كۆڭلىنى تىندۇرۇپ،
يۈرۈش ھۆكمىنى ئەلگە جار يەتكۈرۈپ.
— دۇغەتى چاغاتاي‌ەدىن.

جارچى [جارچى] جارچى، ئېلان قىلغۇچى، يۇقىرى ئاۋاز بىلەن خەۋەر يەت-كۈزگۈچى.

جارۇب [جاروب] سۈپۈرگە:
فەنا فەرراشى ئەيلەپ سۈبھىنىڭ سىيمىن پەرۇ بالىن،
مۇرەسسەئ تارى مىژگانىنى جارۇبى ھەرەم چەكتى.
— ئەرشى.

جارۇبكەش [جاروب كش] (پ) تازىلىق خادىمى (سۈپۈرگۈچى)؛ خىزمەتكار:
فەقىر ھەم ئول ئاستانە جارۇبكەشلەرىدىنمەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

— نەۋائى.

جارۇبۇل-جار [جارو بولجار] ۋەدە جايى، چاقىرىلغان جاي، تەكلىپ قىلىنغان جاي؛ جەڭ كۈنى يىغىلىدىغان ئورۇن.

جارىي [جارى] (ئە) ‹1› يۈرگۈچى، يۈرىدىغان؛ ئايلىنىپ تۇرىدىغان؛ ‹2› ئاققۇچى، ئاقىدىغان؛ ئېقىپ تۇرغان:

سۈيى جارى جەننەتنەما باغى بار،
ئانى كۆرمەگەننىڭ يۈرەك داغى بار.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

‹3› تەسۋىرلىنىش، نىشانلىنىش؛ ‹4› نامايان بولۇش، كۆرۈنۈش؛ ‹5› تىلغا ئالماق:

تىلەرمەن كېچە - كۈندۈز زار بىرلە،
تىلىمغە جارى ئەيلەپ «رەببەنا» نى.

— خىرقەتى.

جارىي بولماق — ‹1› ئاقماق، ئېقىپ تۇرماق؛ ‹2› داۋام قىلماق؛ ‹3› تەقەززا قىلماق؛ ‹4› يۈرۈشمەك، ئەمەلگە ئاشماق؛

جارىي بۇلاغ — ئاقار بۇلاق؛

جارىي ئولماق — «جارى بولماق» قا قاراڭ.

جارىيە [جاريه] (ئە) ‹1› چۆرە، خىزمەتچى ئايال:

مېنىڭ بىرلە ھەمراھ ئېرۇر جارىيە،
يەنە ساندۇقۇم بار، بىر ئىت سارىيە.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

‹2› قۇل، تۇتقۇنلۇقتىكى ئايال.

جازىب [جاذب] (ئە) تارتقۇچى، رام قىلغۇچى؛ سۆيۈملۈك؛ ‹2› مايىل:

مۇنداكىم يەتسە سادىقۇ كازىب،
تەبئى بولغاچ سۆز ئىچگەلى جازىب.

— نەۋائى.

جازىبە [جاذبه] (ئە) تارتىش كۈچى، تارتقۇچى، مەپتۇن قىلغۇچى كۈچ.

جازىم [جازم] (ئە) جەزمەنلەشتۈرگۈچى، مۇقەررەرلەشتۈرگۈچى، قەتئىي قارار قىلغۇچى، بىرەر ئىشقا مەھكەم بەل باغلىغۇچى.

جازىم ئەيلەمەك — قەتئىي نىيەت قىلماق، ئېنىق ئىشەنچ ھاسىل قىلماق؛

نىيەت جازىم بولماق — نىيىتى، ئىنتىلىشى ئېنىق (مۇقەررەر) بولماق.

جاسۇس [جاسوس] (ئە) سىر ئالغۇچى، ئايغاقچى.

جاسۇسۇل - قەلب — دىل سىرىنى ئوغرىلىغۇچى، بىراۋنىڭ دىلىدىكى مۇددىئاسىنى بىلىشكە ئىنتىلگۈچى.

جافىي [جافى] (ئە) جاپا قىلغۇچى، جاپاكار (ئاساسەن: ئاسىي ـ جافىي شەكلىدە كېلىدۇ):

ئاسىيۇ جافىي پەرىشانىمەن بەسى.

— نەۋائىي.

جالىس [جالس] (ئە) 1) يېقىن دوست، ئۈلپەت؛ 2) ئولتۇرغان، بىر جايدا ئولتۇرغان.

جام [جام] (پ) 1) قەدەھ، مەي پىيالىسى:

قويۇپ ئالىغە گۈنە ـ گۈنە تەئام،
ئىگەچ ـ ئوق تۇتتىلەر تولا ـ تولا جام.

— نەۋائىي.

جامى ئەلەست ـ تەقدىر شارابى؛ ئەزەل جامى؛ ئەزەل كۈنى.
جامى بەقا ـ جەننەت قەدەھى، شارابى؛
جامى بىللۇرى ـ بىللۇر (خرۇستال) قەدەھ؛
جامى تەرەب ـ شادلاندۇرغۇچى مەي؛
جامى جەم ـ جەمشىت جامى، پادىشاھ جەمشىت ياساتتۇرغان تىلسىملىق جام (نەۋائىينىڭ تەرىپىچە: جەمشىت ھېكىملەرگە بۇيرۇپ ئىككى جام ياساتتۇرغان. بىرىنىڭ ئىسمى «جامى ئىشرەتئەفزاي» — بۇ جامدىكى مەي ئىچكەن بىلەن تۈگىمەس، تولۇق تۇرۇۋېرەر ۋە قىيپاش قىلىنسىمۇ ھەم تۆكۈلمەس ئىكەن؛ ئىككىنچىسىنىڭ ئىسمى «جامى گىتىينەنما ماي» — بۇ جامدىن مەي ئىچكەن پەيتتە دۇنيادا يۈز بەرگەن ھادىسىلەر كۆرۈنۈپ تۇرار ئىكەن. بۇ جام يەنە «جامى جەھانبىن، جامى جەھاننەما» دەپمۇ ئاتىلىدۇ):

كىشىكىم كويىدا كۆل ياستانىپ، قان ئىچمەك ئىزدەر، ۋەھ،
فەرىدۇن بەل سۇلەيمەن تەختى ئۆزرە جامى جەم چەكتى.

— ئەرشى.

جامى جاھانبىن ـ «جامى جەم» گە قاراڭ؛
جامى جەھاننەما ـ «جامى جەم» گە قاراڭ؛
جامى دۇردئاشام ـ مەي دۇغىنى (قالدۇقىنى) ئىچكۈچى؛
جامى شەبانە ـ كەچقۇرۇن ئىچىلىدىغان مەي:

كۆز ئاچقايمەن مەگەر مەھشەر سەباھى،
كى ئىچمىشمەن ئەجەب جامى شەبانە.

— نەۋائىي.

جامى مۇھەببەت ـ مۇھەببەت شارابى، قەدەھى:

تەشنەلەب جامى مۇھەببەتدىن نوغا سەرشار ئەمەس،
چۈن ئەزەل ساقىسىدىن ھەردەم ماڭا پەيمانەدۇر.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

— ئەرشى

جامى ھىلالى — يېڭى ئاي شەكلىدە ياسالغان قەدەھ؛
جامى ۋەھدەت — ‹1› يەككە - يېگانە، خۇدا؛ ‹2› بىرلىك (بىرلەشمىش) يولى؛
جامى ئىشرەت — ئەيش - ئىشرەت جامى، قەدەھى:
كېلىپ گۈلشەندە نۇش ئەت جامى ئىشرەت،
ھەمىشەم مەن بولاي ئالدىڭدا ساقىلىق.

— خىرقەتى.

جامى ئىشرەتئەفزاي — ئەيش - ئىشرەتنى ئارتتۇرغۇچى قەدەھ (مەي).

جامە [جامه] (پ) تون، كىيىم، لىباس:
ساڭا كۆل بەردى فۇرقەت نامەسىنى،
يۈزدىن قان قىلدى يىرتىپ جامەسىنى.

— خىرقەتى.

جامە باف [جامه باف] (پ) توقۇغۇچى، توقۇمىچى، باپكار:
جامە باف ئامادە قىلدى كارگاھ،
قىلغالى زەربەفت ئانى كىيمەككە شاھ.

— نەۋائى.

جامە چاك [جامه چاك] ‹1› يىرتىق تون؛ يىرتىق چاپان؛ ‹2› ئەدەم؛ كوزا؛
گەر نەۋائىي بولسە مۇغ دەيرىدە دەستۇ جامە چاك،
كىم تىرىكلىكدىن بۇ سۇلتانلىغ ئانىڭ مەقسۇدىدۇر.

— نەۋائى.

جامگىر [جام گير] (پ) جام ئالغۇچى؛ مەيگە ئىنتىلگۈچى: مەي ئىچكۈچى.

جامىئ [جامع] (ئە) ‹1› جەملىگۈچى، توپلىغۇچى؛ ئۆز ئىچىگە قاپسىۋالغۇچى:
ۋە بۇ جەمئىيەتنى «بەش گەنج» جامىئى ۋە ھىند شەكەررېزى، بەلكى شىرىن كەلامىغا دۇسەللەم تۇتماق.

— نەۋائى.

‹2› ئادەملەر توپلىنىدىغان جاي؛ مەسچىت.
مەسجىدى جامىئ — كاتتا مەسچىت.

جامىئىيەت [جامعيت] (ئە) ‹1› تولۇقلۇق، مۇكەممەللىك؛ ‹2› قورشىۋالغان؛ قاپلىغان؛ ‹3› ئەكس ئەتتۇرگەن، ئىپادىلىگەن؛ ‹4› مۇجەسسەملىك؛ مۇجەسسەملەشتۈرگەن.

جان I [جان] (ئە) «جىن» غا قاراڭ.

جان II [جان] (پ) ‹1› روھ، تىرىكلىك، ھايات:
ئانىسىزدىن جانسىز كۆرەرمەن گەر تېنىم جانلىغ ئېرۇر،
يا ماڭا جان بەرگۈچى يا جانغە دەرمانىمۇ دەيىن.

— ئەرشى.

2› ۋۇجۇد؛ 3› ھەرىكەت، قۇۋۋەت، ئىمكانىيەت؛ 4› كۆڭۈل؛

چۇ مېھمان ئۇزاتىپ قولىن خالىغە،
قويۇپ مىزبان مىننەتىن جالىغە.

— نەۋائى.

جان **بەلاسى** — تىرىكلىك ئاپىتى؛
جان **تەركى** **ئەتمەك** — ئۆلمەك؛
جان **رىشتەسى** — قان تومۇرى؛ كۆڭۈل، ئارزۇ-ئۈمىدى، ئىستىكى؛

نازۇك بىلىك ئەر خەيال قىلغۇم،
جان رىشتەسىغە مىسال قىلغۇم.

— ئەرشى.

جانغا **يەتمەك** — جېنىدىن تويماق؛
جان **كاھى** — جاننى ئۆرتەيدىغان؛
جان **مۈلكى** — كۆڭۈل:

ھۆسنىدىن ئافاق ئارا غەۋغا ئىدى،
زۇلمىدىن جان مۈلكىگە يەغما ئىدى.

— نەۋائى.

جان **ھىرزى** — جان ساقلىغۇچى، جانغا مەدەت بەرگۈچى (دۇئا)؛
جانۇ **تەن** — مادار ۋە قۇۋۋەت؛
جانۇ **جەھان** — پۈتۈن دۇنيا، پۈتۈن بارلىق مەۋجۇدلۇق؛

مەي لەبىدىن ئەگەر ئەيلەسەم رەۋا كامىم،
كى نەقد، جانۇ جەھاننى ئاڭا فىدا قىلايىن.

— ئەرشى.

جان **ئۆرتەمەك** — جاننى قىيناماق؛
جانى **ئاغزىغا** **يەتمەك** — قاتتىق ساراسىمىگە چۈشمەك، ئۆلەر ھالەتكە كەلمەك؛
جانى **ئەزىز** — ئەزىز، شېرىن جان؛
جانى **زار** — بىچارە جان.

جانان [جانان] (پ) 1› مەھبۇبە، مەشۇقە، سۆيۈملۈك يار؛

لۇتف ئىلە جانان نىگاھ ئەتسە، نىسار ئەتكۈم بۇ جان،
چۈن نىسار ئەتسە بۇ جان جانان ئىلە قىلمىش قىران.

— ئەرشى.

2› ناھايىتى گۈزەل، قەددى-قامىتى كېلىشكەن قىز، نازىنىن؛ 3› بېقىنلىق؛ ئالىيجاناب.

جان **ئەفرۇز** [جان افروز] (پ) جانغا راھەت بەرگۈچى، ياشناتقۇچى؛

www.uyghurkitap.com

سۈيى كەۋسەر سۈيىدەك جان ئەفرۇز،
ئۇقى دەۋزەخ يەلىنىدەك پور سوز.
— نەۋائى.

جان بەخش [جان بخش] (پ) جان بېغىشلىغۇچى، روھلاندۇرغۇچى:
قوپماغى مۇمكىن ئەمەستۇر بەلكى تەبرەنماغى ھەم،
تاپماسا جان بەخش لەئلىڭ نۇكتەسىدىن جان سەبا.
— نەۋائى.

جانباز [جانباز] (پ) جېنىنى تىككۈچى، بىرەر ئىشتا غەيرەت كۆرسەتكۈچى، پىداكار:
زىرىھۇ قالغان كېرەك ئىسلام، بەدىن ئەھلىغە،
ئاشىقى جانبازنىڭ ئىستەر سەلاھى ئۆزگەدۇر.
— گۇمنام.

جانپەرۋەر [جان پرور] (پ) جانلاندۇرغۇچى، قۇۋۋەت بەرگۈچى؛ راھەت كەلتۈرگۈچى.

جان خاكسار [جان خاكسار] (پ) كەمسىتىلگەن، يامان ھالەتكە چۈشكەن؛ غېرىب:
خاكى پايى بولدى جانى خاكسارىم قان يوتۇپ،
كىم چىقىپ لەئلىڭنى ئۆپكەي رىشتەئى زۇلفىن تۇتۇپ.
— نەۋائى.

جاندار [جاندار] (پ) 1) جان ئىگىسى، ھاياتلىق، تىرىك جان، جانلىق؛ 2) جانۋار.

جانسوز [جان سوز] (پ) جان ئۆرتىگۈچى، جاننى قىيىنىغۇچى، ئازاب بەرگۈچى:
بىدىل چېكىبان بىر ئاھى جانسوز.
— نەۋائى.

جانسپار [جان سپار] (پ) جېنىنى پىدا قىلغۇچى، جېنىنى قۇربان قىلغۇچى، جېنىنى ئايىمىغۇچى، ساداقەتلىك.

جانستان [جان ستان] (پ) جان ئالغۇچى، ھالاك قىلغۇچى.

جانفۇرۇز [جان فروز] (پ) جانغا ھۆسۈن بەرگۈچى؛ روھلاندۇرغۇچى:
كىم دەردۇ گۇدازۇ سوز بىرلە،
يۈز شۇئلەئى جانفۇرۇز بىرلە.
— نەۋائى.

جانفىزا [جانفزا] (پ) 1) جاننى قۇۋۋەتلەندۈرگۈچى، جانغا راھەت، ئارام بەرگۈچى؛ شادلاندۇرغۇچى:
جانفىزا لەئلىڭ بىلە شىرىن سۆزۈڭ، سىھۋۇق كۆزۈڭ،
قىلغۇسىدىن نەچچە كۈندۇر كۆزلەرىم بولدى پۇرئاب.
— ئەرشى.

2) يېقىملىق.

جانفىزاي [جانفزاى] (پ) «جانفىزا» غا قاراڭ.

جانفىشان [جان فشان] (پ) جېنىنى پىدا قىلغۇچى.

جانگاھ [جانگاه] (پ) جاننى قىيىنىغۇچى، جانغا ئازاب بەرگۈچى؛ ئۆمۈرنى قىسقارتقۇچى:

يارنى كۆڭلۈمدە جان يەڭلىغ نىھان قىلغاي ئىدىم،
ئەيبى كۆڭلۈمنىڭ بۇدۇركىم، نالەئى جانگاھى بار.

— نەۋائى.

جانگۇداز [جان گداز] (پ) 1) جاننى قىيىنىغۇچى، ئازاب بەرگۈچى؛ 2) كۆڭۈلگە ھارارەت سالغۇچى.

جانلىغ [جانلیغ] «جانلىق» قا قاراڭ.

جانلىق [جانلیق] جانىۋار، ھايۋان.

جانلىق قىلماق — جان كىرگۈزمەك، تىرىلدۈرمەك.

جانن [جان] (پ) دىۋە؛ پەرى:

گەر ئاتى ئۆلۈب زەمان بەدئىي،
زاتى كېلىپ ئىنسۇ جانن بەدئىي.

— نەۋائى.

جاننەۋاز [جان نواز] (پ) 1) ئەركىلەتكۈچى؛ يېقىملىق؛ 2) كۆڭۈلنى ئۆزىگە تارتىدىغان، خۇرسەن قىلىدىغان سۆز.

جان نىسار [جان نثار] (پ) جان پىدا قىلغۇچى:

«نۇن» نىيازىمدۇر مېنىڭ جانىمدىن ئۆزگە يوق نىياز،
شەمئىسەن، پەرۋانەدۇرمەن جاننىسارىم سەنمۇ سەن.

— موللا سالىھ.

جان نىسار ئەتمەك — جاننى پىدا قىلماق، باشقىلارغا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلمەك.

جانىب [جانب] (ئە) 1) تەرەپ:

شەھەر جانىبىغە ئالىپ يۈردىلەر،
بۇ قىز گۈلشەنىغە بارىب تۈردىلەر.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2) ھۆرمەت، ئىھتىرام؛ 3) سەۋەب.

جانىب تۇتماق — باشقا كىشى تەرىپىگە ئۆتمەك؛ كىشىدىن يىراقلاشماق؛

جانىبى ئەسفەل — پەس، تۆۋەن تەرەپ:

فەزلەلەرى دەفنىي ئۈچۈن ئىككى يول،
جانىبى ئەسفەلدىن ئۆلۈپ زاھىر ئول.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

— نەۋائى.

جانىبىنى تۇتماق — تەرىپىنى ئالماق، ياقلىماق، ھىمايە قىلماق.

جانىي [جانى] (پ) جانغا تېگىشلىك، كۆڭۈلگە ئەڭ يېقىن دوستلار.

جاھ [جاه] (پ) 1) مەنسەپ، ئەمەل، مەرتىۋە، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن:

بىل مۇنىكىم ئۆمر ۋەفاسىزدۇرۇر.
دەۋلەت ئىلە جاھ بەقاسىزدۇرۇر.

— نەۋائى.

2) دۆلەت، بايلىق؛ 3) بۈيۈكلۈك، شان-شەرەپ، شەۋكەت؛

ئالىي جاھ — يۇقىرى مەرتىۋە؛

جاھ بەزمى — ئۇلۇغلۇق دەرىجىسى، يۇقىرى مەنسەپ؛

جاھۇ جەلال — شان-شەۋكەت، مەرتىۋە ۋە ئۇلۇغلۇق؛

جاھۇ مۈلك — مەرتىۋە ۋە بايلىق؛

جاھى رەفىئ — يۈكسەك مەرتىۋە؛ ئەڭ ئۇلۇغ مەنسەپ؛

جەمشىد جاھ — ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك، ئۇلۇغ پادىشاھ.

جاھدوست [جاه دوست] (پ) ئەمەلپەرەس.

جاھىل [جاهل] (ئە) نادان، بىلىمسىز:

قاچان ئاقىل كۆرۈپ ئىچمىش تولا زەھر،
كى جاھىللىقدۇر ئۇلماق ئاڭا مايىل.

— ئەرشى.

جاھىل سىرىشت — نادان تەبىئەت، جاھىل؛

جاھىلى خۇدكامە — ئۆزىدىن باشقىنى بىلمەيدىغان ئىلىمسىز كىشى؛

جاھىلى ناخىرەدمەند — ئەقىلسىز، نادان.

جاھىلىيەت [جاهليت] (ئە) جاھىللىق، ئىلىمسىزلىك؛ ئەرەب جەمئىيىتىدە ئىسلامىيەتچە بولغان دەۋر.

جاۋەزە [جاوزه] (ئە) جاۋەزەل-ئىسنەيىنى شائى — ئەرەبچە ئىبارە: «كۆللۈسىرىن جاۋەزەل-ئىسنەيىنى شائى» مىسراسىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، مەنىسى: «ھەممە سىر ئىككى چىش ئارىسىدىن ئۆتسە (ھەممىگە) يېيىلىدۇ» دېمەكتۇر.

جاۋىد [جاويد] (پ) ئەبەدىي، دائىمىي، مەڭگۈ، ھەمىشە.

بەقايى جاۋىد — ئەبەدىي ساقلىنىش، ئۆزگەرمەسلىك؛

جاۋىد بولماق — دائىمىي بولماق؛ ئەبەدىي قىلماق؛

جاۋىد ئولماق — «جاۋىد بولماق» قا قاراڭ.

جاۋىدان [جاودان] (پ) «جاۋىد» قا قاراڭ:

خەدەڭگىڭ تەنەسىگە، ئەرشىيا، كۆكسۈڭ نىشان ئەتكىل،

دەمى پەيكانى ئەزبەسكىم ھەياتى جاۋىدانىمدۇر.
— ئەرشى.

جاۋىدان ئۇرقىت — ئەبەدىي ئايرىلغان.

جاۋىدانە [جاودانه] (پ) دائىمىي رەۋىشتە؛ «جاۋىدە» قا قاراڭ.

جاۋىدانىي [جاودانى] (پ) 1› دائىمىيلىق، ئەبەدىيلىك، مەڭگۈلۈك؛ 2› دائىمىي، ئەبەدىي.

جائىز [جائز] (ئە) مۇمكىن بولغان، رۇخسەت قىلىنغان.
جائىز تۇتماق — ئورۇنلۇق دەپ ھىسابلىماق؛ رۇخسەت بەرمەك؛
جائىزۇل - خەتا بولماق — خاتا قىلىشى مۇمكىن بولماق.

جاي [جاى] (پ) «جاھ» غا قاراڭ:
قىلىپ ھەمنىشىنلىق ئاڭا ئىككى ئاي،
يانىدا بىرىپ تۇرغالى ياخشى جاي.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جايگىر [جايگير] (پ) ئورۇن ئالغۇچى، ئورناشقۇچى، ئورۇن تۇتقۇچى:
مۇرۇۋۋەتكە ھەسەد بولمىش جايگىر،
زەمى خۇش، ئەلۇ مەملەكەت دىلپەزىر.
— نەۋائى.
جايگىر تۇشمەك — ئورۇنغا چۈشمەك.

جايىز [جايز] (ئە) «جائىز» غا قاراڭ.

جايىزۇل — خەتا [جايزالخطا] (ئە) خاتا قىلىش مۇمكىن بولغان:
ئادەمى جايىزۇل - خەتا بولمىش،
بۇ خەتا بارچەغە رەۋا بولمىش.
— نەۋائى.
جايىزۇل - خەتا بولماق — «جائىز» غا قاراڭ.

جەب [جب] (ئە) ئارۇز قائىدىلىرىدىن بىرى.

جەبە [جبه] قۇتىيچە؛ ئوقدان.

جەبەرۇت [جبروت] (ئە) 1› ئەزەمەت؛ بۈيۈك، ئۇلۇغ؛ بۈيۈكلۈك، ئۇلۇغلۇق؛ 2› كىبىرلىك.
نى ئەزەمەت ئىچرە ئاڭا سۇد ئولۇب،
نى جەبەرۇتىغە زىيان بۇد ئولۇپ.
— نەۋائى.

جەبەل [جبل] (ئە) [كۆپلۈكى: جىبال] تاغ.

جەببار [جبار] (ئە) 1› قۇدرەتلىك؛ قۇدرەت ئىگىسى؛ 2› جەبىر قىلغۇچى، غەزەپ قىلغۇچى؛ تەڭرى:
كىبرىيا ئۇ جەبەرۇت ئەساسى خالىقى جەببار دۇر،

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇ سىفەتكە ئول سەزا ۋە بۇ سىفەت ئاڭا سەزاۋەردۇر.
— نەۋائى.

جەببار سىفەت — قەھرلىك؛
دەرگەھى جەببار — تەڭرىنىڭ دەرگاھى:
بىلۇر مەنسۇر ئەسرارىڭ ەەي تەۋھىد ئىچكەنلەر،
چىقىپ دارى فەناغە دەرگەھى جەبباره ياستانمىش.
— ئەرشى.

شاھى جەببار — قۇدرەتلىكلەر شاھى، تەڭرى:
سىياسەتلەرنى ئەيلەر شاھى جەببار،
مېنىڭ سارى دۇرۇر ھەر سىرفەكىم بار.
— نەۋائى.

قۇدرەتۇل - جەببار — تەڭرىنىڭ قۇدرىتى:
ھەرنە كەلسە باشىڭە تارتماسغە سالىھ چارە يوق،
بۇ مەگەر تەقدىر ئىلاھى قۇدرەتۇل - جەببار ئىشق.
— موللا سالىھ.

جەبر [جبر] (ئە) ئازاب، زۇلۇم؛ ئادالەتسىزلىك:
كوڭلۇم يۈزىنى جەبر ئىلە چۇن سەندىن ئۆيۈرمان،
ئاخىر نەچە بۇ جەبرۇ سىتەمدۇر ماڭا، ئەي دوست.
— ئەتائى.

جەبر - جەفا — «جەبر - سىتەم» گە قاراڭ:
قاچان يۈز قايتۇراي جەبرۇ جەفادىن،
غەمىڭ بارۇ ھەم يوق يۈزمىڭ بەلادىن.
— خىرقەتى.

جەبر - سىتەم — ئېغىر ئازاب، قاتتىق جاپا:
لۇتفۇ كەرەمىڭنى سەن ئەگەر مەندىن ئاياساڭ،
جەبر - سىتەمىڭ لۇتفۇ كەرەمدۇر ماڭا، ئەي دوست.
— ئەتائى.

جەبرەئىل [جبرائيل] (ئە) تەڭرى بىلەن پەيغەمبەر ئوتتۇرىسىدا ۋەھىي يەتكۈز-
گۈچى پەرىشتە نامى.
جەبرەئىلى ئەمىن — ئىشەنچلىك پەرىشتە.

جەبرەئىل ئاسا [جبرائيل آسا] (ئە + پ) جەبرائىلگە ئوخشاش، جەبرائىل سۈپەت:
جەبرائىل ئاسا ئەيان يۈز راز ئاڭا،
قۇرب ئەرشى ئەۋجىدە پەرۋاز ئاڭا.
— نەۋائى.

جەبھە [جبهه] (ئە) 1) پېشانە، ماڭلاي؛ 2) يۈز؛ ئاي يۈزلۈك؛

شۇكۇھىلك جەبھەسىدىن چۈن سۇرەيىا،
يەتى قەترە ئاردىقدەك يەتتى دەريا.

— نەۋائى.

جەبھە تەگۈرمەك — تازىم قىلماق، يەر ئۆپمەك:
ئاچقاچ ئۇستادىنىڭ ئاتىن كۆردى،
ئۆپۈبان يەرگە جەبھە تەگۈردى.

— نەۋائى.

جەبھە چىنى — پېشانە قورۇقى؛
جەبھەئى ھۇر — ھۆر يۈزلۈك، گۈزەل.

جەبىن [جبين] (ئە) 1) ماڭلاي، پېشانە:
جەبىنىدە ئەنۋارى شاھەنشاھى،
كەلامىدە ئەھيايى رۇھۇللاھى.

— نەۋائى.

2) يۈز، بەت؛ جامال.
جەبىنلەرى گۈل - گۈلۇ كىرپىكلەرى خار،
قاپاغلارى كەڭ - كەڭۇ ئاغىزلارى تار.

— نەۋائى.

3) باش:
قويدۇم ئاتىنىڭ ئاياغىغا جەبىن،
دېدىم ئەيا ناسىرى شەرئى مۇبىن.

— نەۋائى.

4) ياۋۇز، پەسكەش، رەزىل.
تېيرە جەبىن — پېشانىسى تەتۈر، شور پېشانە، بەختسىز؛
مەھجەبىن — پېشانىسى ئايغا ئوخشاش يالتىراق؛ كۆچمە م: گۈزەل، سۆيۈملۈك؛ سۆيۈملۈكى.

جەت [جت] [كۆپلۈكى: جەتۈت] 1) ھىندىستاندا ياشىغۇچى بىر خەلق؛
2) ھايۋان ئوينىتقۇچى؛
ئايىغ لەئبىدىن جەتقەكىم نان ئېرۈر،
ئانى ئىتقە سالماق نې ئىمكان ئېرۈر.

— نەۋائى.

جەتۈت [جتوت] «جەت» كە قاراڭ.

جەدەل [جدل] (ئە) 1) تارتىشىش، بەسلىشىش، مۇنازىرە؛ جاڭجال؛ 2) غەيرەت قىلىش، ئۇرۇنۇش، تىرىشىش؛ 3) تېز، تېز سۈرئەت.
بەھسۇ جەدەل — ئۇرۇش - جاڭجال؛
جەدەل ئەتمەك — جۇشقۇنلۇق بىلەن كىرىشمەك؛ تىرىشماق، ھەرىكەت

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

=

قىلماق، ئورۇنلىماق؛
جەدەل قىلماق ــ ئالدىرىماق.

جەدد [جد] (ئە) ئاتا ياكى ئانىنىڭ ئاتىسى، بوۋا؛ ئەجداد.
بۈزۈرگۋار جەدد ــ «جەددى بۈزۈرگۋار» غا قاراڭ؛
جەددۇ ئابا ــ ئاتا بوۋىلار، ئەجدادلار؛
جەددۇ ئەب ــ بوۋا ۋە ئاتا؛
جەددى ئەئلا ــ نەسەب جەھەتتىن ئالىي تەبەقە؛
جەددى بۈزۈرگۋار ــ چوڭ بوۋا، ھۆرمەتلىك بوۋا.

جەددە [جده] (ئە) 1) ئاتا ياكى ئانىنىڭ ئانىسى، چوڭ ئانا؛ 2) بۈۋى.

جەدۋەل [جدول] 1) سىزىق؛ 2) گرافىك؛ 3) تۇسۇق، تام؛ 4) ئېرىق؛ 5) رىشتە، ئۈمىد رىشتىسى، يىپ؛ 6) پىلان.
جەدۋەل تارتماق ــ كىتاب بەتلىرىنى سىزماق، زىننەتلىمەك.

جەدىد [جديد] (ئە) 1) يېڭى؛ 2) ئارۇز ۋەزىنىدىكى بەھرىلەردىن بىرىنىڭ نامى.

جەدي [جدى] (ئە) 1) تاغ ئۆچكىسى، كىيىك؛ 2) قەدىمكى ئاسترونومىيەدە؛ ئون ئىككى بورجىدىن بىرىنىڭ نامى؛ 3) ئاي نامى (شەمسىيە «قۇياش» يىلى ھېسابىدا قىش پەسلى ئايلىرىنىڭ بىرىنچىسى بولۇپ، 22 - دېكابىر ــ 21 - يانۋارغا توغرا كېلىدۇ).

جەر [جر] (ئە) «جار» غا قاراڭ:
چۇ ئەل فىكرىدىن كۆڭلىنى تىندۇرۇپ،
پۇرۇش ھۆكمىنى ئەلگە جەر يەتكۈرۈپ.
ــ نەۋائى.

جەر يەتكۈرمەك ــ خەۋەر بەرمەك.

جەراھەت [جراحت] (ئە) 1) يارا، جاراھەت؛ 2) ئازار، رەنج؛ 3) ئەلەم، قايغۇ:
نەچچە كۈن بولدى جەراھەت قىلدى جىسمىمنى زەئىف،
ئەيلەبان يار كويىدا شامۇ سەباھ بىدادلىق.
ــ نەۋبەتى.

4) ئاجىزلىق:
... لەئلى شەھۋاردەك ئەلفازى كۆڭۈل جەراھەتىگە جەۋھەرى رۇھ يەتكۈردى.
ــ نەۋائى.

جەراھەت ئەنگىز ــ جاراھەتلىگۈچى، جاراھەتلەندۈرگۈچى؛ ئازار يەتكۈزگۈچى.

جەراھەتلىغ [جراحتليغ] جاراھەتلىك، يارىدار.

جەراھەتلىق [جراحتليق] «جەراھەتلىغ» گە قاراڭ.

جەراھەتۋار [جراحت وار] (ئە + پ) يارىدارلارچە، جاراھەتلەنگەنگە ئوخشاش:
سىينەم ئۆزرە تەگدىكىم نەززارەسىدىن تىيرى ئىشق،
ئاۋەكى پەيكانەدىن بولدۇم جەراھەتۋارلىق.
— نەۋبەتى.

جەرايىم [جرايم] (ئە) [بىرلىكى: جۇرم] گۇناھلار.

جەرەس [جرس] (پ) قوڭغۇراق، كارۋان تۆگىسىنىڭ قوڭغۇرىقى:
كارۋانى دەرد ئىلە قەتئ ئەت مۇھەببەت دەشتىنى،
كىم نىدائى مۇجدەئى ۋەسل ئەيلەر ئاندا ھەر جەرەس.
— نەۋائى.

جەرەيان [جريان] (ئە) ئېقىش، ئېقىم، ھەرىكەتنىڭ داۋاملىششى، جەريانى:

جەرچى [جرچى] «جارچى» غا قاراڭ.

جەردە [جرده] (پ) جەدە، جەدە ئات؛ توروۋق ئات.

جەررار [جرار] (ئە) 1) ئۆز تەرىپىگە تارتقۇچى؛ 2) كاتتا گۇرۇھ (توپ)؛
3) ئۇرۇشقاق، قورقماس كىشىلەر توپى.
سىپاھى جەررار — جەڭگىۋار قوشۇن.

جەررارلىق [جرارلق] جەڭگىۋارلىق، باتۇرلۇق.

جەرراھ [جراح] (ئە) تېۋىپ، دوختۇر، ۋىراچ:
بىرىنىڭ غەمزەسى جەرراھى ئۇستاد،
بىرىنىڭ كىرپىگى ئالماس خەنجەر.
— ئەتائى.

جەررە [جره] (ئە) «جۇررە» گە قاراڭ.

جەررەباز [جره باز] قۇش نامى:
فەلەك جەۋفىدە غەرق ئولۇپ جەررە باز،
پەرۇ بال ئۇرار چۇن نىشەبۇ فەراز.
— نەۋائى.

جەرف [جرف] (پ) 1) چوڭقۇر؛ 2) بىپايان.

جەرگە [جركه] 1) ئايلانما، دائىرە، سەپ، قاتار؛ ئورىشۋېلىش (ئوۋدا)؛ 2)
ئەسكەر، قوشۇن؛ 3) مەرتىۋە.
ئۇلۇغ جەرگەلىك — ئۇلۇغ مەرتىۋىلىك.

جەرۇھ [جروح] (ئە) «جۇرۇھ» قا قاراڭ.

جەرۇھناك [جروح ناك] (ئە + پ) جاراھەتلىك، يارىلىق:
ئىكەۋلەن بەرەھنە جەرەھناك ئىدى،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قولى ۋە فۇتى ھەم باشى چاك ئىدى.
— ئا. نىزاى، ن. زىيائى.

جەرىب [جريب] (پ) يەر ئۆلچىمى (تەخمىنەن بىر تاناپ):
مەساھەت بىلە بىلمەس ئۇنى فەرىب،
بىلىپ ھەۋزەدەككىم، ئىرۇر بىر جەرىب.
— نەۋائى.

جەرىدە [جريده] (ئە) 1) دەپتەر؛ 2) يەككە، تەنھا.

جەرىمە [جريمه] (ئە) 1) گۇناھ، جىنايەت؛ 2) جەرىمانە.

جەزا [جزا] (ئە) 1) جازا، چارە.
ئىشقىلىغ دەئۋاسى قىلىسە ھەر كىشى بۇدۇر جەزا،
قەتل ئېتىپ ئەيلەك تەماشانى ئۆلۈس غەۋغاسىغە.
— موللا سالىھ.

2) بەدەل؛ مۇكاپات:
...جەمئى مەزاھىب ۋە مىلەل ئەھلى قاشىدە سابىتدۇركىم، ياخشىلىق جەزاسى يوقتۇر بەجۇز ياخشىلىق.
— نەۋائى.

جەزالەت [جزالت] (ئە) 1) موللۇق، ئارتۇقلۇق؛ مۇستەھكەملىك؛ 2) سۆزگە چىچەنلىك؛ پاساھەت.

جەزائ [جزاء] (ئە) «جەزا» غا قاراڭ.

جەزايىر [جزاير] (ئە) [بىرلىكى: جەزىرە] «جەزىرە» گە قاراڭ.
ئەھلى جەزايىر — ئاراللاردا ياشىغۇچى:
قاراقچىلار دۇرۇر ئەھلى جەزايىر،
بولۇرلار بىگەران بەھر ئىچرە سايىر.
— نەۋائى.

جەزەئ [جزع] (ئە) بىتاقەتلىك؛ دادۇ پەرياد، غەۋغا:
ھەممە ئەھلى بەيتى قىلىپدۇر جەزەئ،
كى خادىملارى ھەم چېكىپدۇر فەزەئ.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جەزەئ ئەيلەمەك — بىتاقەتلىك قىلماق؛ دادۇ پەرياد قىلماق؛
جەزەئى ئەكبەر — دىنىي تەلىمات بويىچە، قىيامەت كۈنىدە بولىدىغان دادۇ پەرياد:
مەھشەر كۈنىدە كىم، جەزەئى ئەكبەر ئۇلغۇسى،
ھەجرىڭدە كەلدى كۆڭلۈمە يۈز ئانچە رۇستەخىز.
— نەۋائى.

جەزەئى مەھشەر — قىيامەت غەۋغاسى.

جەزەئكار [جلع كار] (ئە + پ) دادۇ فەرياد قىلغۇچى، تاقەتسىز، سەۋرسىز:

بۇ دەرد ئىچرە ئۆلكىم، جەزەئكارراق،
رىزا بەرمەگەن دەردى دۇشۋارراق.

— نەۋائى.

جەزب [جذب] (ئە) تارتىش، جەلپ قىلىش؛ ھاياجانغا چۈشۈش (تەرىقەت ئەھلىنىڭ ئۆزىدىن كەتكەن ھالىتى):

كۆشاد ئەيلەپ يارىپ گۈل پەردەسىنى،
تىنىگە جەزب ئېتىپ گۈللار ئىسىنى.

— خىرقەتى.

جەزب ئەيلەمەك — 1) تارتماق؛ 2) شۇەۇرمەك
جەزب قىلماق — كۆڭۈلنى ئۆزىگە جەلپ قىلماق:

ئانىڭدەككى مەي جەزبى ئانىڭ ئىشى،
ئالا ئالماغاي جەزب قىلماي كىشى.

— نەۋائى.

جەزبى نەزەر — جەلىپ قىلىش نەزەرى، تارتىش ھاياجانلاندۇرۇش نەزەرى:

ھۆر پەرى بولغان بىلەن كۆزىدە يوق جەزبى نەزەر،
بىر نەزەردە قۇل قىلۇر چەشمى سىياھى ئۆزگەدۇر.

— گۇمنام.

جەزبە [جذبه] (ئە) «جەزب» گە قاراڭ.

جەزم [جزم] (ئە) 1) قەتئىي، مۇقەررەر؛ ئېنىق؛ قارار، نىيەت:

كى بىلدىم بۇ قىزنىڭ خەيالىنى جەرم،
ئىكەۋلەن قاچارغە قىلىپ يولنى ئەزم.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

فەقىرگە دەپ ئېردىلەركىم: «ئۆلچە مۇمكىن بار، بۇ يۇرتنىڭ مەنىئىغە سەئيى قىلغايسەن ۋە ئول مەتلۇب سۇرەت باغلاماغاي، ئەزىمەت جەزم بولسە، بىزگە بىتىپ يىبەرگەيسەن.»

— نەۋائى.

2) ئەرەب ئېلىپبەسىدە يېپىق بوغۇم بەلگىسى، سۇكۇن.

جەزم ئەتمەك — «جەزم قىلماق» قا قاراڭ.
جەزم ئەيلەمەك — «جەزم قىلماق» قا قاراڭ.
جەزم قىلماق — بەل باغلىماق، قارار قىلماق بىرەر ئىش ياكى پىكىرنى مۇقەررەر قىلماق.

جەزۋەل [جدول] «جەدۋەل» گە قاراڭ.

جەزئ [جزع] (ئە) مۇنچاق؛ كۆز؛ كۆز ساقىسى:

www.uyghurkitap.com

... قىزىل ئالتۇن قارا تۇغراغچە كۆرۈنمەي، كۆزى جەزنى
لۇرىي دۇرۇجىغا تۇشۇب...

— نەۋائى.

جەزىرە [جزيره] (ئە) [كۆپلۈكى: جەزائىر] 1› ئارال، جۇغراپىيىلىك جاي نامى:

ئالىپ يۇردى دەريا جەزىرە سارى،
بەناگاھ چىقىپ مەن قىراقدىن نارى.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› جاڭگال:

ھەم تەنۇمەندۇ ھەم شۇجائۇ دەلىر،
ئول سىفەتكىم جەزىرە ئىچرەكى شىر.

— نەۋائى.

جەسەد [جسد] (ئە) [كۆپلۈكى: ئىجساد] 1› گەۋدە، جىسىم، تەن، بەدەن؛ 2› سۆڭەك؛ 3› تۇپراق:

مەجازى ئاپتابىدا قۇرۇتغىل بۇ جەسەدنى پاك،
كى ئاندىن سوختە ئەيلە ئىشق ھەقىقەت ئىچرە ئەي شاھا.

— موللا بىلال.

جەستە [جسته] (پ) 1› سەكرىگەن، ئىرغىپ چىققان؛ 2› «جەستە ـ جەستە» گە قاراڭ.

جەستە ـ جەستە [جسته جسته] 1› ئۇ يەردىن ـ بۇ يەردىن؛ پارچە ـ پارچە؛ 2› كەم ـ كەم؛ 3› ئاستا ـ ئاستا؛ 4› ئارىلاپ ـ ئارىلاپ:

ئىشلەردىن گەر شىكەستە بەستە دىبدىم،
يۈزىدىن بىرنى جەستە ـ جەستە دىبدىم.

— نەۋائى.

جەسىم [جسيم] يىرىك، كاتتا، گەۋدىلىك.

جەشن [جشن] (پ) ئويۇن ـ كۈلكە مەجلىسى، بەزمە زىياپەت.

جەشن تۈزمەك — مەجلىس قۇرماق؛

جەشنى ئەزىم — كاتتا مەرىكە؛

جەشنى ئەزىم ئەيلەمەك — كاتتا بەزمە قۇرماق، كاتتا توي قىلماق؛

جەشنى خۇسرەۋانە — كاتتا شاھلارغا مۇناسىپ يىغىن:

تۈزۈپ مەن تاڭلا جەشنى خۇسرەۋانە،
قىلاي ئەلچىنى ئۈزرى دەپ رەۋانە.

— نەۋائى.

جەفا [جفا] (پ) جاپا، زۇلۇم، سىتەم، ئازار:

ھەر كۈنى مەندىن ۋەفا، ئاندىن جەفا ئۈزرە جەفا،
مەندىن فەقىر ئول بىۋەفاغە مۇبتەلا بولدۇم نىبتەي.

— موللا سالىھ.

جەفا ئەيلەمەك — جەبىر - زۇلۇم قىلماق، قىيناماق؛
جەفا تىيغى — جاپا خەنجىرى، جاپا قىلىچى:

ۋەفا ئىبلىگە ئۇرار دەم - بەدەم جەفا تىيغىن،
فەلەك ئىشىنى كۆرۈڭ شوخ بىۋەفاغە باقىڭ.

— ئەرشى.

جەفا قىلماق — «جەفا ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛
جەفائى روزگار — زامانە زۇلۇمى.

جەفا پەرداز [جفاپرداز] (پ) جاپا قىلغۇچى، سىتەم قىلغۇچى، زالىم.
جەفاجو [جفاجو] (پ) جاپا (سىتەم) قىلغۇچى، جاپا قىلىش يولىنى ئىزدىگۈ-
چى، زالىم.
جەفاكار [جفاكار] (پ) 1› جاپا قىلغۇچى زالىم:

يەنە كىنىغە تۇردى بۇرادەرلەرىم.
ۋەفاسىز جەفاكار بەد ئەختەرلەرىم.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› ئۆز ئاشىقىنى قىيىنىغۇچى مەشۇقە:

ئى جەفاكەشمەن كۆرۈڭكىم، بار ئاڭا قىلماق جەفا،
سۆز ۋەفادىن زاھىر ئەتسەم ئول جەفاكار ئاللىدا.

— نەۋائى.

جەفاكەش [جفاكش] (پ) قىينالغان، جەبىر - جاپا تارتقان، ئەرزىيەت چەككەن،
ئىزىلگەن.
جەفاكوش [جفاكوش] (پ) جاپا قىلىشقا تىرىشقۇچى.
جەفاكىش [جفاكيش] (پ) 1› جاپا قىلىشقا ئادەتلەنگەن:

ئول بىر ئۇرۇبان كۆڭۈلگە يۈز نىش،
بۇ بىر بولۇبان داغى جەفاكىش.

— ئەرشى.

2› ئەرزىيەت، جاپا قىلغۇچى؛ مەھبۇبە.
جەفاگەر [جفاگر] (پ) «جەفا گۇستەر» گە قاراڭ.
جەفاگۇستەر [جفاگستر] (پ) جاپا قىلغۇچى، جاپاچى، ئازار يەتكۈزگۈچى.
جەففەل - قەلەم [جف القلم] (ئە) 1› قەلەمنىڭ قۇرۇشى، قەلەمنىڭ يېزىشتىن توختى-
شى؛ 2› چۈشەنمەستىن؛ بىردىن.
جەڭ [جنگ] (پ) ئۇرۇش، جەڭ:

كى ئىمانىنى ئايتىپ دىلۇجان بىلە،
قىلىپ جەڭ ئاغاز شەيتان بىلە.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

جەڭجو [جنكجو] (پ) «جەڭجوي» غا قاراڭ.

جەڭجوي [جنگجوی] (پ) 1) ئۇرۇشقاق، ئۇرۇش ـ جاڭجال ئىستىگۈچى؛ 2) جەڭگىۋار

بۇ ھەيئەت بىلە چابۇكى جەڭجوي،
تۇرۇپ ئورتادە باشلادى گۇفتۇگوي.
ـــ نەۋائى.

جەڭگىي [جنگی] (پ) 1) «جەڭجوي» غا قاراڭ؛ 2) زوراۋان؛

ئاڭا كىرگەلى شىرى جەڭگىي كېرەك،
مۇڭا ھەم دىلاۋەر نەھەڭگىي كېرەك.
ـــ نەۋائى.

جەلا [جلا] (ئە) 1) ۋەتەننى تاشلاپ كېتىش، ۋەتەندىن ئايرىلىش؛ غۇربەتچىلىككە قېلىش؛

ئول لەھزە ئەجەب بولۇر ئىش،
يا ئۇلماغۇ يا جەلا بولۇر ئىش.
ـــ نەۋائى.

جەلا ئەتمەك ـــ سۈرمەك، كۆچۈرمەك (بىر جايدىن يەنە بىر جايغا)، قوغلىماق؛

جەلا بولماق ـــ (1) كەتمەك، تاشلاپ كەتمەك، تەرك ئەتمەك؛ ھىجرەت قىلماق، كۆچمەك؛ (2) قوغلانماق؛

جەلا قىلماق ـــ «جەلا ئەتمەك» كە قاراڭ؛

خارى بەلا بىرلە ئېتىپ مۇبتەلا،
ئۆزدىيۇ ساۋۇردى، قىلدى جەلا.
ـــ نەۋائى.

جەلا ئىختىيار قىلماق ـــ ۋەتەننى تەرك قىلماق؛ غۇربەتچىلىكنى ئىختىيار قىلماق؛

جەلايى ۋەتەن ـــ ۋەتەندىن جۇدا بولۇش.

جەلاجىل [جلاجل] (ئە) قوڭغۇراق.

جەلادەت [جلادت] (ئە) ئۇلۇغلۇق؛ مەردلىك، باتۇرلۇق، قەھرىمانلىق، دادىللىق، جاسارەتلىك؛ چاققانلىق.

جەلادەت ئەيلەمەك ـــ باتۇرلۇق قىلماق، جاسارەت كۆرسەتمەك؛

جەلادەت قىلماق ـــ «جەلادەت ئەيلەمەك» كە قاراڭ.

جەلال [جلال] (ئە) ئۇلۇغ، بۈيۈك؛ ئەزىمەت؛ ئۇلۇغلۇق.

ئەززۇ جەلال ـــ بۈيۈكلۈك ۋە ئەزىزلىك

دېدىم: ئەي خۇداۋەند ئىززۇ جەلال،
ساڭا ئاشكارا ئېرۇر سىررۇ ھال.
ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جەلالەت [جلالت] (ئە) ئۇلۇغلۇق، ئۇلۇغۋارلىق، بۈيۈكلۈك؛ **«جەلال»** غا قاراڭ.

جەلالىيەت [جلاليت] (ئە) «جەلالەت» كە قاراڭ:
تا ئەگەر ئوت سالسا جەلالىيەتى،
لۇتق ئىلە ئۇرغاي سۇۋ جەمالىيەتى.
— نەۋائى.

جەلايىر [جلاير] جەلائىر (قەبىلە نامى).

جەلد [جلد] (ئە) چاققان؛ زېرەك؛ ئەپچىل:
نەچە مىلك جەلد مەللاھى ھۈنەرۋەر،
بەلىغ يەڭلىغ سۇۋ ئىچرە مەۋجپەرۋەر.
— نەۋائى.

جەلدۇ [جلدو] مۇكاپات، ئىنئام:
نەۋائىي، ئويىنادى جان، خەلقدىن بۇرۇن رەھم ئەت،
چۇ قىلدى جەلدلىك، ئەمدى كېرەك ئاڭا جەلدۇ.
— نەۋائى.

جەلل [جل] (ئە) «جەللە» گە قاراڭ.

جەللاب [جلاب] (ئە) سودىگەر، ئېلىپ ـ ساتار.

جەللاد [جلاد] (ئە) جان ئالغۇچى، ئۆلۈم ھۆكۈمىنىڭ ئىجراچىسى، جاللات:
دېمەي ئەسلە ھەرفىنى قىلدىم سۈكۈت،
دېدى شاھ: جەللاد! بارىپ قولنى تۇت.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جەللادى فەلەك — ئەزرائىل؛

جەللادى مەغبۇن — دەرغەزەپ جاللات:
ئېرۇر مەشھۇركىم، جەللادى مەغبۇن،
چۇ مىلك قان تۆكسە ئەيلەر تىغ مەدفۇن.
— نەۋائى.

جەللە [جله] (ئە) بۈيۈك، ئۇلۇغ، ئالىي.

مەلىكى ئەللام جەللە ۋە ئەلا — بۈيۈك ۋە ئالىي مەرتىۋىلىك زور ئالىم.

جەللەت [جلت] (ئە): جەللەت ئەلا ئۇھۇ ۋە شەئنۇھۇ — «ئۇنىڭ نېمەتلىرى ۋە قەدرى ئارتسۇن»، مەنىسىدىكى دۇئا.

جەلىس [جليس] (ئە) بىرگە ئولتۇرغۇچى، ھەمسۆھبەت، مەجلىسداش؛ ئورتاق:
بولۇپ جۇزۋدانى ئەنىسى ئانىڭ،
كىتابى رەفىقۇ جەلىسى ئانىڭ

جەلىل [جليل] (ئە) ئۇلۇغ، بۈيۈك.

جەلىلۇل ـ قەدر [جليل القدر] (ئە) ئۇلۇغ مەرتىۋىلىك، قەدرى يۇقىرى، ھۆرمىتى يۇقىرى:
شەيخى... كۆپ جەلىلۇل ـ قەدر ۋە كەبىرۇششان ئىكەندۇر.
— نەۋائى.

جەلىي [جلى] (ئە) 1) روشەن، ئوچۇق، يورۇق؛ كۆزگە كۆرۈنەرلىك؛ 2) يىرىك

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى

يېزىلغان خەت.

جەم [جم] (پ) «جەمشىد» نىڭ قىسقارتىلمىسى («جەمشىد» كە قاراڭ).

ئەتائىي خود قىلۇر ۋەسلىڭ تەمەننا،
ۋەلى مىسكىنگە مۇلكى جەم تاپىلماس.
— ئەتائىي.

جەم جەناب — «جەم قەدر» گە قاراڭ؛
جەم شۇكۇھ — دەبدەبىلىك، جەمشىتتەك سۆلەتلىك؛
جەم قەدر — جەمشىت مەرتىۋىلىك، يۇقىرى مەرتىۋىلىك؛
جەم ئىقتىدار — زور ئىقتىدارلىق، جەمشىتتەك قۇدرەتلىك.

جەمائەت [جماعت] (ئە) 1› جەمئىيەت؛ 2› ئادەملەر، كۆپچىلىك، جامائەت، كىشىلەر توپى؛ گۇرۇھ.

جەمائەتى ئەزىزلەر — ئەزىز جەمائەت؛ ئۇلۇغلار، چوڭلار گۇرۇھى؛
جەمائەتى فۇزەلا — پازىللار، ئالىملار گۇرۇھى؛
جەمائەتى قەلەندەرلەر — بىر گۇرۇھ، بىر توپ قەلەندەرلەر:

بىر كۈن جەمائەتى قەلەندەرلەر ھەممەدانغا يېتىپتۇرلەر...
— نەۋائىي.

جەمائەتى كەسىر — كاتتا گۇرۇھ، كۆپچىلىك؛
جەمائەتى مەشايىخ — شەيخلەر توپى، گۇرۇھى.

جەمائەتخانە [جماعتخانە] يىغىلىش جايى، مەجلىسخانا.

جەماد [جماد] (ئە) تاش، جانسىز نەرسە، مىنېرال:

سىنىڭ تەختىڭ بىرنەچە جەماددۇر.
— نەۋائىي.

جەمادات [جمادات] (ئە) جانسىز نەرسىلەر، جانسىز تەبىئەت.

جەمازە [جمازە] (ئە) تېز يۈرەر، چاپقۇر تۆگە، يۈگۈرۈك تۆگە:

رۇھىنى قىلىب ئول ئۇمىد تازە،
ھەر سارى سۈرەر ئىدى جەمازە.
— نەۋائىي.

جەمال [جمال] (ئە) 1› ھۆسن، چىراي، يۈز، بەت، چېھرە:

ئەي نىگارا، كاشكى كۆرسەم جەمالىڭ ئەكسىنى،
كۆيدۈما فانۇسدەك شەمئى شەبىستانىم ساڭا.
— نەۋبەتى.

2› گۈزەللىك؛ 3› ياخشىلىق، ياخشى خۇسۇسىيەت:

... يەئنى خەلقنىڭ جەمالى ئەسبابىنىڭ ئىبساتىدادۇر ۋە فەقر جەمالى ئەسبابى تەئەييۇن ۋە مۇسەببىب ئىسسباتىداۋە ئاڭا رۇجۇئىدا ۋە رىزا ئانىڭ ئەھكامىغە.

— نەۋائىي.

تىيرە جەمال — قايغۇلۇق چىراي؛

دېدىم: ئەي پەرىۋەش مەلال ئولماغىل،
بۇ غەم بىرلە تىيرە جەمال ئولماغىل.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جەمال ئاچماق — يۈز كۆرسەتمەك؛ چىراي ئاچماق؛
جەمال ئەفزا — گۈزەللەشتۈرگۈچى، ھۆسنىن ئارتتۇرغۇچى؛ ھۆسنى ئارتقان؛
جەمال ئەھلى — ھۆسىندارلار، گۈزەللەر؛
جەمال تۇتماق — يۈز كۆرسەتمەك، كۆرۈنمەك؛
جەمال دەۋرى — ھۆسنىلىك پەيتلىرى، ياشلىق؛
شەمئى جەمال — نۇرلۇق چىراي؛

كەئبەۋۇ خۇلدى بەرىننى كۆلبەئى ئەھزان دېمىش،
كىمسە گەر شەمئى جەمالىڭنى قۇياشقە ئوخشاتۇر.

— ئەرشى.

جەمالىيەت [جماليت] (ئە) «جەمالىييەت» كە قاراڭ:

ئەمما نېچۈككى ۋەھابلىغى تەقازايى بۇ نەۋئ مەۋھەبەت ۋە جەمالىيەت قىلدى، قەھھارلىغى داغى بۇلارنىڭ ئەكسى مۇقتەزىي قەھرۇ جەمالىيەت بولدى.

— نەۋائى.

جەمالىييەت [جماليت] (ئە) مەرھەمەت، ئىلتىپات؛ مېھرىبانچىلىق.
جەمان [جمان] (ئە) «جۇمان» غا قاراڭ.
جەمەل [جمل] (ئە) تۆگە، ئەركەك تۆگە.
جەمرى [جمرى] (ئە) تۆۋەن تەبىقىگە مەنسۇپ.
جەمشىد [جمشيد] (پ) 1) ئۇلۇغ پادىشاھ؛ 2) ئىرانىنىڭ قەدىمكى ئەپسانىۋىي پادىشاھلىرىدىن بىرى (ئەدەبىياتتا قىسقارتىلىپ «جەم» شەكلىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ)؛

قانى ئىسكەندەرۇ دارا، قانى جەمشىد، ئەفرىدۇن،
نەسىب ئەتمەي ئۇلارغە تەختىدە ئىچمەككە جامى جەم.

— ئەرشى.

جەمشىد جاھ — ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىلىك، ئۇلۇغ پادىشاھ.

جەمشىد شۇكۇھ [جمشيد شكوه] (پ) جەمشىتكە ئوخشاش؛ شانۇ شەۋكەتلىك.
جەمشىدۋەش [جمشيدوش] (پ) جەمشىت كەبى، جەمشىتكە ئوخشاش:

ئۆزى بىر تەخت ئۈستىدە جەمشىدۋەش،
يانىدا گۈلچېھرەئى خۇرشىدۋەش.

— نەۋائى.

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى www.uyghurkitap.com

جەممازە [جمازه] (ئە) «جەمازە» گە قاراڭ:

بۇ قافىلە ئەھلىغە ھەرەم شەۋقى تەمام،
جەممازەلەرى پويە بىلە ئەبر خىرام.
— نەۋائى.

جەممال [جمال] (ئە) تۆگىلەرنى يولدا يېتىلەپ ماڭغۇچى، تۆگىكەش.
جەممالۇ شۇتۇر — تۆگىكەش ۋە ئات - ئۇلاغ.

جەمئ [جمع] (ئە) 1) يىغىندى، توپلام؛ قوشۇلما؛ يىغىش، توپلاش؛ توپ-لانغان، يىغىلغان؛ 2) بارچە، ھەممە؛ 3) يىغىن، مەجلىس ئەھلى؛

ياپار فانۇس بىرلە شۇئلەسىنى شەمئ،
كۆرەرلەر پەردەدىن ئول شۇئلەنى جەمئ.
— نەۋائى.

4) گورۇھ، جامائەت.

جەمئ ئەتمەك — (1) يىغماق، توپلىماق، قوشماق؛ (2) تۈزمەك؛

ئەمىر ئىقبال سىيىستانىي شەيخ ئەلائۇد دەۋلەدىنىكى. [illegible]
پىرىدۇر ۋە ئانىڭ سۆزلەرىدىن بىر كىتاب جەمئ قىلىپتۇر.
— نەۋائى.

جەمئ ئەيلەمەك — يىغماق، توپلىماق؛ «جەمئ ئەتمەك» كە قاراڭ؛
جەمئ بولماق — يىغىلماق، توپلانماق؛
جەمئ قىلماق — «جەمئ ئەتمەك» كە قاراڭ؛
جەمئ ئولماق — «جەمئ بولماق» قا قاراڭ:

دۇد سالدىم كىرفىمك ئىلە كەلمەكىن ئىستەر رەسەنى
جەمئ ئولۇپ كەلمىش پەرى ھەر سارىدىن خۇشھۇ گورۇھى
— ئەرشى.

جەمئىي پەنەر — ھۇشيارلار، دانالار؛
جەمئىي ئىنسان — كاتتا گورۇھ؛ كۆپ كىشى؛
دىل جەمئى — خاتىرجەملىك، كۆڭۈل ئاراملىقى:

قاچان پەرۋانە كۆيمەي بولدى دىل جەمئ
قاچان ئوت ياقمىسا شەمئ ئۆزرەدۇر شەمئ.
— خىرقەتى.

جەمئىيەت [جمعيت] (ئە) 1) توپلانغان، جەم بولغان؛ 2) ئادەملەر گورۇھى، مەجلىس ئەھلى؛ 3) خاتىرجەملىك، تىنچلىق:

ئۈمىد ئۆلكىسى، بارچە مىھنەتلەر دەۋلەتكە ۋە — بارچە پەرى-
شانلىقلار جەمئىيەتكە بات مۇبەددەل بولغاي.
— نەۋائى.

4) مال - مۈلۈك.

ۋە يەئقۇب ئەلەيھىسسەلامغە بۇ فەرزەندلەر مۇيەسسەر بولغاندىن سۇڭ، قوي ۋە سايىر مەۋاشىسي ۋە ئۇبەيددىن كۆپ جەمئىيەت ھاسىل بولدى.

— نەۋائى.

جەمئىيەتى زاھىر — توپلانغان جامائەت، گۇرۇھ.

جەمىل [جميل] (ئە) 1) چىرايلىق، گۈزەل، نازىنىن؛ 2) ياخشى، ياخشىراق، كۆركەم.

جەمىلە [جميله] (ئە) چىرايلىق، گۈزەل، ساھىبجامال:

ئىففەت ھەرەمىدە ئول جەمىلە،
سەۋداسىدە زار يۈز قەبىلە.

— نەۋائى.

جەمئ [جمع] (ئە) ھەممە، بارچە، جەمئىي، پۈتۈن:

بۇ ئۆي ئىچرە جەمئى پىرۇ بەرنا،
مۇغەننى بىرلە مۇترىب، زىشت رەئنا.

— خىرقەتى.

جەناپ [جناب] (ئە) 1) ئاستانە، بوسۇغا، دەرگاھ؛ ھوزۇر:

ئىلاھا، بىلۇرسەن قۇلۇڭ دەردىنى،
جەنابىڭغە قويدۇم يۈزۈم زەردىنى.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2) مەرتىۋە (لىك)، دەرىجە (لىك)؛ 3) ھۆرمەت، ئىھتىرام ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۆز.

جەنابى گەردۇن ئىنتىساب — ئالىي مەرتىۋە، ئالىي دەرگاھ؛
گەردۇن جەناب — يۇقىرى مەرتىۋىلىك.

جەنابەت [جنابت] (ئە) غۇسىل قىلىش، چۆمۈلۈش؛ ناپاكلىق:

نې جەنابەتدۇر بۇيۇ بىپاكلىق،
كىم چۆمۈپ تۈن-كۈن يېتىشمەس پاكلىق.

— نەۋائى.

جەنازە [جنازه] (ئە) 1) مۇردا؛ 2) تاۋۇت.

جەناق [جناق] ئىگەرنىڭ قېشى.

جەناھ [جناح] (ئە) قانات، قۇشلار قانىتى:

بۇ قۇشلار جەناھى بىلە چۇن يېتىپ،
شەياتىن غۇبارىنى بەربات ئېتىپ.

— نەۋائى.

جەناھەين [جناحين] (ئە) ئىككى قانات.

جەنب [جنب] (ئە) يان، يان تەرەپ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جەندە [جنده] (پ) دەرۋىشلەر تونى، جەندە:
تەرك ئېتىپ دۇنيانى، كىيدى جەندە، باشىغە كۇلاھ،
تا قەلەندەرنىڭ رەقىبىن سەن نىگەھبان ئەيلەدىڭ.
— قەلەندەر.

جەندە پوش [جنده پوش] (پ) جەندە تون كىيگەن؛ دەرۋىش؛
بىر كۈن ئەيلەر ئېردى جامى ئەيش نوش،
كۆردىكىم بارۇرلەر ئىككى جەندە پوش.
— نەۋائى.
گەدايى جەندە پوش — جەندە كىيگەن گاداي:
بۇ سەبورى ئىستەمەس ئىززۇ غۇرۇر ھەشمە جەلال،
گۈلخەنۇ فەقر ئىچرە ئۆرتەنگەي گەدايى جەندە پوش.
— سەبۇرى.

جەندەرە [جندره] (پ) 1) مۇقاۋىچىلارنىڭ پرېسسى (ماتېرىياللارنى بېسىم بىلەن قىسىدىغان ماشىنا)، ئىسكەنجە؛ 2) قولباغ.

جەندەلىغ [جنده لیغ] جەندە كىيىملىك، قۇراق تونلۇق.

جەننات [جنات] (ئە) [بىرلىكى: جەننەت/ 1) جەننەتلەر؛ 2) باغلار، بوستانلار.

جەننەت [جنت] (ئە) «جەننات» قا قاراڭ:
زەمىننىڭ يۈزىن قىلدى جەننەت مىسال،
ۋۇھۇشۇ تۇيۇر تاپتى ئاندىن نەۋال.
— غەرىبى.
جەننەت ئەھلى — ياخشى ئادەملەر، ئۇلۇغلار؛
جەننەت سەرىر — شادلىق تەختى؛
جەننەتنەما — جەننەتكە ئوخشاش:
سۈيى جارى جەننەتنەما باغى بار،
ئانى كۆرمەگەننىڭ يۈرەك داغى بار.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
جەننەتى نەئىم — ئەڭ نېمەتلىك باغۇ بوستان.

جەننەتئاسا [جنت سا] (ئە + پ) جەننەت كەبى، جەننەتكە ئوخشاش.

جەننەتئاسار [جنت سا] (ئە + پ) ئاۋات، مەمۇر؛ جەننەت مىسال:
ۋەلې چۈنكى مەنزۇرى ئۇلغاچ بۇ نەھر،
ياساپ ئاندا بىر جەننەتئاسار شەھر.
— نەۋائى.

جەنىبەت [جنیبت] (ئە) 1) پادىشاھلار سەپەرگە چىققاندا ئېھتىيات ئۈچۈن بىرگە ئېلىپ يۈرۈدىغان ئات؛ مىنىلىدىغان ئات:
لايىق ساڭا كەلدى بۇ جەنىبەت،

ئاتلانكى، مەھەل ئېرۇر غەنىمەت.
— نەۋائى.
2) ھەمراھلىق، بىرگە يۇرۇشلۇك.
جەنىبەت سۇرمەك — بىرلىكتە ئاتلىنىپ بارماق؛
دېدىلەر ئول يان جەنىبەت سۇرگۇلۇكدۇر،
بۇ ئىش گەر ۋاقىئ ئولسا، كۆرگۇلۇكدۇر.
— نەۋائى.

جەنىبەتكەش [جنيبت كش] (ئە + پ) ئېھتىسىيات ئاتنى يېتەكلەپ بارغۇچى غۇلام، («جەنىبەت») كە قاراڭ:
دېدى: گۆدەكى بەندە زادەم مېنىڭ،
جەنىبەتكەشى خانەۋادەم مېنىڭ.
— نەۋائى.

جەھالەت [جهالت] (ئە) جاھىللىق، نادانلىق، بىلىمسىزلىك؛ غەپلەت.

جەھان [جهان] (پ) ئالەم، دۇنيا؛ بارلىق:
خەزان بولسە ھەرگەھ جەھاننىڭ گۈلى،
تۇرارمۇ ئۇ يەردە غەرىب بۇلبۇلى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
جەھان ئەھلى — بارچە خەلقلەر، ئادەملەر؛
جەھان باغى — ئالەم؛ بارلىق؛ تەبىئەت؛
جەھان دەر جەھان — جاھان ئىچىدە جاھان؛
ھەجاندىن بارماق — ئۆلمەك؛
جەھاندىن كەچمەك — ھايات بەھرىدىن كەچمەك؛
جەھاندىن نىھان بولماق — دۇنيادىن يوشۇرۇنماق؛ ئۆلمەك؛
جەھان غەمىنى يېمەك — دۇنيانى غەنىمەت بىلمەك، تۆۋە - تەزەررۇئ قىلماق؛
جەھانغە ۋىداﺋ ئەتمەك — دۇنيا بىلەن ۋىدالاشماق، ئۆلمەك؛
جەھان كىشىۋەردى — دۇنيا مەملىكەتلىرى، ۋىلايەتلىرى؛
جەھان مۇلكى — دۇنيا، شاھلىق؛ يەر يۈزى؛
جەھانى بىگەران — چەكسىز ئالەم؛
جەھانى فانىي — ئۆتكۈنچى دۇنيا؛
ئىككى جەھان — ئۇ دۇنيا ۋە بۇ دۇنيا.

جەھان ئارا [جهان آرا] (پ) جاھاننى بېزىگۈچى، دۇنياغا روشەنلىك بەرگۈچى.

جەھان ئاراي [جهان آراى] (پ) «جەھان ئارا» غا قاراڭ؛
مېھرى جەھان ئاراي — جاھاننى بېزىگۈچى قۇياش.

جەھان ئەفرۇز [جهان افروز] (پ) ئالەمنى يورۇتقۇچى؛ ئاۋات قىلغۇچى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

جەھانبان [جهان بان] (پ) جاھاننى ئىدارە قىلغۇچى، ھۆكۈمدار، پادىشاھ.

جەھانبانلىغ [جهان بانلیغ] پادىشاھلىق، ھۆكۈمدارلىق.

جەھانبانلىق [جهان بانلیق] «جەھانبانلىغ» قا قاراڭ:

كى چۇن ھەق ئەيلەب زاھىر ھىدايەت،
ماڭا قىلدى جەھانبالىق ئىنايەت.
— نەۋائى.

جەھانبانلىق ئايىنى — پادىشاھلىق يولىيورۇقى.

جەھانبىن [جهان بین] (پ) «جەھانبىين» غا قاراڭ.

جەھانبىين [جهان بین] (پ) جاھاننى كۆرسەتكۈچى، ئۇزاقنى كۆرگۈچى كۆز.

جامى جەھانبىين — جاھاننى كۆرسەتكۈچى جام:

ساقىيا، جامى جاھانبىين تۇتكى، ئاندىن كەشف ئېتەي،
كىم كۆپ ئىش بۇ كارگەھ ۋەزئىدە مۇبھەمدۇر ماڭا.
— نەۋائى.

چەشمى جەھانبىين — ئۇزاقنى كۆرگۈچى كۆز؛ يېتۈك، ئەقىللىق.

جەھان پەناھ [جهان پناه] (پ) جاھان ھامىيىسى، جاھاننى ئۇز پاناھىغا ئالغان كىشى، پادىشاھ.

جەھان پەھلەۋان [جهان بهلوان] (پ) دۇنيادىكى ئەڭ زور پالۋان:

رۇستەمغە جەھان پەھلەۋانلىغ لەقەبىن بېرىپ، سىپاھسالار قىلدى.
— نەۋائى.

جەھان پەيما [جهان پیما] (پ) 1) جاھاننى كەزگۈچى، جاھانكەشتى؛ 2) ئۇچقۇر ئات:

تىلەپ ھىممەت، دۇئا بىرلە قوپۇپ تېز،
جەھان پەيماسى ئۆزرە ئەيلەدى خېز.
— نەۋائى.

جەھان پەيماي [جهان پیمای] (پ) «جەھان پەيما» غا قاراڭ.

جەھانتاب [جهان تاب] (پ) جاھاننى يورۇتقۇچى؛ قىزدۇرغۇچى.

شەمئى جەھانتاب — گۈزەل سۆيۈملۈكى؛

مېھرى جەھانتاب — ئالەمنى روشەن قىلغۇچى، جاھانغا نۇر چاچقۇچى قۇياش؛

ھۆسنى جەھانتاب — جاھاننى روشەنلەشتۈرگۈچى ھۆسن:

كۆرۈپ شېرۇيا ئول ھۆسنى جەھانتاب،
ئىچىگە ئىشق ئوتى سالدى نىھانتاب.
— نەۋائى.

جەھان خۇسرەۋ [جهان خسرو] (پ) جاھان پادىشاھى.

جەھاندار [جهاندار] (پ) 1) جاھاننى ئىگىلىگۈچى، جاھاننى ئىدارە قىلغۇچى؛

زور شاھ؛ 2) قۇدرەتلىك.

جەھان سوز [جهان سوز] (پ) 1) جاھاننى كۆيدۇرگۈچى، ئۆرتىگۈچى؛ قۇياش؛ 2) مەھبۇبە؛ 3) زالىم، ستەم قىلغۇچى.

جەھان سوز ئەيلەمەك — جاھاننى كۆيدۇردىغان، جاھانغا پىتنە (غەۋغا) سالىدىغان قىلماق:

ۋە لېكىن ھۆسن ئوتىن ئەيلەپ جەھان سوز،
بۇلارنى ئاندىن ئەتتى ئالەم ئەفرۇز.
— نەۋائى.

جەھان كۇشاي [جهان كشاى] (پ) جاھاننى بويسۇندۇرغۇچى، جاھاننى بېسىۋالغۇچى، زور پادىشاھ.

جەھانگەرد [جهانگرد] (پ) دۇنيانى كەزگۈچى، جاھانكەزدى، جاھانكەشتى:

تۈن - كۈنكى قىلۇر سىپېھرى ناۋەرد،
سېنىڭ تەلەبىڭدەدۇر جەھانگەرد.
— نەۋائى.

بەرقى جەھانگەرد — چاقماقتەك تېز يۈرگۈچى.

جەھانگەشتە [جهانگشته] (پ) ساياھەتچى، دۇنيانى كەزگۈچى.

جەھانگىر [جهانگير] (پ) دۇنيانى بويسۇندۇرغۇچى؛ غالىپ:

خالى خەتتىنىڭ سىپاھىدىن جەھانگىر ئولدى يار،
ۋەرنە شاھ ئىقلىمىنى ئالغايمۇ لەشكەر بولماسا.
— زەلىلى.

جەھاننەما [جهان نما] جاھاننەما، جاھاننى كۆرسەتكۈچى.

جەھاننەماي [جهان نماى] «جەھاننەما» غا قاراڭ.

جەھەننەم [جهنم] (ئە) دوزاخ:

ئۆرۈپ ئېردىم ئانىڭ باشىغە تاياق،
جەھەننەمگە قويدى بۇ كەمپىر ئاياق.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جەھەننەم خىتتەسى — دوزاخ مەملىكىتى.

جەھد [جهد] (ئە) 1) ئىنكار، تېنىش، رەت قىلىش؛ بىلىپ تۇرۇپ ئىنكار قىلىش؛ 2) تىرىشىش، ھەرىكەت قىلىش؛ غەيرەت.

جەھد ئەتمەك — (1) ئىنكار قىلماق، تانماق؛ (2) «جەھد ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛

جەھد ئەيلەمەك — تىرىشماق، ئەستايىدىل ھەرىكەت قىلماق:

جەھد ئەيلەپ، ئەي سەبا، بىر نامە كەلتۈرگىل ماڭا،
ئول پەرىۋەش نەزدىدىن پەيغامە كەلتۈرگىل ماڭا.
— موللا بىلال.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

جەھد قىلماق — «جەھد ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛
جەھدۇ تەئجىل — تىرىشىش ۋە ئالدىراش (بىرەر ئىشنى تېزراق بېجى-
رىش ئۈچۈن)؛
جەھدۇ جىد — ئەستايىدىل تىرىشىش، ھەرىكەت قىلىش؛
جەھدۇ سۇرئەت — سەممىي ئۇرۇنۇش؛ تىرىشىش ۋە ھەرىكەت قىلىش؛
جەھدۇ شىتاب — «جەھدۇ تەئجىل» گە قاراڭ.

جەھر [جهر] (ئە) 1) ئوچۇق؛ ئاشكارا؛ 2) ئاۋازنى چىقىرىپ سۆزلەش.
جەھر ئەتمەك — ئاۋازنى چىقىرىپ سۆزلىمەك.

جەھل [جهل] (ئە) 1) بىلىمسىزلىك، نادانلىق؛ بىلمەسلىك؛ 2) غەپلەت؛
جاھالەت؛ 3) ئاچچىق قىلىش؛ 4) ئاتاقلىق ئات، نام.
جەھل ئەتمەك — نادانلىق قىلماق، بىلىمسىزلىك قىلماق؛ ئاچچىق قىلماق؛
جەھل ئەھلى — نادانلار، بىلىمسىزلەر.
جەھل مەيى — نادانلىق، ئىلىمسىزلىك مېيى (شارابى):

... ھۇشيارلەرى جەھل مەيىدىن مەست، ئۇسرۇكلەرى مەي ۋە
مەئشۇقە پەرەست.
— نەۋائى.

جەھۇل [جهول] (ئە) ئىنتايىن نادان، ئۆتۈپ كەتكەن بىلىمسىز.

جەھەم [جحيم] (ئە) جەھەننەم، دوزاخ.
نىيرانى جەھىم — دوزاخ ئوتى:

كىم دوستدۇرۇر نازۇ نەئىم ئاڭلا ئانى،
دۇشمەن ئېسە نىيرانى جەھىم ئاڭلا ئانى.
— نەۋائى.

جەۋ [جو] (پ) 1) ئارپا؛ 2) كىچىك، ئاددى.
جەۋ بە جەۋ — بىرمۇبىر، ھەممە، بارلىق.

جەۋاب [جواب] (ئە) جاۋاب:

دېسەڭكىم: «يوق ھەددىڭ ۋەسفىمدە سۆز سورماق، ئەلىم تۇتماق»
جەۋابىم ئولدۇرۇركىم: «ئەزكۇرۇنى ھەق گۇۋاھىمدۇر.»
— ئەرشى.

جەۋاب ئايتماق — (1) جاۋاب ئېيتماق؛ (2) ئەسەر يازماق؛ مەلۇم
ئەسەرگە جاۋابنامە يازماق.
جەۋابى تەسدىق — تەستىق جاۋابى؛
جەۋابىدە خامە سىنماق — جاۋاب بېرىشكە ئاجىزلىق قىلماق:

رەقەم قىلدى فەرخۇندە «شەھنامە» كى،
چۇ سىندى جەۋابىدە ھەر خامەئى.
— نەۋائى.

جەۋاد [جواد] (ئە) سېخىي، ساخاۋەتلىك، قولى ئوچۇق.

(داۋامى كېيىنكىساندا)

استغنیلدی نازلا لمیش بلبل نه آشیانه … گل شاخی برگ برله دا وایلامیش فغانه
یغراغلاری صنوبر قامت نسیم عرعر … بادصبای راحت عطار جاودانه
تجنبه صفو سیل مشغول جمله ارباب … گویاکه مجلس ایردی خوشحال بگیرانه
تورمیش جمیل لقالار قدر جلالت ایله … کورمالکه نخل شهرینیک خرمای عید یانه
افسوس کن بولالمای خدمتده کیچه کوندوز … محروم وصلینیک اما مکتوب خسروانه
کنجور فیضیا بینیک سیمای اسم اعظم … طغرای هفت کشور آلدیکه هندوانه
مکتوبینگا ایردی خوشبو محبوبینیک ایردی خوشرو … آرای سالم اولسون شب بوی رازیانه
رخساره روزی حاجی فرخنده اهل بیتی … چشم دو کورسا تورمو اسلام کافرانه
کنزاهلی گر سوادینیک رنگینی سرمه قیلیه … ایمانلی مؤمن اولمیش خورشید سارباته

اسماعیل ابستار ایردی مهرا و خشه آفتابینک
خطاوزره سایرا شورمو سیراب حاجیانه

نقل اولیندی صفولیک احبابلاردین سوزلاریم … قاشلاوجی کرفیک لاریم نظاره سیلیگ کوزلاریم
ساحتی برگوشه ء خفیانه ایردی غنچه بیل … کیچه لار کوندوز نی آیا میده جلوه افروزلاریم
دولتلوق رسمینی سالیب عالم آدم نوح کبی … اوتکاروردی روح عمروم شهد دیک اندوزلاریم
ناکهان دوران غمی باشلاندی چرخینیک دیدرین … آقیزوردی کوزلاریم دین هجر ایله شب روزلاریم
حضرتینیک میدانی برله کوبینیک ایردی مشفق … قاشینیک رخساری ناغذ نظاره قیمت یوزلاریم
دلبر و خورشیدیم ایردینیک آسمانیغ تخت … بخت لیک درج سعادت جانور فیروزلاریم
صحبتینیک سیاری باقارین انجم او خشه صبحدین … تابولورمو فرقم اوزره سایبان بولدوزلاریم
مکتب اسماعیل ایردی ابرو تابان قاشلارینیک … خرم و خرسند اولورمو ولدا کی ما خوذ لاریم

ای فعالت خوشگوار و پرشکر قند و نبات … شاخ وزر مید مو گلگونه شیرین حیات
کورمامیش چشم سپهر سین کبی خورشید ذات … شمع دیک رخساره بدری ماه شعبان دین نجات
آستانینگنو سا انیغیش جان و دل برله صفی … تاقتی اولوقتیده یوزینیک خف ایلادین نجات
کورسا بوز افلاک زلف و سنبل افشانینگ خبر … چون فلک قمر تاقیب عرف تورمیش رایجات
حسن ذاتینگدین فلکده شعشعه برق براق … ای برادینیک نعل سی کوزکا سین تیلای ذرات
سایه سالغاندیک همایون شاهبازی باغ سین … باشم اوزره آفتاب بیلکینا تورشار لمع صفات
شیوه غمزه ایلا ایلاسین باغرده چاک چاک … آه جیبن کرنیگ کالار افغوم جیحون دین لغات
کوزلاوچی دین قاش یا یی آته بیکان اوقده لاربیک … دل بکر نیشیش بکرودین جراحه تیش اوزات
منع آدابینی نیچ محمل قافله … هرزمان ایشارا تارگر و بیابان دین نبات
جلوه قیلغانینیک سما اوزره تجلی تازمین … چهره اسماعیل اولدی زعفران قیل خوش نشاط

کیچه اوتده جنانه صبح خورشیدینیک کورار منو … نیچه وقت زمان یوزآنچه تجهید ینیک کورار منو
بوسل قه کوکلیمه زلف سوداینیک خیالیدیک … سواد الوجه اولوب عشق انجره تجهید ینیک کورار منو
تماشای چمن دین مقصد اولدیکه کوزقراغ اوخشه … نگاین لعل دین نابنده تاکیدینیک کورار منو
سکونت ابلادیم بیت الحزن ده یوز تاسف دین … جمال بی خنو تشبیه و تمهید ینیک کورار منو
توروب ایوان دوران اچره عافیت پریشان دین … غم بیوسته ابرو چشم ناهیدینیک کورار منو
بو غفلت لیک زمانه آخرید فیض شمعیدین … فروغ صبح ظلمت تیغ خورشیدینیک کورار منو
نثار افلاک ارا بادصبا دیک آتشین آهینگ … غبار خاک دین کیوان تائیدینیک کورار منو
چوب خواهش بیک طوفان وزاد مقصد برله … بویلاز مودیک رخساره تسویدینیک کورار منو
تجلیدین شهاب نجم ثاقب شعله سالغانده … نیتانیک اسماعیل اول انوار تمهیدینیک کورار منو

بو نسخه یا کی اولدی توفاعیح اول مشکل بر حل قیلیا قدر بوسناک بولوب نداغ
اضطرا العجمالیبده بو فکر بیلان تمام یاک اجمال اویقوسی ایلکیدین کتو خاقان
اینک معامتی فهم قیلیب منبع قیلیا قدر سطی قیلیب جاجرامی توزدی خاقان توختا تمام
جهد قیلیب شهزاده اول بوسن نینگ کوشش نو جهد بلیغ قیلدی و دیگر نظم و غوالقر کرده
مشکل حال توحتی اتاتو ضعیفانی احوال توختی اول غوالنه انواع مشکل نو دیشو الحق
یوزلا نیکیم اتا منبع انیدن یوزار توتی متوجه بیدا بولدی تمام کیبور اشراق جلوه
ا سببلیغ شاکرد الدیغ زمانه بحونکیم صعبلیک و کوردن جواب اما و حقیقه اولاکو ...
دوا سمی اماره ونی اشیارا اسیرا معاقه ونا تالات انار با توا د بعلیه الاذین العلی
صحیفه اتشق بجبینه بر مولفید قیمیده مودت جم اتابان عالم کبیر مرزا علیشیر علیه الرحمه
بو نسخه عجب کتابه غریب فرح لکتراماده دیپ اندانغ روایت قیلدیلار کیم و حکیم شهزاده
بو حادثه یوزلاغیب مشکل برا فیتغ قالدیکم اینکبیک آدم جهد قورار قیلالار اختیار قیلیم
کیتیب عقل خرد دین بیگانه نر بلوبسته متوقار ایدیلکیم و دیا اتر بوشقا اولان مطوقه نهمان
سباقلاب توکتالامی ملک آراده کشیکا خبر قیلیابی غلو تشبکا بیا توغر لاتیب
بوما جراغه توزر قلیب کجبانکی کوتوشکا سلاطینک بو مجمع بیان قیلیب بیرکیم خواندا
خواه کدا خواه غافل خوا الا خوا اعمت خوا اجنبت خوا اخیطه خواه بیاتالیعدین
مرزسانغلرلعن بن جیمنی نو نشتیه بیولانی بولداغه کورگا اهلان ایاپتوز آدم نزاد

شا کرد اینگ

شاه کدا اینکه بوینی قضا حکیمدین اذاوایاس دورکیم یا زیلغان فلکه نوتغیر قیلغی
خواه زرا خطا قیلیا قیرور قضا ککی بر غیم یا زغان بولسا انکا تبدیل قیلماق دستور
ایمان کیم پروانا قضا جنب قیلغوم زمانه بینیکه با راشیغه انکا یولوب کرودن نینک فن
وفرج دین عاجزه زینهار دور کیم بینیک بیوزیدا حکومتی بولوب قضایی آسمانیک انکا
علاجی یو قدر و زنده بینیک ناتوان خلایقلارینیک عاجز لیق دین هم بیکیا عاجزدو رکیم تقدیر
تقدیر ترست با نغیا بولسا اینکه تقدیرینی تاغلای بولیشیم الدیه کلیب مقابل بولوب دریغاند
بولغایمو ازله بولغا مقدر که ایده بر کیم بینیک کونکلی عقل نی نو تا فیب انکا بولسه
بو ایشنی نامعنی معذور توتوب بوکون الدیه کا کالان طرفه حالیم دین ملول بولمانیکیم
بو ایشنی اینکه اختیار ادیم بو قدر و دیکیم فرو رکا رعالم با زنیب دوت بیلور نیکیم بو ایشنی ایمان
تو نیا شمر مشکل ایشنی بو رقیضا او تینی بیست قیلغانلی بو ماهیس التمال ولد دورکیم خاقان
بیننک الیمغ کلام تقدیرینی تغیرا ایلا کیسل بیم اتالیق حق ارادا دور بو ماجرا دین
اجازت تیلارنی تحقیق بو بو اوما مکافات ربیکه یلا دعا دا یا د قیلدی اینکه نعمه
بجا ستکه ایلان تورنو ابشیم کیشفا ده بولدی اجازت بیلا سعادیم نیک الدیدا
بو امیرا بولایم وشین دو رکیم بو طالع بولوب بیچا ره لیقیدین اذاره بولمادین اوزکا
علاجیم بو قدر و قبول و ابا دلار نیچکا باشیغه الیب اول مقصد طره فیه بولکا لی
اکر اول بولداق ده ما و تیولا ر بر له طالسم لاردا یوزمینک طالاب بولسه کوزوم ...

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

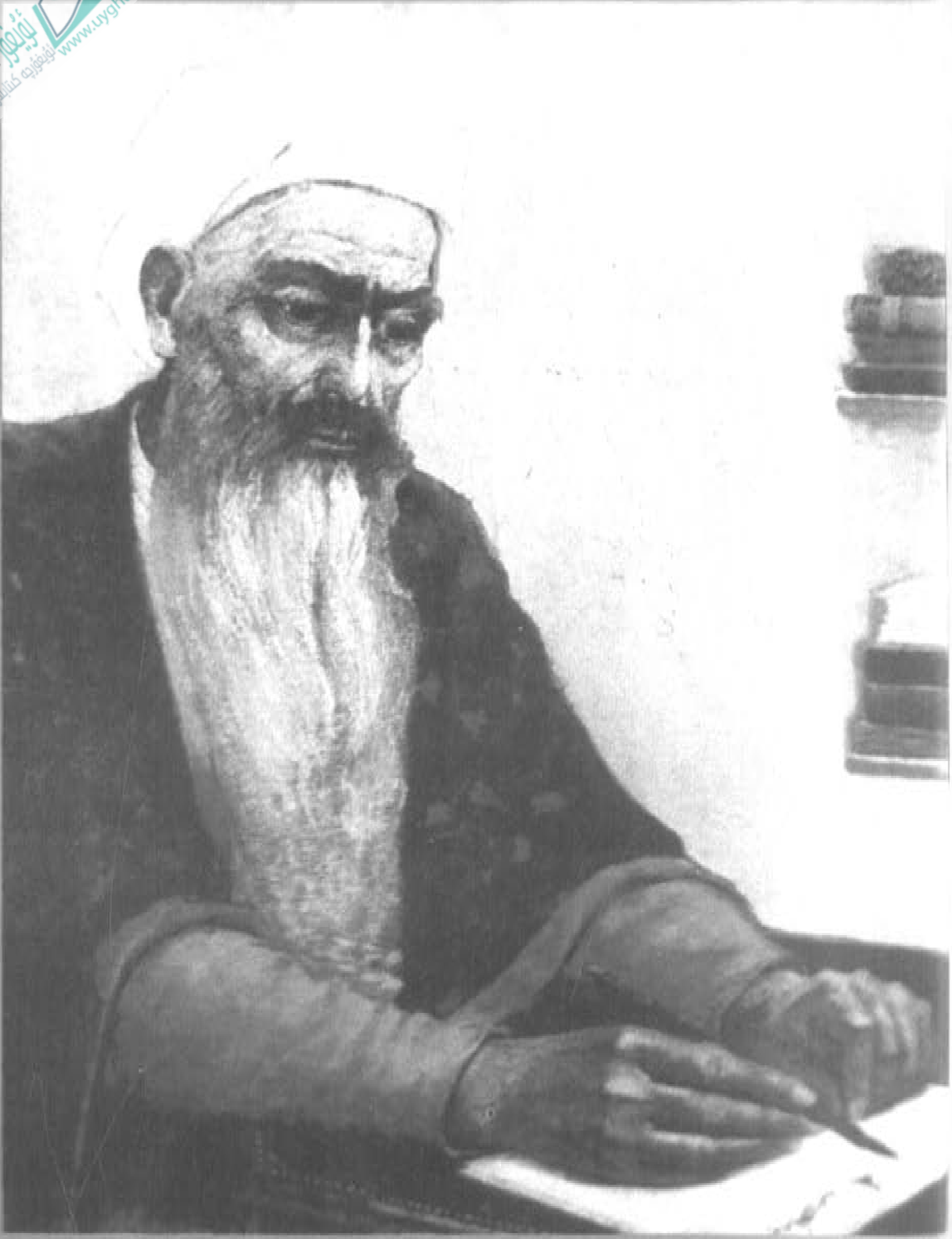

源 泉（布拉克）（维吾尔文）总28期（季刊）
بۇلاق (ئومۇمىي 28 - سان) (پەسىللىك ژۇرنال)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزگەن ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىلىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN 65－1063/I
本刊代号：58－108定价：1.90元

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
ۋەكالەت نومۇرى: 108 - 58 باھاسى: 1.90 يۈەن